

КОНСТИТУЦІЯ

ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

VIII

ТОДИКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

*Збірка тез наукових доповідей і повідомлень
Міжнародної наукової конференції
молодих учених, аспірантів і студентів
(2—3 жовтня 2015 року)*

м. Харків

КОНСТИТУЦІЯ

ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

VIII

ТОДИКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

*Збірка тез наукових доповідей і повідомлень
Міжнародної наукової конференції
молодих учених, аспірантів і студентів
(2–3 жовтня 2015 року)*

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2015

УДК 342.4(477)(082)
ББК 67.9(4Укр)400я43
К65

Редакційна колегія:

Голова — проф. А. П. Гетьман.

Члени: проф. Ю. Г. Барабаш, доц. Т. М. Слінько, проф. В. П. Колісник,
доц. Л. К. Байрачна, доц. Г. В. Берченко, доц. Ф. В. Веніславський, доц. І. І. Дахова,
доц. О. П. Євсєєв, доц. О. Г. Кушніренко, доц. Л. І. Летнянчин, доц. С. Ю. Лукаш,
доц. В. В. Речицький, доц. Є. В. Ткаченко, доц. Ю. В. Ткаченко, доц. О. О. Чуб,
ас. В. І. Ковтун, ас. О. О. Любченко, ас. К. О. Павшук,
асп. П. В. Романюк.

Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиківські читання. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів (2–3 жовтня 2015 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. — 196 с.

ISBN 978-617-7266-48-7

У збірці містяться тези наукових доповідей та повідомлень учасників Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів присвяченої пам'яті академіка права Ю. М. Тодики, що відбувалась 2–3 жовтня 2015 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

УДК 342.4(477)(082)
ББК 67.9(4Укр)400я43

ISBN 978-617-7266-48-7

© Колектив авторів, 2015
© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2015
© О. А. Мірошниченко, обкладинка, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	13
-----------------	----

ВИБРАНІ ПРАЦІ Ю. М. ТОДИКИ	15
----------------------------------	----

Тодыка Юрий Николаевич

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СВОЙСТВА КОНСТИТУЦИИ УКРАИНЫ //

Конституция Украины — основа стабильности конституционного строя

и реформирования общества. / Отв. ред. Цвик М. В. — Симферополь: Таврия, 1997..... 15

КОНСТИТУЦИЯ И ПРАВОВАЯ СИСТЕМА //

Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. — Х.: Факт, 2000..... 23

КОНСТИТУЦИЯ — ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА //

Конституция Украины — Основной Закон государства и общества:

Учебное пособие. — Х.: Факт, 2001..... 29

Секція 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ..... 33

Абрамова Анастасия Витальевна

СУЩНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ..... 33

Байрачна Лариса Кімівна

СИМВОЛІЧНА ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ:

НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОСТІ..... 34

Білоусов Микола Сергійович

ДО ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ..... 36

<i>Бондар Віталій Борисович</i> ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	37
<i>Бузун Елена Владимировна</i> РЕАЛИЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІОННО-ПРАВОВИХ НОРМ И ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА.....	39
<i>Владимирець Аліна Юрїївна</i> КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ.....	40
<i>Горленко Віктор Вікторович</i> ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА І КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ.....	42
<i>Ковтун Віталій Іванович</i> ЩОДО ПРИНЦИПУ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ	43
<i>Кушніренко Олександр Георгійович</i> ПОНЯТТЯ, ПРИРОДА І ВИДИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ	44
<i>Малярчук Лілія Ярославівна</i> ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ПОЛЬЩІ.....	46
<i>Матат Андрій Володимирович</i> КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ.....	48
<i>Миславський Інокентій Володимирович</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗАКОНІВ	49
<i>Олькіна Олена Володимирівна</i> КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВИ.....	51
<i>Павиук Катерина Олександрівна</i> ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В ЗАСАДАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ	52
<i>Радченко Аліна Юрїївна</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1920 рр.....	54
<i>Реньов Євген Владиславович</i> ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.....	55
<i>Філіпенко Валерія Русланівна</i> КОНСТИТУЦІЯ ЯК НОРМАТИВНА ОСНОВА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ.....	57

<i>Чиркін Антон Сергійович</i> ЗАКРІПЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНСТИТУЦІЇ УГОРЩИНИ 2012 р.	58
<i>Члєвик Олена Володимирівна</i> СВОБОДА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА	59
<i>Korytskyi Vyacheslav</i> THE CONSTITUTION OF UKRAINE AS A KEY TO THE NATIONAL PROSPERITY OF UKRAINE	61
<i>Oranasiuk Mark</i> LONG WAY TO THE “GOOD” CONSTITUTION OF THE UNITED STATES.....	63
 <i>Секція 2.</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ГАРАНТУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	
<i>Воробйов Дмитро Сергійович</i> ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ.....	66
<i>Гермашев Юрій Андрійович</i> ГЕНЕЗА ПРАВА НА СВОБОДУ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	67
<i>Долга Юлія Іванівна</i> БІПАТРИЗМ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	69
<i>Єльнікова Марія Олександрівна</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	70
<i>Зайка Ауріка Анатоліївна</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ.....	71
<i>Колісник Віктор Павлович</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ГАЛУЗЕВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	73

<i>Кунец Анастасия Геннадьевна</i> ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ И ДИНАМИЧНОЕ РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЛИЧНОЙ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.....	74
<i>Лантушенко Ганна Валеріївна</i> ГАРАНТУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ВИМОГА.....	76
<i>Марченко Олеся Денисівна</i> ПРАВА ПАЦІЄНТІВ В ОТРИМАННІ ПАЛІАТИВНО-ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....	78
<i>Нескородь Наталія Володимирівна</i> ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	79
<i>Поклонская Ольга Игоревна</i> КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ЖУРНАЛИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ.....	81
<i>Полховська Інна Костянтинівна</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ.....	82
<i>Санченко Дмитро Євгенович</i> СОМАТИЧНІ ПРАВА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВА.....	84
<i>Слінько Тетяна Миколаївна</i> ПРАВО НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	85
<i>Сидоренко Марина Олегівна</i> ПРАВО НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ	87
<i>Стойко Олена Михайлівна</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	89
<i>Харатян Татевік Нерсесівна</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ІНШІ СУМІЖНІ ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА КОРЕКЦІЮ ЛЮДСЬКОГО ГЕНОМУ.....	90
<i>Шлапак Анна Віталіївна</i> СМЕРТНА КАРА ЯК ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ.....	92
<i>Afonina Olga</i> GENDER RELATIONS IN WORLD RELIGIONS.....	93

Lytvyn Anastasiya
PROBLEMS AND PROSPECTS OF REALIZING
THE RIGHT OF THE RURAL POPULATION OF UKRAINE TO MEDICAL ASSISTANCE.....95

Perestiuk Oleksandr
CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS A TOOL OF PROTECTING
CONSTITUTIONAL RIGHTS IN THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE.....96

Sedaya Yuliya
REPRODUCTIVE RIGHTS THROUGH THE PRISM OF GENDER DISCOURSE
(IN THE ASPECT OF HETEROSEXUALITY).....98

Shurn Olena
JUDICIAL PROTECTION AS ONE OF THE CONSTITUTIONAL GUARANTEES
OF THE RIGHT TO WORK IN UKRAINE.....99

Секція 3.
ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ..... 101

Батан Юрій Дмитрович
ПОВСТАННЯ ЯК НЕТРАДИЦІЙНА ФОРМА НАРОДНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ
В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ..... 101

Беренов Денис Костянтинович
ЩОДО СТРОКІВ ЗАВЧАСНОГО СПОВІЩЕННЯ
ПРО ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ 102

Берченко Григорій Валерійович
НАРОД І НАЦІЯ: КОНСТИТУЦІЙНА ПАРАДИГМА 104

Васько Владислав Андрійович
ЩОДО ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ
НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО 105

Ганжа Олексій Геннадійович
«ДУХ, ЩО ТІЛО РВЕ ДО БОЮ», АБО ЯК ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
МОЖЕ СТАТИ ПАНАЦЕЄЮ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПОЛІТИКУМУ 107

Дахова Ірина Іванівна
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ПРЯМОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА 109

Євтіфеев Микита Ігорович
РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ SUB SPECIE MYSTICI..... 110

Кондратович Александр Викторович

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПОРЯДКА ИЗБРАНИЯ
ГЛАВЫ ГОСУДАРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ
И ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ)..... 112

Крутько Анастасія Леонідівна

НАРОДНА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА
ЯК ДІЄВА ФОРМА ПАРТИСИПАТОРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ 113

Курей Марія Олександрівна

ІНСТИТУТ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 115

Любченко Олексій Олександрович

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 116

Маишталір Маргарита Олегівна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ:
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ..... 117

Мохончук Богдан Сергійович

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ ВИБОРЧА СИСТЕМА..... 118

Перфецька Алла Володимирівна

PER ASPERA AD ASTRA АБО НАРОДОВЛАДДЯ
У МІСЦЕВОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРАХ..... 120

Романюк Павло Віталійович

ІНСТИТУТ ВІДКЛИКАННЯ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД В УКРАЇНІ:
PRO ET CONTRA..... 121

Черкашина Тетяна Валеріївна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ
ЯК АСПЕКТ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА 122

Salikhov Damir

THE RIGHT TO PROTEST FROM A HISTORIC PERSPECTIVE..... 124

Секція 4.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ 126

Алексеева Ганна Вікторівна

ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 126

Білоус Костянтин Віталійович

ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНОГО УПОВНОВАЖЕНОГО:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 127

Велигоцька Олександра Олексіївна

ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ 129

Джиба-Бондаренко Дар'я Юріївна

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У КРИМІНАЛЬНУ ЮСТИЦІЮ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ
РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 131

Ковтун Марина Сергіївна

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 132

Колисенко Анастасія Ігорівна

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ КОНТРАСИГНУВАННЯ В УКРАЇНІ 133

Лапкін Андрій Васильович

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ І ГАЛУЗЕВЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПРОКУРАТУРУ:
ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ..... 135

Макаров Михайло В'ячеславович

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС
ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ..... 136

Малишкіна Наталя Олегівна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСТРОКОВОГО ПРИПИНЕННЯ
ПОВНОВАЖЕНЬ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ 137

Марищук Світлана Анатоліївна

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ..... 138

Мартова Юлія Олександрівна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ..... 139

Марчук Роман Валентинович

ПИТАННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО (ПАРЛАМЕНТСЬКОГО) МАНДАТУ
В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ..... 141

Матвеева Ольга Юріївна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ..... 143

<i>Муртіщева Аліна Олександрівна</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЕКТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ	145
<i>Овчаренко Олена Миколаївна</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	147
<i>Рева Романа Романівна</i> ПРОБЛЕМИ ВІДХОДУ ВІД РАНІШЕ СФОРМУЛЬОВАНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	148
<i>Слинько Дмитрій Сергеевич</i> ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРОБЛЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА НАСИЛЬСТВЕННУЮ СМЕНУ ИЛИ СВЕРЖЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ ИЛИ НА ЗАХВАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ.....	150
<i>Смоляр Олександр Андрійович</i> СПЕЦІАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	152
<i>Шпилів Леонтій Миколайович</i> ОБМЕЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ	153
<i>Яцкевич Дмитро Сергійович</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ.....	155
<i>Kolontai Kseniia</i> STRUGGLE FOR THE EAST OF UKRAINE: TO BE OR NOT TO BE?	157
<i>Yurlov Mykola</i> APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE SITUATIONS OF ANNEXATION OF CRIMEA AND SEVASTOPOL AND THE ANTI-TERRORIST OPERATION IN UKRAINE	158
Секція 5. ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	161
<i>Байрачний Вадим Олегович</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИПОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ	161

<i>Безсонова Марія Вікторівна</i> УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ЧАСТИНІ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУЦІЙ.....	162
<i>Бородіна Оксана Анатоліївна</i> ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА МУНІЦИПАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ — НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД.....	164
<i>Гавриш Богдан Вадимович</i> ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ.....	165
<i>Ганущак Іван Григорович</i> МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	167
<i>Губань Радим Васильович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНУ СПАДКОЄМНІСТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	168
<i>Евсеев Александр Петрович</i> ПРАВОВЫЕ ПОЗИЦИИ ВЕРХОВНОГО СУДА США ПО ПРОБЛЕМЕ СМЕРТНОЙ КАЗНИ	169
<i>Жадан Євгеній Володимирович</i> КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ МУНІЦИПАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ УКРАЇНИ.....	171
<i>Кечеджі Олена Борисівна</i> ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ	172
<i>Ковятинець Ольга Константиновна</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕННЯ В РЕСПУБЛІКЕ БЕЛАРУСЬ.....	174
<i>Колінко Яна Анатоліївна</i> РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	175
<i>Комісарова Ксенія Андріївна</i> СТРАХОВИЙ ВНЕСОК — ЯКИМ ВІН МАЄ БУТИ?	176
<i>Кравченко Сергій Сергійович</i> ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРАГМАТИСТІВ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.....	178

<i>Кутько Вікторія Васильевна</i> ПРОЦЕССУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ИЗМЕНЕНИЯ КОНСТИТУЦИИ РФ КАК ОСНОВА ЕЕ СТАБИЛЬНОСТИ	179
<i>Омарова Айсел Азад кизи</i> КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР ПЕРІОДУ «ПЕРЕБУДОВИ»	181
<i>Панченко Валерія Дмитрівна</i> АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ»	182
<i>Попова Маргарита Віталіївна</i> ПОРЯДОК КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	184
<i>Савченко Тетяна Олегівна</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ	185
<i>Середа Тетяна Миколаївна</i> ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.....	187
<i>Таран Дмитро Павлович</i> ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ І КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕФОРМУВАННЯ.....	189
<i>Шпат Анастасія Сергіївна</i> ЗМІНИ В ЗАСАДАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	190
<i>Якубенко Дар'я Леонідівна</i> КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ІДЕЇ ОРГАНІЧНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	192
<i>Spektorenko Maria</i> NEED FOR TRANSITION OF UKRAINE TO INSURANCE MEDICINE.....	193

ПЕРЕДМОВА

Ідея присвятити проведення щорічної міжнародної наукової конференції молодих учених пам'яті відомого ученого-конституціоналіста, доктора юридичних наук, академіка права Юрія Миколайовича Тодика в його колеґ і учнів виникла не випадково. Усі ми відчуваємо вдячність за те, що мали можливість навчатись у цієї цільної людини, незаурядного лектора, досвідченого ученого. Це був науковець державницького складу розуму, незашореного інтелекту, що щиро вірив у цінності конституціоналізму, теорію яких розробляв. Його неупереджену, принципову, авторитетну і компетентну думку вважалося важливим дізнатись щодо спірних подій державного масштабу. Його досвід мав визнання й за межами нашої держави.

Юрій Миколайович працював дуже плідно: з-під його пера вийшло більше 250 наукових праць майже з усіх нерозроблених на той момент проблем конституційного права. Будучи насамперед ученим, Юрій Миколайович умів доступно й цікаво викласти матеріал лекцій студентам, переміжаючи теоретичні викладки актуальними прикладами із життя, вмів розрядити обстановку іронією або влучним висловом із художньої літератури.

Юрій Миколайович Тодика — видатний державознавець, академік Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений працівник культури Молдавії, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (1992–2007), народився 13 січня 1942 року у с. Троїцьке Попаснянського району Луганської області. Закінчив із відзнакою юридичний факультет Кишинів-

ського державного університету (1969) і аспірантуру Інституту держави і права АН СРСР у Москві (1972). У 1972–1984 роках працював на посадах молодшого наукового співробітника, вченого секретаря Відділу філософії і права АН Молдавії. Згодом, у 1984 році Ю. М. Тодика перейшов на відповідальну роботу помічника Голови Президії Верховної Ради Молдавії (тобто фактичного глави країни).

Увесь цей час він поєднував наукову та адміністративну роботу з викладацькою, читаючи курс радянського будівництва на кафедрі державно-правових дисциплін юрфаку Кишинівського університету, та брав активну участь у законотворчій роботі, ставши співавтором Конституції Молдавської РСР 1978 року та низки інших нормативних актів.

У 1990 році Ю. М. Тодика отримав запрошення працювати на посаді професора кафедри державного права Харківського юридичного інституту. З 1992 року він очолював кафедру протягом 15 років. Саме за часів його керівництва кафедра отримала свою сьогodнішню назву — кафедра конституційного права України. Юрій Миколайович був обраний дійсним членом (академіком) Академії правових наук України, а в 1996 році очолив відділення державно-правових наук АПРН України. Як науковий керівник він підготував 2 доктори і 16 кандидатів юридичних наук.

Серед найбільш визначних наукових праць Ю. М. Тодика слід відмітити такі як: «Конституція України: проблемы теории и практики», «Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика», «Гражданство Украины: конституционно-правовой аспект», «Основы конституционного строя», «Конституционные

ПЕРЕДМОВА

основы формирования правовой культуры», «Президент Украины: конституционно-правовой статус» (в соавт.), «Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине» (в соавт.) та багато інших.

Цього року темою VIII Тодиківських читань обрана «Конституція як основа розвитку правової системи». В часи усталення базових цінностей конституціоналізму важливо розібратися з питаннями про роль фактичної й юридичної конституції у цьому процесі, шляхи забезпечення стабільності й реальності Основного Зако-

ну. Зокрема, у межах нашої конференції планується розглянути і обговорити наступні аспекти теми: теоретико-методологічні засади сучасного конституціоналізму, конституційно-правові механізми гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина, питання реалізації форм безпосередньої демократії, конституційно-правове регулювання організації та діяльності органів публічної влади, питання конституційно-правового реформування на сучасному етапі. І у цьому, безперечно, нам допоможе наукова спадщина академіка Ю. М. Тодики.

Ю. М. Тодика

*Академік Академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор юридичних наук, професор,
з 1992 по 2007 рік — завідувач кафедри конституційного права України
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*

ВИБРАНІ ПРАЦІ Ю. М. ТОДИКИ

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СВОЙСТВА КОНСТИТУЦИИ УКРАИНЫ¹

Конституция — правовой акт высшей юридической силы в государстве, обладающий особыми юридическими свойствами. Она — правовой фундамент государственной и общественной жизни, основной источник национальной правовой системы, регулирующий основные общественные отношения, связанные с организацией государственной власти, формами правления и государственного устройства, с правами человека и гражданина, их обязанностями, территориальным устройством, символикой государства. Конституция является фактором стабильности в обществе и государстве, функционирования государственного механизма в режиме законности. Наличие Конституции — важное условие правового государства, основанного на господстве права.

Под конституцией понимают основной закон государства, имеющий высшую юридическую силу.

Вместе с тем, никакая конституция не может обойти вопросы взаимоотношения государства, его органов с институтами гражданского общества, в частности с политическими партиями, религиозными организациями, массовыми общественными движениями. Нормы конституции влияют не только на развитие государственно-

правовых процессов, но и на жизнь общества. В демократическом правовом государстве конституция является Основным Законом не только государства, но и общества. Демократическая Конституция представляет для общества большую ценность, поскольку в ней устанавливаются ограничения вмешательства государства в частную жизнь человека. Ценность Конституции и в том, что она закрепляет основные права и свободы человека и гражданина, механизмы их обеспечения, устанавливает систему местного самоуправления. Так, из 161 статьи Конституции Украины 48 регулируют основы правового статуса человека и гражданина. Конституция выступает правовой основой становления и развития гражданского общества. Это имеет принципиальное значение для обеспечения стабильности конституционного строя, его дальнейшего совершенствования.

Как правовой документ, она занимает самостоятельное и особое место в правовой системе нашего государства. От других юридических актов ее отличают такие черты, как особый субъект, который устанавливает конституцию, учредительный характер конституционных предписаний, всеобъемлющий объект конституционной регламентации, особые юридические свойства конституции, и прежде всего высшая юридическая сила, ее верховенство в правовой системе Украины. Конституция была принята парламентом Украины — Верховной Радой от имени Украинского народа, граждан Украины всех национальностей. Это нашло четкое отражение в преамбуле Основного Закона.

¹ Тодика Ю. Н., Сутрунюк Е. В. Конституция Украины — основа стабильности конституционного строя и реформирования общества. / Отв. ред. Цвик М. В. — Симферополь: Таврия, 1997, С. 19–37.

Сфера конституционного влияния характеризуется всеохватывающим характером. Таким свойством не обладает ни один нормативный акт в государстве. Конституция устанавливает отправные начала нормативной регламентации экономических, социальных, духовных процессов. В Конституции Украины 1996 г. нашли отражение такие свойства, как ее верховенство, высшая юридическая сила, особая охрана со стороны государства, особый порядок ее принятия и изменения, особая роль в правовой системе. Основной Закон имеет высшую юридическую силу, и законы, иные нормативно-правовые акты должны приниматься на основе Конституции Украины и должны соответствовать ей (ст. 8).

Конституция — фундамент конституционного права Украины и, следовательно, только его часть. Каждая норма как бы обрастает другими юридическими нормами из различных источников права. Поэтому важно, чтобы конституционные нормы не растворились в комплексе этих норм, а наоборот, имели бы определяющее значение в нормативной регламентации общественных отношений. На это направлены положения Конституции Украины, закрепляющие не только высшую юридическую силу ее норм, но и то, что эти нормы являются нормами прямого действия, и, соответственно, обращение в суд для защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина непосредственно на основании Конституции гарантируется (ст. 8). Прямое действие Конституции весьма важно для защиты прав и свобод гражданина. Даже в тех странах, где в тексте конституции нет упоминания о прямом действии конституционных норм, судебная практика исходит из этого принципа.

Конституция Украины — уникальный учредительный документ, юридически закрепляющий суверенитет, независимость, верховенство и самостоятельность государственной власти. Она создает баланс институтов государственной власти, обеспечивает стабильность конституционного строя, его надлежащую защиту, демократический вектор развития социальных процессов. Конституция Украины, будучи основным законом государства и общества, решает пять основных блоков проблем: форма правления и принципы конституционного строя; основы правового статуса человека и граждани-

на; форма государственного устройства; система органов государственной власти и местного самоуправления; создание политико-правовых условий формирования структур гражданского общества.

Появление новой Конституции Украины не было случайностью. Она — закономерный итог развития украинского общества и государства. Потребность в новой конституции в любой стране возникает после крупных исторических событий политического характера: революции, завоевания независимости, распада государства, создания нового государственного образования, изменения формы правления и т. п., когда использование норм прежней конституции становится недостаточно эффективным. Каждая новая конституция в истории Украинского народа обобщала предыдущий опыт истории и обогащала его новым содержанием. Нормы действующей Конституции Украины сориентированы на демократическое переустройство общества, формирование правового государства, всемерное обеспечение прав и свобод человека и гражданина. Целью конституционной реформы является прежде всего реформирование общества на демократических началах.

Исходя из вышесказанного, Конституцию Украины можно определить как единый, обладающий особыми юридическими свойствами нормативно-правовой акт, посредством которого Украинский народ, выражая свою суверенную волю, учреждает основные принципы устройства общества и государства, определяет систему и структуру государственной власти и местного самоуправления, механизмы реализации государственно-властных полномочий, основы правового статуса личности, территориальное устройство и символику государства.

Любая конституция наряду со своими юридическими свойствами и сущностью обладает социально-политической сущностью, которая определяется целями и задачами конституционной регламентации общественных отношений. В литературе имеются различные мнения о сущности конституции, которые можно свести к следующим позициям: договорная, естественно-правовая, марксистско-ленинская (классовая).

Достаточно распространенной является трактовка конституции как общественного договора, в результате которого в конституции

находит отражение воля всех членов общества, и в ней четко определены правила, на каких основах учреждается и функционирует данное общество. Согласно этим концепциям, конституция — это выражение суверенитета народа, проявление его единой воли².

По теории общественного договора, власть основывается на соглашении всех между собой, а государство рассматривается в качестве самостоятельного субъекта властвования. Эта теория была выдвинута голландским ученым Г. Гроцием и развита в XVIII–XIX вв. Гоббсом, Локком, Монтескье, Руссо. По предложенной в 1762 году концепции Ж.-Ж. Руссо, человек рожден свободным и равным, а правительство (государство) не есть нечто естественное, поскольку является конструкцией, возводимой человеком, и осуществляет роль, занимает определенное место на основании согласия гражданского общества. Соглашение людей — основа законности власти; выражение этого соглашения — общественный договор, где каждый отдает свою личность под высшее руководство общей воли и тем самым становится ее участником. Общая воля становится, по мнению Руссо, общим благом³.

Исходя из теории общественного договора, в конституции как основном документе государства и общества должны быть закреплены следующие основополагающие идеи: люди равны в неотъемлемых правах; люди создают правительство, которое бы отражало их общие интересы; правительство (государственная власть), не являясь «естественным» институтом, объективно необходимо для обеспечения стабильности в обществе; государство обязано обеспечивать права человека; авторитет правительства, иных государственных структур зависит от того, насколько с его действиями согласен народ, управляемые; только власть, основанная на согласии, может признаваться в качестве справедливой и законной.

Положения новой Конституции Украины в значительной мере исходят из договорной

² Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России. — М., 1996. — С. 50.

³ Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Опыт о форме Республики // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. — М., 1969. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Указ, соч. — С. 51.

теории, поскольку Основной Закон закрепляет суверенитет народа, формирование Верховной Рады Украины и избрание Президента непосредственно народом, осуществление народного волеизъявления через выборы и референдум и т. д.

Теологические теории исходят из того, что сущность конституции состоит в воплощении в ее нормах божественных предписаний человеческому обществу, в нашедшей закрепление в конституции идее социальной справедливости. Этот подход к пониманию сущности конституции можно подтвердить позицией видных мыслителей прошлого. По Гегелю, конституция есть «существующая справедливость как действительность свободы в развитии ее разумных определений», свобода же и равенство суть простые категории, в которых часто объединяли то, что должно составлять основное определение, а также последнюю цель и результат конституции⁴. Аристотель отмечал, что счастье как цель действий — нечто совершенное и самодостаточное, высшее благо, а «человеческое благо представляет собою деятельность души сообразно добродетели, а если добродетелей несколько — то сообразно наилучшей и наиболее полной (и совершенной)⁵.

В Конституции Украины, на наш взгляд, нашли отражение многие аспекты правовой справедливости: верховенство права и основанная на нем высшая юридическая сила Конституции (ст. 8); общеобязательность конституционных предписаний, наличие механизмов защиты конституционного строя Украины, его целостности и устойчивости, закрепление суверенитета народа (ст. 5); разделение властей (ст. 6); провозглашение человека, его жизни, здоровья, чести и достоинства, неприкосновенности и безопасности наивысшей социальной ценностью (ст. 3); закрепление того, что права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства (ст. 3).

Конституция может быть основой социальной справедливости или несправедливости. Поскольку ее предписания имеют изначальный характер для всей правовой системы, роль Кон-

⁴ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук // Философия духа. — М., 1977. — Т. 3. — С. 352.

⁵ Аристотель. Никомахова этика. — Сочинения. — М., 1984. — Т. 4. — С. 63–64.

ституции в этом отношении особенно велика: она может заложить демократические или антидемократические модели взаимоотношений между гражданином и государством, равенство или неравенство правового статуса людей. Анализ текста Конституции Украины дает основание считать, что она отвечает основным параметрам справедливой конституции, поскольку не только провозглашает принцип равенства конституционных прав и свобод и равенства всех перед законом (ст. 24), но и устанавливает механизмы обеспечения этого равенства. Оно обеспечивается посредством признания и гарантирования местного самоуправления (ст. 7), свободы институтов гражданского общества, содействия развитию этнической, культурной, языковой и религиозной самобытности всех коренных народов и национальных меньшинств Украины (ст. 11), указанием, что собственность не должна использоваться во вред человеку и обществу, что государство обеспечивает защиту прав всех субъектов права собственности и хозяйствования, социальную направленность экономики (ст. 13), что государство гарантирует свободу политической деятельности (ст. 15), что правовой порядок в Украине основывается на принципах, в соответствии с которыми никто не может принуждаться делать то, что не предусмотрено законодательством (ст. 19), что каждый человек имеет право на свободное развитие своей личности, если при этом не нарушаются права и свободы других людей (ст. 23).

Влиянием теологических концепций сущности конституции можно объяснить положение преамбулы Конституции Украины, закрепившей, что Верховная Рада Украины, принимая Конституцию от имени Украинского народа, сознает ответственность перед Богом и собственной совестью.

Естественно-правовая трактовка сущности конституции исходит из того, что в Основном Законе воплощен многовековой опыт народа, его традиции, и именно конституции, строящиеся на такой основе, обладают необходимой легитимностью и стабильностью⁶. Представители этой школы рассматривают конституцию в качестве Основного Закона государства, первоначального акта суверенной власти и вместе с тем

⁶ Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России. — М., 1996. — С. 51.

как источник всякой учрежденной власти. Они считают, что конституция предшествует обычным законам, что она положена в основу при возникновении государства. Конституция, по мнению представителей данной школы, делает возможным существование государства. Поэтому все учрежденные власти должны соотноситься с ее нормами и подчиняться ей в своей текущей деятельности⁷.

Марксистско-ленинская (классовая) трактовка сущности конституции исходит из того, что данный политико-правовой документ представляет собой результат соотношения классовых сил. На этой концептуальной основе строилось советское государство. В литературе советского периода подчеркивалось, что появление новой конституции вызывается, как правило, наиболее существенным изменением соотношения классовых сил в обществе. При этом данные изменения выглядят по-разному. Соответственно, причинами принятия конкретных конституций могут быть:

- а) победа новой общественно-экономической формации и приход к власти другого класса;
- б) усиление или ослабление позиций различных классов в эксплуататорском государстве — также и существующих группировок внутри господствующего класса;
- в) вступление общества в качественно новый этап своего развития;
- г) изменение политического режима;
- д) образование нового государства⁸.

При этом в учебниках по государственному праву приводилась в качестве аргумента ленинская цитата: «Сущность конституции в том, что основные законы государства вообще и законы, касающиеся избирательного права в представительные учреждения, их компетенции и пр., выражают действительное соотношение сил в классовой борьбе»⁹. Однако данная мысль была сформулирована значительно раньше гер-

⁷ Бойцова В., Бойцова Л., Ломовский В. Конституционное право в российской правовой системе // Общественные науки и современность. — 1993. — № 6. — С. 39.

⁸ Советское государственное право. — М., 1985. — С. 34.

⁹ Ленин В. И. Полн. собр. соч. — Т. 17. — С. 345.

манским социалистом Ф. Лассалем, причем более точно, чем это было выражено у В. И. Ленина, который сводил всю сложную палитру политических отношений к классовой борьбе. Ф. Лассаль писал: «...Действительная конституция страны, это фактическое соотношение сил, существующих в стране; писанная конституция тогда лишь прочна и имеет значение, когда является точным выражением реальных соотношений общественных сил»¹⁰.

В современной государствоведческой литературе отмечается, что в демократическом обществе создаваемый конституцией механизм власти всегда является компромиссом, поскольку в общественной жизни участвуют или ведут борьбу за власть различные политические силы. Причем этот компромисс выражает общую (за исключением деструктивных сил) заинтересованность решать проблему власти и свободы на основе закона, а не применения силы. Поэтому конституция не может функционировать в интересах только одного, пусть даже могущественного, класса. Конституция является воплощением гражданского согласия, и она противостоит насилию¹¹.

Критикуя классовый подход к сущности конституции, М. В. Баглай и Б. Н. Габричидзе отмечают: «Невозможно, например, представить себе, чтобы за более, чем двухсотлетний период действия Конституции США в стране не произошло изменений «соотношения сил в классовой борьбе», а американский народ не распознал ее «одностороннюю сущность» и не воспользовался своим правом свергнуть тиранию.

Но Конституция США продолжает действовать и поныне, вызывая уважение и поддержку американского народа, что подтверждает жизнеспособность построения не на конъюнктурном «соотношении сил», а на вечных ценностях и здравом смысле»¹².

По их мнению, насильственно-принудительный характер конституции был присущ именно социалистическому строю, хотя при этом строе формула о «соотношении сил в классовой борьбе»

была бессмысленна, поскольку классовая борьба в этом обществе была подавлена¹³.

В споре о классовости и общесоциальной сущности конституции, на наш взгляд, правы те авторы, которые считают конституцию своеобразным общественным (безусловно, не в юридическом, а в общесоциальном понимании) договором, в котором оптимально согласованы политические интересы различных слоев общества. «Каждая такая часть — общественный класс, социальный слой, территориальная, национальная или иная общность — защищает в политической борьбе свои социальные интересы, и степень, в которой их удается согласовывать, получает отражение в конституции. Без такого согласования в обществе не мог бы существовать никакой правопорядок»¹⁴.

Анализируя сущность Конституции России, И. Е. Козлова и О. Е. Кутафин считают, что в ней заложены не классовые, а общедемократические начала, что по своему источнику она предстает как народная конституция, поскольку принята народом на референдуме, что к ней не применима трактовка как общественного договора, поскольку суть такого договора заключается в поголовном, едином, всеобщем согласии всех для принятия конституции¹⁵. По их мнению, сущность конституции заключается в утверждении общедемократических начал. А это предполагает возможность жить в государстве в качестве его полноправных граждан всем членам общества, как согласным, так и несогласным с конституцией, в легальных формах проповедовать свои взгляды и отстаивать их¹⁶.

Действительно, в конституции сложно в равной мере учесть интересы всех членов общества, что практически невозможно. Нет такой конституции в мире, под которой могли бы подписаться все без исключения. Безусловно, более влиятельная общность по тем или иным причинам (не в последнюю очередь экономическим) обычно оказывает более сильное влияние, а подчас определяющее, на содержание кон-

¹⁰ Лассаль Ф. Сущность конституции. Что же дальше?. — Санкт-Петербург, 1905. — С. 33–34.

¹¹ Баглай М. В., Габричидзе В. Н. Конституционное право Российской Федерации. — М., 1996. — С. 71.

¹² Там же.

¹³ Баглай М. В., Габричидзе В. Н. Конституционное право Российской Федерации. — М., 1996. — С. 71.

¹⁴ Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть. — М., 1996. — С. 43.

¹⁵ Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России. — М., 1996. — С. 51.

¹⁶ Там же, с. 52.

ституции. Но вряд ли можно согласиться с тем, что она выражает только волю экономически господствующего класса, поскольку: «Если бы она выражала волю только, например, крупного капитала, вряд ли она смогла бы выполнить свое предназначение — служить инструментом гражданского мира, формулировать точно «правила игры» на политической сцене, определять такое устройство общества и власти, которое значительным большинством народа признается справедливым»¹⁷.

Есть все основания считать, что в Конституции Украины сочетаются как классовые, так и общесоциальные, общенародные интересы.

Демократический потенциал Конституции Украины проявляется в ее чертах и свойствах, которые отражают особое ее место в правовой системе Украины, специфику механизма конституционного регулирования общественных отношений. К числу основных свойств и черт Конституции Украины следует отнести ее легитимность, итоговый характер ее предписаний, реальность, программность, преемственность, верховенство в правовой системе Украины, повышенную стабильность и особую защиту конституционных норм со стороны государства, Конституция Украины — ядро правовой основы государственной и общественной жизни, важный фактор стабильности конституционного строя, развития общества на демократических началах.

Легитимность Конституции Украины проявилась в том, что она была принята законным путем, законно избранным высшим органом государственной власти — парламентом Украины. Легитимность ее проявляется также в демократическом характере конституционных предписаний, закреплении реального народовластия, механизма разделения властей, народного суверенитета, установления положения, что права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства, что государство отвечает перед человеком за свою деятельность, что утверждение и обеспечение прав и свобод человека является главной обязанностью государства. Легитимность Конституции Украины выражается и в том, что в ней учтены в полной мере меж-

дународные стандарты прав и свобод человека, положения важнейших международных пактов о правах человека, и прежде всего Всеобщей декларации прав человека от 10 декабря 1948 г., Международного пакта о гражданских и политических правах (1966 г.), Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (1966 г.), Декларации о соблюдении принципов сотрудничества в рамках СНГ от 14 февраля 1992 г. Есть основания считать, что новая Конституция Украины отвечает европейским и мировым стандартам.

Итоговый характер ее предписаний проявляется в том, что она закрепляет достигнутый в нашей стране уровень общественных отношений, фиксирует итоги общественного развития, выступает юридическим отражением объективного хода исторического развития нашего государства и общества, обобщает этот опыт и обогащает его новым содержанием, отвечающим современному этапу его развития. В преамбуле Конституции Украины указывается, что Верховная Рада Украины, принимая Конституцию от имени Украинского народа, опирается на многовековую историю украинского государственного строительства на основе осуществленного украинской нацией, всем Украинским народом права на самоопределение.

Эффективность Конституции определяется соответствием ее предписаний реальной действительности. Несоответствие ее норм жизни общества делает основной закон формальным. Реальность Конституции находит отражение в закреплении существующих общественных отношений, исполнимости и гарантированности конституционных предписаний. Для обеспечения реальности Конституции Украины на современном этапе существенное значение имеет обеспечение политической, экономической и социальной стабильности общества, принятие мер по упрочению режима законности. Реальность конституции проявляется в единой сущности социально-правовых институтов общества и государства, диалектическом сочетании конституции и действительности, обеспечении соответствия конституционных предписаний социально-экономическим условиям развития общества.

В литературе отмечается, что реальность, как одно из важнейших свойств конституции, имеет несколько аспектов:

¹⁷ Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть. — М., 1996. — С. 43.

- а) соответствие конституционных предписаний характеру общественных отношений, которые сложились в стране в данный исторический период;
- б) строгий учет объективных закономерностей общественного развития, конкретных исторических, политических, этнографических и иных особенностей;
- в) выбор адекватных характеру регулируемых социальных связей, приемов и средств воздействия;
- г) предвидение социальных последствий действия тех или иных конституционных предписаний;
- д) гарантированность конституции¹⁸.

Для реального проведения в жизнь норм Конституции Украины существенное значение имеет не только демократический характер ее предписаний, но и обеспечение проведения их в жизнь. Нормы Конституции должны быть не на бумаге, а воплощаться в реальной практике, в конкретном поведении субъектов общественных отношений. Исполнимость конституционных предписаний должна быть обеспечена соответствующими правовыми, организационными и материально-финансовыми средствами, высокой политико-правовой культурой населения, государственного аппарата, стабильностью конституционного строя, динамично развивающейся экономикой, обеспечением режима конституционной законности, уважения к конституции, обеспечением гарантий прав и свобод личности, международной поддержкой усилий государства. К сожалению, ухудшающаяся экономическая ситуация в Украине является дестабилизирующим фактором, не способствующим стабильности конституционных предписаний, конституционного строя в целом.

Новая Конституция Украины не только регистрирует достигнутое, но и закрепляет перспективы развития общества и государства. Поэтому есть основания считать, что ей присуще такое свойство, как программность. Конституция аккумулирует научно обоснованное знание о тенденциях развития общества и государства. Закрепляя результаты государственно-правового развития украинского народа, Конституция содержит программные положения, определяет

тенденции дальнейшего развития социальных программ на демократических началах. Ей присущ прогностический потенциал. Программные положения Конституции Украины особенно четко отражаются в следующем поле преамбулы: «проявляя заботу об обеспечении прав и свобод человека и достойных условий его жизни», «стремясь развивать и укреплять демократическое, социальное, правовое государство».

Программный аспект Конституции находит отражение в ее первой статье, в которой констатируется, что Украина является суверенным и независимым, демократическим, социальным, правовым государством. Еще очень много надо сделать. Это относится и к положению о том, что права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства. К сожалению, далеко не всегда интересы человека и гражданина находятся в центре забот государственного аппарата. Много еще надо сделать, чтобы положение ст. 3 Конституции о том, что государство отвечает перед человеком за свою деятельность, стало реальностью.

Программные положения новой Конституции Украины служат ориентиром для государственных и общественных структур на демократическом пути преобразований и содержатся не только в преамбуле, но и в конституционных предписаниях, устанавливающих направления развития в области экономики, социального развития и культуры, внешней политики, формирования структур гражданского общества. Конституция призвана стимулировать правомерное поведение субъектов общественных отношений, создавать условия для развития институтов государства и общества на демократических началах, быть качественной базой реформирования правовой системы Украины.

Вместе с тем, Конституция является юридическим документом и не может быть программой. Поэтому нельзя смешивать понятие программности конституции как ее свойства с пониманием Конституции как программы. Главной задачей основного закона является регулирование существующих общественных отношений, выполнение роли правовой основы данного, а не будущего общества и государства. Программный характер некоторых конституционных предписаний не дает основания считать основной закон государства и общества

¹⁸ Государственное право Российской Федерации. — М., 1993. — Т. 1. — С. 71.

программой. Это противоречило бы ее социальному назначению и задачам.

Важным свойством Конституции Украины является ее преемственность, которая обусловлена непрерывностью процесса развития украинской государственности, идущей из глубины веков. Каждый новый основной закон был этапом в развитии украинского государства и общества. В преамбуле Конституции указывается, что Верховная Рада Украины, принимая Конституцию, опирается на многовековую историю украинского государственного строительства. В Украине собственные традиции нашли отражение во многих конституционных проектах, начиная с проекта первой писаной европейской Конституции гетмана Пилипа Орлика 1710 г. В советский период конституционное развитие Украины прошло несколько этапов, и, соответственно, каждая новая конституция была связана с предшествующим конституционным развитием. В Украинском обществе складывались определенные правовые традиции, которые находили отражение в конституционном тексте. Нынешняя Конституция Украины базируется на конституционной преемственности, сохранении всего позитивного, что было в государственном строительстве народа, что было накоплено на предшествующих этапах государственного развития Украины. Речь идет прежде всего о приверженности Украинского народа идеалам свободы, справедливости, интернационализма, равенства народов, о республиканской форме правления, уважении к традициям других народов, обеспечении прав и свобод личности.

Суть преемственности конституционного развития Украины проявляется не только в том, что конституция сохраняется в качестве основного закона государства и общества, но и в том, что на современном этапе существенно обогащаются традиционные конституционные институты, наполняются новым демократическим содержанием. Это касается прежде всего института народовластия, основ правового статуса личности, гражданства, системы и структуры государственных органов. Учет позитивного исторического опыта дает возможность с позиций сегодняшнего дня оценивать эффективность конституционных норм, создавать более адекватные конституционно-правовые модели нормативной регламентации общественных от-

ношений. В новой Конституции Украины нашли отражение уровень научной разработки соответствующих проблем конституционализма, конституционной теории, мировой опыт конституционализма.

Под влиянием западных конституционных моделей в Основном Законе Украины нашли закрепление принципы разделения властей, политического, экономического и социального плюрализма, иные демократические принципы. Важно мировые конституционные ценности, апробированные государственно-правовой практикой многих стран мира, внедрить в нашу социальную действительность с учетом наших исторических условий и менталитета народа. Задача эта не из простых и требует надлежащей теоретической базы. Не любая конституционно-правовая, модель другой страны может автоматически переноситься на нашу государственно-правовую почву. Можно вместо положительного результата получить отрицательный.

К числу важнейших юридических свойств Конституции Украины относится ее верховенство в правовой системе. Верховенство Конституции означает ее приоритетное положение в системе законодательства. Оно — проявление доктрины верховенства права, нашедшей четкое закрепление в ст. 8 Конституции Украины. В этой же статье устанавливается, что Конституция Украины имеет высшую юридическую силу, и, соответственно, законы и иные нормативно-правовые акты должны приниматься на основе Конституции Украины и соответствовать ей. Верховенство Конституции в правовой системе Украины обеспечивается особым порядком ее принятия, внесения изменений, приданием конституционным предписаниям высшей юридической силы, особым порядком введения конституции в действие (провозглашением), объявлением дня принятия конституции всенародным праздником. Эти свойства конституции, процедуры с ее принятием, введением в действие, изменением конституционных предписаний имеют существенное значение для применения Основного Закона на практике.

Вместе с тем, обеспечение верховенства его предписаний требует эффективного механизма реализации норм Конституции, усиления конституционно-правовой ответственности за несоблюдение норм Конституции. Необходима

система организационных мер, направленных на повышение уровня правовой культуры населения. Реализация Конституции начинается с уважения к ее предписаниям со стороны всех субъектов общественных отношений.

Новая Конституция Украины является более стабильной по сравнению с Основным Законом Украины 1978 г. за счет более усложненной процедуры изменения конституционных норм. Конституция должна быть актом долговременного действия, хотя это не всегда так. Например, Конституция, принятая 15 марта 1994 г. тринадцатой сессией Верховного Совета Республики Беларусь, была заменена новой Конституцией, принятой на всенародном референдуме. Стабильность Конституции имеет существенное значение для обеспечения устойчивости конституционного строя, является одним из важных условий легитимности власти, правопорядка, режима законности, устойчивости правовой системы государства. Раздел XIII «Внесение изменений в Конституцию Украины» закрепляет более усложненный порядок внесения изменений в Основной Закон, и это необходимо рассматривать в положительном аспекте, поскольку не дает возможности по конъюнктурным соображениям определенным политическим силам легко менять Конституцию. Принципиальное значение имеет положение ст. 157 Конституции, что Конституция Украины не может быть изменена, если изменения предусматривают упразднение либо ограничение прав и свобод человека и гражданина или если они направлены на ликвидацию независимости, либо нарушение территориальной целостности Украины, а также, что Конституция не может быть изменена в условиях военного или чрезвычайного положения.

Стабильность Конституции Украины не означает ее неизменности. В основе ее изменения могут быть экономические, политические, социальные факторы. Конституция должна периодически приводиться в соответствие с новыми реалиями жизни.

Конституция является основой правовой системы Украины, занимает особое место в ней, выступает основным нормативным источником правовой системы. Именно эта роль конституции обуславливает единство системы права Украины и центральное место конституционного права в этой системе. Конституция устанавли-

вает исходные начала функционирования правовой системы, всех отраслей права Украины. На основе конституционных норм идет процесс реформирования гражданского, уголовного, аграрного, земельного, административного законодательства, иных отраслей национальной правовой системы. На базе положений новой Конституции Украины реформируется и само конституционное законодательство в вопросах избирательной системы, прав и свобод личности, гражданства, правового положения иностранцев, юридического статуса политических партий, иных общественных формирований. Принят в новой редакции Закон о Конституционном Суде. Идет процесс подготовки комплекса нормативных актов в связи с реформированием судебной системы. Динамизация правовой системы Украины непосредственно связана с нормами новой Конституции, задачами их применения на практике.

КОНСТИТУЦИЯ И ПРАВОВАЯ СИСТЕМА¹⁹

Введение в понятийный аппарат юриспруденции категории «правовая система» связано с развитием научных представлений о праве, правоотношении, с преодолением традиционного нормативистского понимания права. Это позволяет охватить весь комплекс правовых явлений, выявить их взаимодействие и системные связи, отразить более высокий уровень обобщения действительности, чем система норм и система законодательства. «Само движение идеи правовой системы объективно явилось своего рода молчаливым компромиссом между сторонниками узкого и широкого понимания права, ибо те, кто стремится расширить понятие права и включить в него, помимо норм, ряд других элементов, получают категорию, с помощью которой можно все эти реалии отразить...

Такой категорией в какой-то мере может служить правовая система»²⁰.

¹⁹ *Тодика Ю. М.* Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. – Х.: Факт, 2000, С. 114–124.

²⁰ *Матузов Н. И.* Право как центральный элемент и нормативная основа правовой системы // Вопросы теории государства и права: Личность, право, правовая система. Саратов, 1988. С. 20.

Концепция правовой системы дает возможность:

- а) раскрыть единство различных сторон правовой действительности;
- б) теснее связать теорию права и юридическую практику²¹.

Н. И. Матузов основное назначение понятия правовой системы усматривает в том, чтобы связать различные правовые явления в целостность²².

Правовая система — сложное собирательное понятие, которое отражает совокупность множества правовых явлений, существующих в обществе. Понимание категории «правовая система» выразилось в двух основных подходах: узком и широком. В первом случае она сводилась либо к системе законодательства, либо к системе права, либо к тому и другому, взятыми в совокупности, т. е. к праву. Сторонники широкого подхода к данному понятию отмечали, что при узком понимании правовой системы вообще нецелесообразно вводить в научный оборот новый термин «правовая система»²³. Если бы выражение «правовая система» было бы простым синонимом «объективного права» или «позитивного права», — отмечал известный социолог права Ж. Карбонье, — то его значение было бы сомнительным²⁴.

В юридической литературе утвердился широкий подход к правовой системе, согласно которому ее содержание не сводится только к праву и законодательству, являющимся лишь нормативной основой, центральным связующим звеном правовой системы, а включает в себя, кроме права, правовую теорию, правосознание, правовую политику, т. е. теоретические и мировоззренческие элементы, но также юридическую практику. По мнению С. С. Алексеева, правовую систему образует единство трех правовых явлений (объективное право, юридическая практика, правовая идеология). Она «выражает особенности правовой действитель-

ности страны, ее, так сказать, скелет, основное в ее инфраструктуре»²⁵. Н. И. Матузов включает в правовую систему такие элементы, как право (совокупность создаваемых и охраняемых государством норм), законодательство и другие нормативные акты, правовые учреждения, осуществляющие правовую политику государства, судебную и иную юридическую практику, механизм правового регулирования, процесс правореализации, субъективное право, правовые отношения, законность и правопорядок, правовую идеологию (правосознание, правовую теорию, правовую культуру и т. д.), субъектов права (индивидуальных и коллективных), системообразующие связи, иные правовые явления (юридическая ответственность, правосубъектность, законные интересы и т. п.)²⁶.

При анализе соотношения таких явлений, как «конституция» и «правовая система» считаем необходимым исходить из широкой трактовки понятия «правовая система». Это по существу позволяет глубже раскрыть грани самой конституции как основы законодательного блока правовой системы. Конституция крепкими нитями связана со всеми компонентами правовой системы, и это дает ей возможность выполнять свое социальное предназначение.

Соотношение Конституции Украины и национальной правовой системы проявляется, прежде всего, через закрепленное в ст. 8 Основного Закона положение о том, что Конституция Украины имеет высшую юридическую силу, что законы и иные нормативно-правовые акты принимаются на основе Конституции Украины и должны соответствовать ей, что конституционные нормы являются нормами прямого действия. Конституция влияет на все компоненты правовой системы, а она, в свою очередь, — на Основной Закон. В конечном счете, мера их взаимовлияния и взаимодействия определяет эффективность конституционной системы государства, уровень обеспечения конституционной законности, устойчивости и разумного динамизма национальной правовой системы, ее адаптации к реальной жизни. Конституция как основополагающий нормативно-правовой акт влияет не только на имеющийся в Украи-

²¹ Правовая система социализма: В 2 кн. Кн. 1: Понятие, структура, социальные связи. / Под ред. А. М. Васильева. М., 1986. С. 33–34.

²² Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов. 1987. С. 30.

²³ Там же.

²⁴ Карбонье Ж. Юридическая социология. М., 1986. С. 176.

²⁵ Алексеев С. С. Теория права. 2-е изд. Харьков, 1994. С. 99.

²⁶ Матузов Н. И. Указ. соч. С. 26.

не массив правовых актов различного уровня и юридической силы, но и на правотворчество, на правоприменительную практику. В свою очередь все элементы правовой системы оказывают воздействие на Конституцию Украины, на ее реализацию. Именно через практику идет апробация соответствующих конституционных моделей и оценка эффективности функционирования тех или иных институтов, в том числе впервые введенных в государственно-правовую систему Украины (Конституционный Суд, Президент Украины, Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека, Высший Совет юстиции и т. д.).

В общественном мнении еще не в полной мере «вызрело» осознание реальной роли и ценности конституции как важнейшего политико-правового документа, ее значимости для развития правовой системы Украины, становления социально-экономических и политических процессов на демократических началах. Это непосредственно связано с вопросом легитимности конституции, ее восприятия населением, политической элитой. Поддержка народом конституционных новаций имеет существенное значение для эффективности функционирования как норм конституции, так и текущего законодательства. При этом следует учитывать, что политически конституция значительно шире своего юридического содержания, поскольку именно Конституция Украины на данном этапе развития страны нормативно на высшем уровне оформляет общественное согласие вокруг закрепленных в Конституции демократических ценностей (народовластие, права человека, политический и идеологический плюрализм, верховенство права, принципов и механизмов взаимодействия государства и гражданского общества, функционирования государственных органов). Стержень Конституции Украины — права человека, что определяет демократическую направленность всей правовой системы государства. Речь идет не только о законодательстве, но и таких блоках правовой системы, как теоретические и мировоззренческие компоненты (правосознание, правовая политика, правовая теория), а также юридической практике.

На современном этапе важно обеспечить конституционализацию законодательства, понимаемую нами как соответствие норм текущего законодательства конституционным установ-

лениям. Это важно, как в нормотворческой, так и правоприменительной деятельности. А это предполагает не только легитимность Конституции Украины, т. е. ее признание народом, различными его слоями, но и наличие высокоразвитого конституционного сознания. Причем не только законодателя, но всех субъектов правотворчества и правоприменения. При этом следует учитывать, что правовой порядок в государстве формируется не только в виде законов. Его составной частью являются все иные правовые акты — указы Президента Украины, подзаконные акты органов исполнительной власти и т. д. Безусловно, оценка их соответствия Конституции Украины не такая уж простая задача, если исходить не только из большого количества правотворческих органов, но и различия их позиций и интересов. Поэтому в обеспечении конституционности нормативно-правовой системы огромная роль принадлежит Конституционному Суду Украины. Вместе с тем необходимо как можно быстрее принять Закон Украины «О нормативно-правовых актах», в котором следует четко установить иерархию этих актов, их юридическую силу. Это важно не только для реализации Конституции, но и упорядочения всего массива правовых актов государства.

Соотношение Конституции и правовой системы наиболее емко проявляется в критериях конституционности правовых актов. Не только Конституционный Суд Украины, но и иные государственные институции, органы, организации, научные и учебные юридические учреждения, граждане оценивают соответствие Конституции готовящихся, принимаемых и реализуемых правовых актов. Оценочный подход четко проявляется при экспертизе законопроектов, других нормативно-правовых актов. Важно, чтобы при их подготовке такая аналитико-информационная, сопоставительная деятельность систематически проводилась Кабинетом Министров, министерствами, иными государственными органами.

В литературе выделяются следующие критерии соответствия правовых актов конституции:

- 1) отражение в этих актах конституционных идей и принципов;
- 2) правильное использование конституционных терминов и понятий;

- 3) принятие нормативно-правового акта правомочным субъектом;
- 4) учет места акта в правовой системе государства и требования к его форме;
- 5) соблюдение установленной процедуры подготовки, принятия и вступления акта в силу;
- 6) корреляция смысла решения в акте и норме конституции;
- 7) устойчивое правоприменительное толкование и разъяснение смысла правовых норм. При этом объектами анализа и оценки правовых актов с точки зрения их конституционности могут быть:
 - а) нормативно-правовой акт в целом;
 - б) структурная часть правового акта;
 - в) статья или статьи правового акта;
 - г) правовая норма;
 - д) статьи и нормы рассматриваемого акта и связанные с ним смежные и однородные акты. В последнем случае речь идет о спорах относительно компетенции государственных органов. Их рассмотрение предполагает суммарную оценку взаимосвязанных нормативно-правовых актов, в которых комплексно регулируются полномочия того или иного органа государственной власти²⁷.

Конституционность правовой системы Украины, и прежде всего правового массива, зависит от того, в какой мере формирующееся конституционное законодательство соответствует Конституции. Причем под термином «законодательство» мы понимаем только законы, а не весь блок нормативно-правовых актов. В последние годы в Украине приняты (некоторые уже в новой редакции) законы: о гражданстве, о выборах, о всеукраинском и местных референдумах, о правовом статусе иностранцев, о беженцах, о Конституционном Суде Украины, об информации, о печатных средствах массовой информации, об Уполномоченном Верховной Рады Украины по правам человека, о Высшем Совете юстиции, о статусе народного депутата Украины и т. д. Но все ли они соответствуют

²⁷ Тихомиров Ю. А. Конституция в правовой системе: взаимовлияние и противоречия // Конституция как фактор социальных изменений: Сборник докладов. М., 1999. С. 96.

критерию конституционности? Это не такой уж и простой вопрос хотя бы потому, что многие законы, например, Закон о всеукраинском и местных референдумах, не приведены в соответствие с действующей Конституцией. Кроме того, не приняты многие законы, особенно касающиеся реформирования судебной власти, прокуратуры. Важно, чтобы новые законы в сфере конституционного регулирования в полной мере отвечали критерию конституционности, поскольку именно конституционное законодательство является своеобразным мостом между Конституцией Украины как важнейшим политико-правовым актом государства и общества и правовой системой в целом.

Важно, чтобы развитие законодательства в Украине в современный период осуществлялось в соответствии с Конституцией. При этом Основной Закон влияет на правовую систему по следующим направлениям.

Во-первых, Конституция определяет демократический вектор развития правовой системы, всех ее компонентов, ее направленность на обеспечение прав и свобод личности.

Во-вторых, Конституция Украины устанавливает систему и иерархию нормативно-правовых актов, подчеркивая высшую юридическую силу самой Конституции (ст. 8), что нормативно-правовые акты Верховной Рады Автономной Республики Крым и решения Совета министров АРК не могут противоречить Конституции и законам Украины и должны приниматься в соответствии с Конституцией Украины, законами Украины, актами Президента Украины и Кабинета Министров Украины и во их исполнение (ч. 2 ст. 135). Определено, что Кабинет Министров Украины в своей деятельности руководствуется Конституцией и законами Украины, актами Президента Украины.

В-третьих, Конституция обеспечивает верховенство закона в правовой системе Украины. Все должностные лица, государственные органы и общественные формирования должны действовать на основе и во исполнение закона. Подзаконные акты не должны противоречить закону. В ст. 57 Конституции говорится также и о том, что законы и иные нормативно-правовые акты, определяющие права и обязанности граждан, должны быть доведены до сведения населения в порядке, установленном законом. Если они не доведены до сведения населения,

то считаются недействующими и, соответственно, не порождающими каких-либо правовых последствий. К сожалению, не всегда это правило неукоснительно соблюдается, как и не всегда достигается верховенство закона в правовой системе Украины. Нередко подзаконные правовые акты «подправляют» законы.

В-четвертых, Конституция призвана обеспечивать правовую стабильность, правоприменительность при любых политических и иных изменениях в обществе. Этому способствует и более усложненный, чем ранее порядок изменения конституционного текста. Стабильность конституции — основа стабильности правовой системы государства, устойчивости конституционного строя, недопущения его изменения по каким-либо конъюнктурным политическим соображениям. Одной из важнейших функций конституции является ее стабилизирующая функция, направленная на обеспечение стабильности общественных отношений, конституционного правопорядка. Вместе с тем это не означает, что в конституцию не могут вноситься изменения. Они могут иметь место, но не должны поколебать главного демократического вектора развития общества. Стабильность не означает неизменяемость. Но важно любые новации проводить в условиях надлежащего правопорядка, в нормальной социально-психологической атмосфере и помнить, что малейшие изменения в конституционном тексте лавинообразно сказываются на текущем законодательстве. Конституция Украины 1996 г. — это, по сути дела, первая конституция, претендующая на роль реально действующего Основного Закона. И сегодня весьма остро стоит вопрос освоения текста Конституции, реализации ее норм на практике. Конституционная стабильность государства не исключает споров о перспективах конституционализма, предложений конституционной модернизации государства и общества.

В-пятых, Конституция обеспечивает гармонизацию актов национального и международного права. И это важно для функционирования всей правовой системы государства. Так, ч. 1 ст. 9 Конституции устанавливает, что действующие договоры, согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины, являются частью национального законодательства Украины. В ч. 2 ст. 9 Конституции определяется

соотношение Основного Закона и международных договоров через установление, что заключение международных договоров, противоречащих Конституции Украины, возможно только после соответствующих изменений в Конституции Украины. Таким образом, с одной стороны, общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Украины, ратифицированные в установленном порядке, — часть национальной правовой системы и защищаются наравне с законом, а с другой — если международный договор Украины содержит положения, противоречащие Конституции Украины, то он может быть заключен только при одном условии: внесении соответствующих изменений в Основной Закон Украины. Это положение важно не только для стабильности Конституции Украины, но и всей правовой системы государства, в том числе необоснованного внедрения в национальную правовую систему зарубежных моделей, которые не воспринимаются политико-правовой культурой масс.

Конституция должна быть стабилизирующим фактором в правовой системе, обеспечения законности и правопорядка. Это важно и с тех позиций, что в правовых системах Украины, России, других стран СНГ наметилась весьма опасная тенденция, при которой сложно говорить о конституционной законности, о законности вообще. Все больше на постсоветском пространстве дает о себе знать «теневое нормотворчество», которое принимает ярко выраженную криминальную направленность. Характеристику «теневого нормотворчества» и причин его бурного развития в современной России дают В. Н. Кудрявцев и В. П. Казимирчук. В условиях снижения авторитета власти, потери обществом нормативной ориентации возникают противоречия между нормами права и нормами нравственности. Нередко выбор в таких случаях делается в пользу деформированных моральных требований, неправовых моделей поведения. На этой основе и возникает так называемое «теневое нормотворчество», т. е. формирование неофициальных правил поведения, которыми руководствуются значительные группы населения. По мнению В. Н. Кудрявцева и В. П. Казимирчука, предпосылкой данного процесса является разочарование в существующей нормативной правовой системе, неверие

в ее возможности. Действующее законодательство и официальная мораль воспринимаются не только как неэффективные и неправильные по существу, но и как несправедливые. Растет недовольство бюрократизмом, волокитой, неоправданными льготами и привилегиями, отсутствием заботы о малообеспеченных слоях населения. Происходит деформация социальных ценностей и представлений о них. «Теневые» нормы признаются определенной частью населения более важными, чем государственно-властные веления. А это означает ослабление правовой системы, ее деградацию²⁸.

Деятельность государственных структур по обеспечению стабильности конституционного строя, законности и правопорядка, охране Конституции Украины должна быть направлена и против «теневое нормотворчества», получившего особое развитие в сфере бизнеса, экономических отношений, налогообложения. Конституционные нормы должны быть ему преградой. Поэтому необходимо делать все для возвышения роли конституции в правовой системе государства, для повышения уровня правовой культуры населения, работников государственного аппарата. Конституция и законы должны служить правовому прогрессу общества, а не его деградации. Французский просветитель Ш. Монтескье в своем известном труде «О духе законов» писал: «Есть два вида испорченности: один, когда народ совершенно не исполняет законов, второй, когда сами законы его портят; последнее зло неизлечимо, потому что оно заключается в самом лекарстве»²⁹.

В Украине сегодня в полной мере имеются оба вида «испорченности», и это трагедия как общественного, так и индивидуального правосознания.

На качество конституции, на возможности правовой системы государства влияют многие факторы, в том числе и то, насколько оптимально был учтен зарубежный опыт нормативно-регулирующих общественных отношений. Не все то, что хорошо работает в одной правовой системе, имеет надлежащую отдачу в другой. Ш. Монтескье отмечал, что законы «долж-

ны находиться в таком тесном соответствии со свойствами народа, для которого они установлены, что только в чрезвычайно редких случаях законы одного народа могут оказаться пригодными для другого народа»³⁰. Созвучная мысль еще в древности высказывалась Аристотелем: нужно создавать законы, приспособленные к условиям конкретного государства, а не подгонять государство под придуманные законы. «Каждая правовая система, — пишет японский компаративист И. Нода, — являясь неотъемлемым элементом культуры, детерминирована историческими и географическими факторами. Отсюда и проистекают ее специфические черты»³¹.

Связь таких феноменов, как конституция и правовая система проявляется и в том, что в конституции наиболее емко отражается правовая политика как элемент правовой системы. Правовая политика — «это основы, принципы, направления, задачи, стратегия и тактика правового регулирования общественных отношений»³². В. К. Бабаев выделяет правотворческую, правоприменительную и правоохранительную политику. Считаем, что в основе правовой политики должны быть нормы конституции. Отечественная правовая политика должна быть направлена на становление рыночных отношений, демократизацию политической жизни, создание стабильной государственности, правопорядка, обеспечение прав и свобод человека и гражданина. На базе норм конституции должна формироваться современная правовая политика государства как стратегическое определение развития правовой системы. Эта задача может решаться совместно различными ветвями государственной власти, но прежде всего законодательной. Пока же проводимые преобразования в экономической, политической и социальной сферах свидетельствуют как раз об отсутствии четко выверенной стратегии правового развития украинского государства, а, соответственно, и всей правовой системы.

³⁰ Монтескье Ш. Указ. соч. М., 1995. С. 168.

³¹ Нода И. Сравнительное правоведение в Японии: прошлое и настоящее // Очерки сравнительного права. М., 1981. С. 247.

³² Бабаев В. К. Правовая система общества // Общая теория права: Курс лекций / Под ред. В. К. Бабаева. Н. Новгород, 1993. С. 97.

²⁸ Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П. Современная социология права. М., 1995. С. 43–44.

²⁹ Монтескье Ш. Избранные произведения. М., 1995. С. 168.

Конституция и правовая система связаны и через такие феномены, как правосознание, правовая культура, правовое мышление, которые формируются под влиянием различных факторов — экономических, политических, социальных. Уровень правового мышления пронизывает все компоненты правовой системы — право и законодательство, правосознание, юридическую практику, правовую науку, отражается на качестве конституционного текста, иных нормативно-правовых актах, эффективности функционирования правоприменительных и правоохранительных органов. Недостатки, которые все чаще обнаруживаются в последнее время в тексте Конституции Украины, в значительной мере обусловлены уровнем правовой культуры общества, разработчиков конституционного текста, парламентариев, принимавших Конституцию. Принятие Основного Закона шло достаточно сложно. Различные политические силы стремились вложить в него свое понимание идеалов и ценностей, которые должны быть возведены на конституционный уровень. Безусловно, это не может отрицательно сказываться на функционирующей правовой системе, поскольку отсутствие единства в понимании главного приводит к негативным последствиям в правосознании и юридической практике. Вместе с тем, нельзя не учитывать и то, что Конституция Украины заложила базовые ценности, которые оказывают основополагающее влияние на все аспекты и проявления правовой системы. Используя в должной мере потенциал действующей Конституции Украины, можно многое изменить в лучшую сторону в правовой, политической и экономической системах.

Проблема соотношения конституции и правовой системы в научном аспекте должным образом не исследована. В качестве теоретических вопросов здесь могут быть:

- а) их взаимообусловленность и взаимовлияние;
- б) роль конституции в развитии потенциала правовой системы государства;
- в) реализация правовой реформы в условиях новеллизации конституции;
- г) соотношение функций конституции и функций правовой системы;
- д) роль конституционных норм в развитии отдельных блоков правовой системы;

е) роль заложенной в конституции правовой доктрины для стратегии развития таких компонентов правовой системы, как законодательство и юридическая практика;

ж) выбор приоритетов при реформировании правовой системы.

На последний вопрос можно ответить таким образом. Приоритетность развития нормативно-правовой базы правовой системы обуславливается тем, что «без права нет правовой системы, ибо вызывает к жизни каждый из ее элементов»³³. Получая выражение в законодательстве, оно «вызывает к жизни» такие элементы правовой системы, как правоотношения, юридическую практику, правовые институты и т.д. Поэтому осуществляемая в нашей стране на современном этапе правовая реформа имеет своей целью совершенствование правовой системы Украины в целом, поскольку нельзя повысить качество правовой системы при непрофессиональном и противоречивом законодательстве.

КОНСТИТУЦИЯ — ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА³⁴

Принятие Конституции Украины в 1996 году стало фактором решения многих назревших в обществе проблем, его перевода на демократический путь развития, внедрения новых механизмов разрешения конфликтов, модернизации государственного аппарата, развития многопартийности, становления политического и идеологического многообразия на новой конституционной основе. Создана база для модернизации общества на правовых началах. И это весьма важно, поскольку правовой путь предполагает признание права в качестве главного инструмента социального регулирования. Юридические гарантии лежат в основе обеспечения модернизации общества в рамках конституции и закона. Конституция, будучи Основным Законом Украины, устанавливает главные параметры возможной модернизации государства и общества. Особенно важным в этом отношении,

³³ Бабаев В. К. Указ. соч. С. 98.

³⁴ Тодика Ю. М. Конституция Украины — Основной Закон государства и общества: Учебное пособие. — Х.: Факт, 2001, С. 139–144.

на наш взгляд, является положение о том, что Украина — демократическое, правовое, социальное государство. Пока что это идеал, к которому следует стремиться. Соответственно, модернизацию государственного механизма надо осуществлять, ориентируясь на эти высокие конституционные характеристики государства. То же можно сказать и в отношении положения ст. 3 Конституции о том, что человек в Украине признается наивысшей социальной ценностью.

Конституция Украины 1996 г. уже стала фактором модернизации украинского общества и государства. Это проявилось в различных сферах жизни, в новеллизации законодательства.

Вместе с тем специфика положения Конституции в правовой системе Украины заключается в том, что она, с одной стороны, должна обеспечить стабильность конституционного строя, нерушимость демократических устоев общества, а с другой — обеспечить модернизацию социальных процессов, поскольку стагнация и застой общества — путь в никуда.

В условиях переходного периода, как свидетельствует мировой опыт, право должно одновременно выполнять как консервативные, так и революционные задачи, выступать гарантом стабильности и источником инновационных изменений. Особой остроты данное противоречие достигает на уровне конституционного регулирования социальных изменений, которые можно определить, как конституционную модернизацию.

Представляется, что к новеллизации Конституции надо подходить взвешенно и очень осторожно. Прошло более четырех лет действия Основного Закона, и вряд ли можно утверждать, что Конституция уже полностью освоена и ее нормы достаточно эффективно влияют на социальные процессы. Тем более недопустимы кардинальные изменения. Коммунисты выдвигают идею ликвидации поста Президента Украины. Но надо иметь в виду, что какую бы модель мы не взяли, какую бы форму правления мы не строили, всегда объективно существуют функции, которые должно выполнять лицо, которое наделено статусом высшего представителя государства, независимо от того, как оно будет названо³⁵. Главой государства может быть или

³⁵ См.: *Тодыка Ю. Н., Яворский В. Д.* Президент Украины: конституционно-правовой статус. Х., 1999.

президент, или глава парламента, или глава правительства, или коллегиальный орган. Вопрос не в том, нужен или не нужен президент, а в том, каковы полномочия должны быть у главы государства.

Видный российский государствовед профессор Б. А. Страшун, рассматривая такую ситуацию применительно к России, отмечает, что «если бы мы «обкорнали» полномочия Президента и превратили нашу форму правления в парламентарную республику, то что-то от этого принципиально может измениться. Опасность здесь я усматриваю в том, что сейчас Президент как-то уравнивает законодателей, а при парламентарной республике может получиться, что уравновесить их будет некому. Я ... воспитывался в убеждении, что народовластие выражается в полновластии представительных органов. Верить в это я перестал, после того, как своими глазами наблюдал работу съездов народных депутатов, где одно чье-то истерическое выступление могло за пять минут повернуть решение громадного органа на сто восемьдесят градусов. И когда этому нет никакого противовеса — это страшно»³⁶.

Б. А. Страшун считает, что «в условиях незаконопослушного общества и во многом криминализованного государства любая попытка конституционной реформы может привести к результатам, которые окажутся противоположными тому, что задумывалось». Он делает обоснованный вывод, что лучше уж нам потерпеть во многом не совсем хорошую конституцию, но все-таки попытаться еще несколько лет поучиться жить по конституции, хотя бы нынешней, весьма несвоевременной. Мы еще ни по одной конституции никогда не жили. Советские Конституции были просто лозунгами — это не были регулятивные акты. «Нынешняя конституция — это по сути дела, первая конституция, которая претендует на роль реально действующего основного закона и как-то может выполнить его назначение. Мне кажется, надо посодействовать тому, чтобы это произошло, а когда сложатся определенные традиции конституционного мышления и поведения, тогда уже можно ставить вопрос о том, чтобы что-то

³⁶ *Страшун Б. А.* Не спешить с конституционной реформой // Конституция как фактор социальных изменений. М., 1999. С. 86.

поправить, изменить, усовершенствовать в тексте конституции»³⁷.

Это весьма осторожный подход к новеллизации конституции. Но он имеет для этого достаточно весомые аргументы. Вместе с тем не избежать изменений как в украинской, так и российской конституции. Но важно провести это взвешенно, с учетом возможных позитивных и негативных последствий.

Предложения об изменении Конституции Украины в значительной мере обусловлены не совершенством конституционного текста, ее «пробельностью», противоречивостью отдельных положений, а социально-экономическими и идеологическими причинами, политической борьбой за власть, желанием перераспределить властные полномочия в свою пользу.

Но при этом следует учитывать и то, что за более чем четырехлетний срок действия Конституции многие ее положения не реализованы. В частности, не запущены механизмы осуществления многих основных прав и свобод человека и гражданина, не воплощены в жизнь идеи местного самоуправления, отсутствует должное взаимодействие властных структур, медленно проводится судебная реформа, не новеллизировано законодательство, касающееся территориального устройства Украины, медленно осуществляется парламентская и административные реформы, нет многих законов, принятие которых непосредственно вытекает из текста Конституции Украины. В этих условиях утверждать, что именно в несовершенстве действующего Основного Закона лежит одна из главных причин раскола общества, весьма опрометчиво и необъективно.

Ресурс Конституции Украины далеко не исчерпан, и в рамках ее предписаний можно многое сделать. По крайней мере значительно больше, чем это делается сегодня парламентом Украины, другими властными структурами. Но для этого нужны совместные усилия, желание и умение решать проблемы в консенсуальном, а не конфронтационном режиме. Любые партийные фракции в парламенте могут прийти к согласию, если в основе их деятельности будут не узкопартийные амбиции, а интересы народа

³⁷ Страшун Б. А. Не спешить с конституционной реформой // Конституция как фактор социальных изменений. М., 1999. С. 86.

Украины, который является первоисточником власти.

Конституция — основа легитимности государственной власти и ее стабильность, основа стабильности в стране. Требование внесения изменений в нее является не сколько вопросом юридическим, столько политическим. Тем более что в значительной степени не использованы резервы существующего Основного Закона. Не исчерпаны и другие механизмы повышения эффективности ее влияния на социальные процессы. Считаем, что главной идеей должна стать не ревизия Конституции Украины 1996 г., а ее выполнение и соблюдение, дальнейшее нормативное развитие Конституции, ее охрана. В данном аспекте первоочередной задачей является принятие законов, вытекающих из конституции, проведение продуманной государственной законодательной политики. При этом следует исходить из того, что реализация норм Конституции Украины во многом зависит от наличия законов, детализирующих конституционные положения, от Конституционного Суда Украины, осуществляющего официальное толкование конституционных норм.

Кроме того, надо учитывать, что ряд предложений о пересмотре Конституции Украины вообще не относится к сфере детального конституционного регулирования. В частности, за пределами такой регламентации находятся вопросы избирательного права. Все это можно решить путем изменения редакции закона, что в настоящее время и делается в отношении порядка выборов народных депутатов Украины. Путем совершенствования законов можно решить проблемы местного самоуправления, правового статуса прокуратуры и т. д.

Конституционный Суд Украины пытается целенаправленно заполнять «белые пятна» Конституции путем официального толкования ее норм. Считаем, что данный опыт оказался весьма плодотворным и позволяет более четко трактовать конституционные нормы, что имеет существенное значение как для нормотворческой, так и правоприменительной практики. В последние годы Конституционный Суд дал нормативное официальное толкование: ч. 2 ст. 55 Конституции Украины и ст. 248³⁸

³⁸ Вісник Конституційного Суду України. 1998. №1. С. 34–38.

Гражданско-процессуального кодекса Украины относительно права обжалования в суде неправомερных действий лица³⁹; ст. 55, 64, 124 Конституции Украины (дело по обращениям жителей города Желтые Воды)⁴⁰; положений ст. 3 и ст. 5 Закона «О статусе депутатов местных Советов народных депутатов»⁴¹; положений ч. 2 ст. 158 и ст. 159 Конституции Украины (дело о внесении изменений в Конституцию Украины)⁴²; ст. 1, 10, 12, ч. 2 ст. 49 Закона Украины «О местном самоуправлении в Украине» (дело о совместительстве должностей народного депутата Украины и городского главы)⁴³; толкование ч. 2 и ч. 3 ст. 84 и ч. 2 и ч. 4 ст. 94 Конституции Украины (дело о порядке голосования и повторного рассмотрения законов Верховной Радой Украины)⁴⁴; толкование ст. 58, 78, 79, 81 Конституции Украины и ст. 243-21, 243-22, 243-25 Гражданско-процессуального кодекса Украины (дело о несовместимости депутатского мандата)⁴⁵.

³⁹ Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 1. С. 3–7.

⁴⁰ Там же. С. 34–38.

⁴¹ Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 3. С. 5–9.

⁴² Там же. № 3. С. 26–30.

⁴³ Вісник Конституційного Суду України. 1999. № 4. С. 13–18.

⁴⁴ Там же. № 4. С. 16–22.

⁴⁵ Вісник Конституційного Суду України. 1997. № 2. С. 5–11.

Значимость официального толкования Конституционным Судом Украины положений Конституции и законов Украины велика. Результаты толкования, как правильно отмечает судья Конституционного Суда Украины В. П. Тихий, имеет государственный общеобязательный характер.

Общеобязательность официального их толкования Конституционным Судом прямо предусмотрена ч. 2 ст. 150 Конституции. К тому же оно является окончательным и не может быть обжаловано⁴⁶.

Таким образом, действующая Конституция Украины под влиянием юридической практики Конституционного Суда Украины гибко приспособляется к новым политико-правовым реалиям.

Вместе с тем из этого не следует, что Конституция Украины должна оставаться все время неизменяемой. Инновации возможны и целесообразны. Но речь не может идти о кардинальном пересмотре принципиальных положений Конституции, в особенности в части основ конституционного строя, прав и свобод человека и гражданина.

Конституционная модернизация должна проходить в рамках демократического выбора, сделанного украинским народом.

⁴⁶ Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України / Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 4. С. 43.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Абрамова Анастасія Витальевна
Белгородский государственный
национальный исследовательский университет,
студентка, юридический институт,
2 курс, 01001404 группа

СУЩНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ

Конституция — обязательный атрибут и важнейший институт демократии. Действующая Конституция Российской Федерации была принята 12 декабря 1993 года на всероссийском референдуме.

При всем многообразии подходов к понятию конституции ее можно определить как основной закон государства, обладающий высшей юридической силой, закрепляющий и регулирующий базовые общественные отношения в сфере правового статуса личности, институтов гражданского общества, организации государства и функционирования публичной власти.

Понятие конституции определяет общие черты, выделяющие ее как особое правовое явление, а раскрытие сущности конституции связано с познанием ее природы, с решением вопроса о том, чью волю конституция выражает. Чтобы прояснить сущность конституции, следует обратиться к истории её происхождения, выяснить, как, когда и для чего она возникла.

Появление конституции в современном понимании относится к XVIII веку и связано с эпохой буржуазно-демократических революций, с распадом феодального общества под натиском нарождающегося капиталистического строя. Требовалась правовая форма защиты и охраны новых экономических структур. Имеющиеся на тот момент законы не могли обеспечить им бе-

зопасность, эту функцию мог выполнить только новый правовой акт, закрепляющий основы устройства государства и общества, поставленный выше власти короля и феодалов, выражающий в себе волю всего народа.

Появились теоретические концепции о народе как единственном носителе верховной власти, его суверенитете, о юридическом равенстве всех членов общества, их праве самим определять основы устройства общества. На базе этих теорий первоначально и происходило создание конституции. Впервые идея писаной конституции возникла в Англии, однако в этой стране она не получила развития, и Англия до сих пор не имеет писаной конституции как единого акта. Первыми конституциями принято считать Конституцию США 1787 года, а также принятые в 1791 году Конституции Франции и Польши.

По вопросу о том, в чем же всё-таки состоит сущность конституции, различные теории придерживаются неодинаковых выводов.

Договорная теория является одним из распространенных вариантов трактовки сущности конституции как общественного договора. Согласно этой теории, все члены общества заключили договор, закрепленный в конституции, о том, на каких основах учреждается данное общество, по каким правилам оно живет. Согласно этой теории конституция есть проявление единой воли народа.

Теологические теории полагают, что сущность конституции состоит в выражении в ней божественных предписаний человеческому обществу о правилах жизни и считают, что в конституции выражаются идеи высшей справедливости.

Представители школы естественного права видят сущность конституции в воплощении в ней многовекового опыта, постепенно складывающихся традиций данного народа. Согласно этой концепции, только такие конституции обладают прочностью, устойчивостью, только они могут существовать долго и выполнять свои функции в полной мере, в отличие от «революционных» конституций, составляемых в кабинетах с опорой на чужой опыт.

Существуют и теории, отрицающие народный характер конституции и связывающие ее сущность с государственной волей. В рамках этих теорий конституция рассматривается как самоограничение государственной власти. Эта теория состоит в том, что возможности государства безграничны, и конституция необходима ему для определения и закрепления границ полномочий для недопущения произвола и деспотизма.

Марксистская теория, являвшаяся теоретической основой советской государственно-правовой науки, по своей сущности является классовой, поскольку согласно этой концепции конституция выражала волю и защищала интересы не всего общества, а только господствующего класса. Такое представление о сущности конституции доказало свою историческую несостоятельность, поскольку оно признавало нормальным и необходимым насилие, подавление воли народа, репрессии, массовое уничтожение людей, неограниченное нарушение прав человека и гражданина, полное огосударствление общества. Все советские конституции были классовыми по своей сущности, открытая и обнаженная форма которой отражалась в каждой из них в большей или меньшей степени.

В сущности действующей Конституции Российской Федерации 1993 года, в отличие от советских конституций, заложены не классовые, а общедемократические начала. По своему источнику она является народной конституцией, поскольку принята народным голосованием на референдуме, а не установлена государством. Неприменима к Конституции Российской Федерации 1993 года и трактовка конституции как общественного договора, который требовал бы поголовного всеобщего согласия всех для принятия конституции, а несогласные были бы вынуждены покинуть государство или считать себя иностранцами. Общедемократиче-

ская сущность конституции предполагает, что все члены общества являются полноправными гражданами, независимо от того, согласны они с конституцией или нет. Всем предоставляется право в легальных формах проповедовать свои взгляды, отстаивать их, признается идеологическое и политическое многообразие. Общедемократическая сущность конституции предполагает, что она принимается при участии большинства избирателей и поддерживается этим большинством. Однако демократия несовместима и с диктатурой большинства. Демократическим признается тот строй, в котором обеспечиваются права меньшинства. Таким образом, действующая Конституция Российской Федерации по своей сущности является конституцией демократического правового государства, воплощением воли многонационального российского народа, выраженной путем всенародного голосования, направленной на учреждение таких основ жизни государства и общества, которые утверждают общедемократические принципы, исходят из признания высшей ценностью человека, его прав и свобод.

Научный руководитель: д. ю. н., профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права Юридического института НИУ «БелГУ», заслуженный юрист России Г. А. Борисов.

*Байрачна Лариса Кімівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ф. н., доцент кафедри
конституційного права України*

СИМВОЛІЧНА ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ: НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОСТІ

Дослідження символічної природи політичної легітиматії спирається на досить тривалу традицію, яка має коріння в інтелектуальних практиках філософсько-правової рефлексії з приводу ідеально-нормативних підстав державної влади. Проблема символу є однією з центральних про-

блем філології, психології, філософії, політології, соціології та права. Принципові положення про природу цього феномена були сформульовані в роботах античних філософів (Аристотель, Платон), у навчаннях Святих Отців (Августин Блаженний, Микола Кузанський), в рамках німецької класичної філософії (І. Кант, Г. Гегель).

Істотний внесок у розробку проблеми символу в філософії та культурології ХХ століття був внесений неокантіанцем Е. Кассіером, розуміючим символ як якийсь культурологічний принцип побудови реальності. Таке розуміння символу, як автономної основи суспільного розвитку, стало базовим для цілого напрямку в сучасній філософії: «філософія символізму» (С. Лангер).

Т. Парсонс розглядав функціонування соціальної системи, яке здійснюється під впливом культури, сформованою за допомогою різних груп символів. Найбільш важливим у його концепції є процес комунікації, можливий завдяки взаємодії значень і символів. Фундамент його теорії соціалізації побудований на положенні існування загальних систем символів, а не їх конституювання. Представники символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер, Т. Кун) більше уваги приділили людському поведінню у зв'язку з символічною інтерпретацією тих ситуацій, в яких воно здійснюється. Ними визнається опосередковуюча роль символів у процесі соціальної взаємодії. Вперше були зафіксовані специфічні особливості соціальної стратифікації за допомогою символіки різних соціальних груп.

Проблематика політичної легітимації і, зокрема аспекти її символічної складової, присутні також у контексті дебатів про політичну культуру, навіть якщо вона термінологічно оформлюється в поняттях «символи влади», «політичний менталітет», «політична міфологія», «політичні вірування і символи», «довіра в політиці», або у зв'язку з дослідженням політичних комунікацій.

Для вивчення символічних структур, виявлення їх генезису і динаміки значущі роботи, виконані в руслі неінституціонального підходу: Д. Норт, Р. Патнам, Р. Ліберман, В. Меркель, А. Круассан, В. А. Гельман та ін., що дозволяють розширити горизонти дослідження «символічної обґрунтованості» динаміки формальних і неформальних інститутів, вивести його

за рамки обговорення абстрактних принципів легітимації або міфічно-маніпулятивної природи «політичних вірувань». Прихильники даного підходу пояснюють вплив в політиці різного роду «символів», «вірувань» та інших культурних чинників можливістю їх втілення в неформальних і формальних політичних інститутах та організаціях. Інституціоналізація розглядається в контексті подібної стратегії, як процес утворення специфічного набору легітимних соціальних норм («соціального капіталу») і правил (функціональних кодів), які задають контекст людського існування та взаємодії. Неінституціональних «прорив» в соціології та політичній науці надав нового поштовху ще кілька десятиліть тому і почався з вивчення форм солідарності, соціальної ідентичності, громадянської довіри і їх впливу на трансформацію політичних інститутів в роботах таких авторів, як, Р. Інґхарт, А. Селіґмен, Ф. Фукуяма, С. Хантингтон.

У методологічному плані особливо важливі для розробки перспективних аналітичних інструментів дослідження символічних структур політичної легітимації роботи, виконані в руслі так званих «нових соціологій».

Незважаючи на відмінності у вихідних методологічних посилках стратегій нефункціоналізму (Н. Луман) і різновидів «соціального конструктивізму» (П. Бурдьє, Е. Гідденс, П. Бергер, Т. Лукман), їх об'єднує розуміння культури, як соціального запасу знань, символів, а процесу легітимації, як структурування, упорядкування системи символів, що дозволяє обґрунтовувати ідентичність і солідарність спільнот. Вони дозволяють вивести на новий рівень дослідження символічної та комунікативної природи публічної влади, позначені раніше такими вченими, як Е. Кассіер, Х. Аренд, Т. Парсонс, Ю. Хартманс, Ш. Ейзенштадт.

Так в соціології знання П. Бергер і Т. Лукман обґрунтували необхідність «узаконення» символічних універсалій суспільства. Їх теорія легітимації базується на внутрішній нестабільності індивіда, що вимагає «створення самою людиною стійкого життєвого середовища». Вони робили акцент на тому факті, що через символізацію соціальної реальності влада сприяла її осмисленню.

В рамках соціології проблема «політичного символу» активно розглядається П. Бурдьє.

Його роботи збагатили науку такими поняттями як «символічне насильство», «символічний капітал», що відображають одночасні символічні і фізичні вимірювання соціального простору. Бурдьє розглядає поле політики як простір, де домінує суб'єкт, що має найбільший символічний капітал, а тому здатний управляти медійним полем. У його розумінні символічний капітал означає наявність легітимної компетенції — визнаного права інтерпретувати смисл, говорити, «що є насправді», а також нав'язувати певне розуміння іншим агентам. У цьому відношенні всі інші види капіталу залежать від символічного капіталу.

Таким чином, накопичений певний досвід вивчення символічних структур політичної легітимації і сполучених з цим явищем феноменів. У той же час очевидна потреба комплексного дослідження символічних аспектів політичної легітимації, значимість якого зростає в умовах динаміки соціально-політичних процесів в Україні які ускладнюються.

*Білоусов Микола Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 31 група*

ДО ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

28 червня 1996 року Верховна Рада прийняла Конституцію України, яка проголосила нашу державу суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою. Окрім цього, Основний Закон України передбачив верховенство права, повагу до прав людини, розподіл влад, обмеження публічної влади, тобто втілив найкращі традиції світового конституціоналізму.

Наукове співтовариство має досить багатий досвід формування поняття «конституціоналізм». Однак в Україні дане поняття є порівняно новою дефініцією, що не має єдиного визначення і по-різному інтерпретується в юридичній літературі. Так, Ю. М. Тодика визначав поняття «конституціоналізм» у політичному розумінні як особливий характер відносин між

державою і суспільством. Він є оформленням суспільної згоди щодо відповідних цінностей, принципів та механізмів.

С. В. Шевчук розглядає поняття «конституціоналізм» як режим функціонування державної влади відповідно до Конституції, до того ж термін конституція у суспільстві, де існує конституційна держава (діяльність держави спрямовується тільки на забезпечення певних, нормативно визначених суспільних цілей згідно із загальновизнаними та визначеними правовими принципами та нормами), розуміється у широкому сенсі як конституція, що заснована на ідеології конституціоналізму. Реалізувати ідеологію конституціоналізму на практиці покликані судові органи конституційної юрисдикції, які для досягнення мети повинні безпосередньо застосовувати конституційні норми не тільки в їхньому вузько нормативному позитивному значенні.

На думку Ю. А. Тихомирова, поняття «конституціоналізм» — це складне явище, котре містить у собі наступні елементи:

- а) конституційні ідеї та категорії, що відображають первинні базові цінності суспільства;
- б) масова конституційна свідомість громадян, населення у цілому;
- в) конституційні норми, акти та інститути як нормативно структуроване вираження двох вищезгаданих елементів;
- г) конституційний порядок як процес і стан реалізації конституційних норм.

Загалом, у конституційно-правовій науці склалося три основні підходи до визначення поняття «конституціоналізм»: політичний, філософсько-історичний і юридичний. Так, у політичному аспекті поняття «конституціоналізм» розкривається передусім як обмежене правління, що має особливий характер відносин між державою та суспільством на основі консенсусу, як ідейно-політична доктрина та рух.

У філософсько-історичному — як вчення про конституцію, включаючи передконституційні ідеї божого, природного права, договірного походження держави, вчення про плутократію, тиранію, деспотію, демократію та ін. У юридичному аспекті «конституціоналізм» розуміється у широкому значенні — як складна політико-правова система, що включає в себе конституцію та усі процеси, пов'язані з нею,

конституційні норми, конституційний лад та ін., та у вузькому значенні як особливий режим функціонування державної влади на основі конституційних методів.

Попри розбіжність думок і підходів, однозначно можна стверджувати, що конституціоналізм — це складна політико-правова система, що базується на ряді основних принципів, вироблених людством у процесі свого розвитку, що стали світовими стандартами будівництва і формування демократичної держави і громадянського суспільства та які сприйняті в Україні на сучасному етапі її розвитку. У понятті «конституціоналізм» присутні, в якості одного з елементів змісту цієї дефініції, конституційні норми, конституція, але не як щось застигле, статичне, а конституція, взята разом з її доктринальними основами, системою політико-правових цінностей, що відображають концепцію, філософію, сутність конституції, а також практикою її здійснення. Крім цих складових конституціоналізму як політико-правової системи, важливе значення мають такі елементи, як конституційна правосвідомість, конституційні правовідносини і конституційна законність, на встановлення якої в остаточному підсумку спрямована дія цієї складної системи.

Сучасний український конституціоналізм має визначені історичні витоки, проте наразі перебуває на стадії свого становлення. Він базується передусім на нормах Конституції України 1996 р., наробітках вітчизняних державознавців і політичних діячів, у тому числі і минулого часу (М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Б. Хмельницький та ін.), а також через засвоєння і впровадження в конституційну структуру України західних моделей конституціоналізму.

Проте існують причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що ускладнюють процес втілення ідей конституціоналізму. Серед них можна виділити такі: перехідний етап державотворення — складність впровадження реформ; суб'єктивне «читання» Конституції (в її положення вкладається різний зміст, вигідний в конкретних умовах тій чи іншій політичній силі); економічні негаразди і зневіра в соціальні положення Конституції; відставання у сфері законотворчості, адже до цього часу не прийнято ряд законів, необхідність яких передбачена Основним Законом; низький рівень правової куль-

тури і як наслідок — несприйняття та небажання дотримуватись основних конституційних принципів та інші.

Таким чином, конституціоналізм є багатоаспектною політико-правовою категорією, що лежить в основі розвитку цивілізованої держави. Адже тільки в разі обмеженого правління на засадах верховенства права та поваги до прав людини можна говорити про державу як демократичну і правову. Питання, пов'язані з втіленням ідей світового конституціоналізму, залишаються першочерговими для подальшої розбудови України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого І. К. Полховська.

Бондар Віталій Борисович
Кийвський університет права НАН України,
студент, юридичний факультет,
5 курс, група ПМ-51

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Поняття «верховенство права» є досить новим, що увійшло в національне законодавство із прийняттям Конституції України 1996 року. Але якщо це поняття розглядати з історичного аспекту то воно має давню історію. Уперше правову доктрину верховенства права запровадив англійський правознавець А. Дайсі. Утім у ХІХ столітті. Далі дана проблематика досліджувалась мислителями: Т. Гоббсом, Г. Гроцієм, І. Кантом, Дж. Локком, Ш. Л. Монтеск'є, Б. Спінозою, Платоном, Аристотелем, Цицероном, та іншими. Платон стверджував, що державна влада має базуватися на законах. Там, де закон підкоряється якійсь іншій владі, не маючи своєї власної, там, на думку Платона, недалеко до падіння держави, але коли закон є господарем уряду, а уряд — його рабом, тоді становище дозволяє очікувати доброго, а люди

мають усі блага, якими боги осипають державу. Арістотель вважав, що панування законів має перевагу над пануванням когось з громадян, і бачив користь від того, що люди, наділені владою, будуть призначені охоронцями закону і його слугами.

Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток дослідження принципу верховенства права є ряд таких вчених: С. П. Головатий, В. М. Кампо, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, Ю. М. Тодика, Ю. С. Шемшученко та ін.

Досить цікавою і незвичною для української правової науки є позиція П. М. Рабіновича, який відзначає, що «під верховенством права слід розуміти всезагальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об'єднань, усіх людей». М. І. Козюбра, стверджує, що принцип верховенства права може бути розкрито тільки за умови дотримання певних гносеологічних позицій щодо права: по-перше, повинно мати місце розрізнення права і закону; по-друге, право слід розглядати не як акт державної влади, а як соціальний феномен, пов'язаний з такими категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм; по-третє, право має розглядатися у нерозривній зв'язці з правами людини.

Зміст даного принципу проявляється в тому, що:

По-перше, її норми мають пріоритет (верховенство) перед нормами інших (звичайних) законів, а тим більше перед актами виконавчої влади та іншими нормативними актами, що діють на території України.

По-друге, згідно зі статтею 8 Конституції України норми інших законів та підзаконних актів мають прийматися на основі Конституції та відповідати їй. Будь-який акт, що суперечить Конституції має бути визнаний недійсним. Найвища юридична сила Конституції України забезпечується особливим порядком внесення змін до неї та особливою охороною Конституції, вирішальна роль у якій належить конституційному правосуддю.

По-третє, пряма дія норм Конституції означає, що є можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини

й громадянина безпосередньо на основі Конституції, навіть за умови відсутності регулювання правових відносин іншими нормативними актами.

Слід зазначити, що конституція ґрунтується на загальнолюдських цінностях, у ній безпосередньо закріплюються основи правового стану людини, органів держави і посадових осіб, установлюються загальні засади громадського суспільства і механізм реалізації законодавчої, виконавчої та судової влади. Конституція є гарантом демократизації державного і суспільного життя.

Конституція України характеризується верховенством не лише стосовно актів національного законодавства, а й щодо міжнародних договорів. Так, частиною другою статті 9 Конституції встановлюється: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

Реалізація принципу верховенства Конституції України також забезпечується через діяльність органу конституційної юрисдикції. Відповідно до статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» завданням Конституційного Суду є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Як передбачено ч. 2 ст. 147 Конституції, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що принцип верховенства конституції слід розглядати як визнання найвищої юридичної сили конституції та її норм у системі законодавства. Відповідне значення цього принципу закріплюється частиною другою статті 8 Основного Закону: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй», а також даний принцип слід розглядати, як правовий принцип держави, який відіграє важливу роль в розбудові правової держави і громадянського суспільства, для розвитку державотворен-

ня та правотворення кожної країни. Тому, цей принцип має застосовуватися у всіх сферах державного і суспільного життя, а особливо в діяльності апарату державної влади. Оскільки саме його виконання забезпечує практичну реалізацію прав і свобод особи, безпосередньо гарантує невід'ємні природні права людини та громадянина. Згідно з статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та не є вичерпними.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент Київського університету права НАН України І. С. Братков.

*Бузун Елена Владимировна
Белгородский государственный
национальный исследовательский университет,
аспирантка, кафедра теории и истории
государства и права*

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ НОРМ И ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА

Во многих Конституциях, в частности, и в Конституции Российской Федерации закрепляются положения о том, что человек, его права и свободы являются высшей ценностью, а признание, соблюдение и защита прав и свобод человека — обязанность государства (ст. 2 Конституции России); устанавливаются иные нормы, присущие правовому демократическому государству. Однако за более чем 20-летний период действия Конституции России 1993 года говорить о достижении идеалов правового государства по-прежнему не приходится.

На наш взгляд, эффективности реализации конституционно-правовых норм во многом препятствует низкий уровень правовой культуры как среди населения, так и неуважительное отношение к праву со стороны субъектов публичной власти.

Представляя собой своего рода юридическое богатство, выраженное в достигнутом уров-

не развития регулятивных качеств права, накопленных правовых ценностей, тех особенностей права, юридической техники, которые относятся к духовной культуре, к правовому прогрессу (С. С. Алексеев), правовая культура оказывает значительное влияние на систему защиты прав и свобод личности.

К сожалению, многочисленные исследования свидетельствуют о невысоком уровне правовой культуры граждан Российской Федерации, о недостаточном их знакомстве со своими правами, и, что немаловажно, обязанностями. Такая ситуация отрицательно воздействует на правозащитную деятельность в нашей стране, граждане не в полной мере могут использовать как внутригосударственные, так и международные средства защиты своих прав.

Говоря об уровне правовой культуры, чаще всего имеют в виду уровень правовой культуры населения. Не менее важным, на наш взгляд, выступает и рассмотрение правовой культуры субъектов публичной власти, поскольку она оказывает непосредственное влияние на функционирование всего государственного аппарата и, соответственно, на степень защиты прав и свобод граждан. Правовая культура субъектов публичной власти представляет собой определенную систему ценностей, которые базируются на принципе законности и уважения прав и свобод граждан и которые оказывают непосредственное влияние на деятельность законодательной, исполнительной и судебной власти.

Исследование «Бюрократия и власть в новой России: позиции населения и оценки экспертов», которое было проведено Институтом социологии Российской академии наук, свидетельствует о том, что у граждан государственные служащие ассоциируются с такими качествами, как: равнодушие к людям — 63,7%; продажность чиновников — 58,5%; безразличие к интересам страны — 41,1%; безответственность — 32%; низкие деловые качества и некомпетентность — 31%; необразованность, грубость и бескультурье — 25,9%. Естественно, что такая ситуация оказывает негативное воздействие на степень доверия населения к государственным служащим и к государству в целом.

Следует согласиться с Н. А. Бобровой, которая отмечает, что «Конституция, провозгла-

сившая правовое государство, разделение властей и широкие, неотчуждаемые права человека и гражданина, во многих своих позициях оказалась фиктивной. Никакого «баланса» властей она не ввела, демократия еще в большей степени приобрела черты элитарности, правовое государство — недосягаемый идеал».

Многочисленные нарушения прав граждан, отсутствие эффективных механизмов их защиты приводит к неверию населения в возможность государства обеспечить реализацию правовых норм.

Преодоление правового нигилизма — сложнейшая задача, выполнение которой необходимо для утверждения авторитета права и развития правового государства.

Основными мерами борьбы с данным явлением должны стать: обеспечение реального доступа общественности к правотворческой деятельности; более активное привлечение к правотворческой работе ученых, признанных специалистов в сфере права; развитие правового воспитания всех социальных групп; повышение качества юридического образования; социально-экономические преобразования, призванные повысить качество жизни населения; развитие института общественного контроля; мероприятия культурного, духовного, нравственного характера, способные вызвать уважение к праву в целом, к правам и свободам каждого человека.

Безусловно, Конституцией Российской Федерации воспринят мировой опыт государственного строительства в соответствии с демократическими принципами. Но, как показала практика, принятие демократической Конституции еще не гарантирует реальное воплощение ценностей правового государства. Без признания верховенства права, без принятия ценностей правовой культуры всеми гражданами построение правового государства будет оставаться декларированным в Конституции недостижимым идеалом.

Научный руководитель: д. ю. н., профессор кафедры административного и международного права Белгородского государственного национального исследовательского университета Е. В. Сафронова.

*Владимирець Аліна Юріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, вечірній факультет,
6 курс, 1 група*

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Стаття 13 Конституції України проголошує соціальну спрямованість економіки, а також зобов'язальну властивість власності. Як слушно зазначає Ю. Г. Барабаш: «держава охарактеризована в Конституції як соціальна, але вже не може час від часу гарантувати соціальні потреби громадян». В Україні великий та середній бізнес вже не впевнені, що сплачуючи податки, держава підготує кваліфікованих чи, хоча б, здорових працівників, адже реалізація цих прав прямо залежить від фінансових можливостей держави.

Невиконання державою своїх позитивних зобов'язань часто змушує бізнес-структури брати на себе їх реалізацію аби забезпечити розвиток власного бізнесу (оплата навчання, соціальне страхування в недержавних фондах, реабілітація працівників, благодійництво, розвиток інфраструктури, забезпечення житлом, благоустрій територій тощо).

Такі процеси дещо нагадують ситуацію, яка склалась в розвинених країнах, де панування капіталізму стало причиною формування складної та збалансованої системи взаємовідносин між приватним бізнесом та суспільством, можливістю суспільства направляти та контролювати соціально-економічний розвиток власних держав («Аналітичний вісник № 26 (278) КСВ в сучасній Росії: теорія та практика»). Такий вид взаємовідносин отримав назву «Корпоративна соціальна відповідальність» (далі — КСВ).

Проблематикою корпоративної соціальної відповідальності займалися як вітчизняні (Л. А. Грицина, Д. Баюра, І. Каленюк, В. Марченко), так і зарубіжні (В. Смиков, В. Арутюнов, М. Альбера, А. Керолла, Ф. Хайєка) вчені.

Як зазначає М. Марченко, відповідальність бізнесу, як носія економічної влади так само, як і питання про відповідальність держави — носія політичної влади, не є новим.

Воно виникло разом із самим бізнесом і актуалізується в процесі розвитку та зростання впливу на суспільство, досягнувши максимальної гостроти в наш час — у період глобалізації й регіоналізації.

Для визначення поняття КСВ необхідно спочатку дати визначення соціальної відповідальності. Дуже влучно охарактеризував соціальну відповідальність В. Я. Тацій: «Соціальна відповідальність — це здатність бачити й оцінювати діяльність соціальних суб'єктів з позиції інтересів свого народу, соціального прогресу, дає вона користь чи завдає шкоди благополуччю народу, передбачати наслідки тих чи інших дій соціальних суб'єктів, зіставляти їх дії з пануючими в суспільстві та загальновизнаними цінностями, що вистраждані численними поколіннями народів світу, зіставляти загальні соціальні потреби соціальних груп, еліти з реальними можливостями суспільства, спільнот тощо».

Корпоративна ж соціальна відповідальність як вид соціальної відповідальності є відповідальність підприємця за інтегровану суспільну корисність його бізнесу, в якій використовуються такі способи одержання прибутку, які не завдають шкоди людям, природі та суспільству і яка реалізується через прозору та етичну поведінку, яка:

- допомагає сталому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства;
- зважає на очікування зацікавлених сторін;
- не суперечить діючому законодавству та міжнародним нормам поведінки;
- поширена в усій організації і практикується у її відносинах (Н. В. Мішина).

В сучасній науковій літературі виділяють наступні моделі соціальної відповідальності бізнесу:

- американська модель КСВ, для якої характерні добровільні ініціативи фінансування різних соціальних проєктів;
- європейська модель, яка характеризується високим рівнем державного регулювання в сфері КСВ;
- японська модель, яка проявляється в системі «довічного найму» та відповідних умовах управління персоналом і орієнтована на внутрішнє середовище підприємства;

— пострадянська модель, яка сформувалась на основі пострадянських підприємств, що мають у своїй структурі житло, пансіонати, бази відпочинку, лікарні, дитячі садочки, спортивні комплекси тощо (Градюк Н. М.).

Деякі економісти виділяють ще олігархічну модель корпоративної соціальної відповідальності, згідно з якою бізнес самостійно визначає міру своєї відповідальності за соціальний розвиток суспільства («Аналітичний вісник № 26 (278) КСВ в сучасній Росії: теорія та практика»).

На мою думку, Україні характерна пострадянсько-олігархічна модель корпоративної соціальної відповідальності, вона не є загальнообов'язковою, вона не встановлена нормами права та є добровільною, але в свою чергу формується під впливом інших чинників, таких як підвищення престижу компанії, ділової репутації, громадськості, засобів масової інформації, доброго іміджу, підвищення конкурентоздатності тощо.

Загалом КСВ має моральне підґрунтя, але не через антропологічні почуття до соціуму (адже єдиною ціллю бізнесу є прибуток), а через те, що приватний бізнес знаходиться в соціумі і взаємодіє з ним, соціум дає йому змогу повноцінно функціонувати та розширяться (М. Марченко).

На думку Мішиної Н. В. корпоративна соціальна відповідальність є міжгалузевим інститутом галузей приватного права — трудового, господарського, цивільного, корпоративного, але впроваджувати стандарти КСВ в українську систему права доцільно через конституційно-правові норми.

Можна також погодитися з нею, що корпоративна соціальна відповідальність в українському бізнес-середовищі розкриває зміст конституційних норм про те, що Україна є соціальною державою (ст. 1), що права і свободи людини та їх гарантія визначають зміст і спрямованість держави (ст. 3), що держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ст. 13).

Корпоративна соціальна відповідальність є дуже важливим чинником для розвитку громадянського суспільства та національної економіки. Саме тому перспективним вбачається закріплення положень щодо КСВ на рівні кон-

ституційного регулювання, а це, в свою чергу, дасть поштовх до нормотворчості у поточно-му національному законодавстві, вплине на розвиток національної економіки, підвищення рівня життя.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Горленко Віктор Вікторович
Академія праці,
к. ю. н., старший викладач кафедри
соціальних відносин та туризму

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА І КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

Для визначення поняття «держава» П. Юркевич аналізує філософську спадщину Арістотеля. У своїй праці «Історія філософії права» філософ аналізує творчість Арістотеля і робить висновки, що основними особливостями філософської думки Арістотеля про державу є:

1. Держава є людиною великих розмірів і має характеризуватися єдністю. Ця єдність має бути досягнута не через ототожнення усіх членів держави, а через різноманітність і доповнення одного члена іншим. При цьому, порядок із громадською (державною) власністю має існувати і приватна власність, оскільки людина за своєю природою звикла діяти переважно тільки для себе. Наявність виключно громадської (державної) власності вб'є у людині будь-яке бажання працювати, бо вона буде думати виключно про те як би скинути із себе суспільну справу і навалити її на іншого.

У зв'язку із цим починається повне роз'єднання країни. Україна мала подібний досвід за часів Радянської України. Саме відсутність в УРСР приватної власності спричинило її за-

непад. Натомість, ми бачимо приклад Китаю, де поряд із державною або громадською власністю дозволена приватна власність, тому комуністичний устрій там тримається і досі.

П. Юркевич вказує на недоліки приватної власності: «Правда, приватна власність виховує користолюбство та інші пристрасті, але водночас вона відкриває можливості добросовісності й інших чеснот. Отож, тут не винна приватна власність, а винна людська сваволя, яка зловживає своєю власністю. Тому несправедливі ті нарікання, що буцімто нерівноправний розподіл власності між людьми був причиною і джерелом багатьох злочинів; і недоречним є той чудовий проєкт, який для припинення суспільних злигоднів пропонує розподілити всі земні достатки між усіма громадянами порівну... У самій людині, а не в зовнішньому світі приховані причини її нещастя».

2. Держава має бути влаштована так, щоб люди багаті не могли утискати бідних та не викликати проти себе їхньої ненависті, а бідні (народна маса) не могли свавільно відчужувати власність багатих.

Такого можна досягти лише у тому випадку коли забезпечена частина суспільства не буде прагнути до переважного політичного панування, а народні маси перейматимуться ідеями законності та справедливості.

Таким чином, держава для П. Юркевича постає своєрідним великим організмом, завданням якого є узгодження інтересів усіх верств суспільства. При цьому, таке узгодження має ґрунтуватись на повазі як до забезпечених, так і до народних мас.

Проаналізувавши погляди Памфіла Юркевича на державу і право, можна зробити висновки, що його філософські напрацювання необхідно використати в сучасній Україні, правова система якої перебуває на стадії реформування.

По-перше, необхідно провести інвентаризацію нині діючих нормативно-правових актів на предмет їх практичної реалізації. Встановити, які акти реалізуються на практиці, а які не діють через відсутність реальних суспільних відносин.

На основі такої реалізації внести відповідні зміни до актів, які не діють на практиці, з метою їх актуалізації, або скасувати їх у випадку відсутності необхідності у їх дії.

По-друге, законодавчо встановити, що перед прийняттям будь-якого нормативно-правового акта відповідальний орган або ініціатор такого прийняття має провести дослідження практичності виконання запропонованого проекту акта.

У випадку, якщо практичність виконання проекту акта не буде доведена за результатами дослідження, проект акта не допускатиметься до розгляду уповноваженим органом (Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України тощо).

По-третє, будь-який проект нормативно-правового акта має бути досліджений на предмет врахування у ньому інтересів усіх верств українського суспільства. Як відомо демократія є владою більшості, проте інтереси меншості також мають бути враховані.

З метою реалізації вищезазначених положень до статті 58 Конституції України доцільно внести частину такого змісту: «Проекти законів та інших нормативно-правових актів перед прийняттям підлягають правовому аналізу стосовно їх практичної реалізації. У випадку, якщо відповідно до висновків правового аналізу встановлено, що проекти законів та інших нормативно-правових актів не можуть бути практично реалізовані, такі проекти не допускаються до розгляду та прийняття. У законах та інших нормативно-правових актах мають враховуватися інтереси Українського народу». Правовий аналіз стосовно практичної реалізації проектів закону та інших нормативно-правових актів має проводити Міністерство юстиції України із залученням представників широкого кола громадськості.

Отже, творчий спадок великого українського філософа права Памфіла Юркевича має велике значення для сучасної української філософської думки, особливо у процесі здійснення конституційної реформи в Україні.

Його роздуми про державу і право є особливо цінними у період здійснення правової реформи в Українській державі та мають бути використанні у законотворчому процесі.

Окрім України, філософські напрацювання П. Юркевича видаються доцільними до врахування при проведенні конституційних реформ в інших країнах Європи.

Ковтун Віталій Іванович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри
конституційного права України

ЩОДО ПРИНЦИПУ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Вчення про суверенітет парламенту склалося у країні класичного парламентаризму — Великобританії. Саме закріплення принципу парламентського суверенітету стало поштовхом для розвитку доктрини, відповідно до якої у Великобританії парламент володіє необмеженими повноваженнями в сфері законотворчості.

Суверенітет парламенту означає, що парламент стоїть над законом у тому розумінні, що депутати можуть змінити будь-який закон, який ухвалили їх попередники. Але парадоксальним чином він перебуває над законом, лише будучи сам підлеглим закону — закону його внутрішньої процедури. Щоб корпоративний орган міг приймати закони, він повинен підкорятися законам, які визначають, за яких умов закон вважається прийнятим.

У Великобританії «безпосереднім виразником» з юридичного погляду є Парламент, який складається з «представників народу». І ці «представники народу» можуть творити «або хороше право, або право погане», «право спрямоване на розвиток демократії, або право, що прагне нав'язати диктатуру». У зв'язку з цим виникає запитання такого змісту: чи є якісь гарантії, що захищали б уже британський народ від деспотичного характеру самої представницької влади? Відповіддю на це питання виступає визнання ще одного принципу сучасної британської конституції — принципу політичного суверенітету народу, завдяки якому «Парламент має виконувати безпосередньо волю народу», а акти Парламенту за своїм змістом мають відповідати тому, «що готова сприйняти більшість виборців». Із цього випливає, що «юридичний суверенітет Парламенту» допускається лише завдяки «політичному суверенітету виборців».

Г. Кельзен, стверджує: «Парламент представляє народ точно так, як, відповідно до монархічної теорії, особистість суверена (монарха) або призначені їм особи «представляли» народ в цілому або держави».

Воля парламенту займає місце волі «суверенного народу», інституціональне існування якої передбачається. Доктрина народного суверенітету слугує усього лише «тотемною маскою». Для Кельзена демократичний парламентаризм означає загальне виборче право, існування багатоманітності партій, принцип прийняття рішень більшістю голосів і суперечливий залишок класичної ідеї представництва — систему виборів у відповідності зі схемою пропорційного представництва.

Очевидно, що доктрина суверенітету парламенту в її традиційній формі піддається все більш сильному тиску. Найбільш яскраво і наочно це явище демонструє членство Великобританії в Європейському Союзі, а також усвідомленням того, що існують більш фундаментальні закони, які можуть обмежувати парламентський суверенітет. Як ми бачимо, європейське право нині встановлює у Великобританії фактичне верховенство, а судді приєднуються до роздумів вчених-юристів про переоцінку самої доктрини суверенітету Парламенту. Таким чином, теорія, зрештою, можливо, відобразить сучасну реальність, що характеризується тим, що британський Парламент більше не володіє абсолютною владою, а діє в рамках пан'європейської структури, верховенство якої є ціною членства в Союзі. У питаннях, які стосуються безпосередньо визначення прав людини, теорія парламентського суверенітету піддається критиці, хоча продовжує залишатися основним принципом.

Закономірним підсумком розвитку політичної системи стала заміна принципу парламентського суверенітету на суверенітет народу. Як відмічає О. О. Булаков: «Виникнення принципу та ідеї суверенітету народу обумовило новий зміст парламентаризму, а саме: верховна влада належить не парламенту, а народу, парламентська влада в цьому випадку лише уповноважена, акцидентна влада, бо народ є суверенний, а парламент тільки втілює народний суверенітет, не вносячи при цьому змін в об'єкт прав суверенності». Парламентаризм виконав роль своєрідного передвісника народного суверенітету, що остаточно склався не так давно, але цим його функціональне наповнення не вичерпується.

Доктрина суверенітету парламенту стала своєрідним відображенням особливостей політичної системи, яка існувала у Великобри-

танії в період бурхливого розвитку капіталізму. На сьогодні європейське об'єднання не може розглядати принцип парламентського суверенітету як недоторкану річ.

Кушніренко Олександр Георгійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
конституційного права України

ПОНЯТТЯ, ПРИРОДА І ВИДИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

На сьогодні у фахівців немає жодних сумнівів відносно того, що вирішення проблеми загальноправових ідеалів, принципів, правових категорій і критичного відношення до правових реалій неможливе без ретельного аналізу системи цінностей, що діє в державі та суспільстві. В зв'язку із цим зазначимо, що вивчення правових цінностей розпочалося ще в античні часи, коли мислителі звертали увагу на те, що право породжується необхідністю встановлення порядку і визначеності в суспільних відносинах, є засобом встановлення свободи і справедливості. І в подальшому в різні історичні епохи питань регламентації правових цінностей торкалася ціла плеяда відомих вчених, які в своїх наукових працях неоднорідно трактували правові цінності, що з огляду на складність проблеми є природнім.

Сприйняття правових цінностей обумовлене певним безпосереднім зв'язком із суб'єктом, у ролі якого можуть виступати держава, суспільство, соціальні групи, окрема особа. Цей зв'язок знаходить свій прояв у здатності права задовольняти потреби цих суб'єктів і сприяти їх розвитку. Саме в суб'єктах права слід шукати критерії цінностей і саме тому структура ціннісного відношення включає в себе об'єкт, суб'єктів. Причому в межах ціннісних відносин об'єкт може бути й антицінністю або бути нейтральним в аксіологічному сенсі. Саме тому правові цінності обумовлені практичною діяльністю людини (або об'єднань людей) і тісно пов'язані з нею. Вони залежать від об'єктивних властиво-

стей права, а також від конкретних потреб суспільства. Тому за відсутності у цінностей якостей, об'єктивно необхідних для задоволення соціальних проблем, її важко вважати соціально значущою цінністю. Тільки в процесі людської діяльності потенційні правові цінності отримують свою актуальну реальність.

Зазначимо, що особливе значення в аксіологічному аспекті має саме Конституція як основний закон суспільства і держави, текст і її норми, які по суті виступають в якості уявлень про співвідношення цінностей влади і свободи, справедливості, рівності, ринкової економіки і соціальної державності тощо.

Надзвичайно важливе значення при закріпленні конституційних цінностей має преамбула, в якій містяться етичні цінності (прагнення щастя, віра в добро і справедливість, шанування пам'яті предків), цінності соціального миру (затвердження миру і злагоди), цінності демократії і державності (відродження суверенної державності України і затвердження непорушності її демократичних засад), цінності патріотизму (відповідальність за свою Батьківщину перед нинішнім і майбутніми поколіннями, любов до Вітчизни), цінності благополуччя (затвердження гідного життя). Тим самим Преамбула дозволяє зв'язати воедино етичні та правові норми Конституції України.

В процесі розвитку суспільства з'явилися так звані «вічні» цінності, значення яких майже не піддається сумніву. Це: справедливість, рівність, безпека, народний і державний суверенітет та інші. Власне кажучи, в цьому випадку можна вести мову про те, що більшість цих цінностей знаходять своє закріплення в конституціях держав. Так, наприклад, в Конституції України цінності знаходять своє закріплення, насамперед, в I розділі Основного Закону, який по суті є засадами конституційного ладу нашої держави. Таких цінностей можна нарахувати кілька десятків і їх можна класифікувати за різними ознаками.

1. Цінності конституційного ладу, що стосуються української державності (правова, соціальна державність; суверенітет, незалежність і демократичність держави; унітаризм; цілісність і недоторканість території України; республіканська форма правління; оборона України, захист її суверенітету; забезпечення економічної та інформаційної безпеки України);

2. Цінності конституційного ладу, що стосуються громадянського суспільства, людини та громадянина (народовладдя; єдине громадянство; консолідація та розвиток української нації та інших етносів; визнання людини найвищою соціальною цінністю; громадянське суспільство);

3. Цінності конституційного ладу, які відносяться до державних органів та органів місцевого самоврядування (поділ державної влади; визнання й гарантування місцевого самоврядування; неприпустимість використання Збройних Сил України та інших військових формувань для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу);

4. Цінності конституційного ладу, які відносяться до інших важливих сфер суспільного життя (верховенство права; справедливість і рівність; пріоритет норм міжнародного права над нормами національного права; природні ресурси як виключне право власності Українського народу та деякі інші).

Надзвичайно важливою є і та обставина, що такі публічні інтереси (цінності), як захист засад конституційного ладу, забезпечення оборони і безпеки держави, моральності населення і деякі інші можуть виправдати правові обмеження прав і свобод людини та громадянина тільки в тому випадку, коли такі обмеження відповідають вимогам справедливості, є адекватними, пропорційними, відповідними й необхідними для захисту конституційних цінностей і на зачіпають істотність конституційних норм.

Важливо пам'ятати, що проблематику цінностей в праві слід розглядати і досліджувати в різних аспектах: філософському, соціологічному, політологічному, власне правовому і, звичайно, конституційно-правовому, адже специфіка конституційно-правових цінностей обумовлюється предметом і методом конституційного права та його роллю в системі права.

Сьогодні саме конституційна аксіологія розглядається як форма безпосереднього відношення до моделі і практики реального конституціоналізму.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що конституційні цінності — це якісні характеристики державно-правових явищ вищого порядку, які пов'язані з усвідомленням самим суспільством ідей добра, справедливості, людської гідності, фундаментальних ідей і норм

розвитку, найбільш значущих форм конституційного ладу.

Слід також зазначити, що цінності одного періоду розвитку суспільства можуть бути неоднаковими для різних суб'єктів. Наприклад, право може виступати більшою цінністю для держави і меншою — для особи.

В той же час, не підлягає сумніву теза про те, що правові і, в першу чергу, конституційні цінності виступають джерелом оновлення суспільства. Саме цінності виступають засобом зближення особистостей, культур, народів, вирішення проблем міжнародного характеру, універсальним інструментом досягнення соціальної злагоди і миру, а в останні роки й інтеграції та глобалізації.

*Малярчук Лілія Ярославівна
Ягеллонський університет,
факультет права і адміністрації,
аспірант, кафедра конституційного права*

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ПОЛЬЩІ

У доктрині конституційного права Польщі відсутнє поняття засад (принципів) конституційного ладу. Конституція Польщі закріплює засади устрою держави, які є близькі за змістом до принципів конституційного ладу.

У доктрині було розроблено окреме розуміння засад права, відповідно до якого кожна норма Конституції є засадою права. Для кращого застосування та інтерпретації засад права, передбачених Конституцією Польщі, в науці виділяють засади права в значенні директиви та описові засади права.

Засади права в значенні директиви характеризуються тим, що закріплюють дозвіл чи заборону на вчинення передбаченої ними дії. У цьому значенні засада права, по суті, дорівнює правовій нормі, на яку можна посылатись в суді.

Прикладом є засада права передбачена ч. 3 ст. 41 Конституції Речі Посполитої, згідно з якою ніхто не може бути затриманий більше, ніж на 48 годин без рішення суду. Ця норма фор-

мує однозначну директиву до органів державної влади діяти в визначений нею спосіб.

Засади в значенні директиви містяться переважно в II розділі Конституції РП, який називається «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина» та діляться на два види: засади *sensu stricto* та правові норми. Засади *sensu stricto* є дозволом, наказом чи заборонаю оптимізаційного характеру. Вони виражають певний наказ, який органи державної влади мусять виконати в якнайбільшому обсязі, проте не можуть його виконати на 100%. Прикладом є ст. 61 Конституції РП, яка закріплює право на доступ до публічної інформації. У зв'язку з тим, що є різні види інформації, доступ до певних її видів може бути обмежений законом. Отож, ця засада за своєю природою не може бути реалізована на 100%.

Засади в значенні правової норми містять однозначний дозвіл, наказ чи заборону передбаченої нею поведінки від реалізації яких немає жодних винятків. Прикладом є засада права передбачена ст. 41 Конституції РП про те, що ніхто не може бути затриманий більше, ніж на 48 годин без рішення суду.

Засада права в описовому значенні може описувати правову інституцію, її функції чи правову систему. За своєю природою ці засади мають складний характер, оскільки складаються з великої кількості елементів, які самі по собі можуть бути засадами права в значенні директиви. Прикладом такої засади є право на звернення до суду, яке складається з трьох інших засад, що є між собою взаємопов'язані. Для того, щоб розкрити суть цієї засади потрібно знати зміст елементів з яких вона складається.

Засади устрою Речі Посполитої мають переважно описовий характер. Вони складаються з великої кількості елементів, які самі є окремими засадами і часто безпосередньо в Конституції не передбачені, а сформульовані в рішеннях Конституційного Трибуналу.

Яскравим прикладом такого виду засад є засада правової держави, яка передбачена ст. 2 Конституції РП. Ця засада є описовою, бо в її склад входить кілька десятків елементів. Конституційний Трибунал у своїх рішеннях зазначає, що закріплена у ст. 2 Конституції засада правової держави становить свого роду збірне вираження інших норм і засад, які не передбачені текстом Конституції, але в іманентний

спосіб виникають з аксіології та з істоти правової держави. У своїх рішеннях Конституційний Трибунал вживає ці засади, розкриває їх зміст і вони стають невід'ємною частиною (тілом) Конституції.

Зокрема, засада правової держави містить наступні елементи (засади):

- 1) засада охорони довіри громадянина до держави і встановленого нею права (обов'язок реагувати на прогалини в праві та заборона різкої зміни «правил гри», заборона вносити зміни в період податкового року);
- 2) засада правової певності (право повинне бути стабільне. Воно не повинно змінюватись часто, а якщо змінюється, то з урахуванням вимог законодавця та з дотриманням відповідного *casatio legis*; дотримання норм міжнародного права, які передбачають відповідні стандарти);
- 3) засада правової визначеності (право повинне бути чітке та однозначне);
- 4) засада *lex retro non agit* та засада *resta sunt servanda*;
- 5) засада охорони чесно набутих прав (якщо суб'єкт права чесним способом набув право, то не можна його відібрати або ж обмежити; винятком є дотримання засади пропорційності).

Сучасна доктрина вирізняє також інші елементи (засади) правової держави: засада конституціоналізму; охорона гідності, рівності і свободи; поділ влади і державний контроль; зв'язаність публічної влади правом (ст. 7 КРП); судова охорона; відповідальність держави за безправну діяльність (існує процедура за допомогою якої громадяни можуть виступити проти безправної діяльності; відповідальність за законодавчу бездіяльність тощо); заборона надмірного втручання; засада прихильності до міжнародного права.

В першому розділі Конституції, який називається «Річ Посполита», містяться найістотніші засади для польської правової системи. Слід звернути увагу на те, що деякі засади устрою містяться також у інших розділах Конституції РП та Преамбулі до Конституції.

Прикладом є засада охорони людської гідності передбачена ст. 30 Конституції РП та засада суверенності народу, яка випливає з Преамбули і ст. 4 Конституції РП.

Не всі засади устрою держави мають однакову вагу. Засада правової держави (ст. 2) чи засада суверенності народу (ст. 4 та Преамбула) мають різну силу в порівнянні із засадою передбаченою ст. 23 Конституції — засадою сімейного господарства. У зв'язку з цим постає запитання чи засади державного устрою мають внутрішню ієрархію? Як впливає з Конституції РП в Конституції немає ієрархії засад, оскільки це може призводити до недотримання норм, які взаємно виключають одна одну. Не можна не дотримуватися засади, передбаченої в ст. 23 через те, що вона суперечить засаді суспільної справедливості. Проте ієрархію засад ми можемо побачити тоді, коли засади мають більший або менший вплив на інтерпретацію конституційних норм.

Яскравим прикладом є вплив засади поділу влад (ст. 10), який вона здійснює на розуміння інших важливих норм Конституції. Ця засада дає можливість тлумачити ст. 146 Конституції (в якій зазначено, що внутрішню і зовнішню політику Речі Посполитої здійснює уряд) та ст. 126 (Президент РП є найвищим представником РП) у випадку їх конкуренції. Така ситуація мала місце в резонансному рішенні Конституційного Трибуналу, який назвали «Спір про крісло». Справа стосувалася поділу компетенції між Президентом та Прем'єром. Відповідно, засада поділу влад має набагато істотніше значення для правової системи, ніж засада сімейного господарства.

З цього можна зробити висновок, що засади державного устрою РП мають ієрархію, критерієм якої є їх вплив на правову систему. Виникає питання, яка засада має ключове значення для інтерпретації всієї Конституції і розуміння всієї правової системи?

Науковці вважають, що засада правової держави мала ключове значення для всієї системи права від моменту її впровадження в Конституцію в 1989 році до моменту набрання чинності Конституцією 1997 року і втратила його у зв'язку з тим, що елементи цієї засади спеціально передбачені у інших нормах і немає необхідності в кожній складній справі на неї посилатись. У літературі існують погляди, що засада передбачена ст. 1 Конституції (РП є спільною цінністю всіх громадян) має ключове значення.

Ключовою можна вважати і засаду охорони людської гідності (ст. 30), оскільки вона є дже-

релом усіх інших засад, а вони по відношенню до неї є вторинними. Для того, щоб зрозуміти чи цей погляд є слухним, можна проаналізувати, на яку засаду найчастіше посилаються суди, особливо в складних справах.

Саме на засаду охорони людської гідності найчастіше посилаються суди в складних справах. Тому на сучасному етапі ця засада державного устрою може вважатися ключовою для всієї системи права Польщі.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри конституційного права Ягеллонського університету Петро Тулея.

Матат Андрій Володимирович
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент, юридичний факультет,
I курс ОР «Магістр», I група

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

Ознайомлення з текстом Конституції України, в ідеалі, починається з її преамбули, яка розпочинає Основний Закон держави певним вступом, умовно кажучи, передмовою. У змістовному плані, преамбула Конституції України вказує на важливість та цінність такого документа.

Однією з найбільш шанованих суспільних цінностей сучасності є конституція. На сьогодні у світі діє більше 200 конституцій (у 2004 році прийнята також перша наднаціональна конституція — Конституція Європейського Союзу), а також існує понад 300 конституцій суб'єктів федерацій і автономних утворень.

Конституції стали найважливішим здобутком національної політико-правової думки, втілили найкращі здобутки державотворення, а у ряді країн — нормативно закріпили перемоги у революціях, війнах за незалежність тощо. Недаремно для більшості зарубіжних країн день прийняття конституції став найважливішим загальнонаціональним святом.

В теорії конституційного права, у формальному значенні конституція розглядається, як закон, що має найвищу юридичну силу порівняно з іншими законами. Конституція — це закон законів. Вона не може бути змінена звичайним законом, і внесення змін до неї зумовлює внесення змін до тих законів і підзаконних актів, що діяли на той час. Конституція України — це єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий юридичний характер і з допомогою якого український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні засади устрою суспільства і держави, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування, основи правового статусу особи, територіального устрою держави. Соціально-політична сутність Конституції України полягає в тому, що вона являє собою суспільний договір, де знайшли закріплення політичні інтереси різних соціальних груп населення. Вона відображає баланс інтересів суспільства.

В. Ф. Мелашенко одним із перших у незалежній Україні писав, що конституція — це, як правило, єдиний правовий акт або система таких актів, за допомогою яких народ, чи органи держави, які виступають від його імені, встановлюють основні принципи устрою суспільства і держави, форми безпосередньої демократії, визначають статус державної влади і місцевого самоврядування, механізм їх здійснення, закріплюють права і свободи людини і громадянина.

Інший відомий правознавець Ю. М. Тодика пропонував розуміти під Конституцією України єдиний нормативно-правовий акт, що має особливі юридичні властивості, через який український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні принципи державного та суспільного ладу, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень, основи правового статусу, територіальний устрій держави.

На думку ж М. І. Козюбри, нині під конституцією розуміють систему загальнообов'язкових норм, що мають, як правило, вищу юридичну силу і регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, і державою — з другого, а також засади організації самої держави та її відносин зі світовим співтовариством.

З проголошенням незалежності, а також прийняттям Конституції України як Основного Закону держави, в Україні розпочались процеси, що стали основоположними з точки зору її нового шляху розвитку та побудови. Становлення Української незалежної держави розпочалось, переважно, з втілення конституційних інститутів, які було визначено та законодавчо регламентовано. Фундаментом державного будівництва в Україні, по суті, стала Конституція України.

В юридичній літературі вже давно акцентується увага на тому, що відсутнє ґрунтовне дослідження щодо співвідношення конституції та правової системи. На рівні теоретичних розробок можна зустріти підходи, завдяки яким деякі дослідники актуалізують питання такого формату.

До слова, потрібно згадати думки Ю. М. Тодика, який в одній зі своїх праць зауважував наступне: «Конституція і правова система перш за все пов'язані з такими феноменами як правосвідомість, правова культура, правове мислення, які формуються під впливом різноманітних факторів — економічних, політичних, соціальних. Рівень правового мислення пронизує всі компоненти правової системи — право і законодавство, правосвідомість, юридичну практику, правову науку, відображається на якості конституційного тексту тощо».

У процесі прийняття Конституції України різні політичні сили прагнули вкласти своє розуміння ідеалів і цінностей, які повинні бути зведені на конституційний рівень. Юрій Миколайович Тодика вважає, що це негативно позначається на функціонуванні правової системи, оскільки відсутність єдності в розумінні головного призводить до негативних наслідків у правосвідомості та юридичній практиці. Разом з тим, не можна не враховувати головне, — стверджує академік права, — Конституція України заклала базові цінності, які здійснюють основоположний вплив на всі аспекти і прояви правової системи.

Зважаючи на те, що наразі досить складно зробити далекоглядний висновок, адже все ще відкритим залишається з'ясування питання: в чому полягає цінність Конституції України та яким чином відродити повагу до Основного Закону держави. Є сподівання, що нове покоління зможе віднайти відповідь, однак деякі проблеми

в суспільстві наразі потребують негайного вирішення, особливо аспекти модернізації конституційних положень.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач відділу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, академік НАПрН України Н. М. Оніщенко.

Миславський Інокентій Володимирович
Харківська спеціалізована школа
I–III ступенів № 162, учень

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗАКОНІВ

На сучасному етапі розвитку української держави все більш помітними явищами стають низький рівень суспільної правової культури, та правовий нігілізм. Серед основних причин даної тенденції науковці виділяють незрозумілість та суперечливість вітчизняного законодавства. Найбільш пріоритетним шляхом наближення змісту законодавства до свідомості громадян є його тлумачення. У випадку тлумачення першочерговим є роз'яснення змісту законів та Конституції. Найбільш ефективним видом тлумачення, у випадку з цими правовими актами, є офіційне. Єдиним органом державної влади, який може офіційно тлумачити Конституцію та закони України є Конституційний Суд України. У дослідженні офіційного тлумачення Конституції та законів України полягає актуальність обраної теми дослідження.

Головною особливістю офіційного тлумачення Конституційного Суду є його характер. Таке тлумачення є нормативним, та делегованим. Існує дві точки зору стосовно випадків тлумачення Конституції та законів. Перша точка зору полягає у тому, що підлягають тлумаченню усі положення Конституції та законів. Друга точка зору полягає у тому, що норми законів та Конституції підлягають тлумаченню лише у випад-

ку їхньої незрозумілості через занадто загальне формулювання, багатозначність термінів, наявність прогалин або колізій. Аргументом першої точки зору є те, що зрозумілість законодавства — поняття відносне, і те що зрозуміло одній особі, незрозуміло іншій особі. Аргументом другої точки зору є те, що розташування усіх положень Конституції і законів вимагає велику кількість часу, що може негативно позначитись на виконанні Конституційним Судом своїх повноважень. На нашу думку, обидві ідеї мають право на існування, в сучасних умовах перша точка зору є більш актуальною.

Тлумачення, яке здійснює Конституційний Суд України має, як і інші види тлумачення, дві важливі стадії: уясування і роз'яснення. Уясування полягає у тому, що уповноважений суб'єкт, застосовуючи наявні способи, засоби, прийоми та інструменти, з'ясовує для себе зміст норми права. Стосовно даного аспекту питання також існує дві точки зору. Причинами виникнення розходжень у цьому питанні є наявність ситуацій, коли зміст, який законодавець хотів вкласти в нормативно-правовий акт дещо не збігається із змістом, який законодавець фактично вклав у цей акт. Перша точка зору полягає у тому, що суб'єкт тлумачення повинен з'ясовувати волю законодавця, а не зміст правового акту. Аргументом цієї точки зору є те, що уясування саме волі законодавця дасть змогу уникнути потенційних недоліків, які могли виникнути у зв'язку з неточним формулюванням. Друга думка полягає у тому, що уясування необхідно лише фактичний зміст нормативно-правового акту. Аргументація даної точки зору полягає у тому, що будь-яке тлумачення має певний суб'єктивний елемент, через який повноцінно усвідомити волю законодавця неможливо. На нашу думку, тлумаченню повинен підлягати саме фактичний зміст правового акту, але з урахуванням обставин, за яких цей акт був прийнятий. Роз'яснення полягає у тому, що суб'єкт передає іншим особам отриману внаслідок уясування інформацію.

Окремо слід розглянути способи, які застосовує Конституційний Суд України для здійснення тлумачення. Усього виділяють 6 способів тлумачення норм права: граматичний, логічний, систематичний, телеологічний, історичний та функціональний. На нашу думку, лише комплексне застосування всіх способів тлумачення

надасть можливість досягти максимальної ефективності інтерпретаційної діяльності.

Розглянемо процес тлумачення. Офіційне тлумачення здійснюється шляхом конституційного провадження. Для ініціювання конституційного провадження необхідно звернутися до Конституційного Суду України шляхом конституційного подання чи конституційного звернення. Відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України здійснюється Колегією суддів Конституційного Суду України, або Конституційним Судом України на його засіданні. Ухвала про відкриття конституційного провадження, або про відмову у відкритті конституційного провадження приймається Колегією суддів Конституційного Суду України. Справа, за якою відкрито конституційне провадження, розглядається Конституційним Судом України на пленарному засіданні.

Актуальним є визначення меж офіційного тлумачення. Так, Конституційний Суд здійснює тлумачення законів і Конституції лише у випадку наявності конституційного звернення, чи конституційного подання. Крім того, відсутність права на конституційне подання чи конституційного звернення, їхня невідповідність вимогам, встановленим Конституцією та відповідним законом України, та невідомість Конституційному Суду України питань порушених у конституційному поданні чи конституційному зверненні є підставами відмови у відкритті конституційного провадження. Суддя Конституційного Суду не може виконувати свої повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів і повинен заявити самовідвід.

Дуже важливим є визначення проблем інтерпретаційної діяльності. На нашу думку, головною проблемою офіційного тлумачення є занадто ускладнена процедура. Вказаний недолік призводить до відставання офіційного тлумачення від моменту виникнення необхідності у його здійсненні. Через це неправильне, або діаметрально протилежне розуміння норм права може встигнути завдати значної шкоди суспільним відносинам. Пропонуємо спростити процедуру конституційного провадження для прискорення, та збільшення обсягів інтерпретаційної діяльності.

Як висновок можна зазначити, що інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України є дуже важливим напрямом дослідження.

Науковий керівник: к. п. н., доцент кафедри права НТУ «ХПІ» О. В. Кузьменко.

Олькіна Олена Володимирівна
 НУ «Одеська юридична академія»,
 к. ю. н., доцент кафедри конституційного права

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВИ

Конституція України є особливим нормативно-правовим актом, який посідає найвище місце в їх ієрархії. Сутність верховенства Конституції обумовлюється не тільки її найвищою юридичною силою. Така властивість Конституції, разом з іншими, визначає її місце не лише у правовій системі, але і пріоритетність у суспільстві та державі, яка зорієнтована на повагу, визнання і дотримання положень Конституції всіма учасниками суспільних відносин.

Разом з тим, під конституцією традиційно розуміється основний закон держави, що виражає волю й інтереси народу в цілому або окремих соціальних верств (груп) та закріплює в їх інтересах найважливіші основи суспільного ладу і державної організації відповідної країни.

По суті та змісту конституція, перш за все, документ, що регламентує функціонування держави, а також її взаємодію з суспільством та окремою людиною. Конституційні норми є основоположними для діяльності державних органів, політичних партій та інших громадських об'єднань, посадових осіб, громадян цієї країни та іноземців, що перебувають на її території. Однак, на відміну від об'єднань громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних осіб приватного права, діяльність яких регулюється як поточним законодавством, так і внутрішніми статутами, держава спирається в основному на Конституцію, яка для неї є статутним документом. У цьому кон-

тексті варто підтримати Ф. Лассалья у тому, що «конституційні питання — передусім питання сили, а не права, справжня конституція країни базується лише на існуючих в країні реальних фактичних відносинах сили. Конституція є дійсним співвідношенням суспільних сил країни». Ф. Лассаль справедливо пропонував розрізняти писану конституцію і реальну (дійсну, фактичну) конституцію. Писану конституцію він визначав як зібрані «на одному аркуші паперу, в одному акті основи організації урядової влади даної країни». Таким чином, згідно з вченням Ф. Лассалья фактична конституція, на відміну від юридичної (писаної), властива будь-якому державно-організованому суспільству, в тому числі рабовласницькій та феодалній державі.

Слід підтримати також представників інституціоналістського напрямку в дослідженнях поняття конституції, які характеризують конституцію «як статут не лише держави, а й нації як корпоративного цілого». Так, М. Оріу визначав конституцію як статут держави і нації. А вже на сучасному етапі, конституції в різних державах вирішують проблему юридичного закріплення і утвердження принципів пов'язаності державної влади правом, законом; пріоритету принципів суверенітету права та народу по відношенню до держави.

Значення Конституції як Основного закону держави, що встановлює її публічно-правовий статус, зводиться до таких функцій:

- а) установча — Конституція закріплює основні базові положення, які повинні охоронятися законом, легалізує основи існуючого суспільного і державного ладу, громадського порядку;
- б) програмна — полягає в закріпленні Основним законом стратегічних цілей і завдань розвитку суспільства і держави;
- в) охоронна — конституційні норми спрямовані на захист основ державного ладу, прав і свобод людини і громадянина;
- г) стабілізаційна — ускладнений характер зміни конституції дозволяє забезпечити стабільність закріплених або встановлюваних нею порядків;
- д) конструктивно-регулятивна — Основний закон встановлює ключові засади для розвитку нових інститутів на основі закріплених у конституції «належних моделей», дає нормативний прогноз для роз-

витку суспільних відносин. Конституція встановлює основи організації державної влади, основи взаємовідносин держави та особистості, визначає принципи функціонування політичної системи в цілому.

Враховуючи те, що Українська держава є самостійним суб'єктом правовідносин, її публічно-правовий статус (принципи діяльності, права та обов'язки, відповідальність) закріплено в Основному законі. Статутний характер Конституції України проявляється в такому:

1. Визначаються характеристики України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, що обумовляють призначення держави. При цьому, суверенітет є ключовим елементом публічно-правового статусу держави, що передбачає здатність юридично не пов'язаною зовнішніми силами державної влади до виключного самовизначення шляхом встановлення загальнообов'язкового правопорядку на усій своїй території, а також рівноправність з усіма суб'єктами правовідносин.

2. Закріплюються права (формування бюджету країни, стягувати податки тощо) та обов'язки (наприклад, утвердження та забезпечення прав і свобод людини, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу) держави;

3. Встановлюється відповідальність держави. Наприклад, згідно зі ч. 2 ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність;

4. Регламентується механізм взаємодії між державою та суспільством, яке її створило, а також окремими громадянами. Так, Український народ за Конституцією України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України), може безпосередньо брати участь у зміні та (або) прийнятті нового основного закону тощо;

5. Фіксується система влади в країні, її функції та компетенція, внутрішня структура, а також система державних органів та спосіб їх формування, основи місцевого самоврядування.

*Павшук Катерина Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри
конституційного права України*

ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В ЗАСАДАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Демократичний принцип є одним із ключових елементів в системі засад конституційного ладу, який орієнтується на фундаментальні цінності конституціоналізму. Демократичні засади конституційного ладу — це еталонні, базові принципи, які формують модель взаємовідносин інститутів громадянського суспільства і демократичної держави, засновану на праві. Через такі принципи закріплюються і реалізуються основні цінності демократії як механізму управління. З погляду вітчизняних науковців, в основі розуміння сучасної демократії об'єктивно закладені категорії рівності і свободи, плюралізму і прав людини.

Потужні підвалини цих цінностей закладені ідеалами ліберальної демократії. Вважається, що вона поєднує в собі аристократичну традицію, конституційну законність і народоправство, засновані на політичній терпимості, принципи якої були сформульовані в Англії, Франції, США.

Ще Аристотель у своїй «Політиці» зазначав, що основа демократичної держави — свобода. Локк, Монтеск'є і американські федералісти стверджували, що лише конституційне правління, яке обмежує і стримує тимчасову владу більшості, може захистити особисту свободу. Надзвичайно влучними видаються роздуми І. Берліна про те, що свобода та рівність — первинні цілі, але абсолютна свобода для вовків — це смерть для вівців. Тобто, за цією логікою слідує, що свобода особистості несумісна з демократією. Яскравим прикладом у всіх відношеннях виступають комуністичні режими, де від пріоритету порядку та вдоволеної рівності страждала свобода людини. На цьому, як відомо, наполягали А. Токвіль та Дж. Мілль, Ж. Ж. Руссо та Дж. Медісон через культивування демократії більшості. Важко уявити, щоб цінності вступали в конфлікт один з одним, але на практиці їх зіткнення стають дуже проблемними. В тріаді «порядок-свобода-рівність» кожна з них ста-

вить державу в рамки дилеми: знищити свободу чи нав'язати громадянам однакові погляди, або ж знівельовати негативні наслідки такої свободи. Такі питання ставив перед собою Дж. Медісон. Проте щонайперше приходив до висновку, що «знищення свободи подібне бажанню знищення повітря, без якого немає життя, тільки тому, що воно роздуває рушійний вогонь».

Зіткнення демократії з індивідуальною свободою завжди було підґрунтям для ліберальної критики. Але, з іншого боку, слід знайти розумне сполучення лібералізму та демократії у їх найкращих проявах. До того ж, найважливішою цінністю правління більшості є «сприяння конкуренції ідей... та політичній стабільності».

Доречним у цьому аспекті є рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини від 04.11.2009 р., в якому оскаржувалося рішення Федерального адміністративного суду про заборону проведення мітингу пам'яті нациста Р. Гесса. Конституційний Суд вирішив, що такий прояв поваги означав би мовчазне схвалення націонал-соціалістичного режиму у всіх його формах. Втручання та обмеження свободи вираження думки у цьому випадку є виправданим. Рішення у справі, пов'язаній із порушенням свободи віросповідання, винесено Конституційним Судом Німеччини на підставі такого обґрунтування.

Федеральний адміністративний суд відмовив у працевлаштуванні громадянці Німеччини ісламського віросповідання на посаду вчительки у зв'язку з одягненням нею на заняття необхідного мусульманського жіночого аксесуару — «хіджабу». Конституційний суд встановив відсутність зв'язку між доступом до публічної служби та релігійними вподобаннями і визнав непропорційною таку заборону.

Конституційний Суд Угорщини на певному етапі став підтримувати ідею обмеження конституційних прав та свобод заради здійснення важливих конституційних цілей та обов'язків (охорона суспільної безпеки). Але згодом орган конституційної юрисдикції Угорщини вирішив, що суцільна небезпека — явище складне та багатогранне і не слід використовувати його в якості приводу для обмеження свободи преси та думки у більшості випадків.

Разом із тим, захищаючи демократичні цінності, нікому не спадає на думку, що немає апоріорних цінностей, рівнозначних для всіх.

І наріжним каменем перехідних демократій виступає типова шаблонність таких цінностей, прагнення зробити величезний стрибок вперед, забуваючи про проміжні етапи в досягненні мети. Такими демократичними цінностями «заповнений» текст Конституції України. Але їх дієвість залежить далеко не від цього. Європейські країни та США у своєму розвитку пройшли всі кола та етапи формування базових цінностей та їх вкарбування у соціальну психологію. Саме демократичні цінності за цей час стали для них ідеологією у найкращому сенсі цього слова.

Дослідження ціннісних вимірів Р. Інглхартом довели, що рівень особистого благополуччя, стан здоров'я населення, рівень терпимості, відсутність дискримінації за ознаками статі, раси, національності та інші показники соціального життя залежать від того, які ціннісні орієнтації превалюють в суспільстві.

Так, можна виділяти цінності виживання та цінності самовираження. Безспірним видається той факт, що пріоритетність цінностей виживання завжди дозволить суспільству підтримувати тоталітарні режими. І тільки демократичні інститути продукують появу цінностей самовираження, постматеріалістичних цінностей.

Думається, що доки у бідній країні буде існувати необхідність нагодувати сім'ю та покращити своє матеріальне становище будь-яким способом, доти такі цінності нового рівня як свобода, рівність, толерантність та довіра один до одного будуть недосяжними.

У демократичному ладі не повинне залишитися осторонь і громадянське суспільство. Функції держави повинні підпорядковуватись інтересам громадянського суспільства, а стратегія конституційного регулювання має визначатися системними властивостями не державного, а народного суверенітету.

І головним призначенням конституції є, в першу чергу, захист громадянського суспільства, в тому числі і від парламентського свавілля. Безсумнівними сьогодні видаються погляди Т. Гоббса, який стверджував, що поза громадянським суспільством життя людини є життям у «природньому стані», війною всіх проти всіх.

Радченко Аліна Юріївна

НДІ державного будівництва

та місцевого самоврядування

НАПрН України,

молодший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1920 рр.

Усвідомлення й визначення місця та ролі релігії, релігійних інститутів в житті суспільства набуло актуальності на етапі розбудови Української державності протягом 1917–1920 рр., в якій релігія нарівні з правом і політикою виступає регулятором суспільних відносин.

Після Жовтневої революції 1917 р. внаслідок того, що потреба у використанні релігії як неодмінної складової державної ідеології відпадає, правовий статус релігійних об'єднань змінюється: з важливого компоненту державного апарату (якщо мова йде про Російську Православну Церкву (РПЦ)) вона перетворюється на недержавний, приватний інститут. В Україні в означений період православна церква перестає бути єдиною, про що свідчить формування в ній таких течій, як автономізм, автокефалізм та обновленство.

Тимчасовий Уряд досить обережно ставився до формування релігійної політики. Так, у «Зверненні до громадян» від 2 березня 1917 р. наголошувалося на скасуванні станових, релігійних і національних обмежень, що гальмують розвиток капіталістичних відносин. Постановою «Про скасування віросповідних і національних обмежень» Тимчасовий Уряд скасував широкий спектр обмежень в правах громадян, а Постановою «Про свободу совісті» від 14 липня 1917 р. гарантував кожному громадянину свободу совісті, використання громадянських і політичних прав незалежно від приналежності до віросповідання, заборонив переслідування і обмеження за переконання в справах віри (п. 1). Постанова також містила прогресивну норму, що гарантувала право вільного переходу особи з одного віросповідання до

іншого, а також запровадив позавіросповідний громадянський стан.

Однак реальних кроків, спрямованих на секуляризацію релігії у суспільному житті, Тимчасовий Уряд не здійснив: були збережені царські закони, які визначали характер відносин між державою, РПЦ та іншими конфесійними організаціями; підтвержені повноваження держави стосовно усіх церков; не було проведено відділення школи від церкви; була підтверджена першість православної релігії в суспільстві.

Свобода совісті гарантувалася урядами Української держави (1917–1920 рр.) — такий висновок випливає із аналізу Конституції Української народної республіки (ст. 17), Законів про тимчасовий державний устрій України (ст.ст. 9, 10), проекту Урядової Комісії по виробленню Конституції Української Держави (арт. 24–26).

Слід зазначити, якщо Українська Центральна Рада не спромоглася виробити повноцінну церковну політику, обмежившись гарантуванням права на свободу совісті, відокремленням церкви від держави та школи, та спонуканням православної церкви до автокефалії та українізації церковної служби, то релігійна політика Гетьманського Уряду була досить чітко відпрацьована концептуально й практично-організаційно.

Вона обмежувала самостійність Церкви в акціях державного характеру, але при цьому держава не втручалася у власне релігійне життя й виконання основних внутрішніх функцій Церкви, що у цілому символізувало рух держави і церкви до встановлення партнерських відносин. Стосовно Православної Церкви гетьманські уряди зайняли послідовну позицію: в незалежній українській державі має бути незалежна церква (вперше ця ідея мала прозвучати ще в січні 1918 р. на Всеукраїнському Церковному Соборі, після проголошення VI універсалу Центральної Ради).

Концептуально виважений і деталізований характер носила і релігійна політика Директорії, яка полягала у створенні державної української православної церкви вільної від керівництва з боку РПЦ. Утворення Української автокефальної церкви було проголошено законом Директорії 1 січня 1919 р.

Керівним органом Церкви був Український Церковний Синод, який мав утримуватися за

рахунок державного бюджету та мав проводити свої засідання в присутності представника уряду.

Релігійна політика уряду Західно-Української Народної Республіки не була задекларована, хоча фактично Греко-Католицька Церква функціонувала як державна. ЗУНР обмежилася декларацією про гарантування своїм громадянам рівних прав незалежно від їхнього віросповідання.

Хоча згадані конституційні акти через різні обставини залишилися переважно документами програмного характеру, але кожен з них по своєму сприяв розвитку вітчизняних традицій правового регулювання релігійно-церковного життя, формування демократичних засад в питанні свободи совісті і віросповідання.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри міжнародного права НЮУ імені Ярослава Мудрого І. В. Яковюк.

*Реньов Євген Владиславович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра
конституційного права України*

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Справедливою можна назвати ту конституцію (чи той стан справ), що забезпечує права людини.

О. Гюфе

Соціальне призначення основних прав і свобод громадян виявляється в тому, що вони втілюють ідеали демократії, гуманізму і справедливості, сприяють всебічному розвитку особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні суспільством і державою, функціонуванні державного і політико-правового механізму, а також сприяють підвищенню рівня загальної та правової культури особи, удосконаленню демократичного способу життя.

Саме права людини визнаються складовою базових цінностей конституційного ладу України, тобто тих політико-правових та моральних ідей та принципів, які відображають існуючі в українському суспільстві ідеали, покладені в основу всього конституційно-правового регулювання.

Ще історично вказував австро-американський конституціоналіст Г. Кельзен: «Індивідуалістська філософія XVIII та XIX століть дістала свій розвиток з ідеї, що людина-індивід є сувереном, тобто має найвищу цінність». Розвиток цієї тези отримав своє закріплення і на рівні конституційного ладу України.

Необхідно зазначити, що серед базових цінностей конституційного ладу України особливе місце посідають загальносоціальні цінності.

Ці політико-правові ідеали знаходять своє закріплення в Преамбулі Конституції та нормах-принципах.

Так, Преамбула стисло визначає генеральні цілі, задля досягнення яких приймається Конституція, серед них:

- забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя;
- зміцнення громадянської злагоди на землі України.

Названі цілі визначають цінності, які посідають провідне місце в усій ієрархії суспільних цінностей, а тому слушно вважаються загальнолюдськими, загальноцивільними. Будучи закріпленими у Преамбулі Конституції України, вони становлять ціннісну основу як її самої, так і конституційного ладу, визначають обличчя незалежної України.

Треба зазначити, що положення Преамбули в концентрованому вигляді виражають вихідні політико-правові ідеї, які пронизують весь зміст Конституції.

Як зазначав Ю. М. Тодика, Преамбула Конституції України допомагає поєднати моральні та юридичні норми.

Тим самим пов'язуючи вказані вище положення Преамбули з відображенням ст. 3 Конституції України, де закріплюється, що людина, її права і свободи є найвищою *соціальною цінністю*.

При цьому конституційне закріплення положення про те, що людина є «найвищою цінністю», перетворює філософську категорію

«цінність» на юридичний концепт, що набуває значення: основної конституційно-правової ідеї; принципу взаємовідносин між людиною, суспільством та державою; принципу, що визначає зміст і спрямованість діяльності суспільства та держави в інтересах людини з метою створення необхідних економічних, політичних, соціальних та інших умов щодо забезпечення її індивідуальної свободи; принципу «непорушності прав і свобод людини», конституційне закріплення якого у статтях 3, 21 Конституції України Конституційний Суд України назвав «однією з найважливіших умов визначеності відносин між людиною і державою» (рішення Конституційного Суду України у справі про податкову заставу від 24 березня 2005 р. № 2-рп/20052).

Відзначимо, що Конституційний Суд Угорщини (у справі про смертну кару) наголосив: «Людське життя та людська гідність складають неподільну цілість і мають більшу *цінність, аніж будь-що інше*. Відтак, право на життя та людську гідність — неподільне і необмежене основне право, яке є джерелом та передумовою для інших основних прав... Право на життя та гідність як *абсолютна цінність* створює обмеження на владу держави у сфері кримінальних покарань».

Принципово важливим є визнання людини соціальною цінністю: адже це означає, що людина є цінністю не тільки сама для себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність — найвища, то жодне інше явище не може поцінюватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають підпорядковані, субординовані цінності.

У сучасному конституціоналізмі існують категоричні думки, щодо регламентації людини як найвищої соціальної цінності. Так, В. Речицький вказує, що сьогодні ця норма не сприймається навіть у якості обов'язку держави в пріоритетному порядку фінансувати охорону здоров'я.

Все це доводить, що Конституція України 1996 року розроблялася, головним чином, як центральний символ загального політико-правового декору.

В той час мало хто замислювався над тим, що реальне використання чи застосування подіб-

них конституційних норм буде зведене нанівець. Дійсно, якщо життя людини — це найвища соціальна цінність (частина перша статті 3 Конституції України), то в умовах прямої дії конституційних норм (частина третя статті 8 Конституції України) суспільство та суд повинні погодитися з відмовою солдата йти у бій навіть під час військового стану.

Бо навіть, все те, що захищають під час бою солдати — свободу, незалежність, територіальну цілісність, суверенітет держави, поступається, згідно Конституції, цінності життя окремо взятого рядового, — зазначає В. Речицький.

Цінність людини полягає у її значущості для функціонування та розвитку суспільства, наявності гарантій для її фактичної реалізації, створення можливостей для певної поведінки особи в різноманітних сферах суспільних відносин, тоді як відповідні можливості особи юридично закріплені у вигляді тих або інших конституційних прав і свобод людини і громадянина; їх реалізація відбувається у всіх сферах суспільного життя, де виявляється той чи інший аспект значущості, а відтак цінності прав і свобод для суспільства та індивіда передбачені на рівні конституційного ладу України.

Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, слід вказати про те, що юридичної фіксації визнання людини «найвищою соціальною цінністю», навіть на такому високому рівні, як в Основному Законі держави, недостатньо для реальності конституційно-правової свободи людини, яка виражається в існуванні сфери індивідуальної свободи від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань.

Але вказана регламентація стала вектором розвитку цілісності конституційного ладу України, зазначивши демократичні основи побудови нашої держави.

І саме загальносоціальні цінності конституційного ладу об'єднують український народ у важкі часи, бо кожен із нас стає на захист цих гуманістичних ідеалів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Г. Кушніренко.

Філіпенко Валерія Русланівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
3 курс, 17 група

КОНСТИТУЦІЯ ЯК НОРМАТИВНА ОСНОВА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

1. Перед будь-якою державою завжди стоїть коло завдань, на вирішення яких вона спрямовує свої матеріальні ресурси, ідеологічні та політичні зусилля. Верховна Рада України від імені Українського народу, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, і на основі здійсненого українською нацією права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, прагнучи розвинути і зміцнювати демократичну, соціальну і правову державу, 28 червня 1996 року приймає Основний Закон України — Конституцію України.

2. Прийняття Конституції України мало винятково важливе значення для української державності, активізувало процеси державотворення і правотворення. Конституція стала фундаментом правової системи країни, її законодавства, визначальним чинником забезпечення державного суверенітету, територіальної недоторканості та цілісності, обороноздатності, формування і розвитку інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства.

3. Об'єктом, зокрема безпосереднім, державної зради є військова (зовнішня) безпека України, її суверенітет, територіальна недоторканість, обороноздатність, державна, економічна, політична чи інформаційна безпека.

4. Найбільш повний опис захисту об'єкта державної зради містить ч. 1 ст. 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Важливість і складність завдань національної безпеки України викликає необхідність суспільного визнання на рівні Основного Закону

захист суверенітету і територіальної цілісності України обов'язком держави, справою всього народу.

Під суверенітетом прийнято вважати цілковиту самостійність держави в вирішенні своїх внутрішніх і зовнішніх питань. Тобто суверенітет — це цілковита незалежність нашої країни.

Територіальна недоторканість тісно пов'язана з суверенітетом країни. Вона виражається в цілісності і неподільності України.

Економічна безпека спрямована на підтримання економіки України на такому рівні, при якому здійснюється суверенітет держави, виконання нею зобов'язань перед громадянами й виконання основних внутрішніх і зовнішніх економічних функцій.

Інформаційна безпека суспільства і держави характеризується рівнем їх захищеності і, як наслідок, стійкістю основних сфер життєдіяльності щодо небезпечних інформаційних впливів.

5. Окремо Основний Закон окреслює завдання щодо забезпечення оборони України: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України» (ч. 2 ст. 17). Збройні Сили України відіграють важливу роль у забезпеченні національної безпеки України.

6. Конституція України прямо встановлює в ч. 4 ст. 17 заборону щодо створення і функціонування будь-яких інших збройних формувань, не передбачених законом. В разі порушення цієї конституційної заборони винні особи притягуються до кримінальної відповідальності.

7. Основний Закон України встановлює засади захисту суверенітету і територіальної цілісності України, використання Збройних Сил України, відповідних військових формувань та правоохоронних органів, забезпечення економічної та інформаційної безпеки країни, а також соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях.

8. Україна як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення. Україна здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань

чи окремих осіб переслідуються законом. Конституція України закріпила правові основи незалежної України, її суверенітет і територіальну цілісність.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 1 НЮУ імені Ярослава Мудрого О. В. Зайцев.

Чиркін Антон Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра державного будівництва

ЗАКРІПЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНСТИТУЦІЇ УГОРЩИНИ 2012 р.

Угорщина була єдиною країною Центрально-Східної Європи, де до 2012 р. все ще офіційно діяла соціалістична Конституція: Закон 1949 р. XX «Про Конституцію Угорської Республіки» (до 1989 р. Народна Республіка). Політичні сили, які прийшли до влади в 2010 р., якомога швидше прийняли нову Конституцію, яка отримала назву Основний Закон Угорщини (далі — Основний Закон). Варто відзначити, що новий Основний Закон істотно зміцнює владу правлячої партії Фідес. Розпочатий урядом законодавчий процес торкнувся, зокрема, й місцевого самоврядування. Новий Основний Закон Угорщини, був прийнятий 25 квітня 2011 р., а набув чинності з 1 січня 2012 р., має дуже дуалістичний характер. Він ще не набув чинності, проте спричинив розкол в суспільстві та різку критику Європейського Союзу.

Як зазначає П. Каман, місцеве самоврядування в Угорщині сьогодні є одночасно поняттям конституційно-правовим і адміністративно-правовим. Згідно конституційно-правової апроксимації «місцеве самоврядування — це частина державної структури, яка порівняно з попередньою Конституцією 1949 р. хоча й втратила частину самостійності, однак й далі закріплена в Основному Законі». Відповідно до адміністративної апроксимації: «місцеве самоврядування складає одну з опор в підсистемі

державного управління, і таким чином, в більш вузькому розумінні, це адміністративна система установ, яка утворює частину державної організаційної системи».

Основний Закон закріплює невеликий об'єм норм, які регулюють місцеве самоврядування (ст. 31–35). Як зазначив Конгрес місцевих і регіональних влад, він не містить посилання на міжнародні правові тексти, включаючи міжнародні документи щодо захисту прав людини. Він не робить ніяких посилань на Європейську Хартію місцевого самоврядування, незважаючи на факт, що Угорщина її ратифікувала.

У ст. 31 Основного Закону визнається право місцевих органів влади встановлювати свій режим організації та діяльності, зазначається що в Угорщині місцеве самоврядування встановлюється для управління громадськими справами і здійснення публічної влади на місцевому рівні, проте немає ніякої згадки про принцип місцевого самоврядування, хоча у старій Конституції цей принцип був передбачений. Крім того, Конгрес місцевих і регіональних влад наголошує на відсутності в Основному Законі Угорщини закріплення і гарантування принципів субсидіарності, фінансової автономії, відповідності між ресурсами і повноваженнями, правового захисту місцевого самоврядування, меж адміністративного втручання центральної влади. Крім того, Основний Закон у ст. 31 гарантує тільки існування місцевої влади, а не її повноваження. Місцеве самоврядування не передбачено як основоположна засада конституційного ладу Угорщини.

Органи місцевого самоврядування діють як на місцевому рівні (міста і села), так само і на регіональному рівні — округи (комітати). Органи самоврядування на зазначених рівнях є незалежними один від одного. Органи місцевого управління в муніципалітетах можуть регулювати місцеві справи і управляти ними (ст. 31), тоді як окружні органи самоврядування є компетентними у питаннях регіональної інфраструктури.

У ст. 32 Основного Закону зазначаються певне коло повноважень органів місцевого самоврядування щодо вирішення місцевих питань, зокрема, приймати нормативні акти, визначати власну структуру, приймати рішення щодо комунальної власності, встановлювати місцеві податки, цей перелік не є вичерпним. Крім того,

на органи місцевої влади законом можуть бути покладені й делеговані повноваження, з відповідною майновою або фінансовою підтримкою (ст. 34).

Держава контролює відповідність законодавчим вимогам діяльність органів місцевого самоврядування. Однак, наглядові органи не можуть анулювати місцевий нормативний акт, який вони вважають незаконним, а повинні звернутися до суду щодо його скасування (ст. 32). Будь-який суд має на це право, проте у попередній Конституції це було компетенцією Конституційного Суду. У п. 6 ст. 32 Основного Закону закріплено, що органи місцевого самоврядування володіють публічною власністю, яка служить виконанню їх завдань.

Головним структурним підрозділом органів місцевого самоврядування є рада. У муніципалітетах населення обирає не тільки раду, а й мера. Однак в округах тільки рада округу обирається народом, голови ради обирається самою радою (ст. 33).

У ст. 35 закріплені положення стосовно строку та порядку обрання місцевих депутатів, зокрема, зазначається, що місцеві вибори відбуваються на основі загального та рівного виборчого права, шляхом прямого і таємного голосування, строк повноважень депутатів — 5 років. Там же містяться норми щодо розпуску і саморозпуску місцевих рад. Питання місцевих референдумів передбачено у ч. 2 ст. 31 Основного Закону Угорщини.

Отже, визначена Основним Законом державна організаційна структура перебудувала взаємовідносини самоврядування і державного управління. Очевидно, що роль урядових установ посилилась, попередній законний контроль замінений на законний нагляд з можливістю істотного втручання. Таким чином, господарська самостійність попала під сильні обмеження з боку держави, послабилася фінансова самостійність.

На тиск робиться на виконання обов'язкових делегованих завдань, а посилення впливу державного управління свідчить про те, що питання місцевого значення стали задачею державної влади. Основний Закон звільнив місцеве самоврядування від таких понять, як «автономність» і «децентралізація повноважень».

Нова регламентація самоврядування на протипагу попереднім нормам орієнтує само-

врядування на тісну взаємодію з державним управлінням.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Г. Серьогіна.

*Члєвик Олена Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра
конституційного права України*

СВОБОДА

ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА

Принципи права мають важливе значення для всієї правової системи та істотно впливають на всю правову дійсність. Для свободи, яка є складовою частиною системи принципів права, притаманні такі ж ознаки, як і для всіх інших принципів права. Окрім того для свободи як однієї з визначальних ідей конституціоналізму є характерним:

- вища імперативність, загальність, універсальність, значущість, стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу;
- спрямовання розвитку і функціонування всієї правової системи;
- вплив на напрямки правотворчої, правозастосовної та інших форм юридичної діяльності;
- роль одного із найважливіших критеріїв законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права;
- сприяння заповненню прогалін у праві;
- підвищення рівня правосвідомості в суспільстві;
- регулятивний характер.

Крім загальних ознак, які властиві свободі як принципу права, для неї характерними є певні особливості. Перша особливість принципу свободи полягає у діапазоні його поширення на галузі права. Так, принцип свободи знайшов своє закріплення й в цивільному законодавстві, хоча мав на шляху багато перешкод. Для прикладу,

згадаємо Цивільний кодекс 1963 року, в період чинності якого принцип свободи обмежувався положенням ст. 48, відповідно до якого визнавалась недійсною та угода, що не відповідає вимогам закону. З прийняттям Цивільного кодексу 2003 року межі свободи розширилися. Зокрема, ст. 6 закріплено, що, сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, за винятком ситуацій, коли в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Своє відображення принцип диспозитивності знайшов в ч. 3, ч. 4. ст. 7 Сімейного кодексу; в трудовому праві — в реалізації принципу свободи трудового договору.

Другою особливістю свободи як принципу права є його легітимність. Механізм забезпечення легітимності принципів права здійснюється через втілення в них визнаних у суспільстві цінностей. Свобода, яка є всезагальною цінністю, є основою принципу свободи. В свою чергу останній, підлягаючи закріпленню нормами права перетворюється на правовий. Таким чином, свобода є принципом права.

Третьою особливістю свободи як принципу права є об'єктивність. Аналізуючи саму сутність права та особливості його розвитку, можна зробити висновок, що свобода є вимогою, яка властива правовій системі, без якої остання не може існувати.

Четвертою особливістю свободи є її нормативність, під якою розуміють загальнообов'язковий характер вимог принципів права, що дозволяє їм виконувати функцію регулювання суспільних процесів, причому не тільки опосередковано через норми, але й самостійно. Нормативне закріплення свободи саме як принципу права, хоч і не в прямій формі, знайшло відображення передусім у ч. 1 ст. 19 Конституції України.

П'ятою особливістю свободи як принципу права є його суспільна обумовленість. Зміст принципів права обумовлений об'єктивними соціальними закономірностями. В них втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість певного правового інституту чи явища. Спрямованість принципів права, серед яких і свобода, на захист визнаних

суспільством цінностей відображено й в практиці Конституційного Суду України, який в одному з рішень зазначив: «конституційні норми захищають і відображають цінності, закладені в Конституції України».

Шостою особливістю свободи як принципу права є його первинність відносно норми права, тобто з філософської точки зору, свобода як регулятор суспільних відносин виникла раніше за норму права. З іншого боку, інколи остання отримує формальне закріплення раніше за принцип права.

Сьомою особливістю свободи як принципу права є неможливість його поглинання або скасування іншим принципом права. Тут мова йде про співвідношення дії декількох принципів права одночасно. Наприклад, цінності безпеки держави і публічного порядку, а також суспільної безпеки можуть конкурувати зі свободою слова, свободою демонстрацій, свободою релігії і віросповідання і свободою інформації. Принципи чесності юридичного процесу і особистого доброго імені можуть іноді вступати у суперечність з принципом свободи слова. Досить зрозумілим й, на наш погляд, логічним механізмом вирішення конфлікту між принципами права є механізм їх взаємодоповнення. Стосовно цієї особливості висловився суддя Конституційного Суду України М. Д. Савенко в окремій думці в рішенні від 13.05.1997 р.: «якщо колізія між нормами права долається шляхом віддання пріоритету одній з норм, то суперечність між принципами права має бути вирішена шляхом врахування вимог кожного з принципів права, що вступили в протиріччя один з одним».

Восьмою особливістю свободи як принципу права є його швидкість реагування на зміни суспільних відносин. На відміну від норм права, які встановлюють певні правила поведінки, які є актуальними для конкретного суспільства й у відповідний час, свобода як принцип права жорстко не фіксує зміст поведінки, надаючи можливість вибору, що сприяє швидкому реагуванню на зміни суспільного життя. «Особливо великим «запасом потужності» у цьому відношенні (*реагувати на зміни суспільного життя* — курс. авт.) наділені загальні принципи права (справедливість, свобода, рівноправність та ін.).

Дев'ятою особливістю свободи як принципу права є його дуалістичний характер впливу,

який знаходить свій прояв у внутрішній системі принципів права й системі суспільних відносин. Тобто, свобода впливає на інші принципи права, зумовлює їх взаємозв'язок та вплив один на одного. Разом з тим, свобода як принцип права є однією з вимог, відповідно до якої відбувається регулювання суспільних відносин нормами права.

Свобода виступає вимогою, яка має обов'язково застосовуватися не лише в правотворчій діяльності, а й в правозастосовній. Так, Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) у справі № 1-33/2004 від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004: «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності, гуманізму тощо». Не дивлячись на те, що в своїх рішеннях Конституційний Суд України неодноразово посилався на принципи права, проте прямого посилання на свободу як принцип не було. На нашу думку це пов'язано з відсутністю його прямого закріплення в Основному Законі, а його закріплене на доктринальному рівні визначення ставало предметом тлумачення Конституційним Судом України через різні форми прояву, наприклад принцип диспозитивності.

Отже, свобода є невід'ємним елементом системи права, виступає його основоположним принципом, перебуває в нерозривному зв'язку з іншими принципами права, для якого характерними є такі ознаки й властивості як загальність, імперативність, універсальність, значущість, стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; спрямовуючий характер розвитку й функціонування правової системи, а також дев'ять особливостей, які характерні лише для свободи як принципу права.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України В. П. Колісник.

*Korytskyi Vyacheslav
Yaroslav Mudryi NLU,
Institute of training lawyers
for the Prosecutor's Office of Ukraine,
student, the fourth year of study*

THE CONSTITUTION OF UKRAINE AS A KEY TO THE NATIONAL PROSPERITY OF UKRAINE

Ukraine as a great country of the old state building Ukrainian nation is established on the most effective and, at the same time, the most progressive principles of modern human civilization of democracy, the supremacy of law and the liberty of economy, which are represented and which forms the body of the Constitution of Ukraine with the implication of the post-soviet ideas and doctrines, which are quietly transformed to the modern realities.

That's why Ukrainian Constitution is a unique symbiosis of the modern liberality of the West and historian sociality of the soviet science with unpredictable mechanism of its realization by the competitive bodies. Thus, you can see an awful economy with one of the worst social and economic tensions and traffics of development in the world if you really want to see the real situation.

Really, according to the UN statistic more than 78% of population is poor, Ukraine has one of the worst tax system in the world (134 position of 180) and according to Ukrainian GDP (2700 \$ for a person) Ukraine is on the last positions of GDP in the world (GDP of Poland — 28 000 \$, GDP of Russia — 10 000 \$ and GDP of Belarus is almost 6000 \$). Ukraine has a high temp of falling in the industry and budget sphere according to the National Institute of the Strategic Researches.

Scientists say, that it is clear the markers fixed above represents this situation not only as a catastrophe or crisis for the last 24 years, but there are the evidences that Ukraine doesn't have the strategy of development, nothing from the tactical mechanisms of its realization and, in general, the unique symbiosis of the West traditions and the soviet science, which is used to call the Constitution of Ukraine, in the modern realities doesn't work and Ukraine doesn't have a real Constitution now.

So, the key to prosperity is timely lost.

Surely, you can tell me that somebody will point out that this problem can't be search in the Constitutional Law scope, but I surely disagree with such position. All of the consequences, written above, have their beginning from the one reason — the values, fixed in the Constitution, and the mechanisms of their fulfilling do not correspond to reality.

Our Constitution was written to be a Declaration, but not to be the society matrix and if we want to have a real effective society regulator, the doctrine of the Constitution should be researched.

Friendly speaking, I'd like to see a Constitution of Ukraine as a mix or the triangle of freedom, independence of the individuality and, the last, social equality, if we talk about the Constitution as the Doctrine, Paradigm and, finally, as the matrix or the written part of the «social treaty».

Firstly, the constitutional pyramid should be leaded by the freedom as a fundamental value, but not the maxim of the supreme value of human life. It is the most important position.

Freedom is the value, which lighted the European and American continents on the last decades of the 16 c. — on the beginning of the 18 c., at first it was declared in the UK in the 1215, when the Magna Charta was signed. It has projected on economic and social points of the development of the Europe nations, on the middle terms, and it was the best to see the results of industrial and political phenomena of the USA as an example for all over the world after the European reconstruction and this regions and systems are the best now.

Briefly saying, it is the complex mechanism, which is founded on the freedom of the individuality, firstly, on the freedom of speech, secondly, on the freedom of the individuality against the society or the autonomy of the individual and, the last one, the freedom of society against the public institutions.

Such vector rules the individual and society to create self-independent institutions and liberal state, founded on law — freedom is objected on the «bellum omnium contra omnes», but in socially approved variant.

Secondly, it is obvious to point out the importance of the full independence of the individuality, but, in spite of the freedom thesis, which has economic and political character, it has

an absence of any ideology and the full autonomy to do everything the individual wants nature. No any official body has a right to correct the individual activity if it doesn't predict the Constitution, but the individual has such right on the matter of the constitutional nature of the public institutions.

Summing up, I'd like to call this thesis as the individual priority and it is the key of the freedom based society.

And the third, the most important part of the high written triangle, social equality as the fundamental value doesn't influence on the system of economic differentiation, but it encompasses the legal equality and the equality of the economic basis, social business activity and republication of the governmental structures.

Thus, it is performed in the USA and it is founding in the Europe. It is an exceptional mechanism for Ukraine because the processes of privatization, which have it place there, are one of the worst in legal scope as well as in economic.

Thus, such processes form and reflect the real oligarchic nature of the economy and political spheres of Ukraine.

Summing up, it is obvious that 24-year history of Ukraine has obliged the high proposition to the legal implementation of such values, predominantly by a 1000-year history of Ukraine, the couple of revolutions in the XX–XXI centuries and economic catastrophe in Ukraine now.

Finally, the history says, that freedom, independence of the individuality and social equality are the fundamental values of the modern West civilization.

All nations, which have become the strongest in the world, for example — they are the participants of the G7 or G20, have founded their constitutional systems on such principles.

Ukraine is honored to be in the club of the winners by the history, but it will be hard to create and perform nationally experienced constitutional system, reconstruct modern institutions and to give the Ukrainian nation the chance to adopt the Constitution of Ukraine.

Scientific advisor: Candidate of legal sciences, Associate professor of constitutional law of Ukraine department of Yaroslav Mudryi NLU Letnyanchyn Lyubomyr.

Opanasiuk Mark

*University of Arkansas School of Law,
Fulbright Graduate Student (LL.M. in
Agricultural and Food Law),
Fayetteville, Arkansas, the United States of America*

LONG WAY TO THE «GOOD» CONSTITUTION OF THE UNITED STATES

INTRODUCTION

The Constitution of the United States is the oldest written Constitution in use in the world. It made a significant influence on other Constitutions, and is often referred as an example of prominent constitutional legal thought. Nevertheless, the Founding Fathers did not create the Constitution easily. It was drafted only 13 years after the Declaration of Independence.

Accordingly to Gordon Wood the Constitution of the United States was born only when fundamental transformation of political culture between 1776 and 1787 took place (*The Creation of the American Republic 1776–1787, 1968*). The first Constitution of the United States — *the Articles of Confederation and Perpetual Union* (drawn up on 15 November 1777) were ineffective document, but it served as the Constitution during the years of war with Great Britain and helped to save the unity of states. In that time of great social and economical instability in post-war the United States the Constitution of 1787 was the only effective response to existed challenges faced by the country.

Now Ukraine is in the complex process of the «Constitutional reform». I hope it will help to reestablish the Rule of Law in Ukraine, to ensure social stability and economic growth. The reforms are dictated by external reasons (war in the Eastern Ukraine and provisions of Minsk Agreement) and internal situation (the existed systems of governance and economic relations were ineffective, corrupted and were among the causes of Revolution of Dignity).

Brief overview on early constitutional processes in the United States may give readers new perspectives on current constitutional processes in Ukraine, and reflects one of the concepts on how was created «the most durable Constitution» in the world.

1. DRIVING FORCES BEHIND THE AMERICAN REVOLUTION AND THE ARTICLES OF CONFEDERATION

Accordingly to Carl Degler, the men who engineered the revolt were largely members of the colonial ruling class, and no new social class came to power in thirteen colonies after the Revolution (*Out of Our Past, 1983*). Howard Zinn wrote, that leaders of the rebellion were from local elites. They effectively used existed social discontent of British policies to tighten control and tax burden in America in 1760s–1770s to overthrow governors (*A People's History of the United States, 2003*). During the Second Constitutional Congress in Philadelphia representatives of thirteen colonies (mostly rich people — lawyers, bankers, plantations owners, landowners, manufacturers) declared the Independence (4 July 1776) and authorized a special committee to work on the first Constitution — *the Articles of Confederation and Perpetual Union*. On 15 November 1776 its text was adopted by Congress, and till the end of 1781 it was ratified by all 13 states. Under the Articles every state had «*its sovereignty, independence, every power, jurisdiction, and any right... not... expressly delegated to the United States in Congress assembled*». In my opinion, the main ideas of the Articles on Confederation were: to settle the independence from Great Britain; to prevent any possible power usurpation by new national government in future by not sharing to much states' power to newly established national authorities. Accordingly to Merrill Jensen the Articles of Confederation were declared to be the constitutional expression of the philosophy of the Declaration of Independence (*The Articles of Confederation, An Interpretation of the Social-constitutional history of the American Revolution 1774-1781, 1940*).

2. THE WEAKNESS OF THE ARTICLES OF CONFEDERATION AND ARISING PROBLEMS

Under the Articles of Confederation the national government — Congress was responsible only for peace and war questions, diplomacy, protection of liberties and general welfare. Congress did not have rights to collect taxes to finance own activities. Congress was fully funded by payments

from states and it was very dependent on their willingness to cooperate. Congress did not have own executive branch to execute own decisions. Each State, regardless of the population, had only one vote in Congress. Laws required a 9/13 votes in the Congress, and the Articles of Confederation could be amended only if there was unanimous consent of all states.

Each state had own legislation (with own Constitution), own jurisdiction (national court system was not established), own monetary and fiscal policy, own independent internal and external economic policies, own law-enforcement bodies and military.

Because states were independent they often argued with each other. They could set up different trade barriers, establish own legal rules, and had different court practice. Treaty of Paris was signed in 1783 and ended the American Revolutionary War, but the economical and political situation in the United States after the victory even worsened. Congress was unable to react appropriately: it could coin own continental money, but because of inflation they were worth almost nothing, it was unable to pass and enforce laws, its decisions and requests on financing were often ignored by States. Lower classes impoverished, veterans of the American Revolutionary War come back to home and were disappointed by the federal and states government. Different protests and riots against rich elites and governments flooded the states.

During the large-scale *Shay's rebellion* against farmers' debts, economical chaos and existing court system in 1786 in Massachusetts no other state sent troops to Massachusetts, and national government was unable to put down the rebellion. This rebellion proved the necessity in a strong federal government to stabilize the situation and protect economic interests (because similar large-scale riots of discontented farmers, veterans and workers could arise in other states) (*Howard Zinn, A People's History of the United States, 2003*).

Subsequently, as we see, the weaknesses of the Articles of Confederation caused more losses to local elites than possible benefits from gained independence. In general they lost their money because of inflation and economic instability, they started to lose social and political power. Riots against rich people and local governments created additional risks. Separate power of each state was not sufficient to solve internal problems and slow

down the adoption of common decisions. It was a time to draft the New Constitution, which would «*form a more perfect Union, establish Justice, insure domestic Tranquility, provide for the common defense, promote the general Welfare, and secure the Blessings of Liberty, ... do establish [the New] Constitution for the United States of America*» (*Preamble of the Constitution of the United States, 1787*).

3. THE CONSTITUTION OF THE UNITED STATES WAS A COMPROMISE MADE IN THE INTEREST OF DIFFERENT SOCIAL GROUPS, BUT WITH A LONG PROSPECTIVE

On 25 May 1787 in Philadelphia delegates from each state gathered together at the Constitutional Convention. There were diverse groups of influence: from the North and the South; from large and small states; supporters of the New Constitution, and supporters of amending the old one. Ideologically they could be divided on two camps: «*federalists*» — supported strong federal government and the New Constitution, their main arguments were included in essays compilation «*The Federalist Papers*» written by Hamilton, Madison, Jay; and «*antifederalists*» — insisted on amendment of the Articles and did not want to share most of states' powers with the new federal government (Jefferson, Mason, Adams, Henry).

Antifederalists were afraid that a strong federal government may soon become corrupted as the Great Britain and will abuse powers against states and citizens. George Washington was chosen to preside at the Convention, and he helped to promote the ideas of New Constitution. Various constitutional debates helped to find compromises for the final text of the Constitution.

For instance, delegates from more populated states wanted population to determine the number of representatives in a national legislature, smaller states insisted on equal representation. The «*Connecticut compromise*» offered to create a bicameral legislature with equal representation in *the Senate* (the upper chamber) and proportional representation in *the House of Representatives* (the lower chamber). To prevent the concentration of power on federal level in one hands three separate branches of power and the system of check and balances were introduced in the Constitution.

After the text was adopted by Constitutional Convention (17 September 1787), its ratification by states' conventions was necessary to make the Constitution a legally binding document. The Constitution was easily ratified by some states, other states narrowly ratified it and demanded that the amendments on protection of basic individual political and human rights would be proposed. The Constitution entered to power on 4 March 1789, and necessary amendments, known now as the Bill of Rights (drafted by Madison), were adopted on 25 September 1789 and finally ratified on 15 December 1791.

Slavery also was a problematic question during the constitutional debates. The Northern states were against slavery, but the economical model of the South was dependent on slaves' work. The compromise here was in favor of the South states (because they would not ratify the Constitution). It was agreed that for the next 20 years slavery would not be prohibited, and states will help each other in returning fugitive slaves. This compromise was not written in the Constitution but demonstrates all complexity of relationships between the South and the North.

Also, as an American historian Charles A. Beard noted, that in 1787–1789 «four groups were not represented in the Constitutional Convention: slaves, indentured servants, women, men without property, so the Constitution did not directly reflect the interests of those groups» (*An Economic Interpretation of the Constitution of the United States, 1913*). On the other hand, the Bill of Rights protected rights of different social classes. In future its provisions served as a basis for movements in favor of lower classes in the United States: against voting censuses, against slavery, for women rights, for labor rights and trade unions and etc.

After the Constitution was ratified, the Electoral College unanimously elected the George

Washington as the first President in 1789. When the first elections to Congress in 1789 took place the existing political differences divided American politics on two camps — «Federalists» (created by Hamilton, they supported a strong federal government) and «Democratic-Republicans» (created by Jefferson and Madison, they were in opposition to the Federalist party). Later the system with two parties became traditional in the United States and influenced all further constitutional processes.

CONCLUSION

American Revolution was organized by wealthy American elites. People in colonies wanted to gain independence and throw out the colonial burden of the Great Britain. The first conception of the independent United States in the form of Confederation was unsuccessful.

The second time the Founding Father tried to think more in the interest of other social classes and on a long-prospective (generally, they had ideas and visions on country development for next decades). It was necessary to set up the social stability. They drafted new rules of effective governance which were voluntarily accepted. Additionally, the Bill of Rights contained list of rights and freedoms for different social groups, which each state could ensure and protect. The Constitution did not have provisions, which were false or impossible from the beginning.

Later, under the influence of legislation, court decisions, political and civil movements, the scope and meaning of some constitutional provisions evolved and new amendments were introduced. In my opinion, such historical organic growth of the Constitution of the United States was one of the grounds of its durability.

Секція 2

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ГАРАНТУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Воробйов Дмитро Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, господарсько-правовий факультет,
3 курс, 1 група

ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ І РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ

Постійне удосконалення системи охорони здоров'я — є одним із головних обов'язків нашої країни, так як відповідно до ст. 1, 3, 27, 48 та 49 Конституції України головним обов'язком держави — забезпечення права на життя та на охорону здоров'я, що є показником цивілізованості держави, тому реформування системи охорони здоров'я є базою для вирішення моєї проблеми, а саме вирішення конфлікту між: необхідністю і релігійними поглядами щодо трансплантації органів та переливання крові.

Конституційно-правові та етично-правові аспекти трансплантації органів та донорства крові були предметом досліджень вчених Г. В. Чеботарьової, Ю. І. Максимчука, О. Г. Пеллагеша, Н. В. Коробцової, О. Ю. Кашинцевої та ін. Однак їхні дослідження, зокрема, можливість розв'язання конфліктів між потребою, конституційно-правовими і релігійно-правовими нормами, не отримали належного висвітлення.

Таким чином природньо виникає питання, яким чином розв'язати цей конфлікт? Чим і якими нормами керуватись в даних ситуаціях?

УГКЦ вітає донорство органів і прагне змінити ставлення суспільства до цього. «Мова повинна йти лише про дарування, а не про продаж», — про це заявив відповідальний за соціальне служіння в УГКЦ о. Андрій Нагірняк. Римсько-католицька церква вважає, що донорство в трансплантології — це акт милосердя і етичний борг.

Донорство допускається лише на добровільній основі. Протестантські богослови визнають законність існування людини, що отримала орган від іншого, проте продаж органів вважається аморальним.

В іудаїзмі брати органи для трансплантації можна лише за умови, що людина сама перед смертю вирішила це і сім'я при цьому не заперечує. Ортодоксальні іудеї можуть відмовитися від пересадки органів або переливання крові, якщо процедура не буде освячена равиним. У будизмі пересадка органів вважається можливою лише від живого донора за умови, що це було на користь хворому.

В ісламі трансплантація органів допустима лише під контролем уповноваженої на це спеціалізованої установи.

Під час лікування Свідків Єгови перед медиками виникають особливі труднощі. Через глибокі релігійні переконання члени цієї конфесії відмовляються від донорської або власної цільної крові. Багато Свідків погоджується на використання таких апаратів, як «серце — легені», «штучна нирка», та подібної техніки, якщо їх попередньо заповнено кровозамінником і коли штучний кровообіг не переривається.

Хірурги часто відмовлялися оперувати Свідків, вважаючи, що ставлення цих пацієнтів

до використання препаратів крові «зв'язує медикам руки». Але нині багато лікарів дивляться на це, просто як на додаткове ускладнення, яке випробує їхню майстерність.

На сьогодні багато іноземних медиків та економістів досліджують шляхи вирішення даної проблеми, а саме працюють над заміною цільної крові кровозамінниками, використання «ультразвукового скальпеля» та іншої подібної техніки, з метою економічного як найефективнішого та як найякіснішого лікування а також повністю виключити конфлікт між необхідністю пересадки органів і релігійними часто негативними поглядами різних релігій не тільки на території України а і у всьому світі, про що докладніше пояснюється у медичному науковому відеофільмі.

На превеликий жаль дані особливості не враховані й не врегульовані в ЗУ «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини».

28 травня 2015 р. в приміщенні ХНМУ відбулася VI зустріч студентів юристів і медиків, де автором була висвітлена проблема практики трансплантації органів в Україні.

Після виступу та демонстрації репрезентативних матеріалів, відбулася жвава дискусія, яка тривала більше 2 годин. Медики справедливо закидали юристам претензії, щодо недосконалості нормативно-правової бази, в тому числі тієї, що регулює процедуру пересадки органів:

- 1) фінансування.
- 2) підготовка фахівців.
- 3) створення правових умов для розвитку наукових досягнень в цій області. Пошук більш оптимальних моделей залучення коштів для фінансування наукових розробок.

Як уявляється, і про це було сказано у виступі автора, найбільш оптимальним є заохочення бізнесу у руслі всесвітньої програми «CSR».

Домовилися в подальшому спільно вирішувати ці та інші нагальні потреби.

Таким чином, розв'язати системну тріаду:

- 1) показання лікарів щодо необхідності пересадки органів;
- 2) правові можливості для цього;
- 3) різні, часто діаметрально протилежні, погляди різних релігій щодо трансплантації можливо лише, за умови спільної

роботи юристів, медиків, та представників релігійного середовища.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

*Гермашев Юрій Андрійович
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування
НАПрН України, аспірант*

ГЕНЕЗА ПРАВА НА СВОБОДУ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Уявлення та поняття про права людини розпочали формуватися з найдавніших часів розвитку суспільства. Вже в цей період визначалася актуальність окресленого питання, його важливість для життєдіяльності і окремої людини, і держави загалом. І сьогодні, через багато століть, воно важливе для кожної країни світу. Про це свідчать античні часи, періоди Відродження та Просвітництва, буржуазних революцій, результати світових воєн, демократичні процеси побудови правової держави та визначальні події становлення громадянського суспільства.

Право на свободу інформації, як будь-яке інше фундаментальне право не виключає історичний аспект свого становлення. В різні періоди функціонування держави України та загалом усіх держав світу, свобода інформації займала особливе місце серед інших прав та свобод людини і громадянина. Також підходи до тлумачення і розуміння даного права різнилися між собою в залежності від пройденого етапу буття, тих чи інших сутичок чи війн, і нарешті — від світогляду самих підвладних та керуючих верств населення. Останнє є яскравим проявом застосування філософського (діалектичного) методу трактування суті свободи як загального явища та свободи думки і слова як більш конкретного. Це пояснюється тим, що поняття свободи носило неоднозначний характер, через що різні філософсько-правові школи та різні правники

та філософи намагалися по-різному зрозуміти сутність свободи.

Розбіжність думок має широкий прояв: від абсолютизації свободи, що зводилась до відсутності будь-яких обмежень у діях людини, аж до розуміння свободи як виключно внутрішнього стану особи, що звужувалось до твердження, начебто свобода людини існує тільки в ній самій, а отже, у навколишньому світі все детерміновано і людина на розвиток подій впливати ніяким чином не в змозі.

Українські історики, філософи, діячі, науковці теж мали своє уявлення про інформаційну свободу. Для прикладу, Драгоманов М. П. розглядав свободу слова як одну з обов'язкових конституційних норм, причому зробив вагомий особистий внесок у реалізацію цього принципу «як діяльний учасник і борець за ті форми життя, які вважав за єдино розумні й справедливі».

Прагнучи, за словами професора Р. Іванченка, допомогти визвольному рухові знайти правильну теорію побудови демократичного суспільства, Драгоманов М. П. розробив у 80-х роках ХІХ століття федеральну конституцію, у проєкті якої наголос робиться саме на свободу слова, інші демократичні свободи та їх гарантії.

Не можливо не відмітити історичні погляди М. С. Грушевського, який перш за все, з правами людини пов'язує свободу думки і слова, свободу мирних зібрань та громадських об'єднань, тобто громадсько-політичні права людини, а також свободу віросповідання.

Концентровано сформульовані дані права в наступному абзаці: «Кожен повинний мати свободу висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання і обговорювати на них вільно всілякі справи, зв'язуватися з товариства і союзи, не питаючись на те нічийого дозволу, наявність прямого виборчого права громадян. Книги і газети повинні виходити, як тепер виходять, без примусу в вірі, як давніше було: кожний може держатися такої віри, якої хоче, і вільно переходити з однієї віри на іншу».

На відміну від інших держав світу в Україні здійснювалось багато спроб конституційного та законодавчого закріплення і реалізації права на свободу інформації.

У статті 18 розділу «Українці й їх права» Основного Закону 1905 року, що був підго-

товлений Миколою Міхновським та іншими членами УНП, йшлося про право кожного українця на свободу оголошувати свої думки й пересвідчення всяким способом, стаття 22 давала кожному вільний доступ до науки і навчання, стаття 23 встановлювала свободу друкованого слова та заборону цензури, стаття 26 декларувала право кожного звертатись до влади з петиціями, підписаними одним або багатьма, стаття 27 проголошувала недоторканність таємниці листування.

В 1919 році у Харкові було прийнято Конституцію Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі — Конституція УРСР), яка ґрунтувалася на марксистсько-ленінському вченні про соціалістичну революцію та диктатуру пролетаріату.

Ще одна Конституція радянської доби була прийнята у 1978 році, стаття 48 якої гарантувала свободу слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, які забезпечувалися широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо.

Монопартійна політична система влади намагалася унеможливити «ідеологічний плюралізм» у суспільстві, тому активізувала роботу цензурних органів. У зв'язку із цим під жорстким контролем цензури постійно перебували засоби масової інформації, функціонування видавничих та поліграфічних організацій, бібліотек, архівів, наукова та творча діяльність інтелігенції. Рух за права людини в СРСР розпочався саме з руху за свободу слова та гласність. Днем народження правозахисного руху в країні «світлого майбутнього» вважається «мітинг гласності», що відбувся 5 грудня 1965 р. на Пушкінській площі в Москві.

Аналіз джерел дає можливість простежити етапи становлення права на свободу інформації в Україні. Еволюційний розвиток інститутів свободи в Українській державі не викликає сумнівів і повною мірою відображає загальний вектор політично-правового та соціального розвитку.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, в. о. завідувача кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. М. Слінько.

Долга Юлія Іванівна
 ННУ імені Ярослава Мудрого,
 студентка, Полтавський юридичний інститут,
 3 курс, 33 група

БІПАТРИЗМ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Глобалізаційні та міграційні процеси в сучасному суспільстві, інтеграція України в європейську спільноту, а також гармонізація та уніфікація вітчизняного законодавства і правових актів Європейського Союзу значною мірою зумовлюють актуальність питання запровадження подвійного громадянства в нашій державі.

Питання громадянства та, зокрема, біпатризму, в своїх наукових працях досліджувала низка провідних науковців, в тому числі, Р. Б. Бедрій, Ю. Р. Боярс, І. І. Дахова, Ю. М. Тодика, П. Ф. Чалий, С. Б. Чехович.

Під громадянством розуміють правовий зв'язок держави та фізичної особи, що виявляється в їх двосторонніх правах і обов'язках. Головною роллю, яку виконує інститут громадянства, вважають правове регулювання відносин держави та індивіда. Біпатризмом є правовий статус особи, що характеризується одночасним володінням громадянством двох і більше держав. Часто множинне громадянство викликає гострі дискусії поміж науковців та може розглядатися як негативне конституційне явище.

Згідно з ст. 4 Конституції України в Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом. Ст. 2 Закону України «Про громадянство України» зазначає, що у разі набуття громадянином України громадянства іншої держави, у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Незважаючи на норми про єдине громадянство, на практиці часто виникає біпатризм. Тобто, кількість громадян України, що використовують два і більше паспорти, з кожним роком зростає. Це зумовлено додатковими перевагами захисту прав, свобод та інтересів особи, яка є біпатридом. Вторинні гарантії, на думку І. І. Піскуна, полягають у рівних правах та обов'язках з громадянами держави, у якій вони проживають, водночас,

зберігаючи культурні й інші зв'язки з державою походження, а також у вигодах щодо права на проживання у двох і більше державах, права на повернення та збереження громадянства в змішаному шлюбі. На противагу вищевказаного, науковець зазначає, що відповідно до принципу доміцилії, особи, які мають громадянство двох або більше країн, можуть повноцінно користуватися правами й виконувати обов'язки лише щодо держави постійного проживання. Множинне громадянство може використовуватися задля ухилення громадянина від обов'язків перед державою, а саме від несення військової служби, сплати податків, для ухилення від кримінальної відповідальності. Отже, біпатризм є більш вигідним для осіб, що мають подвійне громадянство, ніж для держав, що його надають. Так, біпатриди можуть вести бізнес у спрощеному порядку, спрощеними є й правила в'їзду чи виїзду на/з території цих держав.

Біпатризм може виникнути в особи не лише в результаті її вільного волевиявлення, а й внаслідок так званих колізій в правових нормах, що складають положення законодавства різних країн, щодо підстав набуття і припинення громадянства. Такі колізії можуть мати місце у зв'язку із закріпленням принципів «права крові» (*jus sanguinis* — набуття особою при народженні громадянства держави її батьків) і «права ґрунту» (*jus soli* — особа, яка була народжена на території держави, отримує громадянство такої держави незалежно від громадянства своїх батьків) при набутті громадянства за народженням.

З метою вирішення різноманітних проблем пов'язаних з подвійним громадянством варто звернутися до досвіду міжнародних організацій. Зокрема, за сприяння ООН розроблені та укладені численні договори, що безпосередньо впливають на явище біпатризму. Серед таких Конвенція про громадянство заміжньої жінки (1957), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966) тощо. Вищевказані міжнародні документи вирішили проблеми біпатризму жінок, надавши їм додаткові гарантії. Так, ст. 9 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок надають жінкам рівні з чоловіками права щодо набуття, зміни або збереження громадянства. Держави-члени забезпечують, що ні одруження з іноземцем, ні зміна громадянства чоловіка

під час шлюбу не тягнуть за собою автоматичної зміни громадянства дружини, не перетворюють її на особу без громадянства і не можуть змусити її прийняти громадянство чоловіка.

Відповідно до Конвенції про громадянство заміжньої жінки кожна держава-учасниця дає згоду, що іноземка, котра перебуває в шлюбі з ким-небудь з її громадян, може отримати на своє прохання громадянство свого чоловіка в спеціальному спрощеному порядку натуралізації.

Водночас, з метою попередження виникнення подвійного громадянства при укладенні шлюбу, у вітчизняному законодавстві закріплено неможливість автоматичного набуття громадянства України іноземцем у разі укладення шлюбу з громадянином України (ст. 2 Закону України «Про громадянство України»).

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що явище біпатризму має свої переваги та недоліки та є доволі поширеним в сучасному суспільстві. Незважаючи на законодавчу закріпленість принципу єдиного громадянства, щороку кількість біпатридів в Україні зростає. Питання множинного громадянства частково врегульоване міжнародними договорами, але, водночас, потребує більш детального регламентування в національному законодавстві.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

*Ельникова Марія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра конституційного права України*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Уявлення та поняття про права людини розпочали формуватися з найдавніших часів розвитку суспільства. Вже в цей період визначалася актуальність окресленого питання, його

важливість для життєдіяльності окремої людини і держави загалом. І сьогодні, через багато століть, воно важливе для кожної країни світу. Про це свідчать античні часи, періоди Відродження та Просвітництва, буржуазних революцій, результати світових воєн, демократичні процеси побудови правової держави та визначальні події становлення громадянського суспільства.

Важливе практичне значення мають питання, пов'язані з правами людини та розвитком правової системи в Україні в сучасний період, який розпочався з часу прийняття Декларації про Державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, в якій проголошувалось самовизначення української нації, основи народовладдя, громадянства України, рівність всіх громадян перед законом, гарантованість прав і свобод громадян України та заходи щодо охорони прав і свобод та захисту інтересів громадян України, які знаходяться за межами республіки.

У відповідності з цією Декларацією, яка встановила основи для майбутньої нової Конституції України, почали прийматися законодавчі акти, які закріплювали правовий статус людини і громадянина України, нації, народностей та інших категорій населення, які проживають на території України. Тому є помилковим визначати сучасний період розвитку України з часу прийняття нової Конституції України у 1996 році.

Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України відкрило нову сторінку історії нашої держави та її народу, дало змогу розширити права та свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням. А вступ України 9 листопада 1995 р. в члени Ради Європи суттєво вплинув на подальший розвиток прав і свобод людини та громадянина. Наша країна приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини та взяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство. Крім цього членство у Раді Європи стимулювало процес підготовки і прийняття Конституції — основного закону нової демократичної держави.

Виникнення конституції як основного закону держави в історичному плані було пов'язано з необхідністю проголошення і закріплення на вищому правовому рівні ідеї свободи людини, рівності всіх перед законом та забезпечення на цій основі принципово нових взаємин людини з державною владою. У результаті історичної ево-

люції сьогодні кожна людина володіє сукупністю природних і невід'ємних прав, що належать їм від народження, закріплені у Конституціях, міжнародних і найважливіших внутрішньо-державних законах різних держав.

Конституція України 1996 року визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні. В нашій державі вперше на конституційному рівні був включений окремий розділ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Він включає 48 статей, які представляють собою правову систему, що має логічні підстави, які відображають специфіку самих прав, а також тих сфер життєдіяльності людини, яких вони стосуються. При регламентації прав і свобод людини в Конституції України спостерігається певна послідовність у викладі — спочатку закріплюються особисті права, потім політичні і завершується виклад економічними, соціальними і культурними правами і свободами. Слід зазначити, що подібний виклад прав і свобод людини та громадянина для Основного Закону є новим. У радянських конституціях пріоритет віддавався соціально-економічним і культурним правам і лише потім закріплювалися особисті та політичні права і свободи.

Закріплення основ правового статусу особи в Основному Законі відображає принципово нову концепцію прав людини, базується на концептуальній ідеї, що права і свободи людини та громадянина є головним критерієм і принципом правової держави. З цього виходить і Конституція України, що: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ч. 1 ст. 3). Цим самим піднімаються на найвищий щабель усі дії в сфері практичного здійснення прав людини і громадянина.

З прийняттям Конституції України з'явилася реальна можливість на основі її норм і принципів побудувати громадянське суспільство, реалізувати віковичне прагнення українського народу мати свою незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, вільно спілкуватися рідною мовою, розвивати самобутню українську культуру, змінювати своє життя на краще.

Абсолютно природно, що права і свободи людини та громадянина посідають одне з найважливіших місць у всіх нових конституціях.

Значущість конституційного закріплення прав і свобод людини виявляється в тому, що саме їх реалізація необхідна для втілення в життя таких сутнісних властивостей держави, серед яких демократичність та правовий характер. Останнім часом суспільний попит на вдосконалення законодавства про права і свободи людини починає зростати. Це пов'язано з тим, що більшість соціальних, економічних, культурних прав у тому вигляді в якому вони визначені в чинній Конституції України захистити не можна.

Слід відмітити, що ряд статей Конституції України носять загальний та декларативний характер, серед яких право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48), право на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50) та ряд інших норм, для реалізації яких необхідно прийняти додаткові заходи. Таке становище сприяє утвердженню у громадян почуття недовіри до Конституції України, і до органів, які захищають права і свободи людей. Саме це стало причиною підготовки нового проекту Конституції України, який передбачає внесення змін до II Розділу Основного Закону.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, в. о. завідувача кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. М. Слінько.

*Зайка Ауріка Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, міжнародно-правовий факультет,
5 курс, 2 група*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Право на свободу та особисту недоторканність — одне з основоположних прав людини. Уперше це право було закріплено в державному праві Англії в XVII ст. у вигляді процедури «Хабейс корпус» (від лат. *habeas corpus* «ти повинен мати тіло»). У XVIII ст. це право було

проголошено у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року і Біллі про права США 1791 р. Сьогодні це право закріплене у ст. 5 Конвенції про захист прав та основних свобод людини (1950 р.), ст. 3 Загальної декларації прав людини (1948 р.), ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), ст. 29 Конституції України, ст. 289 Цивільного кодексу України.

На даний час в українському законодавстві немає єдиної думки про поняття права на свободу та особисту недоторканність. Незважаючи на безліч зроблених спроб, проблема індивідуальної свободи та особистої недоторканності вітчизняною юридичною наукою вивчена недостатньо. Як правило, свобода і особиста недоторканність розглядаються в загальній сукупності індивідуальних прав, без розкриття їх суті, механізмів і умов реалізації, а більшість публікованих про них матеріалів носять описовий характер або жорстко обмежуються аналізом законодавства. Це звужує уявлення про об'єкт дослідження, перешкоджає пізнання його природи, а в кінцевому рахунку, заважає пошуку шляхів удосконалення національного законодавства в цій сфері.

Більшість науковців вважають, що право на свободу, зокрема, включає комплекс конкретних правочинів, що реалізуються у сфері особистого (свобода вибору місця проживання, свобода пересування, статева свобода і т. д.), політичного (свобода думки, свобода слова тощо), професійного (свобода праці, свобода творчості і т. д.) життя. Особиста недоторканність передбачає неприпустимість будь-якого втручання ззовні в область індивідуальної життєдіяльності особистості і включає фізичну і психічну недоторканність.

Однак справедливо буде розглянути право на особисту недоторканність в якості окремо об'єкта дослідження. Це зумовлено, перш за все, тим спектром проблем, які ним охоплюється.

Недоторканність — це якість, невід'ємна від особи. Є кілька поглядів на недоторканність особи. І. Є. Фабер під недоторканністю особи розуміє суб'єктивне право громадянина, яке складається з багатьох правомочностей, що забезпечують фізичну (тілесну) та моральну недоторканність людини, свободу її самовизначення. Л. А. Григорян вважає, що недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від

незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність.

На думку Г. Т. Овадюка право на особисту недоторканність включає в себе тілесну недоторканність, статеву свободу і психічну недоторканність. Він зазначає, що тілесна недоторканність і статева свобода повинні бути захищені кримінальним законодавством (кримінальна відповідальність за вбивство, тілесні ушкодження тощо), цивільним законодавством (зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, зокрема, джерелом підвищеної небезпеки), адміністративним законодавством (відповідальність за правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення), кримінально-процесуальним законодавством (заборона домагатися показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів). Психічна недоторканність особи має забезпечуватися неприпустимістю:

- 1) сеансів цілительства (включаючи гіпноз), у тому числі з використанням засобів масової інформації;
- 2) застосування методів лікування, зокрема хірургічних і лікарських засобів, що викликають незворотні наслідки на психіку і загальний стан душевнохворих;
- 3) допитів під гіпнозом, екстрасенсорним впливом тощо;
- 4) погроз, обіцянок, вимагання, шантажу, умовлянь з метою домогтися визнання або отримання бажаних показань слідчому.

Тілесна недоторканність означає, що особі без її згоди забороняється заподіювати тілесні ушкодження, застосовувати тортури, катування, завдавати будь-яким іншим чином фізичну біль чи застосовувати силу, крім випадків, визначених законом.

Статева свобода — свобода сексуального самовизначення людини, тобто право самостійно і без примуса вибирати статевих партнерів, форму інтимних відносин.

Психічна недоторканність фізичної особи забезпечується неможливістю зазіхати на нормальний перебіг психічних процесів, до яких, наприклад, можна віднести заборону на прове-

дення без спеціального дозволу Міністерства охорони здоров'я України лікувальних сеансів та інших аналогічних заходів з використанням гіпнозу, обмов, інших методів психологічного і психотерапевтичного впливу (ст. 32 Основ законодавства про охорону здоров'я).

Таким чином, право на особисту недоторканність — це якість невід'ємна від особи, фундаментальне право людини, яке містить комплексний характер. Враховуючи сучасний темп життя, розвиток суспільних відносин, появу нових технологій, які можуть негативно впливати на життя і здоров'я людини, це право вимагає детального наукового дослідження, досконалого правового регулювання і забезпечення сталими гарантіями.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, в. о. завідувача кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. М. Слінько.

Колісник Віктор Павлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
д. ю. н., професор кафедри
конституційного права України,
член-кореспондент НАПрН України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ГАЛУЗЕВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН

Складний процес конституційного регулювання має на меті перш за все досягнення такого динамізму функціонування суспільних відносин, коли реалізація переважною більшістю громадян своїх прав буде здійснюватися без штучних перешкод, надмірного формалізму, сваволі й тиску з боку чиновників та інших суб'єктів права. Тобто йдеться власне про вільний розвиток підприємництва, вільне волевиявлення громадян, вільне формування громадської думки, вільний обіг інформації, вільний вияв політичної активності на засадах свободи

політичної діяльності та політичної конкуренції тощо. Отже, результатом конституційного регулювання має стати формування такого ладу, котрий переважна більшість і громадян, і експертів могли б назвати конституційним. І справа зовсім не лише в тому, що за такого ладу кількість правопорушень буде істотно нижчою, а й у тому, що кожне порушення права знаходитиме адекватну відповідь і оперативне реагування як з боку уповноважених органів, так і суспільства. А головне полягає в тому, що відновлення порушеного права не перетворюватиметься у надто складну, марудну та довготривалу справу.

Попри те, що конституційні норми офіційно визнаються «нормами прямої дії» (частина 3 статті 8 Конституції України), насправді механізм конституційного регулювання досить часто залишається неефективним і навіть безпорадним через недосконалість, строкатість, численні прогалини, непослідовність, неадекватність та неузгодженість поточного конституційного та галузевого законодавства.

Вельми показовим у цьому контексті є право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. З ухваленням Конституції України зазначене право втратило дозвільний характер. Однак законодавець, всупереч вимогам принципу правової визначеності як одного з головних компонентів принципу верховенства права, так і не наважився до останнього часу встановити, що ж означає, наприклад, вимога так званого «завчасного» повідомлення про намір провести масове зібрання. Не спромігся цього зробити й Конституційний Суд України, котрий у своєму Рішенні від 19 квітня 2001 р. лише наголосив, що «організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення». Опосередковано щодо строків завчасного повідомлення про намір провести масове зібрання можна зорієнтуватися, проаналізувавши ст. 182 КАС України. У ній, зокрема, зазначається, що «позовна заява, яка надійшла в день проведення заходів, визначених частиною першою цієї статті, або після цього, залишається без розгляду» (ч. 2 ст. 182 КАС). Співставлення зазначеного положення з вимогами ч. 4 ст. 182 КАС дає підстави для висновку про те, що припустимим є пові-

домлення про намір провести масове зібрання не пізніше, ніж в переддень його проведення. Однак це питання та низка інших важливих питань залишилися поза увагою законодавця, що ускладнює забезпечення правопорядку під час проведення таких заходів, реалізацію прав громадян, убезпечення учасників від можливих загроз та провокацій з боку третіх осіб, діяльність суду та правоохоронних органів.

Типовою є й така ситуація, коли, наприклад, одні громадяни реалізують своє право на відпочинок, прослуховуючи аудіо записи чи виконуючи пісні (вдома, в кафе, на прибудинковій території, в автомобілі тощо), але при цьому порушують право на відпочинок інших осіб, оскільки останні позбавляються повноцінного сну чи змоги скористатися своїм вільним часом на власний розсуд. Поточне українське законодавство встановило у зв'язку з цим певні обмеження. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» встановлено заборону із двадцять другої до восьмої години здійснювати гучний спів і викрики, користуватися звуковідтворювальною апаратурою та іншими джерелами побутового шуму, проводити салюти, феєрверки, використовувати піротехнічні засоби. А у ст. 182 КпАП передбачено адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях. Проте в Україні склалася усталена практика відвертого нехтування вимог зазначеного законодавства.

Таким чином, поточне галузеве законодавство передбачає адміністративну відповідальність за порушення тиші, встановило відповідні санкції, проте штучно створило ситуацію конкуруючих повноважень щодо розгляду такої категорії справ. Виходить, що через елементарну недбалість законодавця, штучно ускладнену процедуру та спотворену практику порушення і розгляду зазначеної категорії адміністративних справ численні випадки побутового шуму, галасу та надто гучного відтворення музики і співу досить часто залишаються без належного реагування. А тисячі українських громадян продовжують потерпати від недосипання та накопиченого роздратування.

Так само й увесь механізм конституційного регулювання досить часто виявляється вразливим та неефективним через недолуге поточне законодавство, недбалість і непрофесіоналізм законодавців, політиків, посадовців та правоохоронців.

*Кунець Анастасія Геннадівна
Белорусский государственный университет,
магистрант, юридический факультет*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ И ДИНАМИЧНОЕ РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЛИЧНОЙ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Конституция любой страны является ядром правовой системы, базой для развития всего законодательства. Объектами конституционного регулирования в первую очередь выступают система органов государственной власти и права, свободы и обязанности граждан. В рамках одного государства граждане и неграждане должны чувствовать, что в стране гарантируются их права и свободы, включая те, которые касаются личной жизни указанных категорий лиц.

В любом государстве Конституция тесно связана с конституционной историей страны. Конституция Республики Беларусь 1994 года явилась преемницей Конституции Белорусской Советской Социалистической Республики 1978 года, из которой были взяты определенные положения. Также истоки и отличительные черты белорусского нормотворчества следует искать в более далеком прошлом, в текстах Статутов Великого Княжества Литовского, а именно в тексте Статута ВКЛ 1588 года, представляющем собой третью редакцию свода законов Великого Княжества Литовского и уникальный по значимости документ того периода. Действующую Конституцию Республики Беларусь, Конституцию БССР 19788 года и Статут ВКЛ

1588 года объединяет их формализм, признание и узаконивание прав и свобод граждан, наличие механизмов разделения властей, однако с учетом исторического развития общества существует целый ряд отличий, носящих социальный и экономический характер.

Как уже было сказано выше Конституцию Республики Беларусь, Конституцию БССР 1978 и Статут ВКЛ 1588 года объединяет формальная структура, раздельность на логические единицы. Статут ВКЛ 1588 был разделен на 14 разделов и 488 статей или артикулов. Данный нормативный документ отразил усвоение и внедрение в национальную законность многих юридических понятий Западной Европы, к примеру, механизм разделения властей, который на территории Восточной Европы был введен именно данным Статутом: Великий Князь являлся исполнительной властью, Сейм — законодательной, а нижестоящие суды — судебной властью. На данном этапе развития правотворчества неприкосновенность личной жизни не была отражена в Статуте, однако в разделе третьем были закреплены так называемые «вольности шляхетские», т. е. права и свободы шляхты, включающие в себя право на частную собственность, право ей распоряжаться и наследовать «на часы вечные». Артикул 10 третьего раздела также гарантирует неотчуждаемость единожды дарованных вольностей.

Конституция БССР 1978 года также имеет формализованную структуру: состоит из 10 разделов, 19 глав и 172 статей. Охрана личной жизни граждан была предусмотрена статьей 54. В понятие личной жизни данная статья также включала тайну переписки, телефонных переговоров и телеграфных сообщений. Статья 52 Конституции БССР 1978 в целом гарантировала гражданам неприкосновенность личности.

Структура действующей Конституции Республики Беларусь представляет собой систему группировки конституционных норм и их последовательное расположение. Данные конституционные нормы включаются в разделы и главы. Также действующая Конституция имеет преамбулу, в которой закрепляются основные начала, на которых основывается сама Конституция, которую преамбула именуется Основным Законом Республики Беларусь. Основная часть состоит из девяти разделов, восьми глав и 146 статей. Второй раздел посвящен правам, свободам

и обязанностям человека и гражданина. Статья 28 гарантирует каждому, гражданам Беларуси и не только, право на защиту от незаконного вмешательства в его личную жизнь. Также данная статья гарантирует невмешательство в тайну корреспонденции, телефонных и иных сообщений, а также защиту от посягательств на честь и достоинство личности. Право на неприкосновенность личной жизни не даруется государством, а принадлежит человеку от рождения. Личная жизнь является широким понятием и трактуется от выбора круга общения в неформальной обстановке до тайны банковских вкладов. Определенная степень вторжения в личную жизнь предусмотрена статьей 23 Конституции. Однако данной статье четко оговаривается, что ограничение прав и свобод личности допускается только в случаях, предусмотренных законом, в интересах национальной безопасности, общественного порядка, защиты нравственности, здоровья населения, прав и свобод других лиц. Абзац второй данной статьи запрещает любому лицу пользоваться преимуществами и привилегиями, противоречащими закону.

Несмотря на формальную сторону, представленные нормативные правовые акты имеют широкий и очевидный ряд отличий. Ограничиваясь социальным контекстом, очевидно, что Статут 1588 наделяет полнотой прав и свобод только определенные сословия, в основном шляхту, окончательно закрепощая крестьян, несмотря на обращение «ко всем сословиям Великого Княжества Литовского» основного составителя Статута ВКЛ 1588 Льва Сапеги, то есть изначально вводя неравенство среди граждан по рождению.

Конституция БССР 1978 года также носит явно классовый характер с закреплением господства одной идеологии. В тексте данного документа не получили отображения положения международных документов о правах и свободах человека и гражданина.

Действующая Конституция Республики Беларусь устанавливает равенство государства и гражданина, наличие у них взаимных обязательств, а также предусматривает тенденцию совершенствования демократии, гарантию прав и свобод человека и гражданина, а также закрепляет принципы международного права в качестве вектора для развития текущего законодательства. Таким образом, Конституция Республики

Беларусь является отражением политических и социально-экономических перемен, произошедших за долгую и богатую историю страны.

Научный руководитель: к. ю. н., доцент кафедры конституционного права Белорусского государственного университета Т. С. Масловская.

Лантушенко Ганна Валеріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
4 курс, 23 група

ГАРАНТУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ВИМОГА

Відповідно до Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3)

Конституційні права і свободи людини і громадянина є однією із найважливіших суспільних цінностей, головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин. Ефективність їх виконання, використання та дотримання залежать від рівня їх захищеності, гарантованості.

Важливим засобом реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина є гарантії. Гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина — це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них, з метою реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Загалом юридичних гарантій досить багато, і якби всі вони повною мірою забезпечувалися, то не було б і проблем із забезпеченням основних прав і свобод людини і громадянина. На жаль, у зв'язку з економічною кризою, кризою полі-

тичної системи, незавершеними адміністративною і судовою реформами багато економічних прав і свобод громадян України не можуть бути забезпечені або реалізовані на належному рівні.

З часу приєднання України в 1997 році до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для нашої держави виникло міжнародно-правове зобов'язання забезпечити додержання конвенційних гарантій на національному рівні. Крім того, громадяни України з цього часу отримали право захищати свої порушені права в Європейському суді з прав людини у випадку, коли вичерпано всі національні можливості судового захисту. Пунктом 3 ст. 8 Конституції України юридично ліквідовані всі нормативні перешкоди на шляху до забезпечення прав і свобод людини та громадянина. В Конвенції, зокрема, проголошено, що її норми є нормами прямої дії. Завдяки цьому можливе звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України і воно належним чином гарантується навіть у разі відсутності інших нормативно-правових актів. Поряд із національними гарантіями прав і свобод Конституція України передбачає можливість використання і міжнародно-правових гарантій — міжнародних механізмів захисту прав людини, до яких приєдналася Україна. Окрім вище зазначеної Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року можна відмітити, що, приєднавшись у 1990 році до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, Україна визнала і компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом.

Конституційно-правові гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина поділяють на дві основні групи: *нормативно-правові гарантії* конституційних прав і свобод людини та громадянина — це сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечуються реалізація, порядок охорони і захисту прав та свобод особистості. До нормативно-правових гарантій відносять норми-принципи, юридичну відповідальність та юридичні обов'язки, передбачені конституцією та *організаційно-правові гарантії* — це механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, політич-

ні партії і громадські організації, засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості та правозастосування, яка спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами. Головною організаційно-правовою гарантією в демократичній державі є суд, незалежний від будь-якого державного або іншого органу. Ефективність організаційно-правових гарантій залежить від якості конституції та інших законів і підзаконних актів, тобто від нормативно-правових гарантій. Вони взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Поряд із поділом гарантій прав і свобод людини та громадянина на нормативно-правові та організаційно-правові, існують й інші класифікації.

Система гарантій конституційних прав і свобод представлена загальними і спеціальними (юридичними) гарантіями. Загальні гарантії визначаються рівнем розвитку основних сфер суспільного і державного життя — економічні, політичні, ідеологічні (духовні), соціальні тощо. Розглянемо докладніше ці види:

- економічні гарантії конституційних прав і свобод в нашій країні представлені інститутами власності, економічного плюралізму, свободи підприємницької та господарської діяльності тощо;
- до політичних гарантій конституційних прав і свобод належать, насамперед, такі основні політичні інститути, як інститут народного суверенітету, форм безпосередньої демократії, політичного та ідеологічного плюралізму, багатопартійності та ін.;
- культурні (духовні) гарантії конституційних прав і свобод виражені в наявності розвиненої національної культури та культури національних меншин, повагою до прав і свобод як до традиційних духовних цінностей тощо;
- соціальні гарантії конституційних прав і свобод передбачають наявність розвинутого громадянського суспільства, соціальної держави, громадського контролю тощо.

Що стосується конституційних гарантій реалізації прав і свобод людини та громадянина

то у чинній Конституції України є такі положення:

- 1) неможливість зміни Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157);
- 2) покладення на державу обов'язку дотримуватися і захищати права та свободи людини і громадянина (ч. 2 ст. 3);
- 3) визнання прямої дії норм Конституції України, в тому числі тих, які закріплюють права і свободи людини та громадянина в Україні (ч. 3 ст. 8);
- 4) встановлення в нормах Конституції України та поточного законодавства юридичної відповідальності громадян, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та посадових осіб за порушення прав і свобод людини та громадянина в Україні;
- 5) конституційне визнання права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань всіма засобами, не забороненими законом (ч. 5 ст. 55);
- 6) конституційне визнання права особи на правову допомогу (ст. 59);
- 7) конституційне закріплення права кожного на судовий захист (ч. 1 ст. 55);
- 8) в Конституції України закріплені й інші види гарантій прав і свобод.

Гарантом прав і свобод людини та громадянина є Президент України (ст. 102). В межах своєї компетенції організаційну діяльність по забезпеченню прав і свобод людини та громадянина, відповідно до Конституції, здійснюють Кабінет Міністрів України (ст. 116, п. 2); місцеві державні адміністрації (ст. 119, п. 2); прокуратура (ст. 121); Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції; органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти.

В Україні також діє близько 20 неурядових організацій, діяльність яких пов'язана з правами людини. Серед них — Український центр людини, Україно-Американське бюро захисту людини, Всеукраїнський комітет охорони прав людини, Українська секція міжнародного товариства прав людини та інші. Діяльність цих організацій надзвичайно важлива для забезпечення гарантій прав людини, адже вони

здійснюють правову просвіту, здійснюють експертизу чинного законодавства України на предмет його відповідності міжнародним стандартам з прав людини, готують освітні програми з прав людини для різних спеціальних і професійних груп.

Таким чином, можна стверджувати, що Конституція України покликана не декларувати права і свободи людини та громадянина, а реально їх гарантувати, що, на жаль, сьогодні в Україні відбувається не в повній мірі.

Науковий керівник: к. ю. н, доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Г. Кушніренко.

*Марченко Олеся Денисівна
ДНУ імені Олесь Гончара,
студентка, юридичний факультет,
3 курс, група ЮП-13-1*

ПРАВА ПАЦІЄНТІВ В ОТРИМАННІ ПАЛІАТИВНО-ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Одним із основних завдань Конституції України є гарантія прав і свобод людини, а отже, кожний громадянин України, так само як і іноземець чи особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території держави, мають право на охорону їх здоров'я, що забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбачених Конституцією України та низкою діючих законодавчих документів.

Однак, галузь паліативно-хоспісної допомоги і по сьогодні залишається без належної уваги, використовуючи застарівши стандарти та рекомендації, що й зумовило обрання досліджуваної теми.

Актуальність розгляду і теоретико-правового аналізу паліативно-хоспісної допомоги зумовлена тим, що Україна входить до першої десятки країн світу з найбільш високою онкозахворюваністю населення. Щорічно виявляється понад 180 тисяч хворих з різними злоякісними

новоутвореннями, а на обліку знаходяться біля 750–800 тисяч пацієнтів. З яких значна частина потребують різних видів паліативної допомоги.

Незважаючи на очевидні успіхи сучасної онкології, більшість онкохворих все ж гинуть в результаті прогресування хвороби, тому проблема надання паліативної медичної допомоги залишається актуальною в усьому світі.

Права паліативних пацієнтів, як і кожного громадянина, на доступну кваліфіковану якісну медичну допомогу гарантується Конституцією України, та регламентується Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», іншими Законами України, деякими Указами Президента України та Постановами Кабінету Міністрів України та наказами Міністерства охорони здоров'я України.

Але існуюча в Україні система так званого симптоматичного лікування тяжких хворих вже не відповідає сучасним вимогам і потребує удосконалення. На практиці вона, як правило, зводиться до мінімального за обсягом лікування під наглядом дільничного лікаря і призначення наркотичних анальгетиків за наявності відповідного висновку онколога.

Між тим, паліативна медицина в багатьох країнах Європи — це розвинута галузь охорони здоров'я, основна мета якої — забезпечення, підтримка і покращання якості життя тяжких хворих, інвалідів та їх родичів за допомогою усього арсеналу засобів сучасної медицини.

Паліативне лікування — це всебічна кваліфікована медична допомога невиліковному хворому і членам його родини на етапі неконтрольованого прогресування хвороби. Паліативна допомога включає також елементи медичної і соціальної реабілітації, спрямованої на підтримку максимально можливої фізичної і духовної активності хворого на усіх етапах перебігу хвороби.

Хоспіс як нова форма медико-соціального закладу паліативної медицини визначено так: «Хоспіс є державним медичним закладом для інкурабельних хворих, має на меті забезпечити їм паліативне лікування, підібрати необхідну знеболювальну терапію, надати медико-соціальну допомогу, догляд, психологічну підтримку родичів на період хвороби та втрати близького». Це забезпечується цілодобовим чергуванням і обслуговуванням команди професіоналів і підготовлених добровольців. Таким чином, за-

вданням хоспісу є надання комплексної допомоги хворому, його родичам і близьким.

Мета паліативної медицини — досягнення якомога вищої якості життя для хворих та їх сімей. Говорячи про необхідність надання медичної допомоги хворому в термінальний період його життя, необхідно принципово і чітко визначити своє ставлення до евтаназії (смерть за бажанням хворого з допомогою медика). Хоспіс має запобігти і усунути страх перед болем, смертю, самотністю, покинутістю, забезпечити професійну медичну допомогу хворому, співчуття до проблем та потреб їх близьких.

За даними національних та міжнародних експертів, в Україні щороку близько 500 тисяч осіб щороку потребують паліативної та хоспісної допомоги, зокрема, дорослих і дітей в термінальних стадіях онкологічних і серцево-судинних захворювань, СНІДу і туберкульозу, хворих з важкими травматичними і дегенеративними ураженнями головного і спинного мозку, периферичної нервової системи і опорно-рухового апарату, інвалідів та людей старшого віку тощо.

Окрім того, члени сім'ї паліативних пацієнтів також потребують професійної допомоги. Якщо до кількості паліативних хворих додати ще по 1 — 2 родичів, які доглядають за ними, то виходить, що близько 1,5 млн. осіб щороку потребують паліативної та хоспісної допомоги, страждаючи від фізичного та морального болю, від безсилля допомогти рідній людині.

За попередніми експертними оцінками, в Україні повинно бути не менше 3 тис. стаціонарних ліжок. За підрахунками експертів ВООЗ, потреба в паліативній допомозі становить на 100 тисяч населення в середньому 7 стаціонарних ліжок і 10 хворих, які потребують паліативної допомоги вдома.

Виходячи з цього, в Україні повинно бути не менше 3,7 тисяч паліативних ліжок. Крім цього, близько 85 тисяч хворих щоденно потребують паліативної допомоги вдома. І це лише один з десятків проблемних аспектів паліативно-хоспісної допомоги в Україні.

Паліативна допомога, як система комплексної допомоги хворим, в Україні, на даний час, практично відсутня. Досі системою охорони здоров'я не проведено оцінку реальних потреб, задля забезпечення виконання обов'язку держави щодо дотримання прав людини, що

й залишає дану тему відкритою для подальшого розгляду.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права ДНУ імені Олеся Гончара О. В. Марченко.

*Нескородь Наталія Володимирівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
3 курс, 6 група*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Сьогодні у всьому світі відбувається глобальні процеси інформатизації та комп'ютеризації всіх сфер суспільного життя. Використання периферичних інформаційних технологій дало нам неабиякі можливості для спілкування, ми навіть маємо змогу за лічені секунди зв'язатися з людиною на іншому кінці земної кулі. Проте, незважаючи на всі зручності у користуванні, вони приховують велику кількість небезпек для пересічного користувача. Особливо такі небезпеки чекають на нас у соціальних мережах, кількість відвідувачів яких сягає неймовірних розмірів. Так, за даними наукових досліджень щосекунди вісім чоловік на планеті приєднується до якоїсь з існуючих соціальних мереж. Щохвилини 100 000 чоловік стає друзями в Facebook. За чисельністю «населення» Facebook третя «країна» у світі після Китаю та Індії. Кожна п'ята пара в світі знайомиться один з одним в соціальних мережах, а 80% всіх дітей мають там акаунти. Цей список можна ще довго продовжувати, тож не постає ніяких питань щодо актуальності даної проблематики, адже вона стосується кожного.

На сьогоднішній день, на жаль, загострюються проблема неправомірних дій різних суб'єктів, які використовують засоби електронно-інформаційного середовища. Активність у формуванні автоматизованих баз даних, обробка та поширення відомостей про осіб без їх

відома призвели до виникнення глобальної проблеми інформаційної безпеки людини, суспільства і держави щодо захисту персональних даних.

У зарубіжній юридичній науці цьому питанню приділяли увагу такі вчені як І. Вельдер, А. Міллер, Р. Холлборг. В Україні дослідженню окремих питань захисту персональних даних присвячені роботи українських вчених В. Брижка, Р. Калюжного, В. Речицького, О. Святоцького, В. Цимбалюка та ін. Незважаючи на те, що порушеною проблематикою займалася значна кількість науковців, багато її аспектів нині залишаються малодослідженими чи дискусійними, особливо в контексті становлення законодавства у цій сфері.

Насамперед слід звернути увагу на деякі питання концептуального характеру. Сама ідея захисту персональних даних полягає не в утаємниченні цих даних загалом, а в запобіганні можливим зловживанням з цими даними, а саме розголошенню відомостей про особисте життя, таємниця якого охороняється на конституційному рівні.

Норми про захист прав людини містяться у статті 32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини». Різні закони тією чи іншою мірою були спрямовані на її виконання. Зокрема, є норма про лікарську таємницю, таємницю усиновлення, адвокатську таємницю і т. д. Тобто в різних законах відбивалась потреба захищати приватне життя, проте спеціального закону не було. Лише у 2010 році був прийнятий Закон «Про захист персональних даних», до речі практично одночасно із ратифікацією Конвенції № 108 про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру.

Наведений Закон спричинив ситуацію, за якої на даний час отримання інформації від фізичних осіб в багатьох сферах суспільного життя обумовлюється необхідністю надання ними письмової згоди на обробку власних персональних даних.

Однією з форм надання такої згоди є відмітка на електронній сторінці документа чи

в електронному файлі, що обробляється в інформаційній системі на основі документованих програмно-технічних рішень, які не дозволяють обробку персональних даних до того часу, поки суб'єкт не виконає дії, щоб підтвердити надання їм згоди, і забезпечують реєстрацію дій суб'єкта персональних даних та цілісність протоколів реєстрації таких дій. У принципі, така процедура надання згоди певною мірою рекомендована Типовим порядком обробки персональних даних затвердженим Наказом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 08.01.2014 № 1/02-14.

Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних. Зазвичай, відвідувачі веб-ресурсів надають поінформовано згоду на збір та обробку відомостей про них, ознайомившись із політикою захисту персональних даних на сайті та зробивши відмітку про згоду з цією політикою.

Тобто згода — це не якийсь один документ, у якому написано, наприклад, «...даю згоду на обробку моїх персональних даних з будь-якою метою». Схожі формулювання на практиці інколи трапляються, але вони не відповідають жодним вимогам. Проте у всесвітньому павутинні ми стикаємося з ще гіршою ситуацією, яку спостерігаємо при реєстрації у таких соціальних мережах як «Вконтакте» та «Facebook». Безумовно, що вона проводиться із врахування введення даних, відповідно до яких особа може бути ідентифікована. Це ім'я та прізвище, географічні об'єкти, місце навчання та телефонні номери. Так, всі ці дані про особу заповнюються суб'єктом персональних даних без попередження про їх можливе користування в процесі функціонування сторінки в соціальній мережі. З метою вирішення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно запровадити на початковому етапі реєстрації у соціальній мережі обов'язкове питання «Чи згодні ви з тим, що в процесі функціонування вашої персональної сторінки в цій соціальній мережі, можливе використання ваших персональних даних?».

Отже, комплексний аналіз одного з проблемних правових питань захисту персональних даних в соціальних мережах свідчить про необхідність пошуку підходів до їх вирішення. Інакше кількість порушень законних прав людей на захист інформації, що містить персональні дані про них, буде тільки зростати, а подальший роз-

виток Інтернету та цифрових технологій буде сприяти цим порушенням.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Поклонская Ольга Игоревна
НЮУ имени Ярослава Мудрого,
заведующая лабораторией телевизионных
учебно-воспитательных программ (Телецентр),
соискатель, кафедра
конституционного права Украины

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ЖУРНАЛИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Конституцией Украины (ст. 34) гарантируется право каждого на информацию, свободу мысли и слова, на свободное высказывание своих взглядов и убеждений, право свободно собирать, сохранять, использовать и распространять информацию устно, письменно или в другой форме по своему выбору. Эти положения являются основными в предоставлении государством гарантий в области прав журналистской деятельности, т. к. с реализацией права на свободу мысли и слова в Украине связано становление информационного общества. Помимо ст. 34 Конституции Украины к конституционным гарантиям свободы слова, которые имеют непосредственное отношение к журналистской деятельности относятся: идеологическое многообразие и запрет цензуры (ст. 15); ограничения конфиденциальной информации (ч. 2 ст. 32); право на ознакомление о себе в органах государственной власти, органах местного самоуправления, учреждениях и организациях (ч. 3 ст. 32); право свободного доступа и распространения информации про состояние окружающей среды, качество пищевых продуктов, предметов быта. Конституция Украины, являясь основой всей правовой и политической системы, закреп-

ляет равноправие, гарантирует права и свободы, защищает журналистов от произвола государства в процессе осуществления им власти, выступает фактором социальной стабильности, последовательности в закреплении демократических отношений.

На основании Конституции Украины и международно-правовых актов в Украине сформировано современное информационное законодательство, продолжающее развивать базовые основы гарантий журналистской деятельности для дальнейшего развития демократического свободного информационного поля государства. Характерной особенностью реализации юридических гарантий информационных прав является широкое участие в этом процессе журналистов, выполняющих посреднические и социальные функции по доведению важных фактов и сведений до населения. Базовым нормативным актом является Закон Украины «Об информации», в соответствии с которым журналистам гарантируется:

- во время исполнения профессиональных обязанностей осуществлять письменные, аудио- и видеозаписи с применением необходимых технических средств, за исключением случаев, предусмотренных Законом;
- беспрепятственно посещать помещения субъектов властных полномочий, открытые мероприятия, которые ими проводятся, и быть лично принятым в разумные сроки их должностными и служебными лицами, кроме случаев, определенных законодательством;
- не раскрывать источник информации или информацию, которая позволяет установить источники информации, кроме случаев, когда его обязали к этому решением суда на основании Закона;
- после предъявления документа, удостоверяющего его профессиональную принадлежность, собирать информацию в районах стихийного бедствия, катастроф, в местах аварий, массовых беспорядков, военных действий, кроме случаев, предусмотренных Законом;
- распространять подготовленные материалы (фонограммы, видеозаписи, письменные тексты и тому подобное) за собст-

- венной подписью (авторством) или под условным именем (псевдонимом);
- отказаться от авторства (подписи) на материал, если его содержание после редакционной правки (редактирования) противоречит его убеждениям;
- гарантии распространяются на зарубежных журналистов, работников зарубежных средств массовой информации, которые работают в Украине.

Государство гарантирует журналистам беспрепятственно посещать помещения субъектов властных полномочий, открытые мероприятия, которые ими проводятся с целью обнародования открытой информации, получение которой гарантировано гражданам Украины для реализации своих законных свобод и интересов, а также для получения информации про деятельность государственных органов, организаций, объединений граждан и их должностных лиц через средства массовой информации. Для облегчения доступа журналистов к информации про деятельность органов государственной власти (управления) или местного самоуправления украинским законодательством предусмотрен институт аккредитации.

Согласно п. 2 ст. 24 Закона «Об информации» запрещается вмешательство в профессиональную деятельность журналистов, контроль за содержанием распространяемой информации, наложение запрета на освещение отдельных тем, показ отдельных лиц или распространение информации о них, запрета критиковать субъекты властных полномочий, кроме случаев, установленных законом.

Пунктом 3 вышеуказанного Закона Украины уточняется, что преднамеренное препятствование законной профессиональной деятельности журналистов и/или преследование журналиста за исполнение профессиональных обязанностей, за критику влечет за собой ответственность. Служебная деятельность журналиста не может быть основанием для его ареста, задержания, а также изъятия собранных, обработанных, подготовленных им материалов и технических средств, которыми он пользуется в своей работе.

Статьей 171 Уголовного кодекса Украины за умышленное воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов предусмотрено наказание в виде штрафа до пятидесяти необлагаемых минимумов доходов

граждан или арестом на срок до шести месяцев, или ограничением свободы на срок до трех лет. Введение уголовной ответственности за препятствование законной деятельности журналиста обусловлено необходимостью дальнейшего развития свободы слова в соответствии с нормами Конституции Украины.

В заключение необходимо отметить, что деятельность журналиста в Украине является социально значимой в плане формирования гражданского общества и развития демократических институтов. Поэтому представляется важным правовой анализ национального законодательства, которое закрепляет широкие гарантии журналистам, необходимые им для осуществления профессиональной деятельности.

Таким образом, подводя итог вышесказанному необходимо отметить, что украинское законодательство предусматривает целую систему конституционно-правовых гарантий журналистской деятельности, которые делятся на специальные гарантии открытости и доступности информации, гарантии защиты от негативной информации, судебную защиту права на информацию, административную защиту права на информацию, репрессивные гарантии права на информацию.

Научный руководитель: к. ю. н., доцент, и. о. заведующего кафедрой конституционного права Украины НЮУ имени Ярослава Мудрого Т. Н. Слинко.

*Полховська Інна Костянтинівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального,
адміністративного і трудового права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Загальна декларація прав людини єталонним стандартом у взаєминах між людьми визначила принцип недискримінації незалежно від будь-яких ознак, зокрема і статі. У Декларації тися-

чоліття ООН одним з принципів і цінностей визначено гарантування рівності прав і можливостей чоловіків і жінок. Конституція України, орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти, приділила значну увагу рівності прав статей. Так, Основний Закон України (ст. 21) закріпив рівність усіх людей у своїй гідності та правах, а у ст. 24 проголошується, що не може бути привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками, зокрема й ознакою статі.

Ці засадничі норми в подальшому деталізуються в інших статтях Основного Закону, а також у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Згодом, на посилення реалізації законодавчих положень приймалися державні програми із зазначенням конкретних пропозицій.

Останньою є схвалена Кабінетом Міністрів України 21 листопада 2012 року Концепція Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року.

25 серпня 2015 року Президент України Указом затвердив довгоочікувану Національну стратегію у сфері прав людини, метою якої є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Одним з принципів Стратегії названо гарантування рівності та недискримінації у забезпеченні прав і свобод людини.

У Стратегії визнано, що незважаючи на досягнутий прогрес, в Україні зберігається проблема нерівності прав жінок і чоловіків, що зумовлює необхідність продовження активної та комплексної роботи щодо розв'язання проблем гендерної дискримінації та забезпечення реальної гендерної рівності. Серед очікуваних результатів — впровадження міжнародних стандартів щодо забезпечення гендерної рівності; створення умов для збалансованої участі жінок і чоловіків у громадсько-політичних процесах, прийнятті суспільно-важливих рішень тощо.

Громадсько-політична сфера є публічним проявом суспільних процесів. За міжнародними стандартами 30% жінок у парламенті — це той необхідний мінімум, який потрібний для розв'язання гендерних проблем у суспільстві та є свідченням його демократичності. Наразі

у Верховній Раді У 11,1% жінок-парламентарок. Це найбільше жіноче представництво за всю історію незалежної України.

22 серпня 2013 року комітет ООН з прав людини ухвалив Заключні зауваження щодо України. Серед іншого було чітко зазначено, що Україна має інтенсифікувати свої зусилля для отримання справедливого представництва жінок в парламенті та на найвищих рівнях уряду, включно з тимчасовими спеціальними заходами на виконання взятих зобов'язань.

Одним з дієвих тимчасових заходів, успішно апробованих у світі, є гендерне квотування, тобто регулювання представництва жінок і чоловіків у списках кандидатів у народні депутати, на місцевих виборах, у статутах політичних партій, при прийнятті на державну службу тощо.

Довгий час законодавець не наважувався застосовувати гендерне квотування як спеціальний тимчасовий засіб позитивної дискримінації. Лише під тиском міжнародних інституцій сталися суттєві зрушення на рівні чинного законодавства України. Так, згідно з останніми змінами до Закону України «Про політичні партії в Україні» статут політичної партії має містити відомості про розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад в багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку (ст. 8).

А стаття 4 нового Закону України «Про місцеві вибори» передбачає, що представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Однак, задля посилення дієвості цієї норми, варто було передбачити відповідальність за невиконання цієї вимоги, приміром, при реєстрації кандидатів у депутати.

Отже, євроінтеграційні процеси нашої держави вимагають максимальної участі жінок нарівні з чоловіками в усіх сферах життєдіяльності, передусім у громадсько-політичній сфері.

Останні новели чинного законодавства України щодо вимоги гендерного квотування у виборчому процесі свідчать про рішучі намі-

ри держави виконати міжнародні зобов'язання та наблизитися до світових стандартів паритетної демократії. Сприятиме цьому і внесення відповідних змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Санченко Дмитро Євгенович
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент, юридичний факультет,
5 курс, 8 група

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВА

Фактор прояву біосоціального в різних сферах суспільних відносин свідчить про беззаперечну істину, що людська природа охоплює абсолютно усі сфери суспільного життя, а права, як одне із довершених творінь набуває виразної форми — соматичної. Відомо, що права людини прийнято класифікувати у групи, що найбільш відображають «варіативність» права. Тому коли йде мова про права людини четвертого покоління, не складно здогадатися, що виклики поставлені перед суспільством — результат розвитку і науки, і права на фоні економічного інтенсиву.

Соматичні права досліджувалися такими вченими як Завальнюк В. В., Мушак Н. Б., Кашинцева О. Ю., Солнцев А. М., Стеценко С. Г., Шишка О. Р. та ін. Предметом дослідження даної статті є змістовні частини юридико-медичної категорії «соматичні права» та «правова соматика».

Вектори для досліджень задають статті 3, 22, 27, 32 Конституції України, де прицільної уваги заслуговує ст. 22 із змісту якої впливає невичерпність прав і свобод людини.

Говорячі про різні класифікації права у розрізі біологічному (екологічні, соматичні, медичні та інші права) особливо значущою є класифікація, наведена Стеценком С. Г., із якої випливає, що біоюриспруденція складається з трьох частин: правової перинатології, правової соматології і правової танатології. Суть зга-

даних елементів зводиться до розуміння правових аспектів «життя» на етапах «народження, життя та смерті» людини.

Соматичні права можна трактувати як форму природних прав з урахуванням їхньої декларації на рівнях конвенцій та конституцій, національного законодавства. Під ними розуміються права, які особа має під час тривалості свого життя і спрямовані на розпорядження цією особою своїм тілом. Не менш важливим є те, що саме по собі фактичне «розпорядження» тілом має підкріплюватися юридичним оформленням, рішенням чи згодою особи та відповідати моральним засадам суспільства.

Важливим питанням на думку Завальнюк В. В. та Мушак Н. Б. в аспекті повноважень людини розпоряджатися своїм тілом є принципове визнання права. Звісно, визнання права ґрунтується на нормах прямої дії Основного закону.

Право розпоряджатися своїм тілом — це право, яке не позбавлене морально-етичних оцінок, що напевно є вирішальним для укріплення публічного правопорядку та законності. Розпорядження своїм тілом не визнає жодних примусів і може здійснюватися вільно, але в межах гнучкості законодавства.

До числа соматичних прав відносяться зокрема такі: зміна статі, зайняття проституцією (або знімання порнографічної продукції), аборт, сурогатне материнство, клонування в терапевтичних цілях, медичний експеримент, вживання хімічних речовин (наркотики) тощо.

Основна проблематика відчувається саме на перетині двох моментів: абсолютизації соматичних прав (згадає Стеценко С. Г.) та стану правової дійсності. Так, розпорядження тілом за принципом «Хочу», може нерідко супроводжуватися пошуком незаконних засобів: проведення абортів особами, що не мають освіти, але з метою наживи; зайняття проституцією із поширенням хвороб і так далі. Небезпека криється у відсутності впливу права.

Крім того, соматичні права як права змісту немайнового можуть характеризуватися і майновими ознаками, принаймні з тієї позиції, що особа може встановлювати вартісний еквівалент за розпорядження своїм тілом. Тому питання щодо утримання податків, соціального і правового захисту навіть не розглядаються. В свою чергу Шишка О. Р. акцентує, що в праві склала-

ся ситуація, де певні немайнові права фізичної особи слід виділити у групу соматичних за характером тілесних домагань зі сторони власника таких прав.

Ще є думка, що соматичні права лібералізовані, а тому для них характерний прояв збереження життя. Безумовно, особа не вправі задовольняючи свої біологічні права шкодити іншим особам. З цього випливає пріоритет інтересів суспільства, а не особи. Однак характерною рисою біологічних прав (з позиції біоетики) є саме перевага інтересів особи над суспільними. Взаємостримування «інтересів» цілком виправдується з огляду на можливі негативні наслідки ігнорування як для особи, так і для суспільства.

Завальнюк В. В. наполягає, що деяким соматичним правам можна приписати ілюзорність, адже в особи формується образ правомірності дій (наприклад правомірності вживання наркотиків і психотропних речовин). Є й такі точки зору, що визнають право людини на погіршення свого здоров'я; тому таке право є радикалізованим.

Намагаючись дати дефініції поняттям «соматичні права» та «правова соматика», можу запропонувати визначення відкриті до критики та зауважень, з огляду на обставину недослідженості соматичних прав у повній мірі на теренах України. Отже, соматичне право — це право, закріплене нормативними актами, що є суб'єктивним з огляду на реалізацію відносно фізичної особи волі щодо розпорядження своїм тілом. Правова соматика — це узагальнююча категорія в поділі об'єктивного права залежно від його змісту та сфери впливу; стосується суб'єктивних прав особи, яка знаходиться у правовому полі тих врегульованих та не заборонених законом відносин, які здатні в певній мірі задовольнити її інтереси у відношенні права розпоряджатися своїм тілом.

Беручи до уваги конституціоналізацію законодавства і толерацію людської свободи в Україні є усі перспективи для розвитку «соматичної» доктрини спираючись на Основний закон та європейський вибір.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського університету права НАН України О. І. Чаплук.

Слінько Тетяна Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
конституційного права України,
в. о. завідувача кафедри
конституційного права України

ПРАВО НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Недоторканність і безпека людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституційне право на свободу та особисту недоторканність людини закріплюється ст. 29 Конституції України. Право на свободу та недоторканність є найважливішим у «демократичному суспільстві» у розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (п. 65 мотивувальної частини Рішення Європейського суду з прав людини від 18 червня 1971 р. (справа де Вілде, Омс і Версип проти Бельгії)). Право людини на свободу є не що інше, як сама свобода, можливість людини здійснювати будь-які правомірні дії. Особиста недоторканність, як особиста свобода, полягає в тому, що ніхто в державі не має права примусово обмежувати свободу людини в рамках діючого законодавства здійснювати дії, користуватися свободою пересування тощо. Свобода є правом кожної людини робити все в межах діючих правових законів. А недоторканність — це якість, невід'ємна від особи.

Є декілька поглядів на недоторканність особи. І. Є. Фабер під недоторканістю особи розуміє суб'єктивне право громадянина, яке складається з багатьох правомочностей, що забезпечують фізичну (тілесну) та моральну недоторканність людини, свободу її самовизначення. А. А. Григорян вважає, що недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність. Недоторканність особи — це забезпечення всіх виявів свободи за умови її правомірної поведінки. Ю. А. Олійник визначає конституційне право на особисту недоторканність як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке

гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканості при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права.

Право на свободу та особисту недоторканість є за своїм характером природним, утім не є абсолютним. Виходячи із обов'язку держави та відповідних посадових осіб розслідувати кримінальні справи та притягувати винуватих у вчиненні злочинів осіб до кримінальної відповідальності Конституція України допускає кілька випадків, коли уповноважені законом органи можуть застосовувати утримання особи під вартою без попередньої згоди суду. Це можливо лише у разі нагальної необхідності (ч. 3 ст. 29 Конституції) запобігти злочині чи його припиненню, причому як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа підлягає негайному звільненню, якщо протягом цього часу з моменту затримання їй не буде вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою, яке в свою чергу може бути оскаржене в судовому порядку, що є важливою конституційною гарантією, яка передбачена ч. 5 ст. 29 Конституції. Передбачений Конституцією України та кримінально-процесуальним законодавством строк затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, відповідає вимогам п. 3 ст. 5 Європейської Конвенції. Відповідно до рішень Європейського суду сталою вважається така судова практика, згідно з якою чотирихгодовий строк для випадків звичайних кримінальних правопорушень та п'ятихгодовий строк для надзвичайних випадків не суперечать вимозі негайного доставляння заарештованого до судді. Більш широке тлумачення цієї вимоги Конвенції, як зазначив Суд в рішенні по справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства», суттєво послабило б процесуальні гарантії п. 3 ст. 5 на шкоду окремій особі і мало б наслідки, що підривають саму сутність права, яке захищається цією статтею.

Право на свободу й особисту недоторканість послідовно проголошується в міжнародних документах: у Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 3), Міжнародному пак-

ті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 9), Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (ст. 5). Конституція України увібрала в себе визнані у світі стандарти основних міжнародно-правових актів в галузі захисту прав людини, наведені вище. Інститут недоторканості включає фізичну і духовну недоторканність, свободу діяти, розпоряджатися собою, тобто не знаходитися під контролем. Згідно з одним із рішень Комітету ООН з прав людини порушенням ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визнається неспроможність або небажання державної влади забезпечити особисту недоторканність, навіть якщо посягання не пов'язане із позбавленням волі і виражається у небезпеці її втратити, погрозі життю або здоров'ю людини, переслідуванні з боку влади або приватних осіб. Таким чином, погроза втратити свободу також порушує особисту недоторканність, в тому числі психічну.

Право на свободу й особисту недоторканність гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і практикою Європейського суду з прав людини. За змістом ст. 5 Конвенції право на свободу та особисту недоторканність містить у собі такі елементи:

- свобода від свавільного арешту та затримання;
- позбавлення волі тільки на підставі «закону»;
- право бути повідомленим про причини арешту;
- право на судовий контроль за арештом та затриманням;
- право та можливість оспорити законність арешту та затримання;
- право на компенсацію за незаконність арешту та затримання.

Таким чином, ст. 5 Конвенції доповнює систему правового захисту недоторканності особи, до якої також належать положення статей 2, 3 і 4 Конвенції, що, як зазначено у рішенні Суду у справі «Гарькавий проти України» від 18 лютого 2010 р., «це право є найважливішим у демократичному суспільстві у розумінні Конвенції». При цьому Суд посилається на рішення у справах «де Вілде, Оомс і Версип проти Бельгії» від 18 червня 1971 р. (п. 65) та «Вінтерверп проти Нідерландів» від 24 жовтня 1979 р. як на

підтвердження незмінюваності цінності цього права. Як у справі «Вікс проти Сполученого Королівства» від 2 березня 1987 р. (п. 40), так і в справі «Гарькавий проти України» Суд підтверджує, що кожен має право на захист цього права, а це означає, що особа не може бути позбавлена або не може позбавлятися свободи, крім випадків, встановлених у п. 1 ст. 5 Конвенції. Зазначаючи, що «цей перелік винятків є вичерпним, і лише вузьке їх тлумачення відповідає цілям цього положення, а саме — гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи», Суд послідовно захищає це право особи у справах «Енгель та інші проти Нідерландів» рішення від 8 червня 1976 р. (п. 58), «Лай біта проти Італії» від 6 квітня 2000 р. (п. 170), «Куїн проти Франції» від 22 березня 1995 р. (п. 42), «Амур проти Франції» рішення від 25 червня 1996 р. (п. 42) і тепер у 2010 р. у справі «Гарькавий проти України», як таке, що «становить основну ідею, яка лежить в основі всіх політичних режимів, що дотримуються принципів верховенства права».

Отже, на прикладі справи «Гарькавий проти України», а також у більше десятка інших справ проти України, в яких встановлено порушення ст. 5 Конвенції, Суд підтвердив не тільки єдність оцінки природно-правового характеру прав людини, незалежно від того в Україні, Італії, Франції чи Сполученому Королівстві вони порушуються, а й «непорушність» і «невідчужуваність» цих прав, оскільки вони не надаються державою, а тому не можуть бути нею відібрані та скасовані.

Протягом останнього десятиліття Україна входить до п'ятірки держав, що лідирують за кількістю звернень їх громадян до Європейського суду. За даними Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на жовтень 2014 р. Суд виніс 99 рішень у справах проти України, в яких констатується порушення ст. 5 Конвенції, серед яких 36 стосуються саме порушення ст. 5 §3 у вигляді тривалого тримання під вартою..., а саме рішень про порушення підпункту с) п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю підстав тримання під вартою особи в місцях досудового слідства, підпункту f) п. 1 і п. 4 ст. 5 за відсутності на той час у чинному КПК визначених законом процедур щодо екстрадиції. Таким чином, узагальнюючи практику ЄСПЛ, можна зробити висно-

вок, що порушення права на звільнення з-під варти протягом розумного строку є системним у нашій державі.

Рівень гарантованості та забезпечення захисту права на свободу та особисту недоторканність визнається показником демократизації суспільства і є важливою складовою становлення правової державності.

*Сидоренко Марина Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 26 група*

ПРАВО НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ

Необхідна оборона є однією з обставин, що виключають злочинність діяння. Вона є дієвим засобом самозахисту прав та інтересів людини від суспільно небезпечних посягань, важливим правовим інститутом, який покликаний сприяти попередженню та припиненню злочинів. Тому ефективне правове регулювання інституту необхідної оборони у кримінальному праві України є важливою гарантією захисту громадянами своїх конституційних прав та свобод.

Актуальність даного питання обумовлюється зростанням рівня злочинності, значною кількістю помилок, пов'язаних із визначенням початку виникнення права на здійснення необхідної оборони, з питань перевищення особою меж необхідної оборони тощо.

Дослідженням даного питання займалися, зокрема, такі науковці як: Ю. В. Баулін, Н. Н. Паше-Озерський, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, І. С. Тишкевич, І. В. Ткаченко, М. І. Якубович та ін.

Право на захист себе від суспільно небезпечного посягання є природним, від народження властивим будь-якій людині. Український вчений XIX століття О. Ф. Кістяковський наполягав на тому, що підстава права необхідної оборони лежить у природному, невід'ємно приналежному людині загальному праві самозахисту і самооборони від усякої загрозової його законному добробуту безпеки, звідки б вона

не виходила. Тому закон дає можливість застосувати необхідну оборону кожній людині, незалежно від її соціального статусу чи спеціальної підготовки.

Необхідна оборона тривалий час була гарантією лише права людини на життя — недопустимим вважалося захищати шляхом необхідної оборони житло або майно. Проте зі зміною законодавства змінився й зміст необхідної оборони як однієї з гарантій дотримання прав та свобод людини. Закріплене у ст. 36 Кримінального кодексу України (далі — КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання на свої права та інтереси, є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав і свобод людини та громадянина, про невід'ємність права кожної людини на життя, про недоторканість її житла та майна. Разом з тим держава не тільки юридично оформляє право на так звану самооборону, але і допускає необхідну оборону інтересів інших осіб, які зазнали нападу, а також інтересів суспільства і держави.

Підставою для виникнення права на необхідну оборону, по-перше, є вчинення особою суспільно небезпечного посягання. Закон прямо не визначає таке посягання злочином, оскільки правомірною вважається оборона не тільки від діяння, яке в кримінально-правовому значенні є злочином, а і від суспільно небезпечного посягання неосудної особи або особи, яка не досягла віку, з якого наступає кримінальна відповідальність. По-друге, оборона повинна бути дійсно необхідна, вимушена, тобто така оборона, коли у людини виникає необхідність захищати своє право під загрозою його порушення.

Відповідно до абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» підставою для необхідної оборони є також створення реальної загрози заподіяння шкоди, де зазначено, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди.

При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну.

Таким чином, необхідна оборона можлива і до початку фізичних дій особи. Тому є доцільним законодавче закріплення виникнення у особи підстав для необхідної оборони в ст. 36 КК.

Право захищати себе чи інших від суспільно небезпечних посягань є насамперед правом, а не обов'язком особи. А відтак, його зміст і межі встановлені законом і практикою, що склалася, та не є безмежними.

У випадку вчинення особою дій, які виходять за межі необхідності, втрачають свій зміст ті умови, що надавали захисним діям правомірного характеру. Саме тому заподіяння шкоди особі, яка здійснює посягання, що в даній обстановці не була необхідною, визнається діянням суспільно небезпечним, яке, у певних випадках, тягне за собою кримінальну відповідальність.

Заподіяння шкоди особі, яка порушує закон, чітко регламентується. Залежно від цінності охоронюваного блага, характеру та небезпеки посягання, обстановки його вчинення, наявності в особі, яка захищається, можливостей для відбиття нападу тощо, закон встановлює різні межі для захисту. Однак вивчення судової практики України в цій частині показує, що в усіх випадках, коли, перебуваючи у ситуації правомірної необхідної оборони, особа, яка захищалась, заподіявала смерть нападнику, вчинене нею діяння було кваліфіковане судами України як «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» за ст. 118 чинного КК України незалежно від цінності блага, на яке було вчинено суспільно небезпечне посягання і щодо якого застосовувалась необхідна оборона.

Б. М. Орловський з цього приводу зауважує, що при оцінці перевищення меж необхідної оборони у нашому законодавстві та науці кримінального права сформульована концепція «заподіяння шкоди», яка полягає у тому, що правомірність необхідної оборони оцінюється судом в залежності від тяжкості шкоди, яка заподіюється особі, що посягає, а необхідно вирішуючи питання про необхідну оборону та про наявність перевищення меж необхідної оборони оцінювати оборонні дії особи, які мають бути необхідними і достатніми для негайного відвернення чи припинення посягання, а не за-

вдання шкоди, яке повинно розглядатися лише як наслідок таких дій, який може як виникнути, так і не виникнути.

Отже, необхідна оборона має важливе соціальне значення. Вона є одним із способів захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань та є ефективним засобом їх попередження. Тому для усунення значних помилок при застосуванні цього інституту необхідно його системний аналіз та ефективне правове регулювання.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. М. Лемешко.

Стойко Олена Михайлівна
Інститут держави і права імені
В. М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У найбільш загальних рисах правове регулювання діяльності політичних партій представлено: конституцією; партійним законодавством (закон про політичні партії, статuti та регламенти політичних партій, положення окремих статей кримінального законодавства про відповідальність за порушення закону, тощо); виборчим законодавством, яке регулює порядок підготовки і проведення виборів, процедури визнання їх результатів, визначає джерела фінансування виборчої кампанії політичних партій та фізичних осіб. Деякі менше значення мають регламент діяльності законодавчого органу, рішення судових органів влади, міжнародно-правові документи.

Конституційно-правовий статус політичної партії визначається в результаті двох процесів: конституціоналізації (закріплення визначення політичної партії у тексті Основного

Закону, та законодавчої інституціоналізації (прийняття спеціальних законів про політичні партії, фінансування їх діяльності, участь у виборах тощо).

У низці молодих європейських демократій (Словаччині, Україні, Чехії) перші вільні демократичні вибори, в яких брали участь в тому числі і політичні партії, були проведені до їх конституціоналізації та інституціоналізації. Відповідно, серед дослідників політичних партій немає одностайності щодо впливу конституції та законів про політичні партії на процес їх становлення, особливо у перехідних країнах зі слабкими демократичними і політичними традиціями.

Якщо у розвинених демократіях закони, які вимагають для реєстрації партії певної кількості членів, сприяють структуризації партійної системи, то у перехідних країнах вони швидше за все перешкоджатимуть партійній конкуренції, спростять виявлення силовими органами авторитарної держави найбільш політично активних громадян.

Деякі автори розглядають конституції як джерело закону про партії. З огляду на ключову роль, яку відіграють політичні партії у формуванні законодавчого органу в умовах представницької демократії, британський дослідник Е. Барендт відзначає, що «можна очікувати, що конституції закладають певні базові правила для політичних партій, хоча б для того, щоб утримати їх від запозичення тоталітарної практики та гарантувати права індивідуальних членів. Однак конституції досить рідко згадують про політичні партії, а деякі — взагалі ігнорують їх існування». Так Конституція однієї з найбільш демократичних держав — США — не містить про них жодної згадки. Аналіз текстів 142 конституцій, проведене у 1976 році встановило, що принаймні дві третіх з них містять згаду про політичні партії.

Відмітимо, що питання про доцільність регламентації статусу політичних партій на конституційному рівні є предметом гострих суперечок у правовій науці. Одні вчені такий стан речей сприймають позитивно, інші, навпаки, критично оцінюють таке явище. Зокрема, Ю. Юдін однозначно позитивно розцінює дану тенденцію як свідчення визнання тієї ролі, яку партії відіграють в організації і здійсненні державної влади. Водночас деякі дослідники

вбачаючи в цьому тенденцію до одержавлення політичних партій, поширення норм публічного права на сферу партикулярних, приватних інтересів.

На думку В. Кафарського, включення до конституції норм, які закріплюють правовий статус політичних партій, рівною мірою може означати як юридичне оформлення домінування однієї партії над іншими, так і необхідність держави, що стала незалежною, визначити місце і роль політичних партій у житті країни.

О. Кушніренко та Т. Слінько зазначають, що конституційне закріплення правового статусу політичних партій в Україні (ст.ст. 36–37 Конституції) свідчить про роль, яку вони відіграють в організації та здійсненні державної влади. Свобода політичної діяльності гарантується і ст. 15 Конституції України, в якій закріплено принцип, за яким «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». Свобода виражається у конституційному праві громадян України на свободу об'єднання у політичні партії (ч. 1 ст. 36 Конституції України) та у забороні втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян (ч. 2 та ч. 3 ст. 4 Закону України «Про політичні партії в Україні»). Рівність об'єднань громадян перед законом прямо закріплена у ч. 5 ст. 36 Конституції та конкретизується у конституційному законодавстві про вибори та політичні партії.

На нашу думку закріплення статусу політичних партій в Основному Законі має за мету ввести їх діяльність в правові рамки, запобігти зловживанню свободою та гарантувати стабільні умови їх функціонування.

Конституційно-правовий статус політичних партій є умовою, а не наслідком їх діяльності у процесі політичного волевиявлення. Крім того, оскільки публічний характер партій проявляється у державницькому спрямуванні їх діяльності, орієнтованої на здобуття влади, та у загальнонаціональному статусі партій, то розгляд справ, пов'язаних з ними, повинен відбуватися за спеціальним порядком, зокрема у процесі конституційного судочинства.

Харатян Татевік Нерсесівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра
конституційного права України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ІНШІ СУМІЖНІ ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА КОРЕКЦІЮ ЛЮДСЬКОГО ГЕНОМУ

Прискорення темпів науково-технічного прогресу, зумовлене між іншим інтенсифікацією діяльності людини у сфері сучасних технологій, спричинило вихід людства на якісно новий рівень амбівалентного впливу на антропосферу. Розгортання глобальних проектів як «Геном людини» та широкомасштабна трансгенізація живих організмів свідчать про досягнення людством стану доступності генетичного самоконструювання і самопроекткування та безумовно наближають людство до стану науково-технологічної сингулярності. Унаслідок стрімкого розвитку сучасних біотехнологій, які спираються на вкрай сумнівні у контексті безпечності методи молекулярної біології, насамперед, коли мова йде про перспективи та практики втручання у людський геном, усе більше актуалізуються проблеми захисту низки фундаментальних прав людини, серед яких насамперед конституційне право людини на життя (ст. 27 Конституції України), право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції), право на безпечне для життя довкілля, право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50 Конституції України). Небезпечним, на нашу думку, є не стільки сам розвиток вищезгаданих технологій, скільки порядок їх застосування й поширення результатів їх використання без упевненості у їх безпечності.

Сучасна тенденція до широкого розуміння змісту конституційного права людини на життя й заперечення вузького розуміння змісту цього права лише як заборони свавільного позбавлення життя, усе більше утверджуючись у правовому просторі, виступає доказом того, що права регламентація суспільних відносин у сфері застосування сучасних біотехнологій прямо

пов'язана із забезпеченням захисту цілої системи прав людини, центральним елементом якої виступає конституційне право людини на життя, однак яка водночас включає не менш важливі суміжні та тісно пов'язані із правом на життя права. На біотехнології покладається значна надія щодо досягнення позитивних результатів у сфері підвищення якості життя та рівня здоров'я, водночас наукові знання в цій сфері і наявний досвід їх використання недостатні для упевненого досягнення запланованих позитивних результатів. Рік за роком ще більшої актуальності набирають питання проведення різноманітних наукових дослідів із використанням людського генетичного матеріалу. Сьогодні людина переходить до нового етапу своєї творчої діяльності, у якій матеріалом, сировиною та полем для експериментів виступає вона ж сама. Сучасні можливості покращення людського геному за допомогою генетичних маніпуляцій відкривають перспективу створення надлюдей, які, наприклад, матимуть підвищений імунитет до хвороб, відрізнятимуться відсутністю схильності до різноманітних девіацій у поведінці тощо. Але наскільки виправданими є такі дії, враховуючи, що існуючий обсяг знань людства у сфері генетики не спроможний забезпечити виключно позитивні результати й убезпечити від фатальних помилок? Єдине, що може сьогодні робити людина — експериментувати, однак ціною таких експериментів у будь-який момент може стати життя та благополуччя інших людей, а може і людства у цілому. У експериментах, де об'єктом генетичних маніпуляцій виступає людина, генетичні поправки можуть передаватися нащадкам об'єкта експерименту і навіть зумовлювати непередбачені наслідки. Тож постає питання про допустимість такого втручання у геном конкретних людей, навіть із метою лікування спадкових захворювань. Існує також небезпека застосування відповідних технологій у сфері евгеніки або для створення на замовлення «дизайнерських» дітей. Зазначена практика безумовно становитиме численні порушення прав людини. Китайські вчені, не дивлячись на осуд колег, застосовують наднову технологію під назвою CRISPR/CAS 9 для втручання у геном людини з метою корекції зародкової лінії недефектних ембріонів, а також проводять дослідження у сфері «генетики інтелекту», спрямовані на пошук шляхів корекції геному людей

з метою покращення їх розумових здібностей, хоча і зізналися, що у результаті таких експериментів зіткнулися із «непередбаченими нецільовими мутаціями». Основоположники ж методу CRISPR/CAS9, який був розроблений для подолання спадкових хвороб, нещодавно самі оголосили, що на «генетичну інженерію людини має бути введений більш ніж мораторій». Д. Кінг, ще один спеціаліст у відповідній сфері, взагалі категорично висловився, зазначивши, що «потрібна безстрокова міжнародна заборона на інженерію зародкової лінії». Сьогодні, разом із тим, що сучасні біотехнології стають усе більш доступними, з новою силою ряд вчених запекло відстоює право на життя, на повагу до гідності ненароджених людських істот, людських ембріонів. У Німеччині, Іспанії, Канаді, Естонії тощо, існують спеціальні закони, присвячені захисту ембріонів і встановленню кримінальної відповідальності за різноманітні генетичні маніпуляції. Зарубіжний досвід регламентації відповідних відносин може бути корисним для пошуку подальших шляхів удосконалення вітчизняного законодавства.

Науково-технічний прогрес не лише відкриває практично безмежні можливості для прояву свободи людської творчості у сфері так званої «корекції» геному живих організмів, у тому числі вже і людей, але і передбачає вкрай небезпечні перспективи досягнення фатальних наслідків застосування результатів реалізації такої свободи, представляє собою явні перешкоди та нові небезпеки на шляху забезпечення низки конституційних прав людини. У цьому контексті логічним виступає наше переконання у тому, що суттєве зростання рівня людської свободи має наслідком не менш суттєве зростання і рівня відповідальності, що безумовно повинно знайти адекватне відображення у вітчизняному законодавстві шляхом ретельної та належної нормативно-правової регламентації суспільних відносин у відповідній сфері, яка має стати гарантією забезпечення в Україні цілого ряду фундаментальних прав людини.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України В. П. Колісник.

Шлапак Анна Віталіївна
 НЮУ імені Ярослава Мудрого,
 студентка, Полтавський юридичний інститут,
 2 курс, 23 група

СМЕРТНА КАРА ЯК ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Актуальність теми смертної кари сьогодні є меншою, порівняно з серединою та кінцем ХХ століття, коли хвиля скасування такого виду покарання лише зароджувалася.

Зараз 140 країн світу, а це більш ніж дві треті, скасували смертну кару на законодавчому рівні та на практиці. Проте все ж таки в наш, здавалося б, мирний час проблема смертної кари залишається, внаслідок її застосування у десятиках країн світу — Китаї, Ірані, Саудівській Аравії, В'єтнамі, Єгипті та інших країнах, всього у близько 70-ти державах і територіальних утвореннях. Смертна кара — це обмеження та заперечення невід'ємного права на життя кожної людини, яке має визнаватися необґрунтованим, недемократичним, негуманним та має підлягати скасуванню.

У сучасному розумінні право на життя — це особисте немайнове природне право кожної людини на власне життя, яке виникає при народженні.

Право на життя — найважливіше серед інших прав людини. У системі прав людини йому відводиться особливе місце — воно є першоосновою, адже без його реалізації неможливе здійснення всіх інших прав. Крім того, право на життя виступає фундаментом правового статусу людини, що об'єднує весь комплекс прав людини. Це право, як і інші природні права, є невід'ємним (тобто належить людині від природи, незалежно від закріплення в законодавстві), невідчужуваним (законодавство обмежує право особи розпоряджатися своїм життям — людина не може від нього відмовитися ні примусово, ні добровільно) та непорушним. Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Питання реалізації права на життя, його гарантування та захист досліджували українські та зарубіжні фахівці у різних галузях права.

Зокрема, такі вітчизняні вчені, як К. Гориславський, С. Порошук, О. Онуфрієнко, П. Рабі-

нович, Т. Свіда, М. Страхов, С. Шевчук присвятили свої наукові праці дослідженню окремих аспектів цього права.

Смертна кара виступає безумовним запереченням та обмеженням права людини на життя. Такий вид покарання застосовується протягом тривалого часу існування суспільства і лише нещодавно спостерігається тенденція до його скасування.

Поштовхом у вирішенні цього питання і створення умов для ліквідації смертної кари стало прийняття міжнародно-правових документів. Першим таким документом стала Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Вона закріпила статтю 3, яка визначає, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року встановлює, що право людини на життя охороняється законом і ніхто не може безпідставно бути позбавленим життя. Зазначені положення знайшли своє відображення і в Основному Законі нашої держави. Згідно зі статтею 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Відповідно до статті 3 людина та її життя визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

11 березня 1997 року Президент України видав Указ, яким було введено мораторій на виконання смертної кари. У липні 1997 року Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, Україна приєдналася до Протоколу № 6, який зобов'язує всі держави, що його визнали, скасувати смертну кару. Остаточну крапку в цьому питанні поставив Конституційний Суд України. Рішенням від 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України визнав неконституційними положення Кримінального кодексу стосовно смертної кари. Таким чином, покарання у вигляді смертної кари було замінено довічним ув'язненням.

Отже, що стосується України, на нашу думку, проблема смертної кари вже не є актуальною. Проте, для багатьох країн світу вона залишається такою.

Для спостереження та унеможливлення поширення випадків застосування смертної кари

у світі існує організація, яку можна назвати однією з найбільш авторитетних правозахисних організацій світу. Це Amnesty International («Міжнародна амністія») — міжнародна неурядова організація, заснована у Великобританії у 1961 році, яка налічує більше 7 млн. людей, що виступають на захист загальноновизнаних прав кожної людини.

Представники цієї міжнародної організації намагаються зробити світ таким, у якому кожна людина могла б користуватися усіма правами, закріпленими у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних стандартах із прав людини. Метою діяльності цієї організації є попередження і припинення порушення загальноновизнаних прав кожної людини.

У 2015 році Amnesty International оприлюднила результати досліджень щодо застосування смертної кари в 2014 році. Дослідження показали, що 607 осіб були страчені у 22 країнах світу у 2014 році. Це свідчить про зменшення кількості страт майже на 22% у порівнянні з 2013 роком.

Найбільша кількість страт здійснюється в Китаї, Ірані, Саудівській Аравії, Іраку та США. У Китаї була страчена найбільша кількість осіб, ніж у всьому світі разом — але реальні відомості щодо застосування смертної кари в Китаї невідомі, оскільки вони вважаються державною таємницею. У 2014 році у 28 країнах світу було зафіксовано заміну смертної на пом'якшення покарання або помилування.

Отже, ці свідчення вказують на те, що в світі спостерігається тенденція до гуманізації та визнання життя людини та права на нього цінністю, якої ні за яких умов не може бути позбавлена людина.

На нашу думку, смертна кара — це недопустиме покарання, від якого мають відмовитися всі країни. Це відповідатиме задекларованим та проголошеним положенням про демократичний характер держав і водночас сприятиме визнанню абсолютної цінності людини та її права на життя.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Afonina Olga
Yaroslav Mudryi NLU,
Economic law faculty,
student, the fourth year of study

GENDER RELATIONS IN WORLD RELIGIONS

In the twentieth century forming personalities of men and women providing them equal opportunities is a strategy of democratic countries. Evolution of the rights of men and women has evolved in a certain direction from granting privileges for men to guarantee the equal rights regardless of gender. Even if state supports this principle, there are rules and regulations of different religions, which have in some extend a natural or unnatural conception of gender equality, because religious values play a role in shaping the national mentality. The relevance of gender relations in the modern world prompted the author to devote more detailed attention to the rights of women and men in different religions.

This issue was considered in the works of G. Donirova, V. Druzhinin, M. Sadiq, M. Yusuf, S. Polenina, H. Revunenkov, M. Stepanyants, V. Titova, S. Tolstov, V. Forsova and many others. The author through analysis of literature, research is trying to determine the gender dimension of the issue, including marriage, in some major religions of the world by the number of believers.

Religious experience gender issues in marriage formed in accordance with religious rules and requirements regulating the behavior of thousands of men and women. According with S. Polenina, conflict with international law on the equality of sexes and social practice based on national customs and traditions of individual countries, most noticeable in the area of family relations, family planning and reproductive rights.

Buddhism, the oldest religions of the world, appeared in 6th century B. C. in ancient India, which provides for equality of opportunity in the «enlightenment» and «salvation» for men and women. The situation of women and men in society and family is defined in Buddhism the concept of «karma.» Karma man isn't only a punishment for the sins of past incarnations; it's also provided choice in this life. Man's karma is the ability and duty to be a builder, a creator and an engine of humanity; be active an invader of new space, new

knowledge and new perfection. Women's karma is to provide humanity with movement, development, construction and perfection. Apparently, this problem is more complicated, because the woman initially was given more opportunities and more responsibilities, more potential forces over intuition, more testing for the soul. Buddha believed that each married spouse must play different roles in which he can complement the other. In other words marriage couple has their own karmic task and they can't be an advantage of one over the other.

Diminution of the role of women in religious and in secular terms is characteristic for the history of Christianity. Now it's usual to pronounce during the marriage the phrase taken from the Apostle Paul's words: «Let the wife fear her husband», although they are in contradiction with the basic Christian virtues love of neighbor.

Christianity offers an understanding of the divine family (God the Father, God the Son, and the Virgin Mary) and Holy Family (Joseph, Jesus and the Virgin Mary).

Orthodoxy makes a choice in favor of the divine family. God the Father is dominated by a triad: he dominates over the Son and the Mother of God and can't be seen in his celestial residence. There is a feeling of his invisible presence in the world, but not his specific likeness. Mother and child left to themselves, but occasionally feel invisible and formidable power.

A man should strive to implement the Orthodox ideal husband and father. In the normal couple Christian man is the spiritual head of the family, its support and protection. The main duty of the wife is to be submissive to her husband: «Wives, submit yourselves unto your own husbands, as unto the Lord — teaches St. Paul — because husband is head of the wife as Christ is head of the Church» (Eph. 5, 22–23).

Model of an ideal family in Catholic system includes relations within the Holy Family. Modest carpenter Joseph, betrothed to the Virgin Mary, is responsible for the family, but doesn't dominate it. On the scale of such dominance the sequence is: Jesus, Mary, Joseph (son, mother, father).

Protestantism is the third leading trend in Christianity. V. Druzhinina writes that protestant doctrines ignore the role of the Virgin Mary. Attitude to women (wife, daughter) left outside the scope of relations, sanctified by religion. Protestants Family is a relationship between man

to man, father to son, the owner to a successor. This relation is potentially equal. The wife can only be a successor. Woman can only fight for a place in the life of men: equal legal rights with men, equality in business, professional activities and so on. Protestantism became the basis for the emergence of the phenomenon of emancipation.

In Islam, man and woman are assigned distinct roles. Men and women in Islam are equal before Allah, they held the same responsibility for their actions and have certain rights and responsibilities, but in an Islamic family man plays a dominant role. Muhammad Sadik and Muhammad Iusuf wrote in their book «Human Rights in Islam» about the issue of rights of all men and women in this religion. They found that if both women and men differ from each other in biological and other features, it should be taken into account and in livelihoods. In specific issues for women more rights should be given to themselves, and in issues that interest men should be given more human rights to them. Otherwise what is the benefit from giving women the same rights as men? All the same, women won't use them. What concerns general questions equal rights should be really given to both. Koran states: «Men are over wives for what Allah has given one advantage over the other, and because they spend of their property. And decent women reverently, keep a secret that Allah keeps. And those whom you fear disobedience, reward and leave them in the boxes and hit them» (Koran).

Already cited S. Polenina, also emphasizes that religion is reality of being, which international community can't ignore. International law, based mainly on consensus states, should take into account, as far as possible, the identity of the different cultures of the world, including those rooted in religion. From this point, there are a lot of inevitable compromises in all international human rights instruments.

The author concludes that it's impossible not to note that religion got involved in the formation of gender relations in society and the world, because religious values play an important role in the socialization and symbolization of social relations. Even if that states reinforce gender equality in the law, we can't include that case, when the principle of gender equality isn't perceived by people as one of the foundations of a democratic society, because their religious beliefs don't establish equal rights for women and men. However, despite the fact that the vast majority of religions don't accept the

equality of men and women, it's impossible to stop the train of democracy, which includes principle of gender equality.

Scientific adviser: Candidate of historical sciences, Associate professor of Constitutional Law of Ukraine department Lukash Sergey.

*Lytvyn Anastasiya
Yaroslav Mudryi NLU,
Economic law faculty,
student, the third year of study*

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF REALIZING THE RIGHT
OF THE RURAL POPULATION
OF UKRAINE TO MEDICAL ASSISTANCE**

Health is one of the fundamental components of a normal human life which traditionally was given the topmost priority as not only an unalienable part of every person's life but an indispensable condition of social wellbeing, economic progress, improvement of demographic situation, etc. But today, the right to effective, affordable, quality medical services guaranteed by Article 49 of the Constitution of Ukraine is not observed due to critical socioeconomic conditions in Ukraine's rural areas.

The problem of functioning of rural medicine is defined by a number of interrelated factors. They include, in particular, low level of corporate social responsibility (CSR) in the country which envisages pursuit of social interests by business entities in the course of their activities; insufficient level of investment in agricultural production, and as a result, incapability of farming companies as the main subjects of economic relations at the local level; absence of comfortable living conditions and social infrastructure resulting in the flight of able-bodied population and having the overall adverse effect on demographic situation in the countryside; the generally-unresolved question of obligatory medical insurance of Ukrainian citizens, absence of a proper material base for development of medicine, the unwillingness of young specialists

to work in rural areas due to the lack of professional growth prospects, etc.

The M. O. Semashko's model by which Ukrainian healthcare system continues to function since the Soviet era envisages centralized financing based on the state ownership of means of production, which was possible in the conditions of state and collective farm-based (cooperative) forms of ownership. With the liquidation of their monopoly and advent of private ownership, the existing healthcare system (especially in rural areas) has experienced a near-total collapse: the existing organizational and economic mechanisms of healthcare system's functioning became unbalanced, and agricultural industry and social infrastructure went into gradual decline.

During the last 11 years, the number of healthcare institutions in the countryside has decreased by 674. 9179 villages with population of over 500 have no healthcare institutions of any kind. Only 55.9% of villages have a medical treatment facility. District hospitals are found in 1.1% of rural settlements, outpatient and polyclinic institutions in 10.3%, and feldsher's and obstetrician's offices in 43.8% of villages.

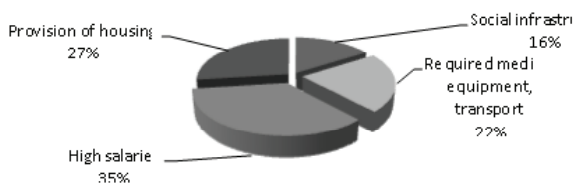
In search of the possible ways of solving this problem, the author has conducted a sociological study by surveying 37 practicing healthcare professionals in April 2015 regarding possible prospects of improving the quality of medical services, in particular, services provided to the rural population of Ukraine. The hypothesis of this study assumed that the greatest lack of resources required to provide proper-quality medical assistance is observed in the rural areas, while a detailed study of the situation in this manner would help reveal the relevant trends in solving this problem.

Therefore, it was established that only 5% of specialists are satisfied with their working conditions and salaries, whereas the majority of respondents either have certain reservations (19%) or are dissatisfied with the present state of affairs (76%).

The study also revealed that 69% of surveyed healthcare professionals have to work overtime in order to earn sufficient income to provide themselves and their close ones with comfortable living conditions. Another 20% of respondents also work at other medical institutions in their field of specialization, 8% have other source of income, and only 3% of respondents do not perform their

professional duties on the side to receive desired remuneration, which proves the need to raise the salaries for medical workers.

Among the conditions most often mentioned by healthcare professionals as indispensable for a comfortable life and successful medical practice in the countryside are: high salaries (35%), provision of housing (27%), availability of required medical equipment at healthcare institutions, including specialized automobiles (22%), and availability of social infrastructure (16%), as shown on the pie chart below:

The implementation of obligatory medical insurance for all citizens becomes a more frequent talking subject, although it is a quite ambiguous matter which requires thorough accommodation of all aspects of this initiative: 32% of healthcare professionals support it, 22% oppose it, 5% remained indifferent, and 41% of respondents found it hard to answer.

Therefore, the problem of realizing this aspect of Article 49 of the Constitution of Ukraine requires comprehensive, systemic approach envisaging development of a structured and clear government program for development of rural areas which would contain provisions regarding:

- 1) legislative definition of the status of the Ukrainian Government Fund for Support of Farming Companies as a separate government agency with a defined list of functions, scope of powers and responsibilities, and encouragement of investors to provide proper financing to farmers in order to raise the level of CSR, which in the future would become a precondition for the revival of economic potential of the rural community as a subject of economic relations;
- 2) development of social infrastructure and implementation of social guarantees as a method of encouraging and stimulating healthcare professionals to work in the countryside;
- 3) financing of rural healthcare institutions from not only the state, regional and local

- budgets but also private and charitable foundations and insurance funds;
- 4) implementation of obligatory medical insurance for all citizens;
- 5) approval of medical standards and clinical protocols, legislative regulation of healthcare sphere and remuneration of medical workers by taking into account experience of other countries.

Scientific adviser: Candidate of historical sciences, Associate professor of Constitutional Law of Ukraine department Lukash Sergey.

*Perestiuk Oleksandr
Yaroslav Mudryi NLU,
Personnel training institute
for the bodies of justice of Ukraine,
student, the fifth year of study*

CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS A TOOL OF PROTECTING CONSTITUTIONAL RIGHTS IN THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

The twenty first century has justly awarded the constitutional court with the «title» of a protector and warrantor of personal constitutional rights and freedoms. The thesis stated above does not need evidence and can undoubtedly claim axiom status. We will not deny the fact that constitutional complaint as means of private persons and legal bodies legal recourse to constitutional control body in order to acknowledge provisions of state body act (regulatory or individual) as unconstitutional, contributed much to obtaining such honorable «title» by constitutional court.

We can remember the words of D. J. S. Mattias Hartvig from Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, who stressed the point that constitutional complaint concept is seen as the most effective mechanism of human rights protection in judicial doctrine, as direct access to constitutional legal proceedings allows it to receive status «vis-a-vis», independent from state.

It is not a secret that during last decade problems of implementation of constitutional complaint in Ukraine are being actively discussed by leading constitutionalists.

In particular, V. Ye. Skomorokha states: «Imperfection of human rights realization in Ukraine is traditionally linked to absence of constitutional complaint concept in Ukraine, which leads to the conditions when citizens cannot challenge the constitutionality of Ukrainian laws. However constitutional jurisdiction was created in Ukraine not long ago and it is only gaining necessary potential.

Widening of its powers will contribute to lawmaking, acceleration of democratization processes in our state, realization of civilization achievements, generally accepted legal principles and values, fundamental rights and freedoms of person and citizen». Taking into account such state of affairs, there is no doubt in topicality of and necessity for the study of constitutional complaint concept for legal system of Ukraine.

Analyzing constitutional complaint concept, in the first place most researchers study the functional mechanism of the latter.

Author of this paper thinks that a systemic approach should be applied to specify those legal elements, absence of which will testify impossibility of functioning of constitutional complaint concept a priori.

These elements should be presented by the basic components of constitutional complaint, which can perform its function and tasks only in complex existence. These elements include:

- 1) subjects, which possess the right to address constitutional jurisdiction body with constitutional complaint;
- 2) subject (object) of constitutional complaint, i.e. range of legal acts, which can be appealed concerning their constitutionality;
- 3) reason for constitutional complaint;
- 4) procedural conditions for acceptance of constitutional complaint (so called filters);
- 5) legal consequences of decisions of constitutional control bodies, made based on complaint processing. Further we will give short description of each element.

Subjects of request with constitutional complaint can be represented only by citizens of a certain state or citizens, foreigners and persons without citizenship, concerning their human rights,

i. e. all private persons who are in state jurisdiction. Legal entities are also subjects of request with constitutional complaint.

Objects of control of constitutional complaints can be represented in forms of regulatory acts, laws and their specific provisions in particular, regulatory acts of the state head, government, in some countries local public authorities; international agreements; and also individual legal acts (law enforcement acts).

Reasons for submission of constitutional complaint are violation of human rights, guaranteed by the Constitution, by unconstitutional acts, actions or inaction of authorized bodies of state government.

Violation of constitutional rights of a person as a reason for constitutional complaint (more specifically, constitutional-legal dispute whether such violation takes places) is such an element of legal mechanism, which unites all its models, and as a matter of fact is a determinative characteristic of a constitutional complaint.

Procedural conditions for acceptance mean a number of legally determined conditions and circumstances, which are taken into account during solution of a question concerning opening criminal case based on such complaint or rejecting.

Correspondence of constitutional complaints to the set requirements is determined in the course of «acceptability» procedure, which is a certain filter, which lets through only those complaints, which correspond to the set requirements.

The final element of the legal mechanism of functioning of constitutional complaint is **legal consequences of decisions**, approved based on complaint investigations.

Decisions can have impact only on litigants (inter partes) or on all persons, who are in limits of jurisdiction of specific state (erga omnes).

To sum up, we want to stress that elements of functioning mechanism, given above, are inherent for all types of constitutional complaint, which proves their mandatory consideration while implementing constitutional complaint concept in a specific state.

It is necessary to take into account that each element is given its own set of various characteristics, which allow to choose such a model of a constitutional complaint, which will correspond to cultural, economic and legal traditions of the

state, which needs implementation of such means of human rights protection.

Scientific advisor: Candidate of legal sciences, Associate professor of constitutional law of Ukraine department, Yaroslav Mudryi NLU Evseev Oleksandr.

Sedaya Yuliya

*Ukraine Kharkov National Medical University,
Philosophy department,
PhD in sociology, Associate professor*

REPRODUCTIVE RIGHTS THROUGH THE PRISM OF GENDER DISCOURSE (IN THE ASPECT OF HETEROSEXUALITY)

So in gender studies, reproductive rights (in the aspect of heterosexuality) are considered as the fundamental problem of women's equality. In the eleventh century sphere of reproduction of the human race has undergone the most revolutionary change in history. The latest technology has become the face of massive transition strategies for women for birth control, planning, population, and thanks to the development of medicine and medical industry, women and men were able to access quality services in the field of reproductive health.

However, the social dimensions of these changes go far beyond the immediate concerns of biological reproduction. They are increasingly seen in the context of the problems of politics, law, culture, morality, social psychology, etc. Contraception, abortion, infant feeding, etc. — all these areas for the development of civilization evolved and transformed because of the conscious human influence on the material conditions of reproduction of species. Pregnancy, childbirth, reproductive health, etc. included in the network of social relations and the woman, her sexual partner (s), children, relatives, neighbors, doctors, family planning providers, manufacturers, employers, church and state. In the context of gender inequality, all these relationships are caused by people on the basis of differentiation sex, or gender hierarchy. Relationship gender hierarchy

form a system of patriarchal gender control over reproductive tabulation and reproduction.

Gender control of reproductive behavior includes: economic, social, institutional, socio-cultural and sexual relations. In the patriarchal society of gender control of reproduction, this leads to a kind of gender discrimination not only in the reproductive behavior of women and men, but also along the entire chain: the family, the labor market, social, economic sphere, politics and law. Gender discrimination against women in the reproductive sphere is directly reflected in their social status and realization of human rights. Methods and forms of effects on reproductive behavior are political tools of gender policy, and the nature and form of reproductive control define the historic character of the gender regime, that is, the institutional forms of gender-based control.

The concept of reproductive rights, one can fix the individual and social freedom of men and women from gender institutions control over reproductive behavior and reproduction of the species.

When we discuss this issue we also understand that it is closely related to the understanding of sexuality and reproductive freedom. Over the centuries patriarchal control over reproduction was closely associated with restrictions of sexual freedom of women. In most societies, for women to have sexual relations, not sanctioned by the institution of marriage or similar to them was very limited, precisely because of patriarchal regulation of relations of reproduction kind. And while in the private sphere of women and men in various ways tried to separate sex from reproduction, at the institutional level sexuality and reproduction were considered in unity. Only in the twentieth century, with the advent of mass fertility regulation technologies (especially female), and also due to the empowerment of women sexuality and reproduction have gained relative independence.

The modern system of family planning produces the traditional gender division of responsibilities in the field of reproductive kind. In most cases, men as sexual partners, indifferent or even hostile to regulate their fertility, don't want to take responsibility for birth control. Under these conditions, women tend to prefer a method which depends on the lowest degree of cooperation with men. Researchers note that the decision to produce tablets, the use of which is not directly related with sexual intercourse,

and is distributed over the entire period of the reproductive cycle, implementation was conscious attitude on the development of oral contraceptive-oriented woman. Together with other similar methods (spiral abortion) they promote violent introduction, by means of technology and clinical practice, patriarchal ideology and set of values sole responsibility of women for reproduction.

We supposed to suggest such reproduction rights for in the aspect of heterosexuality:

- the right to reproductive choice;
- the right to reproductive health;
- the right to information of the reproductive rights;
- the right to privacy of reproductive rights;
- the right to protection of reproductive rights.

Shuryn Olena

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Law Faculty, Postgraduate student
of the Department of Justice*

JUDICIAL PROTECTION AS ONE OF THE CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF THE RIGHT TO WORK IN UKRAINE

For many years the entire world community pays special attention to protecting and regulating the right to work, because work was, is and will always be the main source of wealth of the individual and the whole society in general. The right to work is natural and inalienable human right provided by Art. 43 of the Constitution of Ukraine.

The ability to earn living by work you freely choose or to which you freely agree occupies one of the main places among fundamental rights and freedoms in our country.

However, while analyzing the right to work, one can't ignore the issue of guarantees of this right, because one of the characteristics of the constitutional state is real implementation and protection of the rights, including the right to work.

Art. 55 of the Constitution of Ukraine declares that the rights and freedoms of humans and citizens are protected by the court. The possibility of judicial protection is the most important guarantee of labor rights in today's conditions. It should be pointed out that today employees whose rights are violated seek protection mainly in courts. This form of protection has advantages over others, primarily because of the fact that defense in this case is provided by the specially authorized state body — court, and enforcement of its decisions is guaranteed by the possibility to use state coercion.

One of the components of the guarantee of the right to work provided by Art. 43 of the Constitution of Ukraine is protection from unlawful dismissal. This question is particularly relevant considering the negative trends in the illegal dismissal of the employees by the employers in recent years.

Employees that are dismissed from work, regardless of the grounds of dismissal if they deem that such conduct of the employer is illegal, may apply to the court for reinstatement, change of the date and ground of dismissal, payment for the forced absence or performance of the lower paid work. Given the above, it seems necessary to focus mainly on the guarantee of judicial protection against unlawful dismissal.

In cases of termination of the employment contract by the employer one should take into account the procedural peculiarities of this category of cases, in particular such as:

1. Evidence, as those that confirm the claim of the employee (claimant), and those that controvert this claim, are concentrated mainly in hands of employer and because of that reducing the time of resolution of dispute and completeness of the investigation of the case depends on the integrity of the employer. That is why it is very important for a judge to have procedural instruments to influence the employer to provide court with all the evidence that are required in order to establish the truth in case.

2. For the objective consideration and resolution of cases about dismissal of the employee from work on the initiative of the employer, court should involve to the trial as the third party that does not claim independent demands on the subject of the claim those people that signed the order of dismissal.

3. During examination of the merits, the claimant has the right to refuse the claim. But in this case it is necessary for the court to verify legitimacy of the application for this action, since today the employer has the opportunity to put pressure on the employee with the purpose to persuade him to take steps favorable for employer. Such review will ensure actual implementation of the Art. 55 of the Constitution of Ukraine according to which everyone is guaranteed the right to challenge in court decisions and actions of officials and officers.

4. Issue about reasonable time and timeliness in employment disputes, including disputes about reinstatement at work, is also very topical today because any delay can lead to the situation that a person who is illegally dismissed from work may lose means for living, will not be able to provide essentials for himself or his family. Observance of the principle of reasonable periods in labor cases is necessary and unconditional. Short term (1 month) in the proceeding in labor disputes is justified but today it is important to observe this legal requirement.

In order for courts to observe reasonable periods State must ensure such factors as: provide court with a sufficient number of judges and support staff, ensure actual loading of judges and also create appropriate conditions of work. Implementation of these conditions will indicate compliance of Art. 130 of the Constitution which points out that

State ensures funding and proper conditions for the operation of courts and activity of judges.

5. In addition, to meet the requirements of the Constitution of Ukraine, the guarantee of immediate reinstatement at work of illegally dismissed employee after the decision of the court should be provided.

Thus, to conclude one can say that although judicial protection of rights and freedoms has to be improved at the same time compared to other methods of protection the judicial one is more reliable taking into account such principles of justice as competition, publicity, optionality and equality of the trial participants.

Considering all the above, it can be stated that the Constitution of Ukraine has laid a solid foundation for the realization and protection of labor rights. That is why labor and procedural law should develop on the grounds and specify the provisions of the Constitution. However the most important thing is to observe the requirements of both the Constitution and other acts in our every day life.

Scientific advisor: Candidate of Legal Sciences, Associate professor of the Department of Justice of the Law Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Vice Dean, Honored Lawyer of Ukraine Kireeva Nataliya.

Секція 3

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Батан Юрій Дмитрович
НУ «Одеська юридична академія»,
відповідальний секретар
Студентського наукового товариства

ПОВСТАННЯ ЯК НЕТРАДИЦІЙНА ФОРМА НАРОДНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Відповідно до статті 69 Конституції України, народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, тобто Конституція України не визначила їх вичерпне коло, що відповідає змісту статті 5 Конституції — народ має право на безпосереднє народовладдя у будь-яких формах. Це дає підстави розглядати можливість впровадження права на повстання на конституційно-правовому рівні.

У новітній українській історії значно поширенишим є термін «революція»: ним позначають події 2–17 жовтня 1990 року («революція на граніті»), події літа — зими 1991 року («оксамитова революція»), події січня 2000 року («оксамитова революція-2»), події 22 листопада — початку грудня 2004 року («помаранчева революція»), а також нещодавні події кінця 2013 — початку 2014 року («революція гідності»).

Один із дослідників подій 1991 року Г. Касьянов зазначав із даного приводу, що термін «революція» є значною мірою некоректним: «Здобуття формальної незалежності і заборона Комуністичної партії — підстави явно недостатні, аби вважати це «революцією». Жодних

докорінних змін у системі суспільних відносин, в економіці, у функціонуванні політичних інститутів не відбулося». Незалежно від оцінки перелічених подій як революцій або як інших форм народного волевиявлення, слід констатувати їх значущість, зокрема, для конституційного права, оскільки результатом так званої «революції на граніті» стало створення першої Конституційної комісії, так званої «оксамитової революції» — ухвалення Акту проголошення незалежності України, а так званих «помаранчевої революції» та «революції гідності» — внесення змін до Конституції України. Це свідчить про актуальність для конституційної практики України права на повстання народу, яке можна віднести до третього покоління прав людини — колективних прав.

Як зазначає В. Шаповал, «про право народу на повстання писали різні автори, починаючи з XIII століття. Але вперше це право було офіційно зафіксовано в Декларації незалежності США 1776 року» і називалося не просто правом, а й обов'язком народу. Президент США Томас Джефферсон навіть додавав: «Обов'язком перед Богом». Наразі можливість такої форми протесту передбачена у багатьох європейських конституціях (див.: ст. 21 Конституції Португалії, ч. 2 ст. 54 Конституції Естонії, ст. 23 Хартії основних прав і свобод Чехії, ст. 32 Конституції Словаччини, ст. 20 Основного Закону Німеччини).

Стосовно України, ч. 1 ст. 22 чинної Конституції встановлює: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними». Це дає підстави деяким дослідникам вважати, що закріплення права на повстання є не обов'язковим у законодавстві. Однак необхідно врахувати п. 1 ч. 1 ст. 92 Конс-

титутції України, відповідно до якої «виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод», тобто права людини повинні бути прямо передбачені або Конституцією або законами України, щоб вважатися такими.

Слід зазначити, що такі спроби вже були (див.: ст. 9 проекту Конституції 1992 р., ст. 12 проекту Конституції 1993 р., ст. 18 (14) проекту Конституції в першому читанні 1996 р., ч. 3 ст. 5 проекту Конституції В. Речицького).

Якщо все-таки передбачати право на опір або повстання в законодавстві, слід визначитися з критеріями, відповідно до яких право на повстання може починати реалізовуватися без настання кримінально-правових наслідків.

Варто передбачити чіткі критерії виняткового стану, за якого дії народу й окремих громадян кваліфікуються не за відповідними статтями Кримінального кодексу, ще й зі значною кількістю обставин, що обтяжують злочинність діяння (на кшталт «вчинення злочину особою повторно», «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою», «вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку», «тяжкі наслідки, завдані злочином»), а як реалізація конституційного права на повстання.

У згаданому кримінальному праві є поняття перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності — так само мають бути передбачені межі в умовах реалізації конституційного права на повстання та встановлена відповідальність за перевищення даних меж. Тобто однією з головних умов реалізації права на повстання має бути співмірність певних дій із необхідністю досягнення відповідної мети.

Крім того, аналогію з визначенням винятків для заборонених в умовах звичайного режиму функціонування суспільства діянь можна провести і з міжнародним правом, відповідно до якого заборонено війну як немирний засіб вирішення міжнародних спорів, однак існують два винятки, коли застосування зброї проти іншої держави визнається виправданим.

Так, не вважаються актом агресії здійснювані в порядку самооборони дії держави, що піддалася нападу, а також колективні дії держав, вчинювані відповідно до Статуту ООН для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Згаданими критеріями (умовами) стосовно появи колективного права людини на повстання можна вважати:

- 1) причину (пригноблення з боку держави у вигляді істотних порушень конституції або фундаментальних прав людини);
- 2) застосування сили має бути останнім засобом;
- 3) достатню підтримку народом (стосовно необхідної кількості для того, щоб підтримка визнавалася достатньою, слід проводити окреме дослідження);
- 4) застосовна сила має бути спрямована проти деспотичного керівництва, а не проти цивільних осіб.

Дані критерії не претендують на остаточний і єдино правильний перелік, однак можуть слугувати фундаментом для подальшого вдосконалення у разі впровадження права на повстання у конституційне законодавство України.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права НУ «ОЮА» А. А. Єзеров.

Беренов Денис Костянтинович
 НЮУ імені Ярослава Мудрого,
 студент, Інститут підготовки кадрів
 для органів прокуратури України,
 4 курс, 9 група

ЩОДО СТРОКІВ ЗАВЧАСНОГО СПОВІЩЕННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

На сьогодні однією з найважливіших і досі невирішених проблем українського конституційного законодавства є проблема законодавчої регламентації проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Стаття 39 Конституції України надає громадянам «право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». Ця норма Основного Зако-

ну відповідає міжнародним стандартам в галузі прав людини. Відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», вирішення питань про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, а також здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадського порядку покладається на виконавчі органи сільських, селищних, міських рад. Однак, й досі сам порядок здійснення права на свободу проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій спеціальним законом не врегульований.

Певні прогалини в цьому намагався вирішити Конституційний Суд України. У своєму рішенні у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання від 19 квітня 2001 р., він зазначив, що, «згідно ч. 3 ст. 8 Конституції України норми Конституції України, є нормами прямої дії. Вони застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти». Також у рішенні було зазначено, що «проводити збори, мітинги, походи і демонстрації громадяни можуть за умови обов'язкового завчасного сповіщення про це органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування». Щодо строків сповіщення про проведення таких масових заходів, Конституційний Суд зазначає, що «тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати, передбаченого статтею 39 Конституції України, права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій».

Таким чином, Конституційний Суд розтлумачив дане положення Конституції України, але питання щодо конкретних строків сповіщення про проведення масових заходів залишилось відкритим.

Цікавим фактом є те, що забороняючи проводити мирні зібрання, дуже часто суди бачать загрозу інтересам національної безпеки та громадського порядку у випадку так званого «несвоєчасного» повідомлення про проведення заходу. Наприклад, Окружний адміністративний суд м. Севастополя у постанові від 22 травня 2010 р. № 9650806 дійшов висновку, що: «відповідачка повідомила Ленінську районну державну адміністрацію міста Севастополь ... про намір проведення пікету ... за три дні до його проведення, що позбавляє позивача, як орган виконавчої влади, здійснити всі необхідні захо-

ди для підготовки проведення даного пікету». Суд послався на Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. № 9306-XI «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР», який передбачає подання заяви не пізніше як за десять днів до дати проведення заходу. Однак, іншої думки був Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим, який у постанові від 2 липня 2010 р. № 10701594 дійшов висновку, що здійснення повідомлення за один день до заходу «дає можливість органу виконавчої влади вжити заходів щодо забезпечення громадського порядку», тому визнав, що відповідачі завчасно сповістили орган про проведення мітингу.

Отже, суди на сьогодні не можуть дійти спільної думки з приводу строків завчасного сповіщення.

Що стосується «Порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій», встановленого відповідним указом Президії Верховної Ради СРСР від 28.07.88, який був застосований у постанові Окружного адміністративного суду м. Севастополя, то серед науковців панує думка, що застосування цього нормативно-правового акту є неможливим, тому що норми цього указу встановлюють дозвільний (реєстраційний) порядок проведення мирних зібрань та надають право органам влади та місцевого самоврядування заборонити їх проведення, у той час як Конституція передбачає повідомний порядок проведення зібрань та надає повноваження заборонити проведення мирного зібрання тільки суду. Хоча цей указ, згідно з п. 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, є чинним у частині, що не суперечить Конституції України. Але, дивлячись на відсутність спільної думки судів щодо строків сповіщення, можна сказати, що із правильним застосуванням цього нормативно-правового акту також виникає багато проблем.

Також трапляються такі випадки, коли у деяких регіонах місцеві ради приймають локальні правові акти про порядок проведення мирних зібрань (наприклад, м. Херсон). Так, Херсонський окружний адміністративний суд у постанові від 8 жовтня 2010 р. № 11636833 заборонив пікет в «інтересах громадського порядку» та з метою «запобігання заворушенням та захисту прав і свобод громадян та інших осіб»,

оскільки «в порушення передбачених Порядком № 1140 норм відповідачем не було зазначено в заяві методів та форм забезпечення прибирання сміття, інших заходів для уникнення порушень Правил благоустрою міста, забезпечення біотуалетів, що унеможливує в свою чергу проведення довготривалих заходів». Це також свідчить про те, що процес підготовки і проведення масових заходів потребує законодавчого регулювання.

Таким чином, для правильного застосування норми Конституції України, яка гарантує свободу проведення масових заходів, повинен бути прийнятий новий закон, який би точно визначив процедуру за якою повинен організуватися масовий захід, а саме строк завчасного сповіщення про цей захід. Таке рішення допомогло б вирішити багато практичних проблем, давши змогу органам державної влади і органам місцевого самоврядування якісно здійснити усі необхідні підготовчі дії для проведення масового заходу, а також, чітко прописавши процедуру організації для уникнення порушень прав громадян, гарантованих Конституцією.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Берченко Григорій Валерійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
конституційного права України

НАРОД І НАЦІЯ: КОНСТИТУЦІЙНА ПАРАДИГМА

Виникнення націй в літературі пов'язують з процесом створення національних держав. Ю. Габермас зазначає, що після революцій кінця XVIII століття держава та нація злились у національну державу. Держава стає інструментом нації. Її діяльність спрямована насамперед на інтеграцію населення через громадянство та вод-

ночас на встановлення відносин між іншими націями — політичними одиницями.

Джерелом влади у державі стає народ, який приймає Конституцію і об'єднуючись у державу стає політичним суб'єктом — нацією. Концепція нації як організованого у державу народу і сьогодні сприймається західним конституціоналізмом. Саме відокремлення національного від етнічних ототожнень, що характеризувало західноєвропейський розвиток, було центральним в виділенні національної ідентичності з місцевих, етнічних та окремих спільностей, з яких європейська етнічна держава виникла. Таким чином, нації насправді не існували, вони врешті-решт вийшли з об'єднання культури і політики: так звучить теза Гелнера.

Від середини XVIII ст. під «нацією» розуміють спільність за походженням і «державний народ». З часів Французької революції «нація» розглядається як джерело державного суверенітету, отже, кожна нація має право на політичне самовизначення. На місце етнічної поєднаності стає демократичне волевиявлення суспільства. Отже, з часу Французької революції значення слова «нація» з дополітичної величини перетворилося на визначальний знак політичної ідентичності громадян демократичного суспільства.

Проте таке пояснення характерне для класичних націй Півночі та Заходу Європи, які витворились усередині існуючих територіальних держав. Останні являли собою елемент європейської державної системи, яка набула завершеного вигляду ще при укладенні Вестфальського миру 1648 року. Натомість «спізнені» нації, передовсім Італія та Німеччина, пройшли інший шлях розвитку, що є типовим і для утворення національних держав Центральної та Східної Європи. Тут процес витворення національної держави йшов шляхом національної самосвідомості, яка передувала йому та міцнішала у пропагандистський спосіб. Очевидна відмінність цих двох шляхів (від держави до нації та від нації до держави). Через відсутність раннього національного об'єднання в Німеччині, на відміну від Англії та Франції, націоналістичний сентимент став пізніше найвиразнішою ідеологією.

Ентоні Д. Сміт проводить досить умовну межу між західним типом нації («civic» model of the nation — громадянська модель нації — з історичною територією і демократичним кон-

ституційним устроєм як основним елементом) і незахідним, нацією як етнічною концепцією у сенсі, слід розуміти, спільноти походження («ethnic» conception of the nation — етнічна концепція нації).

Ентоні Д. Сміт запитує: «чи справді нації слід вважати за важливі тільки тому, що їх трактують як перші й найважливіші форми політичної спільноти та ідентичності?». На його думку в Західній Європі в конкретному історичному контексті дійсно деякі нації виникали в плавильному казані держави. Але і цей контекст, і пов'язану з ним концепцію нації теж не слід надміру узагальнювати. «В інших історичних контекстах — до новітніх і (або) незахідних — зміст такої історичної спільноти, як нація, а отже, й наше розуміння її — дуже відмінні. Там соціальні, культурні і релігійні елементи часто мали більший вплив і значення, ніж політичні виміри і концепції, до яких були прихильні на Заході».

На думку А. Селігмана етнічна концепція нації, характерна для Східної Європи якраз і є однією з причин проблем громадянського суспільства на теренах в тому числі і України. Він вважає, що у Східній Європі утвердженню громадянського суспільства загрожує саме існування етнічних груп, чії умови індивідуального членства і стосунки із суспільством в цілому і з державою не визначені інструментально-раціональними моделями поведінки. Якраз збереження етнічної відданості й етнічної згуртованості (а отже, і потенціалу для етнічної винятковості) у межах окремих груп підриває саме визначення універсального громадянства у межах етнічної держави, на якій колишній (західний) тип груп інтересів і ґрунтується.

Ще в Декларації про державний суверенітет 1990 р. українська нація почала виокремлюватися як суб'єкт державотворення, що має яскраво виражений етнічний характер, оскільки в ній йшлося про мовні та культурні потреби нації. В Конституції 1996 року з одного боку українська нація вживається у тотожному значенні Українського народу, тобто громадян України всіх національностей, з огляду на те, що саме їх спільна реалізація права на самовизначення призвела до утворення держави Україна (абз. 3 Преамбули Конституції). З іншого — у ст. 11 українська нація розглядається як суто етнічна спільнота, а не як етнополітичний суб'єкт державотворчих

процесів: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традицій і культури».

Термінологічна плутанина дається взнаки і при застосуванні норм Конституції України. Цікавим є рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 27.05.2008 р. по справі № 4/92 за позовом до Президента України. Позивач вимагав заборонити Президенту застосовувати поняття «українська нація», оскільки на його думку Президент таким чином ігнорує зафіксований в Конституції України факт нетотожності понять «український народ» і «українська нація», що випливає зі ст. 11 Конституції. Суд відмовляючи в задоволенні позову послався на те, що з усіх визначень нації, що даються у тлумачних словниках випливає тотожність понять «нації» і «народу». При цьому судом не встановлено, що в Конституції України вони протиставленні одне одному чи є не тотожними за змістом.

Отже, на сьогодні в науковому обігу широко використовується поняття нації як в політичному, так і в культурному сенсі (як етнос). При цьому ми стаємо на позиції тих вчених, які вважають, що не можна від жодного з цих, понять відмовитися ні в повсякденному вжитку, ні в науковому обігу.

*Васько Владислав Андрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 33 група*

ЩОДО ТЕНДЕНЦІЙ ВПЛИВУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Сучасні інформаційно комунікаційні технології (ІКТ) впливають на свідомість соціуму, створюють певну модель взаємовідносин влади і громадськості, яка сприяє зміцненню громадянського суспільства. І, як свідчать дослідження, формування та зміцнення громадянського суспільства все частіше відбувається

в умовах безпосереднього використання мережі Інтернет.

В. А. Міхеев характеризує громадянське суспільство як «систему поза державних суспільних відносин, інститутів, які формуються на принципах індивідуальної свободи, правової рівності громадян, їх самодіяльності та самоорганізації».

Інтерес до проблем інформаційного суспільства досить стабільний вже протягом останніх десятиліть. 22 липня 2000 лідерами країн «Великої Вісімки» була прийнята «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», в якій зазначено, що «інформаційно-комунікаційні технології» є одним з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства 21 століття. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти та роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства».

Розвиток ІКТ сприяє появі нових політичних діячів громадянського суспільства в Мережі. На нашу думку, активізація громадянського суспільства в Інтернеті відбувається у двох напрямках. По-перше, з ініціативи «зверху». Характерною рисою цього виду активності є те, що канали взаємодії створені і контролюються самою державою, тобто громадяни беруть існуючі правила і діють згідно закладеному владою планом. І по-друге, з ініціативи «знизу» (англ. — *grassroots*). Це рухи самих громадян з метою висловлення своїх прав, інтересів і думок. Дані ініціативні рухи другого напрямку за допомогою інтернет технологій і є основним об'єктом нашого дослідження.

Активізація користувачів в Мережі проявляється в основному у формі створення віртуальних спільнот, які функціонують з певними цілями: громадські ініціативи, групи за інтересами, розваги тощо. У кожному з випадків спільноти громадян в Мережі, об'єднаних однією метою, мають більші можливості для їх здійснення.

Якпоказав аналіз, активізація громадянського суспільства в Інтернеті в парадигмі *grassroots* відбувається за наступними напрямками:

- збір підписів на захист людей, які, на думку користувачів, піддаються незаконним переслідуванням (у цьому світі пригадуються випадки підтримки через Мережу деяких відомих політичних діячів);

- організації акцій протесту (наприклад, акції протесту, що виникли в Інтернеті, отримала широкий суспільний резонанс по всій країні у 2013–2014 р.р.).

- відкриті листи і відеозвернення до влади (наприклад, відеозвернення у до громадян і до влади українських журналістів протягом останніх років).

- створення інтернет-проектів для підвищення рівня політичної культури суспільства. Зокрема, до зазначеного напрямку належать сайти, спрямовані на прозорість політичного процесу, а також сайти, які використовуються з метою боротьби з корупцією.

У нашому дослідженні ми пропонуємо зупинитися більш докладно на другому і четвертому з перелічених напрямків. Інтернет-технології в політичному процесі сприяли появі великої кількості громадських ініціатив, що викривають владу. Наприклад, усі пам'ятають антиурядові маніфестації в Єгипті в січні 2011 р., в яких Інтернет відіграв чи не ключову роль. Одним із координаторів виступів була людина, яка очолює департамент маркетингу Google на Близькому Сході і в Північній Африці. Саме ця особа повідомила, що була ініціатором утворення і модератором спільнот в мережі Facebook і Twitter, які використовувалися для координації дій супротивників режиму Хосні Мубарака. Влада Єгипту одна з перших усвідомила роль соціальних мереж в організації протестів. Доступ до Twitter був закритий вже вранці 26 січня, а ще через два дні в країні був повністю відключений Інтернет. Але було вже пізно. Інформація, яку було поширено за допомогою мережі Інтернет, миттєво активізувала опозиційні сили Єгипту, що вилилося в їх відкрите протистояння з існуючим політичним режимом Хосні Мубарака.

Також одним з наймасштабніший інтернет-проектів у цьому напрямку є WikiLeaks, в якому була почата публікація матеріалів закритого дипломатичного листування з метою ознайомлення з ним широкої громадськості. На наш погляд, інтернет-проект WikiLeaks можна розглядати як активний прояв громадянської позиції самого творця сайту Д. Ассанжа і його прихильників, що реалізували принципи, закладені в самій основі громадянського суспільства.

У межах четвертого напрямку відзначимо ініціативи користувачів Мережі, присвячені

боротьбі з корупцією. Значною підтримкою в суспільстві користується сайт «Свідомі», який присвячений боротьбі з чиновниками, що використовують систему державних закупівель для особистого збагачення. Треба відзначити, що проект «Свідомі» вивчає документації по кожному конкурсу державних закупівель, залучаючи експертів. Експерти формуються з числа однодумців з відповідною освітою, а сама робота сайту здійснюється за рахунок пожертвувань користувачів. Експерти вивчають тендерну документацію, у необхідних випадках готують висновки, направляють скарги. На сайті можна відстежувати подальшу долю проведення тендерів.

Підсумовуючи зазначимо, що численні дискусії в інтернет-просторі не обов'язково свідчать про прагнення діяти в реальному світі. Тим часом низка повалених правлячих режимів на арабському Сході свідчить про революції нового типу, в яких ключову роль відіграють віртуальні спільноти. «Twitter і Facebook — більше, ніж просто технології. Вільний потік інформації змінив правила гри і зробив можливими революції в Тунісі та Єгипті. Диктатори повинні боятися не тільки розбитих вікон та коктейлів Молотова, але і натовпів, наділених знанням і які знаходяться на зв'язку один із одним» — так описувала події в арабській Африці газета The Sunday Times. Причини успіху полягають у використанні інтернет-технологій, завдяки яким користувачі можуть оперативнo координувати свої дії, а барвисті засоби мультимедіа підсилюють протестні настрої. Подібні прояви ініціатив користувачів є дівими. Наприклад, влада Алжиру скасувала діючий 19 років режим надзвичайного стану і пообіцяла надати більший доступ до ЗМІ. А після скандалу, ініційованого WikiLeaks, пішов у відставку ісландський уряд: він не зміг витримати удару по власній репутації, коли сайт опублікував ряд документів про те, що найбільший ісландський банк Kaupthing продовжував активно видавати кредити, перебуваючи на межі банкрутства, чим поставив країну на межу економічного колапсу. Як ми бачимо, інформованість та політизованість населення має безпосередній вплив на громадянського суспільства та його життєдіяльність, зокрема в Інтернеті.

Таким чином, внаслідок постійного інформаційного обміну між політичними і громад-

ськими діями, ЗМІ та громадянами останнім надається можливість брати активну участь у підготовці та прийнятті політичних рішень. Можливість суспільно-політичного дискурсу, наявність зворотного зв'язку між учасниками політичної інтернет-комунікації є невід'ємними складовими процесу реалізації активної громадянської позиції в Мережі.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

*Ганжа Олексій Геннадійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
3 курс, 4 група*

«ДУХ, ЩО ТІЛО РВЕ ДО БОЮ», АБО ЯК ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО МОЖЕ СТАТИ ПАНАЦЕЄЮ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПОЛІТИКУМУ

Якщо поглянути на слова відомого українського поета Івана Франка крізь призму сучасного уявлення про громадянське суспільство, то виявиться, що він був не таким уже й далеким від поглядів сучасних теоретиків права.

Ідею тіла громадянського суспільства, на нашу думку, слід розглядати паралельно та за логікою ідеї тіла короля, що в суспільстві типу суспільства XVI ст. було, за твердженням М. Фуко, не метафорою, а політичною річчю: тілесна присутність короля вважалася необхідною для життєдіяльності монархії. Так, у сучасній науковій думці домінує твердження, згідно з яким наявність розвиненого громадянського суспільства є необхідною для правової демократичної держави. Так само, як і тіло короля, що було життєво важливим для існування монархічного ладу, своєрідним уособленням влади і держави в цілому, тіло громадянського суспільства — це не теоретична модель, а цілком реальне, хоча

й абстрактне явище, що пронизує вітчизняну правову систему вже протягом чверть століття і є необхідним для повноцінної життєдіяльності демократії в державі.

Появу тіла громадянського суспільства можна пояснити наступним чином. Криза довіри до влади в державах зі щойно встановленим демократичним режимом змушує громадян шукати підтримку серед своїх співвітчизників. Розуміючи, що «один у полі не воїн», громадяни об'єднуються у певні інституційні утворення, що дає змогу почуватися впевненіше, проявляти більший рівень творчої, зокрема політичної, активності. Таких об'єднань дуже багато, і всі вони різноманітні за своїми організаційними формами, цілями, суб'єктним складом тощо. Проте безумовним є те, що всі ці об'єднання є тими цеглинками, що закладають фундамент віри громадян у власну силу, створюють передумови їхньої активності й ініціативності. В результаті виникає певна сфера, здатна функціонувати на засадах саморозвитку і саморегулювання, що стає доволі сильним гравцем на політичній арені. Відтак держава вже не може проводити подальшу політику самостійно, бо мусить рахуватися з новоутвореною силою. Ця автономна сфера життєдіяльності недержавних некомерційних об'єднань, що забезпечують різноманітні інтереси громадян та служать опорою їхньої свободи, і є тілом громадянського суспільства.

Уже на законодавчому рівні засвідчено, що поступ Української держави має проводитися за підтримки та активної участі влади, бізнесу і громадянського суспільства (при цьому всі вони мають свою зону відповідальності). Незважаючи на той факт, що громадянському суспільству законодавчо відводиться відверто другорядне значення, ми сміливо можемо стверджувати, що на нинішньому етапі ця сфера вже стала повноцінним суб'єктом суспільних перетворень, своєрідною альтернативою вітчизняного політикуму.

Ведучи мову про значення тіла громадянського суспільства для української правової системи, стикаємося з певною дихотомією — з одного боку, автономна сфера життєдіяльності об'єднань громадян у посттоталітарних державах розглядається як така, що протистоїть державі; з іншого боку, лише у тріаді «влада-бізнес-громадянське суспільство» можливе реальне забезпечення конституційних гарантій суспільного розвитку. Хоча, безперечно, між

цими сферами повинна зберігатися певна дистанція, яка й забезпечує демократію, належний рівень свободи інститутів громадянського суспільства. Звідси маємо, що взаємообумовлюючий характер розвитку кожної зі сфер зумовлює їх солідарну відповідальність за розвиток одна одної. Тому й не дивно, що нерозвиненість (або неготовність до дій) громадянського суспільства може негативно відбиватися на реалізації реформ та ініціатив з боку владних структур.

Отже, лише у зв'язці «влада-бізнес-громадянське суспільство» держава здатна проводити ефективну політику. Це засвідчує той факт, що без становлення розвинутого громадянського суспільства влада нездатна повноцінно впоратися з покладеними на неї завданнями та сподіваннями. Саме тому вітчизняний політикум шукає панацею від недоліків і недовіри власної політики у громадянському суспільстві — сфері, яка може сприяти налагодженню соціального діалогу, тим самим сприяючи владі в досягненні поставлених нею завдань.

Повертаючись до поставленої нами проблеми, слід акцентувати увагу й на другому боці медалі: адже теза про те, що якийсь «дух» може давати громадянам силу ставати на захист своїх інтересів і забезпечувати власну свободу виглядає доволі ідеалістичною, а то й навіть утопічною.

Дух громадянського суспільства — це, на нашу думку, поєднання (1.1) усвідомленості громадянами необхідності діяти, (1.2) готовності до конкретних дій і (1.3) вміння кооперувати зусилля з іншими індивідами з метою досягнення поставлених завдань, породжене (2) домінуючими в суспільстві настроями та значущими проблемами. Нескладно зрозуміти: дух громадянського суспільства як єдина умова життя його тіла і є тією потужною силою («що тіло рве до бою»), яка спонукає його до дій. Яскраво продемонструвати таку взаємозалежність можна на прикладі нещодавніх подій Революції Гідності 2013–2014 рр. У цьому випадку активізація інститутів громадянського суспільства зовсім не говорить нам про демократичний стан справ у державі. Навпаки, зростання громадської активності та консолідація зусиль громадян відбувалися у критичній обстановці, коли суспільство досягло «точки кипіння» й не могло більше стримувати свої настрої та миритися з наболілими проблемами.

Насамкінець зазначимо, що намагання держави з авторитарним минулим знайти собі друга в особі тіла громадянського суспільства має відбуватися за принципом «прийми мене таким, яким я є», тобто з урахуванням духу, прислуханням до суспільних потреб і проблем. Інакше матимемо «вічного революціонера» — громадянське суспільство, дух якого «не вмере, не загине» навіть у складні часи хвороби демократичного режиму, збройної агресії та загрози територіальній цілісності нашої держави. Отже, залишається єдине запитання, відповідь на яке може стати вирішальною та визначить майбутнє розвитку Української держави: чи використає влада той значний потенціал духу громадянського суспільства, що в умовах сьогодення слід розглядати не інакше, як панацею від бід і недуг державної влади, чи тіло знову піде за велінням свого духу, що може стати загрозою для самої влади? Чекаємо на конкретні дії...

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Г. В. Берченко.

Дахова Ірина Іванівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
конституційного права України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ПРЯМОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА

Одним з принципів виборчого права, закріплених у Конституції України, є принцип прямого виборчого права, згідно з яким виборці голосують на виборах за чи проти кандидатів (списки кандидатів) безпосередньо. Прямі вибори є більш демократичними, оскільки не передбачають жодних проміжних інстанцій між виборцями й кандидатами у депутати.

Існує точка зору, згідно з якою принцип прямого (безпосереднього) голосування порушується при проведенні виборів за пропорційною виборчою системою. Така позиція зустрічається, наприклад, в окремії думці судді Конститу-

ційного Суду України М. Савенка у справі про вибори народних депутатів України і обґрунтовується тим, що в даному випадку голосування відбувається не за кандидатів у депутати, внесених до списку політичною партією, а фактично за саму партію, яка запропонувала список кандидатів. На думку цього автора, встановлений законом порядок голосування позбавляє громадян, навіть за умови включення до бюлетеню всіх кандидатів у депутати, що знаходяться у списку, права формування такого списку шляхом надання переваги тому чи іншому кандидату в депутати. Тобто самі виборці не можуть встановити черговість кандидатів у депутати в списку, а повинні підтримати або не підтримати список, запропонований їм політичною партією, в цілому, що робить вибори непрямими.

У відповідь на такі твердження слід зазначити, що вказана виборча система дійсно не передбачає голосування за конкретних кандидатів у депутати. Цим вона й відрізняється від мажоритарної системи виборів, де виборець орієнтується на особистість, її якості, потенціал. При проведенні виборів за пропорційною системою виборець віддає свій голос не за конкретну особу, а підтримує політичну партію, тобто дає їй можливість реалізувати свою програму, потрапивши до парламенту. Дійсно, пропорційна система з жорсткими списками не може розглядатись як найбільш демократичний варіант, оскільки виборець, обираючи політичну платформу в цілому, може не бажати бачити в парламенті окремих осіб, що представляють дану політичну силу, і вплинути на розташування кандидатів у списку він не може.

Демократичнішою в даному випадку є пропорційна система з відкритими списками, де виборець голосує за політичну партію і в той же час віддає свій голос за кандидата в партійному списку. Застосування цієї системи більшою мірою сприяє реалізації принципу прямих виборів, виборцям надається значно більша свобода вибору, формування парламенту відбувається лише з тих кандидатів, що користуються довірою безпосередньою підтримкою виборців.

Однак не слід ідеалізувати й таку виборчу систему, оскільки не дивлячись на можливість виборця впливати на остаточне розташування кандидатів у списку, їх складання все ж залишається в руках партійних органів і лідерів.

У Центральній та Східній Європі політичні партії, як і раніше, є надмірно централізованими й дуже залежать від свого засновника. У цьому контексті партійне керівництво або ж сам лідер контролюють відбір кандидатів на всіх рівнях, в тому числі, й загальнодержавне балотування. Обмін грошей на висування спонсора в прохідне місце у списку кандидатів, чим забезпечується йому місце в парламенті, став звичайною практикою в деяких з цих країн.

Не може вважатись порушенням прямого виборчого права голосування на виборах народних депутатів України за кандидатів у депутати, об'єднаних у виборчі списки від партій, оскільки в даному випадку йдеться лише про спосіб голосування безпосередньо за кандидатів, а політичні партії як суб'єкти виборчого процесу не підмінюють виборців у такому голосуванні.

Загрозу прямим виборам окремі автори вбачають й при розподілі депутатських мандатів, оскільки участь у такому розподілі беруть партії, які подолали виборчий бар'єр. В результаті такого розподілу політичні партії мають більшу кількість депутатських мандатів, ніж фактично отримали від виборців за рахунок голосів, набраних партією, що не пододала такий бар'єр. Такий порядок розподілу місць фактично спотворює результати голосування та волевиявлення виборців.

Застосування виборчого бар'єра не суперечить Конституції України. Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 26.02.1998 р. (справа про вибори народних депутатів України) визначив, що позбавлення списків кандидатів у депутати від політичних партій, які отримали менше 4% голосів виборців, права на участь у розподілі депутатських мандатів, є питанням політичної доцільності, і воно повинно вирішуватись Верховною Радою України.

У чинному виборчому законі встановлено виборчий бар'єр на рівні 5%. Підвищення такого бар'єру може розглядатись як один з методів перешкоджання потраплянню до парламенту не тільки дрібних, що не користуються підтримкою населення партій, а й більш крупних політичних сил, що розвиваються. Тим більше, що в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 18 квітня 2007 р. передбачено, що в державах реальної демократії виборчий бар'єр не повинен перевищувати 3% для парламентських виборів.

Таким чином, закріплений у статті 71 Конституції України принцип прямого виборчого права знайшов відображення й деталізацію у поточному виборчому законодавстві й реально втілюється на практиці при проведенні виборів в державі.

Євстіфеев Микита Ігорович
 НУ «Києво-Могилянська академія»,
 студент, факультет правничих наук,
 2 курс

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ SUB SPECIE MYSTICI

Конституційно-правові наслідки Революції гідності 2013–2014 рр., здається, і досі залишаються овіяними ореолом містичного. Спроби піддати їх раціональному (у сфері права — формально-догматичному) аналізу, що за інших умов призвели б до висновків про порушення конституційної процедури як при прийнятті рішення про самоусунення Президента від виконання своїх повноважень, так і про відновлення дії окремих положень Конституції України, тут наштовхуються на несвідоме розуміння того, що ці події належать сфері, до якої раціональний підхід не може застосований *a priori*, на специфічний бар'єр відомого у феноменології релігії штибу, який виникає при зустрічі людини з Іншим, бар'єр *mysterium* (за Рудольфом Отто).

Мовчазне сприйняття цих рішень Конституційним Судом, який навіть не робить спроб поставити під сумнів їх легітимність, а натомість сприймає їх як *faits accomplis* (Рішення від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014, від 20 березня 2014 р. № 3-рп/2014; Ухвали від 26 червня 2014 р. № 10-уп/2014, від 3 липня 2014 р. № 11-уп/2014) лише підтверджують припущення про те, що згадані рішення не належать звичайному конституційно-правовому порядку. Тут вступає в дію принципово інший порядок — вірніше, тут діє сама його відсутність.

В основі такого нашого припущення лежить уявлення про квазі-тотемічний характер будь-

якого конституційного режиму. Легітимність такого режиму базується на владі суверена, якому притаманні три риси:

- 1) він є творцем конституції (конституційного порядку), а отже сам передує такому порядку;
- 2) одразу після звершення акту творення він зникає з історичної авансцени, поступаючись утворюваному ним порядку;
- 3) в будь-який момент подальшого історичного часу він є безпосередньо відсутнім, але саме на його міфічному акті творення базується дієвість такого порядку.

У демократичних суспільствах роль суверена відіграє народ. Утім, практика повсякденного політичного життя показує, що народ за звичайних обставин виступає лише джерелом влади, а не її носієм. Через конституційні процедури здійснення належної народові влади доручається обраним представникам, здійснюється її розподіл, як горизонтальний, так і вертикальний — одним словом, утворюється конституційна структура, конституційний порядок, в якому немає місця суверенній владі. Народ як суверен тоді зникає, поступаючись місцем сукупності окремих одиниць, що мають своє визначене місце у суспільній структурі. Тоді починає діяти санкціонований сувереном *ординарний* порядок.

Очевидно, що тоді сам акт творення цього ординарного порядку має бути подією *екстраординарною*, яка лежить поза ним, вірніше — передує йому. Саме характер *екстраординарної* має суверенна влада народу, яка, відповідно, здійснюється ним за *екстраординарних* обставин. Самим актом творення порядку із не-порядку такі обставини не вичерпуються. Суверен, будучи наділеним повнотою влади, має право в будь-який момент змінити створений ним *ординарний* порядок, при чому акт зміни порядку має лежати поза його межами, має бути *екстраординарним*. Цьому актові має передувати припинення наявного порядку, зруйнування його структури, тимчасовий перехід у сферу не-порядку, тобто у той первинний стан, коли народ поновлює свої суверенні права як носія установчої влади — влади утворювати порядок і рівно відмовлятися від нього.

Перехід у стан не-порядку супроводжується також руйнуванням соціальної структури. У моменти здійснення своєї влади — назвемо їх конс-

титутійними моментами — ця структура розпадається, й окремі індивідууми стають частиною суспільного цілого, *communitas*. У цьому стані усуваються усі соціальні відмінності, які інакше призводять до розподілу ресурсів (в тому числі і влади) у суспільстві, руйнується усталений соціальний порядок, припиняється звичний хід історичного часу, аби надати місце лімінальному, межовому безчасю.

Будь-яка революція є класичним (хоч і не єдиним) прикладом переходу народу у стан *communitas*. У цьому стані він не залишається пов'язаним будь-якими правовими процедурами — адже процедури належать до сфери порядку, вже припиненого. Тоді важить лише його воля — воля, яка «*est toujours lügale, ... est la loi elle-meme*» (Еманюель-Жозеф Сійес).

У стані *communitas* народ може діяти як безпосередньо, так і через представників. Водночас, такі представники вже не будуть пов'язані конституцією — вони здійснюватимуть *екстраординарне* представництво, їх задача — створити конституцію наново. Різниця між ординарним та екстраординарним представництвом чітко простежується у тих державах, де для прийняття нової конституції передбачено скликання установчої асамблеї, розширення складу парламенту або ж його повторне обрання. Такі зміни свідчать про особливі повноваження утворюваного таким чином органу — виразити установчу, конститутивну волю суверена, яким є народ, не будучи пов'язаними чинним конституційно-правовим порядком.

У такому світлі можна вважати, що наприкінці лютого 2014 р. Верховна Рада України, зважаючи на недієвість тодішнього конституційного порядку (фактична некерованість державою на встановлених ним засадах), в *екстраординарних* умовах взяла на себе функції органу *екстраординарного* представництва, таким чином виводячи себе з-під дії конституційних процедур, аби встановити новий порядок — тобто тимчасово діяла в межах не-порядку заради встановлення порядку.

Цей акт є безпосереднім вираженням волі народу, і тому став легітимним *ipso facto* — звісно, в межах утворюваної ним системи, адже система не може заперечувати факт, на якому вона заснована. Поза межами цієї системи він як акт волі лежить водночас поза межами раціонального, тому в її межах розглядати ці події

sub specie rationis буде неможливо — вони завжди залишатимуться за межею цієї системи, в царині Іншого.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, декан факультету правничих наук НУ «Києво-Могилянська академія» Д. С. Азаров.

Кондратович Александр Викторович
Белорусский государственный университет,
магистрант, кафедра конституционного права
юридического факультета

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПОРЯДКА ИЗБРАНИЯ ГЛАВЫ ГОСУДАРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ И ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ)

Организация президентской власти в Республике Беларусь имеет много общего с моделью ее организации во Франции. В частности, в обеих странах президенты избираются на основе всеобщих и прямых выборов, обладают правом роспуска парламента, имеют право направлять законопроекты на референдум, право «отлагательного вето» и ряд других позиций. При этом каждая модель организации президентской власти имеет свои принципиальные особенности, которые проявляются в различных ипостасях и, прежде всего, в процедуре избрания главы государства.

Выборы Президента Республики Беларусь является важнейшим событием государственной и общественной жизни страны. Выборы Президента Республики Беларусь назначаются Палатой представителей не позднее чем за пять месяцев и проводятся в воскресенье не позднее чем за два месяца до истечения срока полномочий предыдущего Президента. В соответствии с частью третьей статьи 81 и пунктом 3 части первой статьи 97 Конституции Республики Беларусь, пунктом 1 статьи 23 и частью первой статьи 56 Избирательного кодекса Республики Беларусь Палата представителей Национально-

го собрания Республики Беларусь своим Постановлением от 30 июня 2015 г. № 603-П5/У11 официально назначила дату очередных выборов Президента Республики Беларусь на 11 октября 2015 года.

Согласно существующему порядку выборы главы государства во Франции назначаются Правительством в установленные Конституцией сроки. Конституция Пятой Французской Республики в ст. 7 предусмотрела естественное и досрочное прекращение мандата: в первом случае по истечении срока полномочий выборы проводятся не позднее чем за 20, и не ранее чем за 35 дней до истечения срока полномочий Президента Республики, состоящего в должности; во втором случае — при открытии досрочной вакансии не ранее чем через 20 и не позднее чем через 35 дней после открытия вакансии. Официальная избирательная кампания во Франции очень коротка: две недели отводятся на первый тур (избирательная кампания открывается за 14 дней до первого тура и за 24 часа до него заканчивается) и две недели — на второй.

Выборы Президента Французской Республики проводятся по мажоритарной системе в два тура. Для избрания в первом туре, кандидат в Президенты Республики должен собрать абсолютное большинство поданных голосов, т. е. 50% плюс один голос. Если никто из кандидатов не соберет этого большинства (как это было на всех президентских выборах в Пятой Республике), через две недели проводится второй тур, в котором принимают участие два кандидата, получившие большинство голосов в первом туре. Избранным считается тот, кто получил абсолютное большинство голосов: его легитимность будет неоспорима. Необходимо отметить, что аналогичные положения относительно избрания Президента содержатся и в Конституции Республики Беларусь (ч. 2, 3 ст. 82). Все предыдущие выборы Президента Республики Беларусь прошли в один тур.

Финансирование избирательной кампании во Франции регламентировано Избирательным кодексом и Декретом № 2009-1730 от 30 декабря 2009 г. Об установлении максимальных размеров избирательных расходов. Расходы кандидатов в Президенты 2012 г. не должны превышать 16,851 млн. евро для первого тура и 22,509 млн. евро — для каждого кандидата представленного во втором туре. Государство

предоставляет заранее установленное возмещение в размере 4,75% или 8422,50 евро каждому кандидату. Если в первом туре кандидаты получили 5% и более поданных голосов, то они получают 8 004 225 евро. Кандидаты, представленные во втором туре, могут претендовать на возмещение в размере 10 691 775 евро.

8 декабря 2013 года вступил в силу Закон Республики Беларусь от 25 ноября 2013 г. № 72-З «О внесении изменений и дополнений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам проведения выборов и референдумов». Согласно поправкам в избирательное законодательство Республики Беларусь, предельный размер избирательных фондов кандидатов в президенты был увеличен с 3 до 9000 базовых величин (1 миллиард 620 миллионов белорусских рублей или около 105 тыс. долларов). При этом упразднено ограничение на сумму, которую в свой фонд может внести сам претендент.

Также было снято ограничение на размер бюджета по изготовлению печатных агитационных материалов, составлявший 2300 базовых величин (около 27 тыс. долларов).

Кандидаты в Президенты Республики Беларусь вправе изготавливать агитационные печатные материалы (плакаты, листовки и другие материалы) за счет средств собственных избирательных фондов.

Правильное проведение избирательной кампании и соблюдение равенства между кандидатами находятся под контролем Конституционного Совета Франции, Высшего Совета по радио и телевидению и Комиссии по опросу общественного мнения (следающей за достоверностью результатов опросов), а также Национальной контрольной комиссии, состоящей из пяти высших судебных чинов.

Обращения о нарушении законодательства Республики Беларусь о выборах подаются в комиссию, государственные органы и организации не позднее чем в десятидневный срок со дня выборов, если иные сроки не установлены Избирательным кодексом Республики Беларусь.

Исходя из положительного опыта функционирования института президентства во Франции, полагаем возможным предложить скорректировать ст. 49-1 Избирательного кодекса Республики Беларусь, предложив сократить

срок обращения о нарушении законодательства о выборах с 10-дневного срока до 3-х дней (во Франции на это отводится 48 часов).

Научный руководитель: к. ю. н., доцент кафедры конституционного права юридического факультета Белорусского государственного университета Т. С. Масловская.

*Крутько Анастасія Леонідівна
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАІПрН України, аспірант*

НАРОДНА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА ЯК ДІЄВА ФОРМА ПАРТИЦИПАТОРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

З сучасних моделей демократії найбільш повно відповідає політичним реаліям та відображає право громадян бути суб'єктом політичного процесу концепція партисипаторної демократії, або як її ще називають «демократія участі» або «сильна демократія».

Сутність зазначеної теорії полягає в активізації участі широких мас населення, не лише під час обрання своїх представників на виборах та участі в голосуванні на референдумі, а у політичному процесі, який складається з підготовки, прийняття та здійснення рішень, а також контролем за їх виконанням.

Демократія участі, у першу чергу, спрямована на запобігання зловживання владою з боку чиновників, концентрації влади в руках еліти, нав'язування політичних рішень з гори, процвітання корупції, бюрократизації суспільства, відриву чиновників від громадян, та влади від громадян, а також має сприяти повнішому відображенню інтересів різних верств населення.

Зазначена модель демократії розглядає громадянина в якості політика, це беззаперечно є перевагою, адже підвищується громадська активність до політичного життя, відбувається процес самовдосконалення людини, і як наслідок, нівелюється соціальна апатія та нігілізм.

Демократія участі реалізується за допомогою певних форм. Звертаючись до парних філософських категорій «форма» — спосіб організації предметів і процесів, які становлять зміст. «Зміст» — сукупність елементів, сторін, властивостей, зв'язків та тенденцій, що складають даний процес, предмет, явище.

Таким чином, будь-яка «форма» має певний «зміст», і будь-який «зміст» має відповідну їй «форму». Саме тому, перш ніж виокремлювати форми за допомогою яких реалізується демократія участі, необхідно з'ясувати зміст цього поняття.

Змістом партисипаторної демократії буде участь громадян у законодавчому процесі, як публічна діяльність, яка невід'ємно пов'язана з правом громадян на участь у законотворенні та спрямована на виявлення суспільних відносин, що потребують врегулювання на законодавчому рівні, а також на встановлення, зміну та скасування законів з метою такого регулювання.

При дослідженні наукової літератури можна виокремити велику кількість форм партисипаторної демократії, які умовно можемо поділити на групи в залежності від кола питань та, відповідно, рівня на якому вони реалізуються. Зазначимо, що значущість питань, які виносяться на державний рівень є набагато вищою й стосується всіх громадян (підданих даної країни), ніж ті, що виносяться на місцевому рівні й стосуються населення відповідної території.

У свою чергу, аналізуючи зарубіжне та вітчизняне законодавство можна спостерігати певну тенденцію — чим нижчий рівень здійснення влади (від центру до громади), тим різноманітнішими є форми такої демократії участі, і тим значніше є її вплив на кінцевий результат.

Більшість науковців виділяють такі загальні форми партисипаторної демократії на державному рівні, як референдум, відкликання та інститут ініціативи. Звісно, це не є повний перелік існуючих форм демократії участі, а лише найбільш розповсюдженні та використовуванні. У межах даної роботи пропонуємо розглянути саме народну законодавчу ініціативу, як ключовий інститут партисипаторної демократії, яка найбільш повно відображає, розглянуті нами вище, її головні постулати.

Народна законодавча ініціатива на відміну від інституту референдуму та відкликання

не передбачена законодавством України. Натомість, законодавство зарубіжних країн, зокрема, Італія, Іспанія, Білорусь, Німеччина, Польща, Бразилія та ін. Поряд із зазначеним форма демократії участі передбачає й право народної законодавчої ініціативи.

Аналізуючи зарубіжне законодавство, можна зробити висновок, що суть народної законодавчої ініціативи полягає у тому, що визначена законодавством кількість громадян можуть ініціювати створення або запропонувати готовий законопроект шляхом внесення його до представницького органу, який підлягає обов'язковому розгляду або винесення його на референдум, за результатами якого приймається рішення про прийняття чи не прийняття відповідного проекту закону.

Народна законодавча ініціатива містить у собі чітко сформовану волю певної кількості громадян, стосовно вирішення певних питань.

Можливість народу, в особі певної кількості громадян, стати суб'єктом законотворчості — є запорукою побудови громадянського суспільства та демократичної і правової держави.

Зазначимо, що під час реалізації права на народну законодавчу ініціативу громадяни беруть безпосередню й активну участь на кожній її стадії здійснення.

Таким чином, народна законодавча ініціатива спрямована на забезпечення діалогу між суспільством та державними органами у процесі прийняття управлінських рішень. Адже наявність активного громадянського суспільства, яке діє у взаємозв'язку з владою, посилює його демократичні засади, зміцнює роль громадськості у творенні та реалізації громадської політики.

Саме тому, для України було б доцільно перейняти досвід реалізації народної законодавчої ініціативи зарубіжних країн та внести зміни до ст. 69 і 93 Конституції й викласти їх у такій редакції: ст. 69 Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум, народну законодавчу ініціативу та інші форми безпосередньої демократії; ст. 93 ч. 1.

Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України, а також громадянам, які володіють виборчим правом у кількості

не менше ніж 40 000 осіб. Порядок реалізації народної законодавчої ініціативи визначається законом.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого П. М. Любченко.

*Курей Марія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
3 курс, 28 група*

ІНСТИТУТ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Відповідно до ст. 5 Конституції України (далі — КУ) народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Хоча це положення викликає постійні дискусії в науці конституційного права. До того ж, сьогодні існує нагальна потреба в розбудові правової держави та громадянського суспільства в Україні, що не є можливим без реального перетворення народу на суб'єкта влади.

Як відомо, відповідно до ст. 69 КУ однією з форм безпосередньої демократії виступає референдум. Він також забезпечує Українському народові можливість впливати на вирішення питань державного та суспільного життя.

Однак навряд чи можна говорити про його практичну реалізацію народом, враховуючи те, що інститут референдуму майже за 24 роки незалежності держави застосовувався лише двічі — 1 грудня 1991 р. та 16 квітня 2000 р. У порівнянні з досвідом західних країн цей досвід є замалим.

Наприклад, у Швейцарії, «батьківщині» референдуму, така форма народного волевиявлення застосовується доволі часто, у США, зазвичай, не проводяться загальнодержавні референдуми, однак часто застосовуються місцеві, що скоріш за все, обумовлено адміністративно-територіальним поділом країни.

Ще одним важливим недоліком інституту референдуму в Україні є відсутність законодавчого регулювання проведення місцевих референдумів. Неврегульованість процедури їх проведення позбавляє певних можливостей впливу на врегулювання питань місцевого значення з боку народу.

Також важливо зазначити, що Закон України «Про Всеукраїнський референдум» 2012 р. багато разів був підданий критиці, зокрема, однією з найбільш авторитетних експертних установ Ради Європи в галузі права.

В першу чергу Венеціанська комісія висловила обурення щодо надання Українському народові на референдумі, призначеному за народною ініціативою, можливості прийняття рішень щодо визначення змісту Основного Закону країни, внесення змін чи доповнень до нього в обхід голосів кваліфікованої більшості у парламенті. Це, з погляду Венеціанської комісії, загрожує дотриманню стабільності і законності в державі і протирічить положенням КУ. Однак, видається правильним забезпечити участь народу у зміні Конституції України, хоча б на рівні консультативного референдуму.

До того ж, недоліком є відсутність регулювання інформаційного забезпечення референдуму і фактична заборона ЗМІ об'єктивно і неупереджено висвітлювати позиції прихильників та опонентів висловленого питання на референдумі. Відтак, громадяни майже позбавлені можливості об'єктивно оцінити ситуацію та зробити правильний вибір під час здійснення свого волевиявлення на референдумі.

Слід також додати, що Венеціанська комісія запропонувала врегулювати викладені суперечливі моменти через створення Виборчого кодексу.

Справді, можливо, більш детальне регулювання питань референдуму, зокрема його інформаційного забезпечення, в такому випадку допомогло б дещо покращити інститут референдуму в Україні. Однак в його створенні дійсно є сенс лише за умови подальшої реалізації його положень.

Думається, це сприяло б залученню громадян до управління державними справами, спонукало б їх ставитись більш усвідомлено і відповідально до власної долі та долі своєї держави, що позначилось би на рівні їх правової та політичної свідомості, та врешті-решт призвело б

до утвердження принципів правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого К. О. Павшук.

*Любченко Олексій Олександрович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут,
асистент кафедри кримінального,
адміністративного і трудового права*

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Аналіз демократичних засад ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади сьогодні виглядав би неповним за виключного його здійснення з точки зору представницької демократії. На наше переконання, сучасні тенденції з посилення ролі демократії участі, яка становить невід'ємну частину загальної картини демократичного правопорядку, відіграють ключову роль.

Розробниками теорії демократії участі виступили Б. Барбер, К. Пейтмен, Л. Ле Дюк, Дж. Менсбридж, Дж. Ф. Ціммерман, Дж. Вольф та інші західні дослідники.

Плюралісти Т. Р. Дай і Л. Х. Зіглер відзначають, що основоположні цінності — особиста гідність, рівність можливостей, право на інакомислення, свобода слова і друку, релігійна терпимість, належна правова процедура — найкраще забезпечуються за рахунок розширення участі мас у політиці.

Участь громадян має бути постійна й починатися на стадії планування нової програми (чи проекту) і тривати після її запровадження, щоб забезпечити ефективність даної програми (чи проекту), відзначає Дж. Ф. Ціммерман. Усі громадяни повинні якомога більшою мірою мати рівні можливості для участі, слід забезпечити їм змогу висловитись, надати їм повну інформацію, доступ до засобів масової інформації й т. ін., наголошує теоретик демократії участі.

З огляду на характерні особливості політичних прав, ключове місце в демократії участі належить громадянам. Як відзначає О. О. Чуб, громадяни можуть проявляти політичну активність шляхом об'єднання в політичні партії і громадські організації, і безпосередньо через участь у всеукраїнському та місцевому референдумах, виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування і т. п. У зв'язку з цим автор розрізняють наступні дві форми політичної участі: 1) «безпосередню» та 2) у складі об'єднань громадян, тобто через інститути громадянського суспільства («організаційна», «опосередкована»). Це організаційні форми участі громадян в управлінні, які можна точніше назвати індивідуальною (одиночною) та колективною.

Якщо подивитися на проблему становлення народовладдя як стійкої політико-правової практики глибше, слушно відзначає Ю. Г. Барабаш, то звертає на себе увагу одне з головних питань — низький рівень в українських громадян «civil culture» (у термінології Г. Алмонда і С. Верби). Саме вміння і бажання відстоювати свої громадянські права, на його думку, є одним з визначальних чинників для становлення демократичної системи. Сьогодні ми спостерігаємо фактично повну відсутність віри і довіри у виборців до політиків, які повинні уособлювати представницьку сторону системи народовладдя.

Особливу увагу розгляду сучасних демократій із врахуванням такої їх особливості як недовіра людей до влади, що швидко забуває свої передвиборчі обіцянки служіння загальному благу, приділяє П. Розанвалон.

Автор описує та аналізує форми організації та вияву зазначеної демократичної недовіри або ж постійно триваючої демократії, на відміну від епізодичної демократії виборів. Контрдемократія складає своєрідну систему з офіційними демократичними інституціями, що протистоїть феномену «представницької ентропії», тобто деградації відношень виборців із народними обранцями.

Якщо керуватися перспективою контрдемократії, то питання про політичну участь постає в новому світлі. П. Розанвалон наголошує, що ідея участі складна і допускає наявність трьох площин взаємодії народу з політичною сферою: вираз, залучення і втручання. Демократія вираження має на увазі, що у суспільстві є голос, що колективна думка здатна артику-

люватися, що критична оцінка влади та її дій може бути сформульована, що уряду можуть пред'являтися вимоги. Демократія залучення передбачає набір засобів, за допомогою яких громадяни об'єднуються для спільних дій заради загального блага. Демократія втручання включає всі форми колективної дії, за допомогою яких можна досягти бажаного результату.

Користуючись своїми суверенними правами, громадяни постійно нарощували свої можливості участі та розширювали присутність у суспільному житті, відзначає П. Розанвалон. Вони вже більше не бажають задовольнятися періодичним вираженням своєї волі через виборчі урни. Тепер вони все більш активно користуються своїм правом нагляду і контролю, представляючи інтереси якоїсь меншини, або спільноти спільних інтересів, або якого-небудь поширеної громадської думки, щоб чинити тиск на тих, хто ними керує, і виражати свої очікування або невдоволення.

Отже, у сучасних демократіях простежується тенденція з посилення ролі демократії участі. Цей процес у жодному разі не підриває принципи представницького правління, а цілком гармонічно доповнює його. Таким чином, окрім основних форм безпосередньої демократії (виборів і референдумів) все більшої ваги набувають інші форми демократії участі (мітинги, походи, демонстрації, тощо). Саме цю тенденцію засвідчили події 2004, 2013 — 2014 років в Україні.

*Машталір Маргарита Олегівна
ДНУ імені Олеса Гончара,
студентка, юридичний факультет,
3 курс, група ЮП 13-1*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Побудова правової демократичної держави передбачає гарантування та реалізацію основних прав та свобод людини та громадянина. В Україні дані права та свободи закріплені статтею 39 Конституції України, яка передба-

чає: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».

Юридична література дає різне трактування щодо розуміння поняття свободи мирних зібрань як принципу безпосередньої демократії в Україні. На думку одних авторів, ними є загальні збори громадян відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; інші вважають, що ст. 39 Конституції України передбачає мирні зібрання, мітинги, походи, демонстрації як форми безпосереднього волевиявлення народу. Та на нашу думку, найбільш влучним трактуванням є визначення, дане в Юридичній енциклопедії, а саме: збори громади — це форма прямого народовладдя, яке забезпечує реалізацію конституційних політичних прав громадян. Наявність різноманіття підходів до тлумачення поняття свободи мирних зібрань в Україні свідчить про те, що існує недосконалість законодавчої бази та правозастосовної практики.

Останні роки в Україні точаться суперечки, щодо актуальності прийняття закону «Про мирні зібрання». Але й досі не зрозуміло для багатьох, що краще — прийняти окремий закон чи вдосконалити існуючу законодавчу базу. Поглянемо на ситуації в цілому. Перш за все, слід наголосити на недосконалості та очевидній суперечливості судової практики адміністративних судів України при розгляді справ за позовами суб'єктів владних повноважень про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання (ст. 182 Кодексу адміністративного судочинства України). Попри норму ст. 11 Європейської конвенції з прав людини про те, що будь-яке обмеження права на мирні зібрання може мати місце лише у випадку, коли воно є «необхідним у демократичному суспільстві, та низку рішень Європейського суду з прав людини, що визнать винятковий характер таких обмежень, у 2011 році суди в Україні, згідно з проведеними нами дослідженнями задовольнили 83% позовів місцевих органів влади про заборону мирних зібрань, а у 2012 — 89%. Нерідко суди, приймаючи рішення про заборону мирних зібрань, посилаються на незаконні місцеві «порядки» та «положення» з питань проведення мирних зібрань, хоча б мали керуватися ст. 39 Конституції України, нормами

ст. 11 Європейської конвенції з прав людини та ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, практикою ЄСПЛ. За даними за 2013 рік суди ухвалили тільки 42 рішення на користь організаторів мирних зібрань із 355 позовів органів влади та місцевого самоврядування (88%). Для порівняння в 2011 році загалом в реєстрі було 203 рішення і 89% задоволених позовів з боку влади. Таким чином, ми бачимо, що судова практика щодо мирних зібрань в Україні поки що має мало спільного з європейськими стандартами у сфері прав людини, а продовження практики заборони мирних зібрань засвідчує ігнорування міжнародних загальноприйнятих стандартів.

Щодо актуальності прийняття Закону України «Про мирні зібрання» варто наголосити на тому, що стаття 39 Конституції України, на нашу думку, є такою, що не потребує прийняття додаткових законів, оскільки є тією нормою, що має пряму дію. На прийняті профільного закону, який регламентував би організацію та проведення мирних зборів в Україні наполягали Рада Європи та Європейський Союз. Також, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях робив рекомендації щодо прийняття такого закону, що носили політичний характер, що суперечить діяльності Суду. Невід'ємне право громадян збиратися мирно, звісно, є політичним. Тому рішення в цій сфері мусять бути виваженими та обґрунтованими.

Збори, мітинги, походи та демонстрації, як форма реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання мають часто ситуативний характер — в основному залежать від політичної ситуації у країні, організовуються без належного обґрунтування причини та мети зібрання, цілей і так далі. Тому для відповідних правових механізмів організації мирних зібрань повинні бути характерні такі ознаки: короткі терміни повідомлення про мирні зібрання, відсутність відмовних чи обмежуючих локальних актів, які б обмежували право на мирні зібрання, окрім тих ситуацій, коли йдеться про безпеку суспільства та збереження демократії в країні, закріплення відповідальності за необґрунтовану заборону у реалізації цього права, тощо.

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що наявні в українському законодавстві прогалини, недоліки та суперечності у судовій практиці в Україні, відсут-

ність чітких механізмів регламентації порядку організації мирних зібрань громадян України вказують на потребу в реформуванні норм, що регулюють це питання, але не шляхом прийняття профільного закону, а шляхом удосконалення сучасного законодавства.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права ДНУ імені Олеся Гончара О. В. Марченко.

Мохончук Богдан Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра
конституційного права України

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЙ ВИБОРЧА СИСТЕМА

Виборча система є багатоаспектним явищем, яке виступає об'єктом досліджень на межі правових, політичних, філософських та соціальних наук. Тому її вивчення в будь-якій з площин не можливе без урахування напрацювань та ідей суміжних сфер. Не є виключенням й правова доктрина.

Досліджуючи виборчу систему окремі вчені розглядають її як політологічний та як правовий інститут. Саме тому ми вбачаємо за доцільне провести інституційний аналіз розглядуваної категорії з використанням двох підходів — правового та політологічного.

В формально-юридичному аспекті, тобто як сукупність юридичних норм, виборчу систему розглядають такі вчені як В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков та ін.

Для правової доктрини є класичним поділ системи права на галузі, підгалузі, інститути тощо. Так С. С. Алексєєв найбільш оптимальним в наш час вбачає виокремлення норм, інститутів та галузей права. Під інститутом права вчений розуміє відособлену групу правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду (при чому виділяються галузеві та міжгалузеві, комплексні інститути).

В свою чергу галузь права розглядається як відособлена сукупність правових норм, інститутів, спрямованих на регулювання однорідних суспільних відносин. Деякі науковці (Н. М. Крестовська, А. Г. Матвеева) вказують на існування субінститутів права, розглядаючи їх як впорядковану сукупність юридичних норм, що регулюють конкретний різновид суспільних відносин у рамках певного інституту (тобто як одиницю поділу інституту права). Хоча такі ланки як «підгалузь», «субінститут» часто відносять до факультативних та виокремлюють інститути різних рівнів (вищого нижчого тощо).

Інституційний аналіз категорії «виборча система» в структурі права є доволі формалізованим, адже існує в нерозривному зв'язку з поняттям «правова норма». Тому визначаючи виборчу систему як сукупність норм права, ми говоримо лише про її конкретно-історичний тип. Власне виборча система є універсальною категорією, оскільки її реалізація залежить від поставлених вимог. Адже типи виборчих систем світу налічують цілу гамму варіацій і у кожній країні вони унікальні.

Найбільш розповсюдженим є поділ на мажоритарну, пропорційну та змішану. Однак таке спрощене розуміння виборчих систем не відображає реальної картини яка склалась у світовій практиці.

Виборчі системи відрізняються певною мірою кожним зі своїх елементів. І навіть відмінність одного з них дозволяє говорити про не ідентичність виборчої системи в цілому. Будь то використання різних методів при розподілі мандатів (наприклад використання методу квот, з використанням квоти Гейра в Болгарії і методу найбільшого середнього Д'Онда в Португалії) чи застосування різних легальних виборчих бар'єрів (10% в Туреччині та 0,67% у Нідерландах). Крім того структура виборчої системи може кардинально змінюватись з плином часу в конкретній державі (Україна, Японія та ін.).

Окремі вчені розглядають виборчу систему як інститут політології.

Наприклад Ю. Р. Шведа вважає що виборча система — компонент політичної системи, що організовує і обслуговує інститут виборів. І такий підхід теж має право на існування, оскільки він дозволяє абстрагувати виборчу систему як універсальну категорію.

Проте одним з найрозповсюдженіших політологічних підходів є організаційний, де інститути окреслюються в якості певних організацій, органів, закладів тощо. Так М. І. Горлач та В. Г. Кремень вказують, що політичні інститути — це політичні установи з організаційною структурою, цілеспрямованими виконавчими структурами та апаратом. В свою чергу В. Ф. Халипов, Е. В. Халипова вважають політичним інститутом ту чи іншу організацію, заклад, орган в сфері політичного життя. Однак зазначений підхід важко застосувати відносно виборчої системи, яка не може бути уособлена в певному соціальному об'єднанні.

В той же час окремі політологи розглядають політичний інститут як певне явище. Ознаки виборчої системи успішно синтезуються з визначенням політичного інституту в словнику соціологічних та політологічних термінів (під ред. В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов), де вказано: «Інститут політичний — спосіб організації політичного життя суспільства, який втілює в собі ті чи інші політичні норми, зумовлені конкретно-історичною ситуацією вимоги політичного життя».

Також вдало підкреслюється, що їх специфікація порівняно з багатьма явищами політичного життя полягає в тому, що вони майже завжди узаконені і діяльність їхня регламентована відповідними законами, рішеннями й іншими юридичними актами. І саме ця характеристика підкреслює правову (юридичну) компоненту виборчої системи.

Таким чином розглядати виборчу систему як правовий інститут ми можемо лише в її конкретно-історичному типі (наприклад, виборча система України закріплена Законом «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 тощо). В той же час виборча система як універсальна категорія (залежно від тлумачення, наприклад з використанням теорії систем чи теорії соціальної дії) містить ознаки інституту політології.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Перфецька Алла Володимирівна
 НУ «Острозька академія»,
 студентка,
 Інститут права імені І. Малиновського,
 3 курс, група П-31

PER ASPERA AD ASTRA АБО НАРОДОВЛАДДЯ У МІСЦЕВОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРАХ

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України).

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 КУ).

Попри низку вітчизняних нормативно-правових актів, мотивуючих промов вітчизняних державних діячів, змін політики, форм правління та рук, що тримають підняту булаву, — усе незмінно супроводжується ідентифікацією цієї Вітчизни у головах громадян з самого дитинства як «держави, що потребує змін». І контрольним пунктом у довгому переліку вважаю за необхідне визнати проблему місцевого самоврядування в Україні.

Місьцеве самоврядування є однією з найважливіших передумов демократичного розвитку українського громадянського суспільства та чинником ефективності самоідентифікації народу.

Ефективність залежить насамперед від налаштованого механізму влади типу «знизу-вверх», що передбачає належні гарантії реалізації інтересів територіальних громад, а не волі політичних еліт.

Подальший розвиток місцевого самоврядування потребує чіткого приведення у відповідність з європейськими стандартами, а саме впровадження принципів децентралізації, деконцентрації державної влади та принципу субсидіарності, проголошених Європейською хартією місцевого самоврядування, ратифіко-

ваною Верховною Радою України, та закладених в проекті Європейської хартії регіональної демократії.

З метою демократизації механізмів реалізації інтересів територіальних громад та розмежування повноважень окремих органів місцевого самоврядування на перспективу слід передбачити удосконалення вітчизняного законодавства шляхом прийняття низки нових законів, як, наприклад, «Про правовий статус областей і районів України», «Про правовий статус міст України». Я вважаю, що основне завдання на цьому етапі — це визначення конкретного, виключного переліку повноважень окремих органів місцевого та регіонального самоврядування.

Зменшена роль статутів призводить до підсвідомого зменшення власної важливості у прийнятті рішень місцевого чи регіонального значення, територіальна громада та її члени самоідентифікують себе лише як виборців суб'єкта влади, а не як самодостатніх творців управління — чи то на місцевому/регіональному рівнях, чи на державному.

У сучасних умовах ринкової економіки моніторинг та контроль за використанням коштів органами місцевого та регіонального самоврядування — один із найефективніших методів утвердження прозорості управління та реалізації інтересів територіальних громад належним чином.

У цьому аспекті на найбільшу увагу заслуговують:

- 1) питання ефективності побудови бюджетної системи України, яке знайшло своє відображення на законодавчому рівні (ст. 7 Бюджетного кодексу України);
- 2) питання контролю за доходами та видатками місцевих бюджетів, яке на сьогодні є майже нерегульованим (питома вага місцевих бюджетів, під час виконання яких допускаються фінансові порушення, становить від 50 до 60 відсотків). Звідси випливає необхідність створення уніфікованої системи фінансових санкцій на місцевому рівні.

Необхідний, терміновий та найважчий — вектор інституціоналізації етики муніципальної служби.

Слід впроваджувати якісно нові методи відбору, підготовки, перепідготовки, стажування

працівників, оснований на зарубіжному досвіді, засадах уніфікації та стандартизації.

Відсутність в Україні належної регламентації регіонального самоврядування створює значну перешкоду для імплементації рішень місцевого значення, а, відповідно, і для реалізації інтересів територіальної громади взагалі.

За твердженням відомого німецького юриста Отто фон Гірке, кожна держава структурується під впливом не тільки якісних особливостей їх членів, але й також під впливом особливостей їх територій.

У компетенцію органів регіонального самоуправління мають входити лише ті питання, які зачіпають інтереси регіонального співтовариства в цілому, або не можуть бути вирішені в системі місцевого самоврядування. А до компетенції органів виконавчої влади включають питання, які вимагають централізованого керівництва та які виходять за межі можливостей органів регіонального самоуправління і місцевого самоврядування, або не відповідають їхній природі.

Вірю, що позитивний досвід Польщі та Німеччини реально спільними зусиллями втілити на рідних просторах, адже регламентація засад регіонального самоврядування завдасть Україні непоправного удару демократизації, забезпечить участь жителів регіону, територіальних громад в ухваленні рішень загальнодержавного значення, сприятиме створенню гнучких та ефективних управлінських систем на регіональному та місцевому рівнях, економічному і соціальному розвитку території, пошуку та залученню нових джерел місцевого економічного розвитку, а також організації міжрегіонального співробітництва, в тому числі й з регіонами інших держав.

Вважаю, що альтернативи адміністративно-територіальним змінам та децентралізації немає.

Необхідність реформування очевидна та виправдана єдиною метою — створенням належного рівня гарантування прав та свобод людини і громадянина, захист законних інтересів членів територіальних громад.

Фундамент закладено самосвідомістю кожного із нас, а подальші зміни у напрямі завданого вектору — питання часу, політичної волі еліт і послідовності законодавця щодо формування сучасної ефективної моделі публічної адмініст-

рації, спроможної забезпечити якісно вищий рівень життя кожного українця.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права НУ «Острозька академія» С. І. Іщук.

*Романюк Павло Віталійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра
конституційного права України*

ІНСТИТУТ ВІДКЛИКАННЯ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД В УКРАЇНІ: PRO ET CONTRA

Імперативний характер мандату депутата місцевої ради, зазвичай, характеризується законодавчо закріпленою можливістю його відкликання. На думку Ю. Г. Барабаша, інститут відкликання виборцями як елемент імперативного мандату депутатів місцевих рад є єдиною серед існуючих на сьогодні інших форм безпосередньої демократії, що відповідають конституційним механізмам народовладдя.

Таким чином, місцева рада та виборці можуть виразити своє ставлення до діяльності своїх представників у відповідній правовій формі. За таких умов інститут відкликання виступає засобом вираження волі виборців та їх ставлення до депутатів місцевих рад.

Слід зауважити, що донедавна виборці не могли скористатися правом на відкликання своїх представників відповідно до положень Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», у зв'язку з тим, що у ньому містилися відсилочні норми на Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад», який, відповідно до частини 2 Перехідних положень Закону України «Про вибори депутатів Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», з 1 жовтня 2005 року втратив чинність.

З прийняттям Закону України «Про місцеві вибори» прогалини в законодавстві щодо відкликання депутатів місцевих рад були усунуті.

Однак ключові проблеми законодавчого регулювання інституту відкликання залишилися. В цьому сенсі варто звернути увагу на досить широкі та розмиті формулювання підстав, за яких виборці можуть відкликати депутата місцевої ради.

Наприклад, порушення депутатом місцевої ради положень Конституції і законів України, що встановлено судом (в даному випадку підставою для відкликання може слугувати найдрібніше адміністративне правопорушення встановлене судом); невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням його передвиборної програми (постає питання хто буде оцінювати діяльність депутата на відповідність таким принципам і положенням передвиборчої програми). Перераховані підстави є передумовами політичних маніпуляцій та здійснення неправомірного тиску на депутата задля проходження під час голосування відповідних рішень.

Крім того, з 2015 року всі місцеві ради (за виключенням сільської (селищної) ради) будуть формуватися за пропорційною виборчою системою, тобто і відкликати депутатів зможуть лише ті хто їх висував, проте ще в 2007 році Венеціанська комісія рекомендувала виключити положення щодо партійно-імперативного мандату на місцях. Вона вважає, що процедура відкликання депутата — незалежно від того, чи ініціюють її виборці, чи партія, яка висунула відповідного кандидата у депутати, «не відповідає європейським стандартам і зумовлює виникнення питання про їх відповідність Конституції України».

Щодо, власне, регулювання процедури відкликання депутата місцевої ради, Комісією було рекомендовано покласти повноваження стосовно визначення наявності підстав для відкликання на «нейтральні та незалежні органи», які можуть проводити відповідну правову експертизу.

Повернення партійним організаціям права на відкликання фактично зужує можливості впливу жителів територіальної громади на депутатів виключно під час виборів. Тому варто погодитись з думкою про те, що партійно-імперативний мандат для депутатів місцевих рад, попри те, що з однієї сторони стимулює розвиток ефективного представництва політичної

партії на місцях, з іншої — враховуючи необхідність для місцевих представницьких органів бути обізнаними із проблемами місцевого значення та важливістю їх безпосереднього зв'язку з виборцями, вимоги партійної дисципліни можуть суттєво знизити ефективність виконання депутатами місцевих рад покладених на них обов'язків.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

*Черкашина Тетяна Валеріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів прокуратури України,
3 курс, 28 група*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЯК АСПЕКТ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Розвиток інститутів, що забезпечують стабільний діалог між владою та різними суспільними групами, є однією із стратегічних цілей державної політики.

Парламент є органом державної влади, в якому представлені інтереси різних соціальних груп, тому подальший розвиток парламентаризму є одним із пріоритетів модернізації політичної системи.

У демократичних країнах важливу роль у цих процесах відіграє опозиція, яка спонукає владу зважати на інтереси різних соціальних груп населення, впливає на прийняття рішень органами державної влади шляхом висунення пропозицій, щодо альтернативних напрямів розвитку та діяльності тих чи інших галузей і сфер життя.

Основними функціями опозиції є: критика дій та намірів парламентської більшості й сформованого чи підтримуваного нею Уря-

ду; пропонування альтернативних програм та рішень; підготовка та апробація власної команди («тіньового», опозиційного уряду) для виконання своєї політичної програми у разі здобуття влади.

У багатьох демократичних державах світу засади опозиційної діяльності упродовж тривалого часу формувалися під впливом національних особливостей та стали елементом їх політичної культури.

Водночас Міжпарламентський Союз — міжнародна організація парламентів, членами якої є 157 країн світу, включно з Україною, визнає, що нові демократичні країни можуть виграти від закріплення прав парламентської опозиції в конституційних нормах або парламентських процедурах.

В Україні визначення обсягу прав парламентської опозиції та варіантів їх закріплення знаходиться на етапі вироблення. Серед експертів та політиків немає одностайної думки щодо необхідності закріплення інституту парламентської опозиції на законодавчому рівні.

Противники законодавчого закріплення прав парламентської опозиції відзначають, що у багатьох демократичних країнах права та обов'язки опозиції не формалізовані у вигляді спеціальних законів, а закріплені в традиціях та політичній культурі.

Крім того, якщо буде прийнято закон, який визначить засади опозиційної діяльності, він буде ухвалюватися голосами парламентської більшості, а тому в подальшому може коригуватися, виходячи із поточної політичної кон'юнктури.

Прихильники вноرمування прав парламентської опозиції виходять із того, що на законодавчому рівні статус опозиції закріплюється з метою захисту її прав в умовах неусталеності політичних традицій.

Серед основних прав парламентської опозиції, які зможуть забезпечити здійснення нею своїх функцій, в законі необхідно закріпити право на участь у керівництві парламенту та його органів, функціонування «тіньового» уряду. Тож постає потреба аналізу політико-правових засад становлення інституту парламентської опозиції в Україні.

Із набранням чинності змін до Конституції України 2004 р., у ній було закріплено інститут «коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді

України», яка «de iure» наділялася значними повноваженнями з формування персонального складу Кабінету Міністрів України та «de facto» брала на себе політичну відповідальність за його діяльність. Це зумовило необхідність унормування статусу та прав її політичних опонентів — парламентської опозиції. Але на цьому перехідному етапі діяльність парламентської опозиції здійснювалася в рамках політичних домовленостей, як це відбувалося з 1990 року.

Закріплення окремих прав парламентської опозиції в Україні вперше відбулося у виборчому законодавстві. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 01.06.2007 р. встановив рівні квоти на представництво парламентської більшості та опозиції в окружних та дільничних виборчих комісіях.

Формалізація статусу та основних прав парламентської опозиції була закріплена у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» від 19.09.2008 р.

Після рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010, яким відновлено чинність Конституції України від 28.06.1996 р., з Регламенту Верховної Ради України виключили Главу 13 «Парламентська опозиція».

Згодом, набрав чинності новий Закон України «Про Регламент Верховної Ради» від 10.02.2010 р., який не врегулює питання політико-правового статусу опозиції. Таким чином, не дивлячись на відновлення конституційного тексту у 2014 р., діяльність парламентської опозиції здійснюється відповідно до політичної практики 1990–2006 рр.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити, що в умовах неусталеності політичних традицій, порушення політичних домовленостей між парламентською більшістю та опозицією, недосконалої окремих парламентських процедур інститут парламентської опозиції потребує певних формальних гарантій для виконання своїх функцій.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого К. О. Павшук.

Salikhov Damir
Lomonosov Moscow State University,
graduate student,
visiting student of Sturm College of Law
of the University of Denver

THE RIGHT TO PROTEST FROM A HISTORIC PERSPECTIVE

This work deals with the phenomenon of public protest as a constitutional and legal institution from a historic point of view. Protest behavior is a specific legal phenomenon that exists in any society and state. Contemporary democracy, regardless of ideology, political system and level of development of civil society, cannot develop normally without political pluralism, civilized protest action, and daily systematic work with them by the public authority.

The institutionalization of the right to protest also encourages reproduction of political elites. This aim is achieved by differentiation of opinions and political programs (even within the same political forces, including the ruling party), and by consolidation of certain public and quasi-public groups and individuals into public and legal institutions.

It leads also to a legitimization of public power, the growth of confidence in the authority, and the significant reduction of tension in the society. But this issue was developing through centuries, it means that we need to consider this phenomenon from a historic perspective.

Initially, the state had to recognize a person somehow to become a subject of law in order to define certain boundaries of personal freedom and some form of responsibility for its violation (e. g. Archon Solon established the responsibility of officials for violation of the rights of free citizens in his Constitution).

In ancient Greece, free citizens had equal rights, including political ones (such as the right to petitions to the public authority).

It is believed that the concept of «human rights» was created later, in the 5–4th centuries BC. It was organically connected with the idea of natural law. This term was used the first time by ancient Greek philosophers. They claimed that all persons are born equal and have the same rights due to the nature of law.

The next stage of development is connected with the Medieval Ages. A great vivid example is Magna Carta. It contains many revolutionary provisions to limit the discretionary judgment of the royal officials.

The appearance of this document is traditionally associated with the English nobility's ultimatum to King John. That is one of the clearest example of public protest, though it was pronounced by a part of society.

In 18–19 centuries global changes in society and the state marked the emergence of new constitutional and legal doctrines and formulas on the basis of old ideas (including the natural law doctrines).

One of the key concepts is an idea about limiting the authority in order to act within the harmony with society.

We find the same idea in the Declaration of Independence of the United States: «We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness. That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from *the consent of the governed*». European revolutions followed the same ideals. This constitutional formula should be considered to be a prerequisite for the institutionalization of public protest and the right to protest.

The Soviet period of Russian and Ukrainian history began as an expression of peoples' protest in the extreme of its forms. Unsurprisingly it was marked by a sharp increase in interest in political rights. But many of these rights left not protected.

Within this period the Thoreau's and Gandhi's concept of civil disobedience became extremely popular and important for the development of ongoing civil society. These actions are classified as illegal, but their nature is different from typical crimes and offenses.

Another concept which developed in 18–20th centuries is a concept of the right to rebel against an unjust government. This formula has not only constitutional law, but also international law significance.

According to the theory of law, it is one of the natural human rights, which occurred simultaneously with the formation of the state,

since the formation of any state requires a public authority to carry out its specific methods and techniques. This right seems to be *ultima ratio* in cases of absence other mechanisms.

French Declaration of the Rights of Man stated: «The aim of all political association is the preservation of the natural and imprescriptible rights of man. These rights are liberty, property, security, and *resistance to oppression*».

The final legal consolidation of this right was carried out by the General Assembly of the United Nations Organization.

The Preamble of the Universal Declaration of Human Rights states that this Declaration has a purpose to prevent violations of fundamental human rights, «whereas it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last

resort, *to rebellion against tyranny and oppression*, that human rights should be protected by the rule of law».

Modern constitutions also use the same formulas (e. g. Germany, Slovakia, Greece, Peru).

Thus, historic review of the development of the right to protest demonstrates the necessity of legal institutionalization of this right in order to guarantee human rights and evolution of civil society.

Scientific advisor: Head of the Department of Constitutional and Municipal Law the Lomonosov Moscow State University, Doctor of Law (Moscow), Professor Avakyan Suren.

Секція 4

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

*Алексеева Ганна Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра державного будівництва,
інспектор відділу аспірантури
і докторантури*

ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Під функціями органів публічної влади розуміють основні напрями їх діяльності, в яких виявляється їхня сутність та призначення в механізмі держави та в системі місцевого самоврядування, реалізуються основні завдання державних та самоврядних органів і досягається поставлена ними мета.

Можна розрізнити функції за різними критеріями, в залежності від мети та завдань дослідження їхньої організації та діяльності: політичні, соціальні, екологічні, культурні, гуманні, оборонні та ін.

Екологічна функція органів місцевого самоврядування є доволі новим напрямком діяльності, існування якого передбачено Основним Законом.

Згідно ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України, є обов'язком держави.

Цей напрямок охоплює діяльність державних та самоврядних інституцій управління якістю довкілля, регулювання використання

та охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки тощо.

Зазначений предмет відання є частиною компетенції значного кола органів публічної влади, які через встановлені повноваження здійснюють відповідну державу і регіональну політику у сфері екологічного управління і контролю.

Ст. 39 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює, що природні ресурси поділяються на ресурси загальнодержавного і місцевого значення.

Наведена стаття містить майже вичерпний перелік ресурсів загальнодержавного значення, а до місцевих вона відносить ресурси, які законодавством України не віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Отже, в законодавстві України фактично відсутній перелік природних ресурсів місцевого значення, розпорядження, використання і охорона яких віднесені до компетенції органів місцевого самоврядування.

Вочевидь, для належного правового регулювання розпорядчої та організаційної діяльності органів місцевого самоврядування щодо природних ресурсів місцевого значення такого правового обсягу норм недостатньо.

Галузеві акти екологічного законодавства — Кодекси та закони містять відповідні розділи щодо компетенції сільських, селищних, міських, районних і обласних рад по розпорядженню, управлінню та охороні відповідних природних ресурсів — земельних, водних, надрових, лісових, рослинних, тваринного світу тощо.

Така кореляція суміжних галузей законодавства вже забезпечує більші правові можливості органів місцевого самоврядування для здійснення ними своєї екологічної функції. Законодавець підкреслює важливість здійснення цієї функції, поділяючи правові можливості органів місцевого самоврядування на власні і делеговані повноваження.

На практиці є випадки, коли органи місцевого самоврядування стикаються з абсолютною правовою незабезпеченістю здійснення певного напрямку своїх екологічних повноважень.

Наприклад, Земельний Кодекс України визнає існування таких форм контролю за використанням та охороною земель як державний, громадський, самоврядний.

На відміну від перших двох форм, які мають достатньо правове забезпечення щодо його здійснення, ст. 189 цього Кодексу про такий вид контролю містить тільки згадку про можливість його існування і здійснення.

Залишаються невизначеними ані об'єкти його здійснення, ані суб'єкти, об'єм і форма документування наслідків контролю, реагування на можливі порушення.

В свою чергу законодавець визначив можливість існування комунальної власності на землю, а отже й необхідність самоврядного контролю місцевих рад за використанням та охороною земель комунальної власності.

Як результат, рішеннями міських рад великих міст прийняті положення «Про самоврядний земельний контроль», що дозволяє ліквідувати законодавчу прогалину й надає правове підґрунтя діяльності секторів, відділів, департаментів самоврядного земельного контролю.

Екологічна функція органів місцевого самоврядування відносно новий напрям їх діяльності.

В умовах децентралізації владних повноважень необхідно усвідомити необхідність забезпечення засобами впливу на регіональну екологічну політику з боку органів місцевого самоврядування.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого К. Є. Соляник.

Білоус Костянтин Віталійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
4 курс, 17 група

ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНОГО УПОВНОВАЖЕНОГО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В середовищі науковців, громадських діячів, фахових експертів поширеною залишається думка про те, що для поліпшення стану забезпечення права на доступ до інформації в Україні має бути запроваджений інститут Інформаційного уповноваженого з питань контролю за реалізацією конституційного права громадян на інформацію. Разом з тим, як показує міжнародний досвід в державах, де є спеціально уповноважені органи, які на постійній основі здійснюють інституційний контроль за забезпеченням реалізації права на інформацію, імплементація норм законів про доступ до інформації відбувається успішніше.

Загалом, вперше в світовій історії посада уповноваженого з питань інформації була введена в Канаді на підставі Закону Канади «Про доступ до інформації» (1983). Комісар з питань інформації Канади здійснює контроль за реалізацією цього закону, має значні повноваження щодо розгляду скарг осіб, яким було відмовлено в доступі до інформації. Інформаційний уповноважений Канади видає рекомендації, але не наділений повноваженнями приймати акти загальнообов'язкової сили. Однак, якщо органи влади не дотримуються рекомендацій щодо розкриття інформації, він має право звернутися до суду з адміністративним позовом.

В Ірландії на підставі Закону «Про свободу інформації» створено інститут Комісара з інформації (1998). У разі звернення особи зі скаргою про порушення її права на доступ до інформації Інформаційний уповноважений Ірландії переглядає рішення органу публічної влади й за результатами перегляду може змінити або скасувати рішення, а в разі потреби — прийняти таке рішення у справі, яке буде вважати за доцільне. Важливо, що на відміну від уповно-

важеного з питань інформації Канади, рішення інформаційного омбудсмана Ірландії мають не рекомендаційний, а обов'язковий характер для органів публічної влади та інших розпорядників інформації, зміст якої становить суспільний інтерес.

У вітчизняній науковій літературі висловлюється думка, що запровадження такої посади в Україні є дуже складним та малоімовірним, оскільки Конституція України не передбачає можливості створення спеціалізованих уповноважених. Тому, щоб створити цей інститут, необхідно внести зміни до Конституції України. Проте, з огляду на політико-правові події, які відбуваються в державі, а саме обговорення на державному рівні питання щодо необхідності оновлення конституційного тексту, цей аргумент втрачає свою актуальність. Для того щоб уможливити в конституційно-правовому полі створення інституту Інформаційного уповноваженого потрібно доповнити конституційний текст положенням, яке б надавало право Верховній Раді України призначати «спеціалізованих уповноважених», з метою створення додаткових гарантій захисту та реалізації конституційних прав громадян.

Очевидно, щоб діяльність Інформаційного уповноваженого була ефективною, він мусить не лише розглядати скарги, а й бути наділений досить широким колом повноважень, які дозволять йому здійснювати ефективний та всеохоплюючий контроль за дотриманням та забезпеченням реалізації права громадян на доступ до інформації, а також, в разі потреби, мати можливість вживати заходів щодо припинення порушення цього права. На нашу думку, було б доречним наділити Інформаційного уповноваженого України повноваженнями запозиченими з практики діяльності сербського Комісара з питань інформації.

Для виконання покладених на нього функцій Інформаційний уповноважений повинен мати право:

- 1) здійснювати нагляд за дотриманням органами публічної влади при виконанні покладених на них завдань та реалізації наданих їм повноважень вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також інформувати про це громадськість і парламент;
- 2) вносити пропозиції, щодо удосконалення правового механізму забезпечення реалізації права на доступ до інформації;

- 3) розробляти для органів публічної влади методичні рекомендації, які спрямовані на поліпшення та оптимізацію їхньої роботи у сфері доступу до інформації;
- 4) розглядати скарги громадян на рішення або дії органів публічної влади, якими порушується конституційне право на доступ до інформації;
- 5) організовувати навчальні курси для державних службовців, роз'яснювати їм їхні права і обов'язки у сфері здійснення права на доступ до інформації, з метою підвищення ефективності реалізації цього права;
- 6) інформувати громадськість про зміст права на доступ до інформації й правовий порядок його реалізації. Рішення Інформаційного уповноваженого України мають бути обов'язковими до виконання, з можливістю їх подальшого оскарження в рамках адміністративного судочинства. Загальнообов'язковість рішень — це об'єктивно обумовлена необхідність, метою якої є забезпечити Інформаційного уповноваженого дієвим правовим інструментарієм державно-владного впливу на порушників.

Безумовно, ефективність функціонування такого інституту значною мірою залежатиме від особи, яка його очолить. Для того щоб запобігти обранню на посаду Інформаційного уповноваженого заангажованих, бандитськими та фінансово-олігархічними кланами осіб, необхідно щоб кандидати на заняття такої посади маючи за плечима «багаторічний» досвід роботи у сфері захисту та утвердження прав людини обов'язково отримали схвалення авторитетних громадських організацій та правозахисних груп. А на рахунок осіб, які працюють або раніше працювали в системі органів публічної влади чи правоохоронних відомствах, то вони взагалі повинні бути позбавлені права висувати свої кандидатури на зайняття цієї посади. Такі неординарні вимоги повинні стати непохитною гарантією того, що на посаду Інформаційного уповноваженого буде обрана людина, яка дійсно бажає змінити ситуацію в галузі свободи інформації і права на доступ до інформації. В цьому питанні показовим прикладом для України може стати Австралія, де на посаду Інформаційного уповноваженого був запрошений профе-

сор права, котрий у 1970-х роках був одним із засновників Комітету свободи інформації.

Отже, значення має не лише обсяг повноважень Інформаційного уповноваженого, а й порядок його призначення та вимоги яким повинен відповідати кандидат на цю посаду. Якщо ж не буде дотримано цих умов, то враховуючи сьогочасну державно-правову дійсність, марно сподіватися, що цей інститут не перетвориться на чергову фікцію, як це, наприклад, сталося з Міністерством інформаційної політики, результатів роботи якого не бачить ні громадськість, ні парламент. Тому, до піднятої нами проблематики, потрібно підходити ширше, а ніж до вирішення вузькопрофільного питання створення чергового відомства. По-перше, потрібно упорядкувати завдання та повноваження вже існуючих органів, ліквідувавши дублювання окремих функцій. По-друге, вирішити, як бути з тими структурами, які існують, але результативність діяльності яких надзвичайно низька або й в загалі відсутня. Тільки визначившись, яке майбутнє має бути у вже існуючих відомств, у якому напрямі їх необхідно реформувати, ми можемо говорити, про об'єктивну обумовленість та раціональну необхідність створення нових органів.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, в. о. завідувача кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. М. Слїнько.

*Велігоцька Олександра Олексїївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 23 група*

ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Дисциплінарна відповідальність і досі залишається однією з найактуальніших та найважливіших на практиці видів юридичної відповідальності, яка застосовується до державних службовців, а також одним із найнеобхідніших

заходів забезпечення ефективного функціонування інституту державної служби в Україні, а проблеми її застосування постійно досліджуються провідними вченими. Однак, незважаючи на значну увагу науковців до проблем у зазначеній сфері, цей інститут все ще залишається недостатньо врегульованим на законодавчому рівні.

Так, значним здобутком у законодавчому врегулюванні питання дисциплінарної відповідальності державних службовців стало прийняття Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-УІ. Дисциплінарній відповідальності присвячено 8 з 9 статей VIII розділу «Дисциплінарна та майнова відповідальність державного службовця». У ч. 1 ст. 52 Закону закріплено визначення дисциплінарної відповідальності, яка полягає в дисциплінарних стягненнях з державного службовця за вчинення дисциплінарних проступків, визначених Законом «Про державну службу».

Так, у ч. 2 цієї ж статті чітко визначено підставу для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності — вчинення ним дисциплінарного проступку. Це значний крок уперед порівняно з формальними підставами для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності, визначеними ч. 1 ст. 14 чинного Закону «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ, а саме:

- невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- перевищення повноважень, порушення обмежень, пов'язаних із проходженням державної служби;
- вчинок, який порочить особу як державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює.

Очевидно, що вищезазначений перелік дуже вузький і розмитий, це певною мірою обмежує можливість притягнення державних службовців до відповідальності за вчинення ними дисциплінарних проступків. Проте є недоліки в цьому сенсі і у «новому» Законі, який у ч. 3 ст. 52 встановлює вичерпний перелік дисциплінарних проступків, а це в свою чергу обмежує в подальшому можливість притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності за порушення службової дисципліни, які виходять за межі переліку. В даному аспекті законодавцю потрібно бути не таким категорич-

ним і більш гнучким під час встановлення аналогічного переліку. Певним недоліком є також і звичайне перерахування дій, що становлять об'єктивну сторону дисциплінарних проступків, без їх конкретизації, адже, очевидно, необхідне зазначення конкретних складів дисциплінарних проступків.

Незрозумілим також залишається те, за яке правопорушення державного службовця можуть звільнити з посади державної служби, оскільки цей вид стягнення залишився поза межами регулювання Закону.

Також слід відзначити, що у дисциплінарному провадженні для порушення справи щодо дисциплінарного проступку потрібна наявність підстави, однак чинний Закон не передбачає таких підстав, але зауважує лише розмите поняття «достатні дані, що вказують на ознаки дисциплінарного проступку державного службовця».

На нашу думку, законодавче закріплення підстав для порушення справи щодо дисциплінарного проступку та обставин, які унеможливають провадження у справі, значним чином полегшило б початкову стадію дисциплінарного провадження.

Також не доцільно говорити про достатню регламентацію проведення службового розслідування, оскільки не визначено:

- 1) конкретний перелік учасників службового розслідування із зазначенням їхніх посад (працівник кадрової, юридичної служби; свідки — особи, яким можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню; спеціаліст, експерт тощо). Натомість законодавець чітко визначив лише кількість осіб у складі комісії з проведення службового розслідування та випадки, в яких участь у комісії буде брати представник Національного агентства України з питань державної служби;
- 2) порядок установа відомостей щодо справи, види доказів, які можуть при цьому надаватися, та особливості доказування.

Разом з тим в українському законодавстві немає системи контролю за відповідністю накладеного дисциплінарного стягнення тяжкості проступку державного службовця.

Варто також зазначити, що дисциплінарна відповідальність окремих груп державних службовців передбачена спеціальними дисциплінар-

ними статутами, наприклад Дисциплінарним статутом митної служби України, Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України, Дисциплінарним статутом прокуратури України тощо. Основні особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності порівняно із загальною: чітко встановлене коло суб'єктів такої відповідальності у межах конкретного державного органу, повніше визначення дисциплінарного проступку та ширше коло заходів дисциплінарного впливу.

Однак, незважаючи на присвячення питаням дисциплінарної відповідальності державних службовців окремого розділу та восьми статей Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-УІ, що містять визначення дисциплінарного проступку, підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності, види та порядок застосування дисциплінарних стягнень і загальний порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, однак однією з найбільш актуальних і важливих проблем у сфері притягнення державних службовців України до дисциплінарної відповідальності залишається розпорошеність правових норм і правил, що регулюють це питання. Важливо також, що негативним фактором залишається й неповна врегульованість взаємовідносин, що складаються під час притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності, на законодавчому рівні.

Зважаючи на зазначене, для вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців буде за доцільне усунути виявлені недоліки Закону України «Про державну службу» та у подальшому систематизувати й уніфікувати норми, що регулюють дисциплінарну відповідальність державних службовців, і створити єдиний законодавчий акт, який би передбачав не лише перелік дисциплінарних проступків, а й їхній зміст, визначав диференціацію всіх без винятку дисциплінарних стягнень, які можна застосувати до державних службовців залежно від дисциплінарних проступків; встановлював єдину процедуру дисциплінарного провадження з розмежуванням його стадій, зазначенням приводів для порушення справи щодо дисциплінарного проступку та обставин, які виключають провадження у справі, переліку учасників дисциплінарного провадження та службового розслідування з визначеним пра-

вовим статусом, видів доказів та особливостей доказування, а також чіткого переліку підстав дисциплінарної відповідальності, в тому числі й до різних категорій державних службовців.

На нашу думку, втілення в життя цих пропозицій і подальше дослідження питань дисциплінарної відповідальності сприятиме вдосконаленню механізму юридичної відповідальності державних службовців України та сумліннішому виконанню ними своїх посадових обов'язків і дотриманню службової дисципліни.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Є. Куш.

*Джиба-Бондаренко Дар'я Юрійвна
Національний авіаційний університет,
студентка, Юридичний інститут,
5 курс, група ПР-502*

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНУ ЮСТИЦІЮ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Зниження ефективності існуючих заходів кримінально-правового впливу на суспільні відносини — одна з нагальних проблем української дійсності. Це, в свою чергу, зумовлює негативну динаміку злочинності в країні. Перевантаженість системи правоохоронних органів зумовлює необхідність її структурної перебудови. Та це не є гарантією підвищення ефективності її функціонування.

Під приватно-правовими засадами кримінальної юстиції варто розуміти передбачені нормами чинного законодавства правові режими, які надають процесуального значення волевиявленню приватних осіб — безпосередніх сторін кримінального конфлікту, що зумовлює якомога швидше та повніше задоволення їх законних прав та інтересів. Це сприяє зниженню

рівня завантаженості системи правоохоронних органів, що в комплексі з одночасним проведенням реструктуризації, зможе значно вплинути на ефективність її функціонування та призведе до зниження рівня злочинності у країні. А, отже, відбудеться досягнення задекларованих у кримінальному законодавстві цілей.

У правозастосовній практиці багатьох демократичних країн світу вже довгий час важливе місце займають механізми та процедури, спрямовані на ефективне вирішення кримінально-правових конфліктів з урахуванням особистих (приватних) інтересів його безпосередніх сторін (правопорушника і потерпілого). Прослідковується зменшення карного ухилу в процесі застосування заходів кримінально-правового характеру: на порушника головним чином покладається обов'язок відшкодувати завдані збитки тому суб'єкту, на права та інтереси якого було здійснено посягання. До того ж, у якості кримінальних санкцій все частіше застосовуються ті, які не пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, — позаяк це створює додатковий тягар для бюджету держави. На наш погляд, вплив на свідомість порушника шляхом застосування заходів, пов'язаних з обмеженням майнових прав (штрафи, конфіскації тощо) є наразі найефективнішими (в аспекті реалізації реститутивної і превентивної мети кримінального покарання).

З часів прийняття незалежності і до цього часу здійснюється ґрунтовна перебудова нормативної бази українського права в аспекті дотримання задекларованого в ст. 3 Конституції гуманістичного принципу. Тенденції щодо реформування системи вітчизняної кримінальної юстиції в напрямі її гуманізації найбільш яскраво прослідковуються у появі в КПК 2012 р. інституту угод про примирення між правопорушником і потерпілим, а також в розширенні переліку кримінальних правопорушень, провадження за якими здійснюється у формі приватного обвинувачення. Також варто зауважити, що і матеріальний закон (Кримінальний кодекс) містить відповідні положення: приватноправові засади в кримінальному праві України поширюються на інститути обставин, що виключають злочинність діяння; призначення покарання; звільнення від покарання та його відбування; звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналіз матеріальних і процесуальних норм, що регламентують зазначені інститути, свідчить про зміщення акцентів кримінальної політики: на зміну усталеному державно-каральному підходу приходять ще донедавна акцесорний приватноправовий спосіб вирішення соціальних конфліктів. В цьому контексті варто зауважити, що реалізація можливості захисту і відновлення порушених прав та інтересів наразі багато в чому залежить від самої особи потерпілого: відкриття проваджень за понад п'ятдесятьма статтями КК України здійснюється лише у випадку подачі нею відповідної заяви; а швидкість та способи відновлення прав та інтересів, отримання компенсації за завдані збитки залежить від ступеня її особистісної взаємодії з особою правопорушника у кримінальному провадженні.

З урахуванням того, що рівень правоосвіченості наших громадян є наразі доволі низьким, вважаємо цілком доцільним внесення доповнень до відповідних положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, які б більш детально регламентували інститути приватного обвинувачення та угод про примирення. Також необхідним є поширення практики надання правової допомоги (роз'яснень) з питань реалізації потерпілими та правопорушниками їх прав в аспекті медіативного шляху врегулювання конфлікту.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту НАУ С. Р. Багіров.

*Ковтун Марина Сергіївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри
адміністративного права*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загальні засади економічної діяльності в Україні врегульовані на конституційному рівні. Саме держава закріплює засоби забезпечення

діяльності різноманітних суб'єктів економічних зв'язків, встановлює порядок та процедури, механізми їх забезпечення.

Гарантування на рівні Основного Закону принципів ринкової економіки, економічної багатоманітності, непорушності права приватної власності, свободи підприємницької діяльності, єдності та прозорості економічного простору є пріоритетним вектором розвитку нашої держави.

Визначальною складовою економічної системи є антимонопольне регулювання, основоположні засади якого знайшли своє відображення безпосередньо у Конституції України.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 Конституції України закріплено принцип забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монополією становити на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Згідно п. 8 ч. 1 ст. 92 виключно законами України визначаються правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання.

Вимоги ч. 3 ст. 42 та п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України — фундамент, на якому ґрунтується система захисту конкуренції в нашій державі.

Відображення підвалин політики щодо розвитку та захисту конкуренції безпосередньо у Конституції підтверджує важливу роль, яку повинна відігравати антимонопольна політика в системі державного регулювання.

Західні експерти відзначають, що відповідних положень немає в Основних Законах багатьох країн, які входять до Європейського Союзу.

Вимоги до захисту конкуренції, дотримання принципу вільної ринкової економіки з вільною конкуренцією містяться в Договорі про Європейський Союз, і лише через застосування положень згаданого договору обов'язкові для країн, які входять до його складу.

Вищезазначені приписи Конституції України фактично закріплюють таку важливу засаду економічної системи як свобода підприємницької діяльності.

Як справедливо вказує Ю. В. Ткаченко, саме свобода підприємницької діяльності має осно-

вположенне значення для становлення і розвитку ринкової економіки в державі. Саме вона є тим «локомотивом», який зможе із сучасної слаборозвинутої та енергозалежної економіки України створити конкурентоздатну на світовому рівні та самодостатню систему економічних відносин.

У цьому аспекті важливу роль відіграє держава, яка має забезпечувати рівноправне конкурентне поле для підприємницької діяльності, справедливо та ефективно спрямовувати державні ресурси та кошти в економічну систему, відмовитися від державної монополізації ринку або окремих його сфер (наприклад, газової сфери) і не допускати їх монополізації іншими учасниками економічних відносин. Це також передбачає певні дії держави по стимулюванню інвестиційної діяльності.

Крім того, у Конституції України закріплені повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших державних органів, які стосуються формування та реалізації економічної політики. Закріплено, зокрема, що саме Верховною Радою України визначаються засади зовнішньої та внутрішньої політики.

Конституцією України врегульований і порядок призначення голови Антимонопольного комітету України.

Так, відповідно до п. 12 ст. 85 Конституції України Голова Антимонопольного комітету України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України та звільняється Верховною Радою України.

Саме наявність інституційної складової на конституційному рівні є однією з гарантії дієвої системи антимонопольного регулювання.

За сучасних умов, треба зважати, що держава має не лише захищати, але й всіляко підтримувати чесну конкуренцію та свободу договору, гарантувати вільне переміщення осіб, товарів, послуг і капіталу, а також активно застосовувати заходи адвокатування конкуренції.

Отже, конституційні норми складають нормативно-правовий фундамент розвитку законодавчої бази щодо регулювання антимонопольної діяльності в Україні.

Колисенко Анастасія Ігорівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра
конституційного права України

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ КОНТРАСИГНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні після політичних подій у листопаді 2013 року — лютому 2014 року модель взаємовідносин між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, а саме сфера відносин щодо скріплення актів Президента України підписами Прем'єр-міністра та міністра (контрасигнування), зазнали певних змін. Це пов'язано передусім зі зміною форми державного правління з президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську.

Інститут контрасигнатури в умовах президентсько-парламентської республіки ґрунтовно відрізняється від аналогічного в умовах парламентсько-президентської.

В президентсько-парламентській республіці, коли президент має право одноосібно припинити повноваження прем'єр-міністра або міністра, відмова підписати акт глави держави може означати їх відставку. За таких умов відбувається пониження ролі та можливостей інституту контрасигнатури, зведення його до формального візування відповідного акту президента.

Зовсім іншу роль відіграє інститут контрасигнатури в парламентсько-президентській республіці, коли уряд призначається парламентом та його повноваження ним припиняються. Якщо парламентська більшість (відповідно й уряд) не підтримують політичну лінію президента, контрасигнування актів президента стає не просто формальним актом, а дійсно волевиявленням прем'єр-міністра або міністра і дає можливість говорити про сумісні повноваження президента та прем'єр-міністра.

Варто зазначити, що у світовій практиці єдиного підходу до трактування значення інституту контрасигнування до сьогодні не існує. На думку вчених, контрасигнування виконує такі функції: надає актам глави держави юридичної сили, слугує обґрунтуванням відповідальності міністрів за ці акти перед судом і парламентом; є формою перенесення полі-

тичної відповідальності за акти президента на уряд та його окремих членів; забезпечує гарантії проти зловживань повноваженнями з боку обох сторін, що ставлять свої підписи — глави держави і глави уряду; підтверджує надання урядом дозволу на підписання акту главі держави; засвідчує справжність підпису глави держави, вказує на колегіальність прийнятого рішення; є способом розмежування повноважень виконавчої влади.

В Україні інститут контрасигнації зазнав дивовижних метаморфоз. Спершу він мав суто формальний характер: цілком залежні від Президента Прем'єр-міністр і міністри скріплювали своїми підписами будь-які його акти.

Після конституційної реформи відносно незалежний від глави держави уряд В. Ф. Януковича заявив про своє право утримуватися від контрасигнації у разі незгоди із змістом акта. Це право було закріплене у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 21 грудня 2006 р.

Однак Президент сприйняв даний закон як обмеження його конституційних повноважень, і 16 травня 2008 р. було прийнято новий Закон «Про Кабінет Міністрів України», в якому цих і подібних «обмежень конституційних повноважень» Президента не залишилося.

З переходом до парламентсько-президентської форми правління значно звузилась сфера контрасигнування актів глави держави, що мають скріплюватися підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт і його виконання.

Якщо відповідно до Конституції України в редакції 1996 року акти Президента, видані в межах його повноважень, скріплювалися підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання, за 13 пунктами статті 106, то згідно з її новою редакцією їх кількість зменшилася до 4.

Сама процедура контрасигнації в Україні має дещо «перекручені», «спотворені» риси. Зокрема, частина третя статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» встановлює обов'язок Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт Президента України, скріпити його своїми підписами у п'ятиденний строк із дня надходження акта.

В Законі України «Про правила етичної поведінки» передбачено обов'язок Прем'єр-міністра України та міністра самостійно оцінювати правомірність наданих Президентом України рішень, і в разі, якщо вони суперечать законодавству, урядовці повинні утримуватися від їх виконання. Тобто, питання щодо можливості членів Кабміну не скріплювати своїми підписами акти Глави держави досі по-різному врегульовано в різних законах.

Практика опублікування актів Президента України свідчить, що вони офіційно оприлюднюються без підписів Прем'єр-міністра та міністра.

Так, у вересні 2006 року декілька указів Президента України було повернуто з Секретаріату Кабінету Міністрів України до Секретаріату Президента України без скріплення підписом Прем'єр-міністра України та відповідного міністра. Також, жоден нормативно-правовий акт не передбачає наслідків для урядовців у разі їх відмови скріпити підписами акт глави держави.

Тобто, інститут контрасигнування в системі стримувань і противаг в Україні фактично залишається неефективним та істотно не впливає на покращення взаємодії між Президентом України та Урядом.

Постійні конфлікти між вищими органами державної влади демонструють нам відсутність ефективних засобів взаємодії між цими органами.

Інститут контрасигнування повинен бути ефективним, діючим важелем здійснення державної влади, перешкоджати узурпації влади, вказувати на колегіальність прийнятого рішення, а не перетворюватись у формальну, суто технічну процедуру.

Вищезазначене свідчить, що норми законодавства України, які регулюють питання щодо контрасигнації актів Президента України, мають численні недоліки, що потребують термінового усунення.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України В. П. Колісник.

Лапкін Андрій Васильович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри організації
судових і правоохоронних органів

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ І ГАЛУЗЕВЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПРОКУРАТУРУ: ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ

В умовах проведення конституційної реформи, а також прийняття нового Закону України «Про прокуратуру» набуває актуальності проблема відповідності галузевого законодавства про прокуратуру Основному Закону держави, що є запорукою створення надійного правового підґрунтя для функціонування цього органу в системі державної влади.

Прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. стало важливим етапом реформування органів прокуратури за роки незалежності. Було змінено систему прокуратури, встановлено нові вимоги до прокурорів та порядок кадрового забезпечення прокуратури, запроваджено органи прокурорського самоврядування та ін. Слід наголосити, що за своєю природою цей Закон відноситься до органічних, оскільки посилання на нього міститься у ст. 123 Конституції України, яка передбачає, що «організація і порядок діяльності органів прокуратури України визначаються законом». В цьому відношенні норми Закону доповнюють і конкретизують конституційні приписи стосовно прокуратури, викладені у Розділі VII та п. 9 Перехідних положень, а також регламентують інші аспекти організації та діяльності прокуратури, неврегульовані Основним Законом. Відповідно, ці положення вказують на тісний взаємозв'язок Закону «Про прокуратуру» та Конституції України, а також на необхідність їх системного і взаємоузгодженого реформування.

Необхідно відмітити, що новий Закон «Про прокуратуру» приведений у більшу відповідність до Конституції України, ніж попередній. З одного боку, він заповнив деякі прогалини правової регламентації питань прокуратури, які існували раніше, приміром, встановив перелік вимог до кандидата на посаду Генерального прокурора України, які раніше

не закріплювалися ані в Конституції, ані в Законі. Також у ньому більше не згадуються функції прокуратури, викладені у п. 9 Перехідних положень Основного Закону: нагляду за додержанням і застосуванням законів та досудового слідства, що свідчить про рішення законодавця скасувати їх. Щодо функції досудового слідства це відбудеться зі створенням Державного бюро розслідувань, але не пізніше 20 листопада 2017 р. Натомість функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів остаточно скасовано, хоча при цьому введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, як того вимагає п. 9 Перехідних положень Конституції, не відбулося, в чому вбачається порушення Основного Закону.

Поряд з цим, Закон «Про прокуратуру» зберіг деякі протиріччя у визначенні статусу прокуратури, які існували раніше. Так, приміром, Закон не вирішує принципового питання щодо місця прокуратури серед органів державної влади.

Таким чином, зберігається закладена у Конституції України колізія, коли ст. 6 Конституції України передбачає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, проте статус прокуратури врегульований на рівні окремого Розділу VII Основного Закону, який не містить жодних вказівок на приналежність прокуратури до якоїсь із гілок державної влади.

Зберігаються проблеми і в аспекті регламентації функцій прокуратури. Так, ч. 3 ст. 2 встановлює, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України. Таким чином, визначений у ст. 121 та п. 9 Перехідних положень Конституції України перелік функцій прокуратури є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає, жодний інший законодавчий акт, в т. ч. Закон, не можуть покласти на прокуратуру додаткових функцій. Такий підхід законодавця зумовлений необхідністю максимально чітко окреслити предметну сферу діяльності прокуратури, визначити її функціональне місце у державному механізмі, уникнути дублювання з роботою інших органів державної влади, а також, певним чином, гарантувати незалежність прокуратури — з одного боку, а з іншого — стримати можливості розширення її впливу на суспільні

відносини у державі і зберегти їх в межах системи визначених Конституцією функцій.

Разом з тим, про недоцільність такої «в'язки» функцій прокуратури до Конституції України, як і закріплення у Конституції України системи функцій прокуратури, свідчить підвищена стабільність Основного Закону, що не дозволяє оперативно на законодавчому рівні змінювати напрямки прокурорської діяльності, не вносячи зміни до Конституції України. Прикладом, що ілюструє недоцільність такої моделі, є ситуація з регламентацією функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. Так, ст. 2 Закону «Про прокуратуру» відтворює передбачену Основним Законом у редакції 1996 р. систему функцій прокуратури України, проте у ній не знайшов відображення п. 5 ст. 121 Конституції України, яким вона була доповнена у зв'язку із прийняттям Закону № 2222-IV від 08.12.2004, що закріпив згадану функцію. Натомість питання її реалізації визначені п. 1 Розділу XIII «Перехідні положення» Закону, відповідно до якого прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді. Таким чином, Закон усупереч Конституції фактично включив дану самостійну наглядову функцію до складу іншої конституційної ненаглядової функції прокуратури, а саме представництва інтересів громадянина або держави в суді. Такий підхід законодавця зумовлений намаганням позбавитися будь-яких проявів здійснення прокуратурою «загального нагляду», але протирічить правилам законодавчої техніки. Усунення даної колізії передбачає проект внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади), яким пропонується взагалі скасувати дану функцію, виключивши п. 5 зі ст. 121 Основного Закону. В результаті, буде усунуто існуючу невідповідність між Конституцією і Законом, і прокуратура повністю припинить здійснення згаданої функції у будь-якій формі.

Макаров Михайло В'ячеславович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, міжнародно-правовий факультет,
4 курс, 2 група

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Постійне втручання з боку Російської Федерації у внутрішні справи України є серйозною перешкодою на шляху до Європейської спільноти. Така поведінка сусідів кидає виклик не тільки всьому цивілізованому світу, а й ускладнює розуміння конституційного статусу східних областей.

Основні принципи міжнародного права є загальновизнаними нормами вищого порядку, які утворюють фундамент конституційного права і покликані забезпечити стабільне та ефективне функціонування міжнародної системи.

Наприклад, Основний Закон України втілює наступні важливі міжнародні конституційні принципи:

- 1) принцип цілісності та недоторканності, відповідно до якого вся система територіального устрою держави пов'язана єдиною системою законодавчих, виконавчих, судових та контрольно-наглядових органів і утворює цілісну державну єдність (ст. 2);
- 2) принцип централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, за яким окремі територіальні одиниці перебувають у підпорядкуванні держави, а нижчий рівень системи є територіальною основою місцевого самоврядування (село, селище, райони в містах), та інші принципи. Територіальний устрій України згідно зі ст. 132 Конституції України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографіч-

них особливостей, етнічних і культурних традицій.

Однак позиція України стосовно Донецької і Луганської областей є рішучою і незмінною: ці адміністративні одиниці, як і Автономна Республіка Крим та місто Севастополь, є складовими частинами України, на які розповсюджується державний суверенітет. Ці території, в недалекому майбутньому, повернуться під юрисдикцію нашої держави. Верховні Ради (незаконно створені органи) так званих Донецької та Луганської Народних Республік (ДНР і ЛНР) проголосили свою незалежність від України в 2014 році після квітневого збройного конфлікту з силами правоохоронних органів України.

На підконтрольній їм території були проведені незаконні референдуми, які не були визнані жодною державою. Нові конституції, за якими обидві республіки оголошувалися суверенними державою і суб'єктом міжнародного права, були прийняті Верховними Радами обох республік в травні 2014 року, і є юридично нікчемними.

Станом на сьогодні вказані області є територією України. Це невизнані держави, оскільки на даний момент не отримали визнання з боку хоча б однієї держави-члена ООН. У той же час республіки визнали незалежність один одного і з 24 травня 2014 по 18 травня 2015 були співзасновниками та членами конфедеративної міждержавної Спілки народних республік і Новоросії. Єдиною державою, що визнала незалежність обох республік, є Південна Осетія, яка сама не є членом ООН і має обмежене визнання.

Природньо, що Україна не визнає ДНР і ЛНР державами, а розглядає їх як терористичні і сепаратистські організації, організовані і озброєні Російською Федерацією, які за підтримки російських військ незаконно захопили і утримують українську територію. Де-факто контрольовані ДНР і ЛНР території відповідно до українського законодавства вважаються тимчасово окупованими.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого О. Г. Кушніренко.

*Малишкіна Наталя Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра конституційного права України,
головний спеціаліст територіального управління
Державної судової адміністрації України
у Харківській області*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСТРОКОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ КАБІNETУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ

У відповідності до положень статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Кожна з гілок влади займає своє місце системі державної влади і виконує тільки їй притаманні завдання і функції. В. Чиркін зазначає, що згідно з концепцією розподілу влад перше місце серед гілок державної влади належить законодавчій. Виконавча та судова влади хоча і мають свою сферу діяльності, але діють від імені та на виконання закону. Особливість виконавчої влади серед гілок державної влади, на думку В. Авер'янова, полягає в тому, що саме у процесі її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важелів державного регулювання і управління важливими процесами суспільного розвитку.

Частини 2 та 3 статті 113 Конституції України визначають, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України, згідно статті 87 Конституції України, може бути внесене на розгляд Верховної Ради України Президентом України або за пропозицією не менш як однієї третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України підтриманою їх підписами. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України розглядається на пленарному засіданні Верховної Ради України, після закінчення обговорення проводиться голосування щодо прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України вважається прийнятою, якщо за неї проголосу-

вала більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

Отже Конституція України фактично визначає загальний порядок дострокового припинення повноважень Кабінету Міністрів України за ініціативою Верховної Ради України або Президента України, однак не встановлює конкретні підстави порушення в парламенті питання про відповідальність Кабінету Міністрів України, визначаючи лише, що пропозиція про розгляд цього питання повинна виходити або не менш як від 150 народних депутатів або від Президента України. Безсумнівно, що дострокове припинення повноважень Кабінету Міністрів України є заходом конституційної відповідальності уряду і перед парламентом, який є органом загальнонаціонального представництва, і перед Президентом України, як главою держави. І хоча стаття 87 Конституції України не встановлює підстави дострокового припинення повноважень Кабінету Міністрів України, але, на нашу думку, такими можуть бути у тому числі — результати звіту уряду перед парламентом.

Як зазначав А. Георгіца, стабільність уряду має суттєве значення для забезпечення стабільності конституційного ладу, оскільки Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади в Україні забезпечує державний суверенітет та економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку тощо. Виходячи з цього в ч. 2 ст. 87 Конституції України встановлено, що питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися парламентом більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Ставити питання про відповідальність уряду раніше, ніж через рік після затвердження парламентом України Програми діяльності Кабінету Міністрів України було б недоцільно, оскільки це не дало би можливості стабільно працювати уряду над виконанням урядової програми, яка затверджена парламентом. Такий підхід законодавця щодо регламентації цього питання від-

повідає зарубіжній практиці конституціоналізму, насамперед європейській.

У підсумку зазначимо, що сьогодні виконавчій владі, її органам відводиться суттєва роль у функціонуванні всього державного механізму України. Проте до цього часу українським законодавством не врегульовано багато питань, пов'язаних не лише з правовим статусом органів виконавчої влади, з принципами і порядком їх діяльності та взаємодії з органами інших гілок влади, але практично не регламентованою на законодавчому рівні залишається і процедура дострокового припинення повноважень уряду.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Ф. В. Веніславський.

Маришук Світлана Анатоліївна
Головне територіальне управління юстиції
в Київській області, провідний спеціаліст

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ

В сучасних умовах відкритість та прозорість органів державної влади є запорукою не лише доступності адміністративних послуг для громадян, але й засобом антикорупційної політики держави.

На сьогодні процес трансформації органів влади в єдиний електронний уряд, який здатний забезпечити нову якість обслуговування громадян та нову ефективність державного управління, лише набирає обертів в нашій країні. Електронне урядування — спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій.

Необхідність запровадження такого електронного врядування простежується в усіх органах державної влади. Для ілюстрації розглянемо доцільність створення та функціонування електронного врядування в органах юстиції.

Електронне врядування в органах юстиції могло б значно мінімізувати час надходження звернень громадян та їх розгляду, а також спростити процедуру внутрішнього підпису документів як виконавцем, так і керівниками структурних підрозділів та керівником управління загалом.

Так, проблемним питанням, з яким зустрічається кожен спеціаліст відділів територіальних управлінь юстиції є несвоєчасне надходження документів безпосередньо до виконавця. Досить часто через завантаженість працівників поштових відділень чи з інших об'єктивних причин, виконавець отримує доручення чи запит в день контрольного терміну виконання. Чи, скажімо, скарга від громадянина, що надходить до виконавця лише через декілька тижнів. Таким чином, виконавець, що одержав доручення, запит чи звернення, значно обмежений в часових рамках при підготовці відповіді та належному розгляді документів.

Крім того, впровадження електронного врядування допомогло б вирішити також питання внутрішньо-організаційного характеру. Зазвичай, після підготовки виконавцем відповіді на запит, звернення, останні візуються керівником структурного підрозділу та підписуються керівником управління. Таким чином, процедура збору усіх необхідних віз на документі безпосередньо в управлінні займає достатньо великий проміжок часу. Водночас, запровадження електронного цифрового підпису для всіх працівників органів юстиції, створення системи внутрішнього обміну документацією між виконавцем та керівництвом дозволило б значно економити службовий час працівників.

Водночас, слід наголосити на проблемних місцях, які виникатимуть в процесі запровадження системи електронного врядування в практику діяльності органів державної влади.

Сюди можна віднести несформованість нормативно-правової бази, що регулює сферу надання електронних послуг. Адже впровадження кожної такої послуги вимагає перегляду і внесення змін до нормативно-правових актів. Тому розробка технічного рішення може зайня-

ти кілька тижнів, а саме впровадження може затягнутися більше як на півроку.

Крім того, своєрідним бар'єром на шляху до запровадження електронних послуг в Україні є також забезпечення електронної ідентифікації суб'єкта звернення, а також забезпечення цілісності та юридичної сили поданих документів в електронній формі шляхом накладання електронного цифрового підпису. Опіраючись на досвід зарубіжних країн нагальною потребою є створення спеціальних пунктів доступу до електронних послуг, що дозволяє значно розширити цільову аудиторію та популярність е-послуг. Разом з тим, враховуючи на територіальну структуру органів юстиції, які знаходяться в кожному районі області, функції щодо ідентифікації громадян для здійснення подальших операцій, можна покласти на працівників районних територіальних управлінь юстиції. Таким чином, доступ громадянина до е-послуг буде значно спрощений, якщо вирішити завдання ідентифікації громадянина особисто в районному територіальному управлінні юстиції з наступним накладанням електронного цифрового підпису працівника органів юстиції на електронні документи цього громадянина.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових дисциплін НУ «Києво-Могилянська академія» Л. М. Шипілов.

*Мартова Юлія Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Інститут підготовки кадрів
для органів юстиції України,
2 курс, 4 група*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ

У розвинених демократичних країнах правове регулювання судової влади відбувається насамперед на конституційному рівні, а вже на основі положень Основних Законів розробляється законодавство про судоустрій. Вихідною ідеєю при визначенні ролі і місця судової влади на

конституційному рівні є принцип поділу влади, який виступає фундаментальною засадою побудови більшості сучасних держав.

У системі поділу державної влади однією з її гілок згідно зі ст. 6 Конституції України є судова влада, призначення якої полягає в захисті прав і свобод людини і громадянина, конституційного ладу України, забезпеченні відповідності актів Верховної Ради України, Президента України, органів виконавчої влади України та органів місцевого самоврядування Конституції України, дотримання законності в застосуванні законів та інших нормативних актів України. Існування самостійної гілки судової влади поряд із законодавчою та виконавчою — це необхідний атрибут будь-якої демократичної держави.

Правовий статус суддів визначається Конституцією України (Розділ VII, XIII), Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими правовими актами. Зокрема, на рівні Основного Закону закріплюються принципи статусу суддів, порядок призначення їх на посади, підстави для звільнення, гарантії незалежності та недоторканності носіїв судової влади. Вітчизняна конституція у порівнянні з конституціями провідних країн ЄС відрізняється значним обсягом правового регулювання означених питань, що обумовлено необхідністю забезпечення принципу верховенства права в демократії, що розвивається.

В проєкті змін до Розділу VIII Конституції України, розробленому Конституційною комісією України у серпні 2015 р., викладено низка суттєвих новацій в конституційно-правовому регулюванні статусу суддів.

По-перше, скасовано інститут першого призначення суддів. У такий спосіб забезпечено принцип незмінюваності суддів: їх призначатиме на посади Президент України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення суддів на посади здійснюватиметься за конкурсом, крім випадків, передбачених законом. Роль Глави держави у цьому процесі буде суто церемоніальною, тобто вирішальну роль в доборі суддів відіграватимуть органами судової влади.

По-друге, Проєктом змін до Конституції України передбачено трансформацію органу, який є відповідальним за добір та кар'єру суддів — Вища рада юстиції стане Вищою радою правосуддя. Склад даного органу та заса-

ди його формування привлений у відповідність із міжнародними стандартами: його більшість становитимуть судді (судді у відставці), обрані або призначені самими суддями. З метою забезпечення неупередженого ухвалення рішень зі складу Ради виводиться Генеральний прокурор України.

По-третє, по-новому сформульовані підстави звільнення суддів та припинення їх повноважень, до яких належатимуть такі: неможливість виконувати повноваження за станом здоров'я, порушення вимог щодо несумісності, вчинення дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками — що є несумісним зі статусом судді або виявило його явну невідповідність займаній посаді, відставка або звільнення за власним бажанням, ненадання згоди на переведення у випадку ліквідації чи реорганізації суду, досягнення суддею шістдесяти п'яти років, припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави, набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним, смерть набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді.

По-четверте, Проєкт змін до Конституції підвищує вимоги до кандидатів на посаду судді, зокрема віковий ценз збільшується до 30-ти років. Ця новація спрямована на залучення до судової системи більш досвідчених та морально зрілих суддів.

По-п'яте суддівський імунітет звужується до функціонального, характерного для більшості європейських країн. Інститут функціонального імунітету виконує двоєдине завдання: унеможливлення здійснення зовнішнього тиску на суддів та передбачення скоєння посадових злочинів. Проєктом змін до Конституції передбачено, що суддя не може бути без згоди Вищої ради правосуддя затриманий чи утримуватись під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час вчинення або безпосередньо після вчинення злочину. Таке правило сприятиме зменшенню неправомірного (у тому числі політично обумовленого) тиску на суд з боку парламенту й повністю відповідає міжнародним стандартам.

По-шосте, досить суттєво змінюється правовий статус судді Конституційного Суду, який похідним від правового статусу судді загалом як

представника судової влади. Разом з цим статус судді Конституційного Суду України має свої особливості, які випливають з юридичної природи цього Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції в державі.

Проект змін передбачає:

- а) нові вимоги до суддів Конституційного Суду України;
- б) особливі підстави для звільнення цих суддів та припинення їх повноважень;
- в) надання Конституційним Судом України згоди на затримання чи утримання під вартою судді цього Суду;
- г) індемнітет судді Конституційного Суду України, тобто заборону притягнення його до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та наданням ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку;
- д) заборону будь-якого впливу на суддів Конституційного Суду України.

Таким чином, конституційні реформи, що спрямовані на більш детальне розмежування повноважень гілок влади, значну увагу приділяють статусу суддів, порядку вступу та звільненню судді з посади. Судова влада, як і інші гілки державної влади, здійснює свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів НЮУ імені Ярослава Мудрого О. М. Овчаренко.

Марчук Роман Валентинович

*Інститут законодавства Верховної Ради України,
аспірант*

ПИТАННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО (ПАРЛАМЕНТСЬКОГО) МАНДАТУ В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Майже двадцятирічна практика діяльності Конституційного Суду України свідчить про важливість конституційної юриспруденції

та правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції у «конституціоналізації» функціонування органів публічної влади, визначенні та глибинному пізнанні конституційних положень. Практика Конституційного Суду України може виступати не лише орієнтиром для діяльності органів державної влади, але й слугувати значним емпіричним матеріалом для подальшого удосконалення Конституції України та чинного законодавства.

Дослідження відповідної практики Конституційного Суду України з питань парламентського права обумовлено, серед іншого, необхідністю створення конституційно-правових засад сучасної парламентської моделі у відповідності до європейських традицій конституціоналізму, можливої подальшої конституційної модернізації інституту парламенту в Україні.

Аналіз правових позицій Конституційного Суду України з питань статусу парламентаря в Україні, правової природи депутатського мандату, реалізації повноважень народного депутата України, його імунітету та відповідальності, є окремим напрямком дослідження конституційної юриспруденції, потребує не лише широкого догматичного аналізу з позицій законодавчих актів та конституційної практики, але й доктринального осмислення.

Здебільшого предметом аналізу з боку Конституційного Суду України є питання сумісності депутатського мандату, повноважень народного депутата України, таких складових депутатського мандату, як недоторканість та відповідальність. Значна частина конституційної юриспруденції присвячена питанням реалізації повноважень парламентарів у Верховній Раді та у якості представника народу, особливостей позбавлення та обмеження мандату, гарантії депутатської діяльності тощо.

При цьому, відповідні міркування щодо депутатського мандату містяться як безпосередньо у висновках щодо відповідності Конституції України (конституційності) та рішеннях про офіційне тлумачення конституційних і законодавчих норм, так і у відповідних окремих думках суддів Конституційного Суду України, які є невід'ємною складовою практики єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Щодо сутності та природи депутатського мандата парламентаря в конституційній юриспруденції міститься низка доктринальних поло-

жень, які, однак, потребують більш ґрунтовного теоретико-прикладного осмислення та дослідження. Зокрема серед таких міркувань слід відмітити наступні:

- мандат народного депутата України ґрунтується на певному взаємозв'язку волі депутата і виборців, а зміст мандата визначається встановленим Конституцією України і законами України щодо статусу народного депутата правовим режимом (див також.: Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаповала В. М. до рішення Конституційного Суду України від 25 березня 1999 року № 1-в/99). З цих міркувань конституційне закріплення повноважень, гарантій діяльності депутата, його прав та обов'язків і визначає зміст парламентського мандату. При чому, таке конституційно-правове закріплення особливостей депутатського мандату передбачає і певні обмеження у реалізації народного представництва, які, зокрема впливають зі змісту присяги народного депутата України, яка є по суті своїй, певним конституційно-правовим обов'язком парламентарів.
- через мандат народного депутата громадяни реалізують своє право брати участь в управлінні державними справами і здійснюють народне волевиявлення (див.: Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2001 року № 1-в/2001). Отже, набуття особою мандату народного депутата є безпосереднім результатом волевиявлення на виборах, а народні депутати України, як повноважні представники Українського народу, мають виражати та захищати інтереси виборців через свою депутатську діяльність у парламенті та за його межами, при цьому не використовувати свій мандат у особистих цілях.
- депутатський мандат безпосередньо обумовлює організаційний зв'язок депутата з певною політичною силою і утвореною нею парламентською фракцією (див.: окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. до рішення від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010). Конституція України пов'язує чинність представницького мандата народно-

го депутата України з його входженням і перебуванням у депутатській фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списком якої він був обраний. (пункт 6 частини другої статті 81 Конституції України). Належність народного депутата України до фракції Основний Закон України закріплює як його конституційний обов'язок, необхідний для чинності його мандата як парламентаря. Разом з тим, ще у Рішенні від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 Конституційний Суд України зазначив, що «реалізація повноважень Верховної Ради України уможливлена наявністю повноважень народних депутатів України», тобто конституційні повноваження парламенту пов'язані із набуттям у встановленому порядку необхідної кількості мандатів депутатів.

- однією з ознак депутатського мандата, складовою статусу народного депутата України, що зумовлена природою представництва, політичним характером парламентської діяльності є вимоги щодо несумісності (Див. Рішення Конституційного Суду України від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008). У статті 78 Конституції України встановлено конституційний інститут несумісності мандата народного депутата України та міститься перелік видів діяльності, з якими народний депутат України не має права поєднувати свій депутатський мандат. Разом з цим, бланкетний характер частини другої цієї статті свідчить про невичерпний характер конституційної регламентації питань несумісності депутатського мандату, позаяк питання несумісності поза межами Конституції залежить від законодавчого врегулювання.
- така складова мандату як недоторканність народного депутата України є не особистим привілеєм, має публічно-правове значення та є додатковою гарантією створення належних умов для виконання покладених на нього обов'язків та незаконного втручання у депутатську діяльність. Таким чином, депутатська недоторканність обумовлена необхідністю конституційного забезпечення безпере-

шкодній діяльності депутатів. При цьому, слід зазначити, що Конституційний Суд України неодноразово розглядав законопроекти про внесення змін до статті 80 Конституції України стосовно обмеження депутатської недоторканності, сформувавши правову позицію про те, що зміни щодо скасування недоторканності народних депутатів України стосуються лише їхнього спеціального статусу і не впливають на зміст конституційних прав і свобод людини і громадянина (Див. наприклад: висновки Конституційного Суду України від 27 червня 2000 року № 1-в/2000, від 11 липня 2000 року, № 2-в/2000, від 5 грудня 2000 року, № 3-в/2000, від 10 вересня 2008 року, № 2-в/2008, від 1 квітня 2010 року, № 1-в/2010, від 10 липня 2012 року, № 1-в/2012, від 27 серпня 2012 року, № 2-в/2012, від 16 червня 2015 року № 1-в/2015).

Цікавим у цьому контексті є міркування, висловлене в окремій думці судді Шевчука С. В. до рішення Суду від 16 червня 2015 року № 1-в/2015 про те, що чинна редакція статті 80 Конституції України передбачає як матеріальний (свобода голосування або висловлювань у парламенті та його органах, за винятком образи чи клевети), так і процесуальний (притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт за згодою парламенту) імунітети народних депутатів України. Зазначені імунітети є складовими мандату народного депутата, виникають з моменту оголошення особи обраною на посаду та припиняються із припиненням депутатських повноважень у встановленому порядку.

Проведений аналіз конституційної юриспруденції та положень Основного Закону засвідчує, що зміст парламентського мандату пов'язаний із здійсненням народними депутатами України публічної функції представництва та вираження суверенної волі народу шляхом реалізації як конституційно визначених повноважень парламенту, так і через реалізацію власних повноважень народного депутата України як члена парламенту.

Подальше дослідження сутності та природи мандату народного депутата України на основі узагальнення конституційної практики та

аналізу наукової доктрини сприятиме виробленню концепції подальшого удосконалення конституційно-правового статусу народного депутата України, сприятиме комплексному дослідженню інституту народного представництва, як однієї із стиржневих проблем парламентського права.

Науковий керівник: д. ю. н., суддя Конституційного Суду України І. Д. Сліденко.

Матвеева Ольга Юріївна
ДРІДУ НАДУ при Президентові України,
к. держ. упр., старший викладач кафедри
економіки та регіональної економічної політики

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Стихійність змін та нестійкість соціально-економічної системи України визначають сучасний етап її розвитку, головною характеристикою якого є загострення кризових явищ, що проявляється в усіх сферах суспільного життя. У таких умовах проблема формування адекватної політики соціального захисту населення від загроз, що несе в собі криза, набуває наростаючої актуальності.

З огляду на циклічний характер кризи, якої не оминає Україна протягом останніх років, передумовами формування державної політики соціального захисту має стати орієнтація на забезпечення підтримки економічно-активного населення замість пріоритетного субсидювання найслабших і тому менш продуктивних верств населення. Не відкидаючи важливості останнього, що становить основу побудови сучасної соціальної держави, потреби в економічному розвитку також мають бути враховані. Досвід Європейських країн свідчить, що такий шлях розвитку та державобудування є найбільш прийнятним та ефективним у сучасних умовах посилення глобалізаційних

процесів, загострення проявів кризових явищ та поглиблення ринкових відносин в усіх сферах суспільного життя.

Що ж стосується соціального захисту як загальної управлінської категорії, Конституцією України передбачено (ст. 13: Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки...) розуміння характеру, масштабів та припустимих меж руйнації соціально-економічної системи держави на перехідному етапі її інтегрування у європейський простір. Критичне загострення політичних та соціальних протиріч між зростаючими потребами людей і обмеженістю ресурсів держави для їх задоволення потребує не лише абстрактного посилення ролі держави у створенні належних нормативно-правових і організаційних умов для стабілізації та забезпечення соціально-економічного розвитку, а й залучення до цього процесу державних й недержавних інститутів соціального захисту населення з метою підвищення рівня ефективності функціонування системи.

Соціальна сфера держави як цілісна динамічна система, яка забезпечує життєдіяльність суспільства через задоволення його потреб у матеріальних і духовних благах, потребує державного регулювання у напрямі вироблення механізмів та інструментів задоволення наростаючого комплексу суспільних потреб. Відповідно до засад інституційного підходу, функції і відносини, що виникають у межах соціальної сфери, реалізуються через діяльність соціальних інститутів нижчого та вищого рівня формалізації.

Інститути вищого рівня формалізації, регулювання яких здійснюється через спеціальні органи управління (організації та установи соціальної сфери і відповідні органи управління ними), утворює соціальну сферу як сукупність народногосподарських і управлінських галузей. Тому соціальну сферу визначають як сукупність галузей, програм і заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей і результатів, покликаних підвищити суспільний добробут і поліпшити якість життя населення (за підходом А. А. Халецької).

Виходячи з цього, концепція формування державної політики соціального захисту населення, яка відповідає перехідній моделі соціально-економічного розвитку України в умовах

прогнозої невизначеності, має враховувати ряд спеціальних положень.

По-перше, процес реалізації державної політики соціального захисту населення має здійснюватися у напрямі посилення тенденції децентралізації державного управління у здійсненні соціальної політики шляхом інституціоналізації соціальної сфери — тобто наділення спеціалізованих соціальних інститутів, що діють на місцевому рівні, повноваженнями держави щодо реалізації її функції соціального захисту населення. Роль державного регулювання в період загострення кризових явищ та прогнозої невизначеності в процесах суспільного розвитку країни полягає у встановленні ефективних пропорцій впливу держави на ринок, децентралізованому розподілі державної і приватної власності.

По-друге, слід визнати, що процес формування структури інститутів соціального захисту населення у сучасних умовах поглиблення кризових явищ проходить дуже складно, що пояснюється дефіцитом ресурсів та низьким рівнем ефективності діяльності органів соціального захисту населення, а відтак потребує переосмислення його концептуальних основ. З цієї позиції соціальна сфера має визнаватися рушійною силою економічного зростання держави, адже саме у ній створюються основи життєдіяльності індивіда та суспільства.

По-третє, потребують перегляду методи формування державної системи соціального захисту населення. Вони мають відповідати трьом сферам державного регулювання: економічній, соціальній та організаційно-правовій. Доцільність такої відповідності обумовлюється забезпеченням формування правового і соціально-економічного середовища, у якому створюються умови для ефективного розвитку ринків та підтримки ринкової конкуренції, перерозподілу доходу та підтримки комфортного соціально-економічного середовища для життєдіяльності громадян.

Серед інструментів, що широко застосовуються в системі соціальних інститутів, слід виділити розробку та реалізацію цільових програм та їх моніторинг. Оцінка процесу реалізації програм державного регулювання системи соціального захисту населення включає вивчення методів управління, їх ефективності, здатності та можливостей організаційних структур вирі-

шувати поставлені завдання, здатність мобілізувати наявні ресурси.

Для успішного функціонування зазначених механізмів спеціалізованими інститутами соціального захисту має проводитися аналіз чинного законодавства на відповідність його положень європейським стандартам та з метою встановлення припустимих меж регулятивного втручання держави в соціально-економічні процеси, що протікають на її територіях.

Таким чином, формування засад державної політики соціального захисту населення від наслідків системної кризи, що нині протікає в умовах прогнозованої невизначеності строків її завершення, має враховувати підходи кризового, патерналістського, превентивного та реагуючого державного втручання. Таке втручання має здійснюватися опосередковано — шляхом розвитку та підтримки системи державних та недержавних інститутів соціального захисту населення, головним напрямком діяльності яких є реалізація соціальної функції держави через задоволення соціальних потреб населення і гарантування прийнятної рівня соціальної безпеки територій, що відповідає європейським стандартам.

*Муртіщева Аліна Олександрівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірант, кафедра державного будівництва*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЄКТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КАБІNETУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Одним з актуальних питань державного будівництва сьогодні є запровадження інституту конституційної відповідальності органів державної влади, який тривалий час залишається переважно доктринальною конструкцією. Проведення конституційної реформи в Україні та забезпечення належних наукових засад її актуалізує аналіз не лише чинних конституційних норм, але й положень напрацьованих за роки незалежності конституційних законопроектів,

що пропонували різні правові способи удосконалення інституту відповідальності Кабінету Міністрів України.

Проведене дослідження конституційно-проектного регулювання інституту відповідальності Кабінету Міністрів України дозволяє виокремити декілька основних аспектів, які підлягають правовій регламентації на конституційному рівні:

- 1) *принцип відповідальності вищого органу виконавчої влади*, як і в більшості європейських демократичних держав, знайшов своє відображення у чинній Конституції України та закріплюється у наступних конституційних законопроектах;
- 2) питання *інстанції урядової відповідальності* в Україні залишається дискусійним впродовж усього конституційного процесу, що безпосередньо пов'язане з проблемою вибору оптимальної за певних громадсько-політичних умов форми правління. Перший проект нової Конституції України, який був винесений на всенародне обговорення Постановою Верховної Ради України від 01.07.1992 р. № 2525-XII (далі — проект 1992 р.), визначав Президента як главу держави і главу виконавчої влади (ст. 175). Хоча обрана форма правління відрізнялась від засад класичної президентської республіки, оскільки Президент позбавлявся права самостійно призначати і звільняти склад уряду, саме він визначався в якості інстанції урядової відповідальності. Після всенародного обговорення та доопрацювання Проект, опублікований 26.10.1993 р. відповідно до парламентської Постанови від 08.10.1993 р. № 3494-XII (далі — проект 1993 р.), зазнав змін — Кабінет Міністрів (Уряд) України був визначений як вищий орган виконавчої влади, підзвітний і відповідальний перед Верховною Радою України. Проте вже в Конституційному договорі від 08.06.1995 р. інстанцією урядової відповідальності знову визначався глава держави (ст. 29), що знайшло відображення і в нормах Основного Закону України, прийнятого 28.06.1996 р. (ст. 113), хоча за парламентом зберігались повноваження відправляти уряд у відставку (ст. 87).

Спроби змінити форму правління з'явилися вже у перші роки після ухвалення Конституції України. Наприклад, у проекті Закону про внесення змін і доповнень до Конституції України № 2339 від 22.12.1998 р. інститут Президента скасовувався взагалі, а тому Кабінет Міністрів України мав стати підзвітним, підконтрольним і відповідальним виключно перед Верховною Радою України. Аналогічно визначалась інстанція відповідальності уряду проектами № 0999-д від 26.06.2003 р. і № 3207-1 від 01.07.2003 р., хоча в них і передбачалось збереження посади Президента України. Доповнення складу інстанцій Верховною Радою України поряд з Президентом України відбулось після конституційної реформи та переходу України до парламентсько-президентської форми правління у 2004 р. та з поверненням до відповідної редакції Конституції України у 2014 р.;

- 3) *індивідуальний та/або колективний характер відповідальності*. Питання запровадження індивідуальної відповідальності міністрів виникло відразу після початку роботи з підготовки тексту Конституції України: проект 1992 р. містив норму про звільнення міністра указом Президента в разі визнання парламентом або однією з його палат роботи міністра незадовільною (ст. 193), а проект 1993 р. закріплював також окремі процедурні аспекти вираження недовіри Прем'єр-міністру, окремим членам Кабінету Міністрів України або уряду в цілому (ст. 144).

Досить цікавим з огляду на вітчизняну практику є положення ст. 33 Конституційного договору 1995 р. про можливість Верховної Ради України прийняти вотум недовіри уряду в цілому або окремим його членам у разі несвоєчасного подання проекту Державного бюджету України. Доцільність збереження індивідуальної парламентської відповідальності дискутувалась і в ніч з 27 по 28 червня 1996 р., проте врешті було визначено лише колективний характер цієї відповідальності. А вже у проектах Законів про

внесення змін і доповнень до Конституції України № 7091 від 23.02.2001 р. і № 0999 від 14.05.2002 р. знову була внесена пропозиція запровадити інститут індивідуальної парламентської відповідальності міністрів.

Проведення конституційної реформи 2004р. загострило вищезазначене питання, оскільки неточність формулювання п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції України в новій редакції дала змогу вважати парламент уповноваженим звільняти урядовців без подання Президента чи Прем'єр-міністра, що не узгоджується зі ст. 113, якою передбачена лише колективна відповідальність уряду;

- 4) конституційне регулювання *процедури висловлення недовіри Кабінету Міністрів України* складає визначення суб'єкта ініціювання розгляду цього питання, правової форми відповідальності та способу ухвалення відповідного рішення.

Проект Закону про внесення змін до Конституції України № 4290 від 31.03.2009 р. передбачав розширення конституційно-регламентованого кола процедурних аспектів за рахунок встановлення обов'язкової письмової форми пропозиції про висловлення недовіри, а також запровадження триденного проміжку між внесенням пропозиції та її розглядом.

За конституційної реформи 2004 р. був розширений перелік суб'єктів ініціювання та запроваджена додаткова гарантія усталеності урядової діяльності, що, однак, отримало неоднозначну оцінку у наукових колах.

Вдалою пропозицією вбачається передбачений Концепцією внесення змін до Конституції України від 28.01.2014 р. конструктивний вотум недовіри як дієва гарантія проти зловживання парламентом правом відправити у відставку уряд.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого І. І. Бодрова.

Овчаренко Олена Миколаївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри організації
судових та правоохоронних органів

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Особливості відповідальності суддів Конституційного Суду України (далі — КС України) обумовлені принципом незалежності суддів, особливостями правового статусу цього Суду в системі поділу державної влади й характеру виконуваних ним функцій.

Чинне законодавство не передбачає дисциплінарної відповідальності судді КС України, наслідком якої є накладення дисциплінарного стягнення, не пов'язаного із позбавленням статусу судді. Такий підхід є виправданим, оскільки тлумачення права, яке є основною функцією КС України, захищено суддівським індемнітетом.

За міжнародними стандартами тлумачення права не може мати наслідком відповідальність судді, якщо тільки не буде встановлено його прямого, умислу судді на вчинення злочину або іншого протиправного діяння.

Притягнення суддів КС України до кримінальної відповідальності за чинним законодавством відбуватися відповідно до процедури, передбаченої для суддів загальних судів. Зокрема, згоду на арешт й затримання суддів КС України надає парламент, судді цього Суду є суб'єктами кримінальної відповідальності за постановлення ними завідомо неправосудного рішення (ст. 375 КК України). Таке законодавче регулювання призводить до зловживання правоохоронними органами інститутом кримінальної відповідальності щодо суддів КС України.

Процедура звільнення суддів Конституційного Суду України за порушення присяги за своїми сутнісними ознаками належить до підвиду дисциплінарної відповідальності судді, яка є несумісною із подальшим перебуванням його на посаді. Вона врегульована Законом України «Про Конституційний Суд України» й Регламентом цього Суду. Водночас звільнення

судді КС України за порушення присяги як вид відповідальності за певними ознаками наближається до конституційної (суб'єктний склад осіб, які накладають стягнення, складається із найвищих органів державної влади; присутні елементи політичної мотивації при ухваленні відповідних рішень; процедура такої відповідальності унормована конституційним законодавством).

Звільнення суддів КС України в порядку їх відповідальності має відбуватися із дотриманням вимог і стандартів належної правової процедури, які мають бути відображені у Регламенті КС України й Регламентах суб'єктів, відповідальних за формування цього Суду.

Порушення суддею КС України вимог і обмежень антикорупційного законодавства слід кваліфікувати як діяння, несумісне з подальшим перебуванням його на посаді.

Проектом Закону України «Про внесення змін до конституції України (щодо правосуддя)» 2015 р., розробленим Конституційною комісією, досить суттєво змінено підходи до відповідальності суддів КС України. Важливою гарантією незалежності судді КС України є закріплення на рівні Основного Закону так званого суддівського індемнітету: «Суддя КС України не несе юридичної відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та наданням ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку».

Автори проекту також окремо виділяють імунітет суддів КС України від судового переслідування: «Суддя КС України не може бути без згоди КС Суду України затриманий чи утримуватись під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання його під час вчинення або безпосередньо після».

Отже, на відміну від суддів судів загальної юрисдикції, зняття імунітету з суддів КС України буде здійснювати сам Суд, хоча процедура надання дозволу на затримання суддів є схожою із суддями загальних судів, і відрізняється лише за суб'єктом.

Також варто приділити увагу підставам звільнення суддів КС України та припинення їх повноважень, які у цілому майже повністю відтворюються аналогічні підстави для суддів загальних судів. Так, відповідно до статті 149-1

Проекту «підставами для припинення повноважень судді КС України є:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним віку сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;
- 4) набрання сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним умисного злочину;
- 6) його смерті. Підставами для звільнення судді КС України з посади є:
 - а) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
 - б) порушення ним вимог щодо несумісності;
 - в) вчинення ним дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками — що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його явну невідповідність займаній посаді;
 - г) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. Рішення про припинення повноважень судді КС України або про звільнення з посади судді КС України ухвалюється Судом щонайменше двома третинами від його конституційного складу».

Отже, у Проекті Закону України «Про внесення змін до конституції України (щодо правосуддя)» 2015 р. має місце посилення гарантій незалежності суддів КС України при притягненні їх до відповідальності (чіткий порядок затримання судді КС України, чітке формулювання підстав його звільнення й припинення повноважень; закріплення принципу індемнітету судді КС України при ухваленні рішень цим Судом, зміцнення інституційних гарантій незалежності суддів, визначення на рівні Основного Закону процедурних аспектів звільнення суддів КС України й припинення їх повноважень).

Детальне виокремлення особливостей відповідальності суддів КС України свідчить про визнання на рівні законодавця особливостей відповідальності суддів КС України, які обумовлені його особливим статусом у правовій

системі й виключністю виконуваних ним повноважень. Диференціація процедури відповідальності суддів КС Суду України у довгостроковій перспективі має на меті дотримання балансу незалежності суддів, створення нормальних умов для функціонування цього Суду й досягнення режиму верховенства права.

*Рева Романа Романівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра конституційного права України*

ПРОБЛЕМИ ВІДХОДУ ВІД РАНІШЕ СФОРМУЛЬОВАНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України шляхом здійснення своїх повноважень забезпечує еволюційний розвиток Основного Закону України, запобігає її «старінню». Він відіграє особливу роль у забезпеченні принципу поділу влади, системи стримувань і противаг. Саме Конституційному Суду України належить провідна роль у вирішенні існуючих та можливих конституційних конфліктів між органами влади. При вирішенні яких Конституційний Суд України спираючись на норми конституційного права, виступає гарантом політичного миру й стабільності в суспільстві та державі, охоронцем конституційних цінностей.

Серцевиною рішень Конституційного Суду України є його правові позиції.

Перше посилення на власну висловлену раніше правову позицію зустрічається в рішенні Конституційного Суду України від 10 лютого 2000 року у справі № 2-рп/2000. З того часу Конституційний Суд України широко використовує практику посилення на раніше сформульовані правові позиції для мотивування ухваленого рішення.

Вважаємо, що правові позиції Конституційного Суду України займають самостійне місце серед явищ правової дійсності.

На підставі аналізу актів Конституційного Суду України та наукових праць можливо виділити зокрема такі основні ознаки правових позицій Конституційного Суду України: вони є результатом інтерпретаційної діяльності та являють собою найбільш узагальнене, концентроване вираження розуміння Конституційним Судом України змісту положень Конституції України, законів та/або інших нормативних актів, що здійснюється у межах компетенції Конституційного Суду України; вони є підставою для остаточного рішення, викладеного в акті Конституційного Суду України; вони містяться у мотивувальній та/або резолютивній частинах рішень і висновків та в деяких ухвалах; мають особливу юридичну силу; вони є загальнообов'язковими, тобто є обов'язковими до виконання на всій території України для всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, посадових осіб, громадян та їх об'єднань; придатні до подальшого неодноразового застосування при вирішенні аналогічних справ; на відміну від рішень Конституційного Суду України, правові позиції володіють ознакою відносної остаточності.

Питання остаточності правових позицій і можливості відходу Конституційного Суду України від раніше сформульованих правових позицій викликають жваву дискусію як в ході суто теоретичних досліджень, так і в практичній площині.

Але станом на теперішній час поняття правової позиції, ознаки правових позицій, питання можливості перегляду чи зміни правової позиції не отримали свого нормативного закріплення в Конституції України та Законі України «Про Конституційний Суд України».

Правові позиції Конституційного Суду України є невід'ємною частиною його рішення. В цей же час Закон України «Про Конституційний Суд України» містить норму, що рішення і висновки Конституційного Суду України є остаточними і не підлягають оскарженню.

Саме на це положення закону в першу чергу посилаються противники перегляду Конституційним Судом України раніше висловлених правових позицій.

Принцип верховенства права вимагає, щоб вищі органи держави здійснювали свою нор-

мотворчу діяльність у межах правових позицій органу конституційної юрисдикції, виражених у його актах, що безпосередньо стосуються предмета нормотворчої діяльності відповідних органів влади.

Таким чином правова позиція органу конституційної юрисдикції не може втратити юридичну значимість внаслідок повторного прийняття того самого чи навіть подібного за змістом акту. Однак, сам Конституційний Суд України не може бути повною мірою «зв'язаним» власними правовими позиціями.

Поділяємо точку зору, що у виняткових випадках заради врахування реалій життя при прийнятті нових рішень Конституційний Суд України повинен мати право відійти від своєї попередньої правової позиції.

Крім того, Конституційний Суд України може і повинен розвивати й збагачувати у смислового та змістового плані попередні правові позиції, що узгоджується з динамічним підходом до тлумачення.

Беззаперечним є те, що зміна Конституційним Судом України власної правової позиції, висловленої раніше, може мати місце лише у випадку суттєвих змін суспільно-політичної ситуації. Крім того, відхід від раніше висловленої правової позиції має бути обґрунтовано в мотивувальній частині рішення Конституційного Суду України.

Європейський Суд з прав людини практикує відхід від попередніх прецедентно-значущих правових позицій, вміщених у його рішеннях, і формулює нові, протилежні за змістом.

В цілому, перегляд власних правових позицій є однією зі специфічних тенденцій у практиці національного конституційного судочинства, у тому числі й в Україні.

Таким чином, питання можливості відходу Конституційним Судом України від власних раніше сформульованих правових позицій має важливе практичне і теоретичне значення та потребує свого законодавчого вирішення.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, в. о. завідувача кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т. М. Слінько.

Слинько Дмитрий Сергеевич
ХНУ имени В. Н. Каразина,
к. ю. н., доцент кафедры уголовно-правовых
дисциплин юридического факультета

**ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРОБЛЕМ
 ОБЕСПЕЧЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ
 ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДЕЙСТВИЯ,
 НАПРАВЛЕННЫЕ НА НАСИЛЬСТВЕННУЮ
 СМЕНУ ИЛИ СВЕРЖЕНИЕ
 КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ
 ИЛИ НА ЗАХВАТ
 ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ**

Проблема обеспечения уголовно-правовой ответственности за действия, направленные на насильственное изменение или свержение конституционного строя или на захват государственной власти является весьма актуальной, а на современном этапе количество таких деяний возросло, которые ранее были одной из форм государственной измены. Учитывая повышенную общественную опасность этого преступления, его предупреждения является одним из важнейших направлений деятельности правоохранительных органов.

Предмет преступления является факультативным признаком в системе этого состава преступлений. Проблемные вопросы возникают, когда предмет становится обязательным признаком квалификации по ч. 2 ст. 109 УК, а именно вопрос в материалах с призывами к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти. Этот вопрос рассмотрим чуть позже.

Характер опасности соответствующих преступлений наносится, преимущественным образом, путем указания на цель преступлений. Это означает, что объективную сторону преступлений, предусмотренных по ст. 109 УК, могут образовывать не только такие действия, как захват зданий органов государственной власти, мостов, узлов коммуникаций, транспортных средств, хранилищ, насилие по отношению к представителям власти, но и любые другие действия, которые сами по себе и не способны привести к захвату государственной власти или

свержения конституционного строя и не имеют самостоятельной квалификации по однородным статьям. Например, это может быть участие на митинге или демонстрации в поддержку насильственному изменению или свержению конституционного строя или захвату государственной власти. В то же время, распространение листовок с соответствующими призывами охватывается ч. 2 ст. 109 УК и квалифицироваться по ч. 1 не может.

Для квалификации этого преступления не имеет значения способ публичных призывов и распространения материалов. Публичные призывы могут иметь место на митинге, собрании и т. д., а распространение материалов — осуществляться путем подбрасывания листовок по почтовым ящикам, расклейка их на досках для объявлений, рассылка писем определенным группам адресатов и т. д., и только в этом случае квалифицируются по ч. 2 ст. 109 УК. Публичные призывы и распространение материалов с использованием средств массовой информации влекут ответственность по ч. 3 ст. 109 УК.

Материалы — письменные или зафиксированные на другом носителе информации (диске, аудио или видеокассете) обращение, открытки, — плакаты, газеты, журналы и т. д. — здесь выступают средствами совершения преступления. Ведь они являются вещами, которые находятся в динамическом (а не в статическом, в отличие от предмета преступления) состоянии и с помощью их субъект воздействует на объект этого преступления. Поскольку законодатель использует этот термин во множественном числе, распространение одного экземпляра соответствующего материала не содержит состава преступления.

Распространение материалов является окончательным преступлением с момента, когда хотя бы часть указанных подготовленных материалов попала к адресатам. Изготовление, хранение, ношение таких материалов с целью их распространения квалифицируется как приготовление к совершению преступления по ст. 14 и ч. 2 ст. 109 УК.

На практике возникают вопросы, касающиеся определенных проблем, связанных с квалификацией по ч. 2 ст. 109 УК, а именно материалов с призывами к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти. Вопрос в том,

что относится к этим призывам и содержание какого характера они могут носить?

Для того чтобы ответить на этот вопрос, нужно исходить из содержания материалов которые могут анализироваться, но конечно материалы должны носить агитационный характер, и действительно призывать к определенному активному поведению.

Смысл слова агитация (лат. *Agitatio* — приведение в движение, побуждение) — важнейшее средство воздействия на сознание и настроение широких масс, с целью побудить их к политической или другой активности. Агитация осуществляется путем распространения определенных идей и лозунгов с помощью различных средств: через прессу (газеты, журналы, брошюры, открытки, призывы и т. д.), устные выступления (доклады, беседы, чтение газет и др.), Радио, телевидение, кино, театр, изобразительное искусство (плакаты, диаграммы, карикатуры и т. д.), политическую и художественную литературу.

Некоторые агитационные материалы могут носить лишь оскорбительный характер, направленный на нанесение оскорбления тем лицам, которые указаны на этих открытках и конечно, что это могут быть выдающиеся политические деятели, но сами материалы могут и не относиться к публичным призывам к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти. Их, скорее всего можно отнести к распространению ложных слухов, которые могут вызвать панику среди населения или нарушение общественного порядка, ответственность за это предусмотрена по ст. 173-1 Кодекса об административных правонарушениях Украины.

Также могут быть материалы включающим в себя определенные изображения, например, такие как герб и флаг непризнанной Харьковской народной республики, также агитационные материалы с изображением общественно политического движения «Русский Восток», который пропагандирует сепаратистские настроения, но пока является не запрещенным движением.

Нужно раскрыть значение слова сепаратизм (от лат. *Separatus* — отдельный) — стремление к отделению, обособлению. В многонациональных государствах — стремление национальных меньшинств к отделению, создание самостоятельного государства.

Содержание именно этих материалов вмещает в себя те знаки (герб и флаг непризнанной Харьковской народной республики и изображением общественно политического движения «Русский Восток»), которые символизируют сепаратистские взгляды, но они не могут рассматриваться как агитационные листовки, направленные на насильственное изменение или свержение конституционного строя или захват государственной власти. Эти материалы только содержат в себе определенные символы, которые могут заинтересовать человека к более тщательному знакомству с их содержанием, и уже потом человек сам может дойти до каких-либо умозаключений. Формы воздействия на сознание, волю и поведение людей, когда путем непосредственного обращения к ним формируются побуждения к определенному виду деятельности не имеется в них. В данном случае рассматриваемые материалы с призывами имеют не конкретную цель, которая должна присутствовать для квалификации по ч. 2 ст. 109 УК Украины, а именно объединить людей и направить их поведение в русло прямого насильственного захвата, удержания или изменения конституционного строя.

Также надо отметить, что они не всем могут быть понятны, и прямого призыва к изменению или свержению конституционного строя или захвата государственной власти эти материалы не содержат в себе. В их содержании видится не правдивая, искаженная и оскорбительная информация, которая направлена, скорее всего на введение в заблуждение людей и нанесение оскорбления тем лицам которые указаны на этих материалах, а аж ни как не призывы к изменению или свержению конституционного строя или захват государственной власти.

Также хотелось бы добавить, что для правильной квалификации по ч. 2 ст. 109 УК в отношении распространения материалов с призывами к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти желательно делать еще и филологический анализ материалов, а именно конкретных призывов и речей, которые в них содержатся, по результатам которого можно сделать окончательные выводы и прийти к истине в уголовном производстве.

Подходя к выводу, надо отметить то, что проблемные вопросы, которые возникают на

практике, и касаются квалификации по ч. 2 ст. 109 УК, а именно что относится к материалам относительно призывов к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти, содержание, какого характера они могут носить. Отвечая на эти вопросы, нужно исходить из содержания материалов которые могут анализироваться, но конечно, что материалы должны носить агитационный характер, и действительно призывать к определенному активному поведению. Для привлечения к уголовной ответственности по ч. 2 ст. 109 УК агитационные материалы могут содержать в себе определенные сепаратистские символы, которые, во-первых: должны всем быть понятны; во-вторых в их содержании должна усматривается конкретная цель, которая должна присутствовать для квалификации, а именно объединить людей и направить их поведение в русло прямого насильственного захвата, удержания или изменения конституционного строя; в-третьих: содержать прямой призыв к изменению или свержению конституционного строя или захват государственной власти. Также агитационный характер не должен быть направлен на введение людей в заблуждение и нанесение оскорбления тем лицам, которые изображаются на этих материалах, а должны быть прямые публичные призывы к насильственному изменению или свержению конституционного строя или к захвату государственной власти.

*Смоляр Олександр Андрійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра державного будівництва,
суддя Черкаського районного суду
Черкаської області*

СПЕЦІАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Реформування місцевого самоврядування є пріоритетним завданням на сучасному етапі розвитку української державності. Важливою складовою такої реформи є удосконалення сис-

теми контролю в сфері місцевого самоврядування, що зумовлює необхідність аналізу правового регулювання взаємовідносин контролюючих та підконтрольних органів.

Контроль у сфері місцевого самоврядування за рівнем спеціалізації поділяється на загальний і спеціальний. Загальному нагляду та контролю у сфері місцевого самоврядування науковці зазвичай приділяють більше уваги, а питання спеціального контролю залишаються менш дослідженими.

Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Серед органів державної влади найбільше контрольних повноважень у сфері місцевого самоврядування мають органи виконавчої влади. Контроль, який здійснюється цими органами, носить як правило спеціальний або галузевий характер. Серед видів спеціального контролю можна назвати бюджетно-фінансовий, екологічний, архітектурний, санітарно-епідеміологічний, за охороною праці, антимонопольний, ветеринарний, захист прав споживачів, за цінами, енергозбереження, пожежний, земельний, за якістю лікарських засобів тощо.

Одна з основних підконтрольних сфер у місцевому самоврядуванні — бюджетно-фінансова, в ній, напевно, найбільше контролюючих органів. Бюджетний кодекс України до суб'єктів контролю у сфері місцевого самоврядування відносить Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи, які здійснюють контроль за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу щодо місцевих бюджетів (ст. 111).

Центральним органом виконавчої влади, який має досить значні контрольні повноваження у сфері місцевого самоврядування є Державна казначейська служба України (Казначейство України). Її повноваження закріплені в ст. 112 Бюджетного кодексу України.

Фінансовий контроль у сфері місцевого самоврядування здійснює також Державна фінансова інспекція України. Повноваження органів державного фінансового контролю закріплені в ст. 113 Бюджетного кодексу України. Правові та організаційні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні, завдання, функції, права і обов'язки уповноважених органів

визначаються Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні».

Державна служба України з питань праці реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю їх компетенція поширюється, зокрема, і на органи місцевого самоврядування. Згідно ст. 39 Закону України «Про охорону праці» посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, мають право видавати в установленому порядку органам місцевого самоврядування обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків в галузі охорони праці, охорони надр, безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки.

Органи державної влади здійснюють контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування в природоохоронній сфері. Закон України «Про відходи» визначає компетенцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері поводження з відходами. Зокрема, відповідний державний нагляд (контроль) здійснюється за виконанням органами місцевого самоврядування делегованих їм повноважень органів виконавчої влади (ст. 23-2).

До компетенції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у галузі земельних відносин, належить здійснення державного контролю за додержанням органами місцевого самоврядування вимог законодавства про використання та охорону земель (ч. 1 ст. 14-2 Земельного кодексу України).

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється з метою забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону атмосферного повітря органами місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів. Державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюєть-

ся центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, а також іншими органами виконавчої влади (ч. 1 ст. 28)

Відповідно до ч. 5 ст. 37 Закону України Про державну таємницю від 21.01.1994 р. стан охорони державної таємниці в органах місцевого самоврядування, має право контролювати Служба безпеки України, її висновки, викладені в актах офіційних перевірок за результатами контролю є обов'язковими для виконання посадовими особами.

Центральна виборча комісія контролює діяльність органів місцевого самоврядування щодо забезпечення виборчих комісій приміщеннями, транспортом, зв'язком, іншими засобами матеріально-технічного забезпечення виборів (п. 16 ч. 1 ст. 19 Закон України «Про Центральну виборчу комісію»).

Система суб'єктів контролю у сфері місцевого самоврядування потребує оптимізації, насамперед, шляхом зменшення кількості державних органів, наділених контрольними повноваженнями, посилення засад спеціалізації їх діяльності, що сприятиме й удосконаленню правової основи їх діяльності.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри державного будівництва НЮУ імені Ярослава Мудрого П. М. Любченко.

Шипілов Леонтій Миколайович

НУ «Кієво-Могилянська академія»

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових дисциплін

ОБМЕЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Інститут застави, запроваджений у національне кримінально — процесуальне законодавство у 1996 році, мав на меті гуманізацію застосуван-

ня запобіжних заходів, надати «майнову» альтернативу тримання під вартою.

Водночас, практика застосування запобіжних заходів в сфері корупційних злочинів продемонструвала сталу тенденцію перетворення застави на механізм уникнення кримінальної відповідальності за скоєнні правопорушення. Часто-густо призначений розмір застави виявлявся мізерним на фоні отриманої протиправним шляхом винагороди, а звільнена з під варти під заставу особа опинялася далеко поза межами нашої Батьківщини.

Такий стан речей інакше як насмішкою над правом складно назвати. Починаючи з січня 2015 року неодноразово виникали законодавчі ініціативи, покликані вирішити це питання. Влітку цього року на необхідності обмеження застосування застави за корупційні злочини наголосив Президент України Петро Порошенко. Втім, президентського законопроекту Верховна Рада так і не дочекалася, але натомість наявна доволі широка палітра депутатської та урядової законотворчості, — станом на другу половину вересня 2015 року нараховувалося вісім законопроектів з питання. Доволі високі шанси, що протягом третьої сесії поточного скликання Парламенту один з них буде прийнято.

Водночас, попри спільну основу — обмеження застави за корупційні правопорушення, законопроекти пропонують і оригінальні варіанти розв'язання проблеми, які заслуговують на окрему увагу.

Отже станом другу половину вересня 2015 року у Верховній Раді України зареєстровано такі законопроекти:

- урядовий Проект Закону про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення застосування застави за вчинення корупційних злочинів 2654 від 06.04.2015 року;
- проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо незастосування запобіжного заходу у вигляді застави до осіб, які скоїли корупційні злочини) 2324а-1 від 09.07.201, ініційований народним депутатом України Заставним Р. Й. та шість альтернативних до нього законопроектів (2324а-2 Геращенко А. Ю., 2324а-3 Дроздика О. В., 2324а-4 Білецького А. Є., Петренка О. М., 2324а-5 Парубія А. В.,

Левуса А. М. та інших, 2324а-6 Сочки О. О., Бабенка В. Б., 2324а-7 Соболева Є. В., Костенка П. П.);

- проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо розширення кола осіб, до яких не можуть бути застосовані окремі види запобіжних заходів) № 3066 від 11.09.2015 Луценка Ю. В. та інших. Співініціаторами даного законопроекту виступають автори проектів 2324а-1, 2324а-2, 2324а-3, 2324а-6, тому їх можна викреслити з порядку денного на користь 3066.

Отже, що пропонується?

Урядовий 2654 передбачає зміни до частини 5 ст. 176 КПК України щодо заборони застосування особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави за злочини, передбачені ст. 191, ч. 4 ст. 368 КК України. Також, законопроект передбачає зміни до ч. 5 ст. 182 КПК України за корупційні злочини, крім перелічених вище, застава призначається у десятикратному розмірі неправомірної вигоди або вартості одержаного злочинним шляхом майна.

Законопроект 2324а-4 також пропонує зміни до ч. 5 ст. 176 КПК України в частині збільшення кількості складів злочинів, за які не застосовуються особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт чи застава, — зокрема, ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 210, ч. 1 ст. 218[№], ч. 2 ст. 364, ч. 2-3 ст. 365, ч. 2-4 ст. 368, ч. 2-3 ст. 368^І, ч. 2-3 ст. 369^І ст. 375, ч. 2 ст. 376[№] КК України.

Законопроект 2324а-5 передбачає можливість тримання під вартою за злочини проти основ національної безпеки (ст.ст. 109-114-1 КК України), злочини, пов'язані із тероризмом (ст.ст. 258–258-5 КК України), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України), злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 364, 365, 365-2, ч. 2–4 ст. 368, ст. 368-2, ч. 4 ст. 368-4, ч. 2–4 ст. 369, ч. 3 ст. 369-2 КК України). За наведеними злочинами розмір застави не визначається.

Законопроект 2324а-7 встановлює розмір застави за тяжкий або особливо тяжкий коруп-

ційний злочин, — від п'яти до десяти розмірів предмету злочину або заподіяної шкоди. При цьому розмір застави для таких осіб не може бути меншим від верхньої межі розміру застави для злочинів відповідної тяжкості (20–80 (тяжкі), 80–300 (особливо тяжкі) розмірів мін. зарплат).

Цікавою новелою, є покладання на осіб, які підозрюються у скоєнні тяжких або особливо тяжких корупційних злочинів, але які не утримуються під вартою, обов'язку здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну, а також носити електронний засіб контролю.

Відповідно до законопроекту 3066 запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави протягом трьох місяців з дня надходження до суду клопотання про застосування запобіжних заходів не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні корупційних злочинів, передбачених статтями 189, 190, 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем), а також корупційних злочинів, передбачених статтями 209, 210, 354, 364, 364-1, 365, 365-2, 368-369-2 Кримінального кодексу України, якщо такі особи: займають особливо відповідальне становище; займають посади, віднесені до першої та другої категорій; є суддями місцевих та апеляційних загальних судів; є працівниками правоохоронних органів.

По закінченню трьох місяців слідчий суддя, суд може прийняти рішення про заміну запобіжного заходу на заставу та домашній арешт.

З наведених найбільш «прохідним» вважається законопроект 3066. Водночас доцільним було б використати і ті позитивні моменти, які містять проекти 2324-5 та 2324-7. Мова, зокрема, йде щодо обмеження застосування застави за злочини проти основ національної безпеки, а також пов'язані з тероризмом, що особливо актуально в умовах агресії Російської Федерації проти України, фінансування та участь Росії у терористичних організаціях.

Також, часте бажання корупціонерів змінити країну проживання робить цілком актуальним запропоноване законопроектом 2324-7

вилучення документів, що дають право на в'їзд/виїзд з України та обов'язок носіння електронного засобу контролю.

Думається, врахування висловлених ідей зробить більш якісною не лише логіку обмеження застосування застави за корупційні злочини, але й багато в чому збільшить ефективність такого обмеження.

*Яцкевич Дмитро Сергійович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України,
2 курс, 10 група*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Ключову роль в міжнародно-правовому регулюванні відіграють принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів, які на сьогоднішні є універсальними. Цілісність означає заборону насильницького поділу території держави, а під недоторканністю території держави розуміють зобов'язання інших держав утримуватися від зазіхань на територію суверенної держави. Метою принципу територіальної цілісності є забезпечення стабільності системи міжнародних відносин.

Задавалося, що в ХХІ столітті, коли більшість конфліктів врегульовується дипломатичним шляхом та на підставі норм міжнародного права, використання сили є неможливим. Однак таке небезпечне явище, як перегляд національних кордонів поза нормами міжнародного права знову повернулося до практики міжнародних відносин.

Виявилось, що міжнародне право є мало-ефективним та нездатним забезпечити територіальну цілісність суверенних держав.

Уперше принцип територіальної цілісності був закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй. У п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй зазначено, що всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в міжнародних відносинах від погрози силою

або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави.

Міжнародного визнання принцип територіальної цілісності знайшов в Заключному Гельсінському Акті, який був підписаний 1 серпня 1975 року державами-учасниками Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Колективними зусиллями держав були закладені основи розрядки, що показала свої беззаперечні переваги і вигоди для усіх. Після підписання Гельсінського заключного акта принцип територіальної цілісності набув міжнародного визнання та став основою для подальшої розбудови Європи та світу загалом.

Незважаючи на високий рівень нормативного закріплення принципу територіальної цілісності в універсальних, регіональних міжнародно-правових актах та національному законодавстві, деякі держави навіть сьогодні намагаються застосувати силу або погрозу силою як засіб врегулювання спорів та вирішення конфліктів. Це призводить до порушення норм міжнародного права і загрожує міжнародній безпеці.

Прикладами ігнорування принципу територіальної цілісності незалежних держав є російсько-грузинська війна 2008 року, Придністровський конфлікт, Косовська війна, конфлікт навколо острова Тузла (Україна).

Основу гарантій суверенітету та безпеки України, крім вже згаданих міжнародно-правових документів, складає Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який підписали Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки. Держави-гаранти взяли на себе зобов'язання утримуватися від погрози силою чи її використання проти територіальної цілісності та політичної незалежності України. Вони зобов'язалися, що жодна їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Таким чином, бачимо, що однією державою порушено цілу низку міжнародних норм навіть у межах однієї угоди. Мабуть, автори Меморандуму не припускали реальної можливості порушення його положень однією з держав-гарантів.

Принципи цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону знайшли своє подальше втілення у частинах 1, 2, 3, 6 та 7 ст. 17 Конституції України. Аналіз ч. 1 ст. 17 Конституції України та ст. 3 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України» дає підстави визнати суверенітет, територіальну цілісність України, її економічну та інформаційну безпеку об'єктами національної безпеки України. Остання визначається цим Законом як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Визнаючи захист суверенітету, територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки найважливішою функцією держави, ч. 1 ст. 17 Конституції України в той же час не вказує, які саме державні органи мають її здійснювати. Коло суб'єктів, на які покладається виконання цієї функції, можна визначити шляхом тлумачення частин 2–4 ст. 17, статей 85, 102, 106, 107, 116 Конституції України, а також ст. 4 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України». Після прийняття Конституції України була створена належна законодавча база, яка, вочевидь, мала б гарантувати збереження незалежності, територіальної цілісності і суверенітету нашої держави.

Однак на практиці сталося порушення територіальної цілісності України, що стало можливим внаслідок комплексу взаємопов'язаних причин:

- по-перше, збройний напад на Україну став несподіваним як для української громадськості, так і для міжнародної спільноти. Ніхто не припускав можливості таких дій з боку сусідньої держави;
- по-друге, порушення територіальної цілісності України продемонструвало неефективність системи міжнародного права, його нездатність протистояти «силі зброї». Можна констатувати, що під сумнів була поставлена вся система міжнародного права, що формувалася після Другої світової війни;
- по-третє, суттєва частка вини лежить на тодішньому керівництві нашої держа-

ви, яка є відповідальною за формування державної політики, що спрямована на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Стаття 17 Конституції України прямо зазначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є обов'язком держави. Для політичних лідерів, які прийшли до влади на початку 2014 року, першочерговим завданням виявився розподіл посад, а не національна безпека. Незрозумілою також залишається бездіяльність органів державної влади та органів військового управління, які, відповідно до ст. 4 Закону України «Про оборону», зобов'язані, не чекаючи оголошення стану війни, вживати заходів для відсічі агресії. Це можна пояснити небажанням уповноважених осіб брати на себе таку відповідальність;

- по-четверте, ситуація значно ускладнювалася конформістськими настроями в українському суспільстві. Громадяни не були готовими до нової боротьби. Вважалося, що зміна правлячого режиму є досягненням головної цілі, яка ставилася перед початком протистояння.

Значною помилкою політичної влади, яка викликала занепокоєння у суспільстві, була спроба скасування 23 лютого 2014 року Закон України «Про засади державної мовної політики». 232 депутати проголосували за внесення законопроекту до порядку денного і без обговорення негайно прийняли його. Спроба скасування закону була негативно розцінена жителями АРК, Південної та Східної України. Це рішення Верховної Ради спровокувало хвилю антиурядових виступів. Реакція виконуючого обов'язки Президента України, який 28 лютого відмовився підписати цей закон, була запізнілою та не змогла перешкодити розвитку негативних процесів.

Науковий керівник: д. ю. н, професор кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України В. П. Колісник.

Kolontai Kseniia

*Yaroslav Mudryi NLU,
International law faculty,
student, the fourth year of study*

STRUGGLE FOR THE EAST OF UKRAINE: TO BE OR NOT TO BE?

Being a controversial socio-political phenomenon, separatism is one of the most difficult and serious problems of the world community. There is no denying the fact that this topic is extremely important to our country because of the current Ukrainian situation and the numerous victims as a result of it.

In the scientific literature there is no unanimous approach to interpretation of the term «separatism». It is determined as a movement for territorial separation, a policy and practice of social and political movement. The main goal of this movement is create a new independent state or to receive the status of wide autonomy.

Some scientists argue that autonomy should not be considered as a form of separatism as it does not violate the territorial integrity of the state. In Scotland, for example, the term «devolution» is used when talking about increasing power in the hands of Edinburgh and the transition to the wide autonomy and independence.

We know that secession usually leads to internal conflicts and even armed confrontation. The instance is a desire of the Southern states to form an independent country, which led to civil war 1861-1865 in the US. One more example should be mentioned is an attempt of the Catholic cantons to separate from the Swiss Confederation, which resulted in armed confrontation 1847-1849 r, or the desire of Southeastern states of Nigeria in the late 60's to separate from Nigeria and form an independent state — the Republic of Biafra. After nearly three years of bitter armed conflict it also failed.

XX century gave examples of a peaceful secession (Singapore from the Federation of Malaysia) as well as secession through armed struggle (Bangladesh from Pakistan).

It is an open secret that states take strict measures to provide the territorial integrity and to protect harmony of social, economic and other relations. To achieve this aim they capture in Constitutions

impossibility of secession or\and make it an offence for violation of territorial integrity of the state.

The situation in the East of Ukraine clearly demonstrates the illegal attempt of the southern territory to separate from the jurisdiction of Ukraine. Some people support such a solution or stress on the federalization of Ukraine. It should be noted that these territory is not an insular ethnic community. Their right to self-determination is not violated. For decades Eastern Ukraine was an integral part of it, connected with it through history, language and mentality. So this region had and has no legal reason and background to separate. Commenting on the idea of establishing federalism in Ukraine I want to mention that federalism itself is a process of unification of independent entities (lands, states, regions) into the federation. As we see, federalization is not the process of a state's division. The idea of division of the country is called separatism!

In order to qualify the actions connected with separatism one should apply to Article 110 of the Criminal Code of Ukraine — «trespass against territorial integrity and inviolability of Ukraine — willful actions committed to change the territorial boundaries or national borders of Ukraine in violation of the order provided for in the Constitution of Ukraine, and also public appeals or distribution of materials with appeals to commit any such actions shall be punishable by restraint of liberty for a term up to three years, or imprisonment for the same term».

Separatism has criminal qualification under Article 110 of the Criminal Code of Ukraine because its consequences are a violation of the territorial integrity and inviolability of Ukraine. It should be noted that Article 110 of the Criminal Code of Ukraine is in Section 1 of the Criminal Code of Ukraine «crimes against national security of Ukraine». Because of legal nature, the crimes of this section are particularly serious, that is why the responsibility for them is very severe. Parliament of Ukraine increased in the year 2014 responsibility for the actions described in the Article 110 of the Criminal Code, because, taking into consideration the recent events, the social danger of them has significantly increased.

To sum up, strengthening responsibility for violation of territorial integrity and inviolability is quite fair since Ukraine is facing the difficult task: to preserve the independence. At the same

time we have to step gradually towards building a strong democratic state. An achievement of well-known European ideals, to which Ukraine aspires so desperately, is impossible without unity within society. Its preservation should be the Ukrainian national idea on this stage and all attempts to separate should be punishable by criminal law!

Scientific adviser: Candidate of legal sciences, Associate Professor of international law and special law subjects department of National University of Kyiv-Mohyla Academy Shypilov Leontiy.

Yurlov Mykola

Special Department № 2

Security Service of Ukraine

Legal Personnel Training Institute of

Yaroslav Mudryi NLU,

*Lecturer, Department of International Law,
external PhD student*

APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE SITUATIONS OF ANNEXATION OF CRIMEA AND SEVASTOPOL AND THE ANTI-TERRORIST OPERATION IN UKRAINE

There has been a lot of speculation around the legal evaluation of the Crimea and Donbas situations over the past few years, partially due to the lack of a clear and unified approach by our government or international authority, such as the United Nations Security Council.

There is a popular misconception among Ukrainians regarding to the Crimea and Donbas events — many think that official recognition of the armed conflict (by Ukraine, Russian Federation or the UN) is a pre-requisite of its existence. We would like to stress their attention to the fact, that there is no such requirement established neither in treaty, nor in customary international law; none of the prominent international law scholars support such opinion. Moreover, according to Common Article 2 of the 1949 Geneva Conventions (signed and ratified by Ukraine and Russian Federation):

«...the present Convention shall apply to all cases of declared war or any other armed conflict which may arise between two or more of the High Contracting Parties, even if the state of war is not recognized by one of them.

The convention shall also apply to all cases of partial or total occupation of the territory of a High Contracting Party, even if the said occupation meets with no armed resistance.»

The view, that situation in Ukraine is an armed conflict is adopted by a number of renowned Ukrainian scholars (Ukrainian Association of International Law has conducted a tremendous research on the topic of Evromaydan, Crimea and Donbass), as well as many international experts, including Human Rights Watch:

«hostilities between Russian armed forces and Ukrainian armed forces constitute an international armed conflict between Ukraine and Russia, governed by international humanitarian treaty law (primarily the four Geneva Conventions of 1949 and its first additional protocol of 1977 (Protocol I), and the Hague Conventions of 1907 regulating the means and methods of warfare), as well as the rules of customary international humanitarian law...»

International humanitarian law governing non-international (internal) armed conflict may still apply to the conflict between the insurgents (a non-state armed force) and Ukrainian forces, unless it is established that Russia exercises «overall control» of the insurgent forces, or part thereof. To determine if overall control exists, in addition to financing, training, equipping or providing operational support to the insurgents, it is necessary to examine the extent of Russia's role in organizing, coordinating or planning the military actions of the insurgents.»

State practice also confirms such approach: for example, both of Russian counter-terrorist operations in Chechnya are considered as internal armed conflicts by scholars and experts. The Algerian War for Independence of 1955 — 1962, which took a toll of up to 175,000 French and Algerian soldiers dead and caused about 2,500,000 refugees, forcibly resettled citizens, and detainees held in internment camps was at that time characterized by the French government merely as *opérations de maintien de l'ordre* or «order maintenance operations», which are governed by domestic law; official Paris denied application of international law. Only forty-five years later the French government officially recognized that the conflict was, in fact, a war,

i.e. an international armed conflict, which should not have been regulated solely by the national legislation of France.

But when did the conflict start? We suggest, that it began in the early hours of the morning of 27th February 2014, when the Russian special forces along with local «self-defense» units seized the buildings of the Supreme Council of Crimea and Council of Ministers in Simferopol.

Turning again to HRW:

«The specific standards for determining when an occupation begins are not set out in the Geneva Conventions, but certain criteria have been recognized by international humanitarian law experts. These include: 1. Presence of foreign forces; 2. Exercise of authority («effective control») over the territory considered occupied; 3. Nonconsensual nature of belligerent occupation from the state whose territory is occupied; 4. Indirect control enforced through de facto control over local authorities or other controlling group.

These criteria have been met...

1. When did the law on occupation apply to the Russian presence in Ukraine? ..Even if the foreign armed forces meet no armed resistance and there is no fighting, once territory comes under the effective control of the foreign armed forces, the laws on occupation are applicable... Russia's denials that its troops are in Crimea have no legal effect if the facts on the ground demonstrate otherwise.».

What type of conflict it is? According to the relevant provisions of international humanitarian law, the situation in Ukraine has to be regarded either as an international armed conflict between Ukraine and Russian Federation, which commenced 27th February 2014 (Phase I — «Return of Crimea»), and continued in April 2014 (Phase II — «South-East Rebellion») or as a combination of the following:

- 1) an international armed conflict between Ukraine and Russian Federation (since February 2014);
- 2) an internal armed conflict between Ukraine and anti-governmental forces (the so called DNR/LNR — Donetsk and Luhansk Peoples Republics (since April 2014), which later transformed into:
- 3) an internationalized armed conflict between Ukraine and anti-governmental forces with Russian Federation intervening (since August 2014).

The difference between these approaches lies within the threshold of internationalization. There is no clear test to define, whether the DNR/LNR can be qualified as acting on behalf or under «overall control» of the government of Russian Federation. If such fact is established (via a future possible Boeing or Donbass tribunal), then the conflict should be considered a fully international one. The 1986 case of United Nations International Court of Justice *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* is extremely important to understand the situation in Ukraine, due to the fact, that Ukrainian and Nicaraguan armed conflicts have very much in common.

In the event of an armed conflict (whether international or not) a body of law known as international humanitarian law begins to apply together with international human rights law (IHRL). IHL does sufficiently limit human rights. Given the fact, that during armed conflicts people are actually massively killing each other with the most sophisticated weaponry, this is not really strange. Establishing minimal reliable standards of treatment and enforcing them is better, than failing to protect unreasonably higher ones.

Still, the interaction between international human rights law and international humanitarian law is a difficult issue. It is thoroughly described in an article by Alexander Orakhelashvili «The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence?»:

«The common background is that while humanitarian law applies only to armed conflicts, as stipulated, for instance, in Common Article 2 of the 1949 Geneva Conventions, human rights law applies in both peace and war. According to the European Union Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law, 'IHL is applicable in time of armed conflict and occupation. Conversely, human

rights law is applicable to everyone within the jurisdiction of the State concerned in time of peace as well as in time of armed conflict. Thus while distinct, the two sets of rules may both be applicable to a particular situation. 'The UN Report on the situation concerning the detainees in Guantánamo Bay also emphasizes the applicability of the two bodies of law, especially in terms of human rights in wartime.»

The interdependence between these two fields is confirmed in the jurisprudence of the International Court of Justice. As the Court emphasized in the cases of the Construction of the Wall in the Occupied Palestinian Territory and DRC v. Uganda, human rights treaties continue to apply in wartime. They apply together with humanitarian law.»

M. Sassoli and L. M. Olson go even further in describing the issue in the article «The relationship between international humanitarian and human rights law where it matters: admissible killing and internment of fighters in non-international armed conflicts» which «explores the relationship between international humanitarian and human rights law during non-international armed conflict».

As a summary, we would like to state that regarding the situation with annexation of Crimea and Sevastopol, the anti-terrorist operation in certain areas of Donetsk and Luhansk regions, we **must** apply both IHL and IHRL. This is not an option – it is an international obligation of Ukraine, violation of which may lead to long-term negative consequences, and is especially unwanted in the context of a possible war crimes tribunal.

Scientific advisor: Professor of Department of International law at Yaroslav Mudryi NLU, Correspondent member of the National academy of legal sciences of Ukraine, Doctor of legal sciences, Professor Buromenskiy Mykhalo.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Байрачний Вадим Олегович
Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
аспірант, кафедра філософії

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИПОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Відповідальність є принциповою характеристикою будь-якого суспільного інституту і, насамперед, системи державної влади. Саме в просторі сучасного українського суспільства розробляється та реалізується політика, забезпечується управління і розвиток країни; сама держава відчуває величезну потребу у відповідальному ставленні керівного прошарку суспільства, фінансово-промислових кіл, населення до власної діяльності. В особливій мірі це відноситься до політичних еліт, які повинні вивести країну на шлях реального ефективного розвитку.

Політична стратегія покликана істотно підвищити відповідальність всіх елементів політичної системи. При цьому принципова позиція повинна бути зайнята відносно відповідальності правлячої еліти, як на рівні державної влади, так і на рівні адміністративно-територіальних одиниць.

На наш погляд сьогодні якісні характеристики нашої держави відстають від готовності громадянського суспільства брати участь у державному будівництві. Наше громадянське суспільство стало незрівнянно більш зрілим, ак-

тивним і відповідальним після подій 2014 року. Нам необхідний механізм висунення народом у владу на всіх рівнях відповідальних людей, професіоналів, мислячих в категоріях національного та державного розвитку і здатних добиватися результату. Політиків, здатних створити зрозумілий, оперативний і відкритий для суспільства механізм вироблення, прийняття та реалізації рішень — як стратегічних, так і тактичних.

У зв'язку з цим можна сказати і про розуміння вищою елітою завдання підвищення ефективності власної роботи (поряд з іншими механізмами державного управління), і про ставлення до відповідальності, як базової характеристики сучасної політичної еліти в українській державі. Однак ця тема повинна отримати розвиток і в застосуванні до населення, важливо створити політичну систему, за якою громадянам можна і необхідно говорити правду. Той, хто пропонує рішення і програми, несе відповідальність за їх реалізацію. Ті, хто обирають політиків які приймають рішення, розуміють, кого і навіщо вони обирають. Це принесе довіру, конструктивний діалог і взаємну повагу між суспільством і владою.

Таким чином, відповідальність як характеристика еліти в політичній практиці може оцінюватися з позиції універсальної категорії, яка робить державну структуру більш працездатною.

Суб'єктами відповідальності можуть бути органи державної влади, державні органи, вищі посадові особи, органи і посадові особи місцевого самоврядування, фізичні особи. Проте, вичерпні норми конституційно-правової від-

повідальності вищезгаданих суб'єктів можуть бути визначені лише за умови чіткішого закріплення у Конституції України прав основного суб'єкта — народу, перед яким мають нести відповідальність усі вище перелічені органи та посадові особи. Згідно з ч. 2 ст. 5 Конституції України єдиним джерелом влади в Україні є народ. Розрізняються такі види єдиної влади: влада, яку здійснює народ безпосередньо; через органи державної влади; через інші державні органи; через органи місцевого самоврядування. Природно, що народ і є тим основним суб'єктом, перед яким згадані органи мають нести відповідальність.

Принципове значення для ефективного управління країною, для реалізації намічених державою напрямків та програм розвитку має якісний рівень політичних еліт. Результативність державної влади безпосередньо залежить від відповідального ставлення політичних еліт до виконання своїх функцій, до організації ефективного здійснення державної політики в інтересах населення регіону і країни в цілому. У цьому сенсі відповідальність є найважливішою якісною характеристикою всіх елітарних груп українського політикуму.

Однак у вітчизняній історії традиція політичної відповідальності проглядається слабо, вона не є явищем системного порядку, а лише фактором відносин всередині самої влади, відповідальністю перед вищестоящою владною інстанцією, і не виходить за межі певного чиновницького кола. Таке розуміння не тільки обмежує, але нерідко позбавляє сенсу реальний зміст відповідальності як принципу державного управління. Відповідальність правлячих груп рідко пов'язується з думкою суспільства, з оцінками громадянських об'єднань, а сам процес реалізації принципу відповідальності в сферах влади зазвичай носить закритий характер.

Малоефективними є існуючі механізми відповідальності, підзвітності елітарних, правлячих груп перед населенням, перед виборцями, що очевидно як на державному так і на регіональному рівні. Українське законодавство не завжди здатне забезпечити відповідальну діяльність владних структур. Довіра громадян органам влади є однією з фундаментальних основ демократичної держави, демократичних механізмів державного управління. У сучасній Україні та-

кої довіри поки недостатньо для ефективної взаємодії правлячих груп і решти суспільства.

Все це свідчить про високий ступінь актуальності проблеми відповідальності політичної еліти для сучасної України. Категорія відповідальності є однією з найважливіших в оціночному відношенні населення до влади, але зміст її поки мало досліджений в теоретичному аспекті, хоча її характеристики широко використовуються в практичній діяльності. Але без добре розроблених і сформованих уявлень про характер відповідальності правлячих груп суспільство не в змозі виробити і зберегти здатність до політичної конкуренції і демократичних механізмів здійснення влади.

Науковий керівник: д. ф. н., професор кафедри філософії НАУ імені М. Є. Жуковського «ХАІ» В. О. Чернієнко.

*Безсонова Марія Вікторівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра
конституційного права України*

УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ЧАСТИНІ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУЦІЙ

Проблема захисту прав і свобод людини і громадянина все ще залишається однією з найбільш актуальних для нашої держави. Сучасні глобалізаційні процеси істотно впливають на усвідомлення нагальної необхідності підвищення рівня ефективності інституційних механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Адже в умовах європейської інтеграції та впровадження стандартів реальної демократії, права і свободи людини та громадянина мають не лише визнаватися й юридично

закріплюватися державою, але й реально забезпечуватися шляхом створення фактичних і правових умов їх дійсного здійснення. Як слушно зазначає В. Я. Тацій, Конституція є політико-правовою базою стабільності конституційно-правового статусу особи; на її базі створюються юридичні механізми забезпечення та захисту прав людини.

Незважаючи на закріплення широкого спектру прав і свобод людини, переважна їх більшість не підкріплюються практикою розвитку відповідних правовідносин. Наразі в Основному Законі України не закріплено чітких матеріальних гарантій реалізації проголошених прав і свобод попри повторюваність у конституційних положеннях слова «гарантується». Конституцією не передбачено конкретних юридичних механізмів, які не лише б змушували забезпечувати права людини, але й надавали людині можливість ефективно захищати свої конституційні права у разі неспроможності держави, або її небажання діяти в межах передбачених Конституцією. Виникає питання, чи не звільнила Конституція державу від обов'язку забезпечувати проголошені права та свободи? Адже конституційні норми, що закладені в Основному Законі виступають нормативно-правовою основою правової держави, а їхній зміст в свою чергу характеризує сутність усієї правової системи держави, в тому числі і в сфері реального забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Наразі жваво обговорюється необхідність оновлення Конституції України, зокрема в частині удосконалення саме конституційних засобів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. На наш погляд, насамперед необхідне істотне посилення гарантованості прав, їх розширення та ефективізація. Так, наприклад, вбачається доцільним доповнити коло суб'єктів конституційно зобов'язаних забезпечувати права і свободи. Пропонується ч. 3 ст. 8 викласти у наступній редакції: «Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних органів, юрисдикція яких визнана Україною для захисту конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Україна як член міжнародного та європейського співтовариства зобов'язана дотримуватись

загальноприйнятих у сфері прав людини міжнародних стандартів. Міждержавні органи, які здійснюють контроль за дотриманням державами-членами конвенційних положень надають додаткову гарантію системі захисту прав, яка на сьогодні діє в Україні. Цінність міжнародно-правових документів у частині захисту прав полягає у встановленому механізмі, а не у правах, які вона захищає. Проте слід також відзначити, що незважаючи на часові рамки прийняття міжнародно-правових документів, перелік прав і свобод постійно розширюється і доповнюється. Так, наприклад, до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року прийнято чотирнадцять протоколів, які спрямовані на вирішення процедурних питань, реорганізацію існуючих контрольних механізмів. Досить важливим виступає механізм імплементації норм Конвенції та її протоколів до законодавства країн, які до неї приєдналися.

Спираючись на міжнародно-правові документи в галузі прав людини і, враховуючи необхідність приведення положень ч. 3 ст. 55 Основного Закону у відповідність до термінології Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, варто викласти її із відповідним застереженням у наступній редакції «кожен має право після використання національних засобів правового захисту звертатися за захистом прав людини і основоположних свобод до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Застереження буде стосуватися насамперед вимоги, яка не буде вимагати від суб'єкта права обов'язкового використання всіх засобів національного правового захисту перед тим, як звернутися до міжнародних судових установ. Такий підхід є більш прийнятним, враховуючи те, що не кожна людина в Україні може домогтися захисту своїх прав і основоположних свобод у судових інстанціях всіх рівнів.

На наш погляд, наразі досить вагомою проблемою є недостатнє законодавче закріплення основних етапів застосування більшості механізмів, відсутність їхнього таумачення, відтак йде мова про підвищення ефективності наявного механізму. Політико-правові реалії сьогодення переконують у необхідності створення дієвих юридичних механізмів, які дозволять окремим особам, різним соціальним групам, гро-

мадянському суспільству загалом повною мірою реалізовувати свої конституційні права і свободи, зокрема й завдяки зверненню до міжнародних правозахисних інституцій. Тому мають належним чином здійснюватися усі можливі нормативно-правові та організаційно-правові заходи щодо створення належних умов для реалізації громадянами їхніх прав і свобод, визначених у Конституції України, з урахування усіх політичних перетворень, що відбулися останнім часом у державі.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Ф. В. Веніславський.

Бородіна Оксана Анатоліївна
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»,
к. держ. упр., заступник декана
економічного факультету

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА МУНІЦИПАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ — НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Події останніх декількох місяців свідчать про похвалення законодавчого та інституційного поля у галузі регіональної політики в нашій державі. З початку поточного року було прийнято: «Закон України про засади державної регіональної політики» та Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», на стадії розгляду — Методика формування спроможних територіальних громад (Проект Постанови КМУ).

Сучасна державно-суспільна думка вважає головним завданням державного управління розвитком регіонів «розблокування» регіонального (місцевого) розвитку. Конституція і законодавство повинні однозначно відрізнити місцеве самоврядування від регіонального. Місцеве самоврядування повинно регламентувати діяльність місцевої влади в селах, селищах, міс-

течках та містах України. Натомість регіональне самоврядування має на меті сприяти розвитку регіону (краю, землі, округу), в таких напрямках: транспортна інфраструктура, покращення інвестиційного клімату та привабливості регіону, екологічна безпека, туризм, розробка стратегії економічного розвитку регіону, співпраця з центральними державними органами, що підтверджується кращими практиками країн ЄС.

Нинішня система адміністративно-територіального устрою характеризується високим ступенем централізації влади по лінії уряд-область-район-сільрада, вона позбавила представницькі органи на місцях можливості надавати громадянам доступні якісні послуги. Саме децентралізація влади з сильними інститутами місцевого самоврядування сьогодні є провідною формою державної організації розвинутих країн, яка підтвердила свою економічну перевагу над централізованою формою державної організації.

Питання реформування систем адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування нерозривно пов'язані. Ефективність вирішення одних питань неодмінно позначається на ефективності вирішення інших. Реформа не робиться заради реформи. У результаті децентралізації для людей дійсно будуть створені кращі умови, ніж вони мають зараз. Якщо сьогодні жителю села аби отримати ту чи іншу адміністративну послугу треба їхати в район або область, то децентралізація дозволить максимально наблизити послуги до людини, надавати їх на рівні територіальної громади, яка буде сформована. І під це будуть відповідні ресурси.

Прийнятий Закон передбачає встановлення основних умов об'єднання територіальних громад, порядок його ініціювання, порядок утворення об'єднаної територіальної громади та порядок діяльності органів місцевого самоврядування в об'єднаній територіальній громаді. Але яка технологія цього процесу? Спроможною територіальною громадою є така громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади.

На сьогодні більшість територіальних громад України, маючи право вирішувати питання

місцевого значення, неспроможна їх виконувати через брак власних коштів, занепад інфраструктури, брак кадрів відповідної кваліфікації. *Метою реформи* місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Перш за все — зарахування до їхніх бюджетів 60% податку на доходи громадян. З додаткових ресурсів у ході реформи місцеві ради отримують власний земельний податок, ставки якого на своїй території кожна рада встановлюватиме самостійно. При цьому до юрисдикції кожної ради передаються всі землі відповідної громади, в тому числі й за межами населених пунктів.

Однак навіть наділення цими ресурсами переважної територіальних громад їхньої спроможності не забезпечить. Надмірна частина ресурсів і далі витратиться на утримання управлінського апарату. Тому реформа місцевого самоврядування, враховуючи позитивний європейський досвід, передбачає об'єднання територіальних громад. При цьому за кошти платників податків утримуватиметься одна рада, а не декілька — що збереже кошти. З більшої території до місцевого бюджету можна зібрати значно більші податкові обсяги. Однак укрупнення території громад не може бути довільним, воно має свої логічні межі. Відстань від центру громади до її найдалшого населеного пункту має бути такою, щоб у екстрених випадках її не довше ніж за 30 хвилин могли подолати пожежна команда, швидка допомога, поліцейський патруль.

Питання визначення меж нових, об'єднаних громад вирішуватиметься органами влади обласного рівня з урахуванням як об'єктивних критеріїв, так і думки громадян.

Розподіл повноважень згідно із принципом субсидіарності — це один з основних принципів децентралізації, відповідно до якого найбільше повноважень мають мати ті органи влади, які є найближчими до людей, і на рівні яких вирішення завдань та надання послуг є найбільш ефективним та найменш ресурсовитратним.

Об'єднані відповідно до вказаних Законів територіальні громади, отримують увесь спектр повноважень, які мають наразі лише

міста обласного значення. Основним фактором спроможності територіальної громади, безперечно, є фінансова самостійність. Відповідно до прийнятих законодавчих документів, ресурсна база об'єднаних громад буде складати: 60% податку на доходи фізичних осіб, 25% екологічного податку, 5% акцизного податку з продажу підакцизних товарів, 100% єдиного податку, 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної форми власності, 100% податку на майно. Тобто, об'єднані громади переходять на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом (зараз прямі відносини мають лише області, райони та міста обласного значення).

Гавриш Богдан Вадимович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студент, Полтавський юридичний інститут,
3 курс, 33 група

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Конституція — це Основний Закон кожної правової демократичної держави. Він уособлює найфундаментальніші принципи — рівність, свободу, справедливість. Спираючись саме на Конституцію людина та громадянин відстоює свої права, але як можна покластись на Основний Закон, як довіряти державі, якщо Конституція не має усталеної форми, перевіреної поколіннями? Це може призвести до деформації правосвідомості особи, її зневіри в публічній владі, механізмах гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина.

У світлі порушеного питання актуальною на сьогодні видається тематика щодо процедури внесення змін до Основного Закону, ускладненого порядку внесення змін до деяких розділів Конституції України та введення певного мораторію щодо змін до окремих положень Основного Закону, на окремих аспектах якої ми пропонуємо зупинитися.

На сучасному етапі Основний Закон України тяжіє до конституцій жорсткого типу, які визначають щодо своїх розділів та положень ус-

кладений порядок внесення змін та доповнень. Така характерна риса акту найвищої юридичної сили має свої переваги в аспекті забезпечення охорони від свавілля органів публічної влади, сприяє фільтруванню законодавчих ініціатив, які мають недостатню підтримку з боку народу та політичних еліт.

Варто зазначити, що деякі конституції передбачають настільки складну процедуру нововведень, що їх майже неможливо змінити, наприклад у Конституцію Японії з 1946 року не було внесено жодної поправки.

Важливе значення має стаття 157 Основного Закону, в якій зазначається, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Це свідчить про демократичну спрямованість розвитку держави, розвиток становлення верховенства права, забезпечення реалізації прав та свобод людини в повному обсязі, адже саме ця норма є певною мірою стримуючим механізмом, який захищає особу від свавілля влади.

Нинішній курс України на євроінтеграцію зобов'язує відповідати стандартам європейського рівня законотворчості. Більшість європейських країн вже можуть спиратись на власний досвід розвитку конституціоналізму, спостерігати певні результати інтегрування тих чи інших правових норм.

Такі країни як Ліхтенштейн, Данія, Нідерланди мають жорстку форму внесення змін до своїх Конституцій, в Основний Закон Франції внесена лише невелика кількість поправок. Це свідчить про забезпечення такої юридичної властивості Конституції, як стабільність.

Стабільність можна впровадити за допомогою єдності, певної уніфікації законодавства держави. Конституція ж є уособленням загальноприйнятих норм, і саме приписи Конституції повинні залишатись незмінними впродовж тривалого часу задля конструювання стабільної держави з потужним правовим базисом.

У своїх працях Ю. М. Тодика зазначав, що нестабільність Конституції призводить до необхідності значних змін і доповнень до чинного законодавства, скасування багатьох актів

і прийняття нових, що не завжди є доцільним. Конституція — це Основний закон держави, він є основоположним у своїх нормах і повинен відрізнятися крайньою стабільністю.

На нашу думку, ускладнення процедури внесення змін до Основного Закону України зможе забезпечити прогрес у напрямку становлення стабільності законодавчої бази та еволюції правосвідомості людини як носія конституційних прав та свобод.

Згідно статті 154 Конституції України законопроект про внесення змін до Основного Закону може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Враховуючи, що третина складу це 150 осіб, а внесення законопроекту Президентом України не аналізується та не погоджується жодним регулятором, вважаємо за необхідне розглянути пропозицію щодо редагування цієї норми і впровадження аналогу статті 156 Конституції України в частині внесення законопроекту депутатами України, а саме внесення не менш як двома третинами від конституційного складу парламенту України. За допомогою такого механізму стримування зменшиться кількість потенційних законопроектів про внесення змін до Конституції України, що позитивно відіб'ється на динаміці формування національного законодавства.

Як зазначав Ю. М. Тодика Конституція є актом довготривалої дії. Стабільність Основного Закону проявляється у постійному, цілеспрямованому його впливі на суспільні відносини, які становлять об'єкт конституційного регулювання, на правосвідомість громадян. Вона обумовлена самою сутністю конституції як головної з'єднуючої та стабілізуючої ланки правової системи, демократичної природи конституційного ладу, стійкістю інститутів громадянського суспільства.

Зважаючи на вищезазначене, можна сформулювати тезу про необхідність ускладнення процедури внесення змін до Конституції України, що сприятиме підвищенню рівня стабільності конституційного законодавства, закріпленню єдиного вектора розвитку національної правової системи та побудові взаємовідносин між особою, суспільством і державою на засадах прозорості, поваги та взаєморозуміння.

На сучасному етапі розвитку нашої держави існує потреба у подальшому проведенні конституційно-правової реформи. Разом із тим зазначені процеси мають відбуватися виключно у межах правового поля та втілювати компроміс у суспільстві стосовно конкретного кола питань. Таким чином, слід наголосити на визначальній ролі забезпечення стабільності Конституції України та дотримання особливого порядку внесення до неї змін у процесі конституційно-правового реформування.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Ганущак Іван Григорович
 НУ «Одеська юридична академія»,
 студент, соціально-правовий факультет,
 3 курс, 1 група

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОСКОНАЛЕННЯ

Забезпечення прав і свобод людини є пріоритетним завданням будь-якої цивілізованої правової держави. Права і свободи людини й громадянина у світовому досвіді конституціоналізму розглядаються як засіб обмеження публічної влади, однак визнається й те, що держава зобов'язана забезпечити такий правопорядок, в якому права і свободи належним чином гарантуються.

Забезпечення прав і свобод людини, визнання їх авторитету може стати реальним шляхом до формування громадянського суспільства, яке в Україні ще не сформовано. У сучасних державах права і свободи людини закріплюються на рівні національних конституцій і Україна — не виняток. Основний закон держави містить окремий розділ, присвячений правам і свободам людини і громадянина, який в контексті змін до Конституції планується суттєво змінити.

Стаття 55 Конституції України проголошує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових чи службових осіб. Слід зазначити, що правосуддя, є найбільш надійним та цивілізованим способом захисту прав і свобод людини, однак даний спосіб захисту прав не є досконалим і потребує вдосконалення.

Підтвердженням цього є судова практика ЄСПЛ, яка є об'єктивним критерієм оцінки правової системи кожної держави-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейським судом прийнято досить багато рішень у справах проти України, якими дії судових органів визнавалися такими, що призвели до порушення гарантованих Конвенцією прав.

Аналізуючи інший спосіб захисту прав, а саме «право на самозахист», особа може вживати заходів щодо самостійного захисту порушеного суб'єктивного права, якщо це прямо не суперечить законові. Право на самозахист особи слід розуміти як форму соціальної активності громадянина у випадку порушення його основних прав. Це передбачає правову безпеку індивіда, відповідно до якої він повинен володіти та вміти застосовувати засоби правового захисту.

Додатковою процесуальною гарантією захисту основних прав і свобод виступає право на звернення до міжнародних установ, юрисдикцію яких визнала Україна. Важливу роль серед них відіграє право на звернення до Європейського Суду з прав людини.

Під юрисдикцію ЄСПЛ підпадає юридична оцінка виконання державами своїх зобов'язань згідно з Конвенцією та протоколами до неї, коли Суд розглядає скарги, визнані відповідно до Конвенції прийнятними. Стосовно негативних прав позиція Суду полягає у визнанні того, що держава зобов'язана утримуватися від будь-яких дій, які б могли привести до порушення прав і свобод.

Для прикладу, до негативних зобов'язань держави належить неприпустимість надання органам виконавчої влади необмежених дискреційних повноважень при здійсненні збору інформації про осіб.

Великі надії в контексті посилення гарантій захисту прав і свобод людини покладаються на інститут Уповноваженого з прав людини. Зазначена посадова особа заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами. Уповноважений з прав людини в силу специфіки своєї природи, а також надзвичайної складності завдань забезпечення прав людини в Україні не здатний докорінно змінити ситуацію.

Новий демократичний інститут робить перші кроки і у повній мірі ще не розкрив свого потенціалу, хоча й набуває належного визнання в українському суспільстві. Конституційне запровадження інституту омбудсмена в Україні стало важливим кроком у розвитку демократичних процесів, що спрямовані на подальше зміцнення статусу особистості, гарантій реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина.

На рівні конституційних органів влади важливу роль щодо гарантування основних прав і свобод відіграє діяльність Конституційного Суду України. Особлива роль щодо захисту прав і свобод людини і громадянина належить КСУ під час вирішення питань щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам її 157 і 158 статей. Адже відповідно до статті 157 Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування або обмеження прав і свобод людини і громадянина. Ще одним напрямом правозахисної діяльності є офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України. Щодо тлумачення законів України КСУ існує дискурс, адже тлумачення законів є більш прийнятним для судів загальної юрисдикції, які безпосередньо їх застосовують. Робоча група Конституційної Комісії звернула увагу на це, і в проекті змін до Конституції, які стосуються правосуддя, позбавила Конституційний Суд України такого роду повноваження.

Аналізуючи вище викладене, для більш ефективного захисту прав і свобод громадян доцільним є введення інституту конституційної скарги, який віднайшов своє місце в проекті змін до Конституції в частині правосуддя в статті 151-1. Даний інститут може розглядатись в якості гарантії прав громадян від свавілля

влади й реалізації індивідом можливості участі у процесі управління державою і суспільством. Утілення такого інституту в державно-правову практику України здійснить позитивний вплив на всю правозастосовну діяльність, спрямовуючи її в конституційне русло.

Отже, підсумовуючи сказане, в процесі розробки системи юридичних механізмів захисту прав і свобод особи існує та продовжує виникати велика кількість проблем загального і практичного значення. Їх розв'язанню присвячені чисельні дослідження вітчизняних вчених, що пов'язані з різними аспектами проблем.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» А. А. Єзеров.

Губань Радим Васильович
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
к. ю. н., доцент кафедри правознавства

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНУ СПАДКОЄМНІСТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Як стало відомо, на розгляд Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України надійшов проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» підготовлений робочою групою до складу якої увійшли: Юрій Ганущак, Сергій Головатий, Юрій Ключковський, Юлія Кириченко, Микола Козюбра, Ігор Коліушко та Віктор Мусіяка. В данному проекті Закону України пропонується змінити п. 1 статті 133 Конституції України. Якщо нині він звучить так: «систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села», то пропонуєть-

ся викласти його в такій редакції: «систему адміністративно-територіального устрою складають адміністративно-територіальні одиниці: волості, повіти, регіони».

Очевидно, що автори законопроекту змінюючи назву адміністративно-територіальних одиниць виходили з необхідності відходу від радянських традицій організації системи адміністративно-територіального устрою (що також підтримується і нами) і повернення до «дорадянських» назв адміністративно-територіальних одиниць.

Однак, на жаль, автори не зовсім повно втілили свої наміри, пропонуючи «регіон» як складову системи адміністративно-територіального устрою сучасної України. Адже цей термін, як такий, не був поширений на українських теренах.

Пропонована ж модель виглядає комбінацією «минулого українського» і «модерного зарубіжного», що має еkleктичний характер. З нашої точки зору, було б доцільно запозичити категоріальний апарат адміністративно-територіального устрою Української Народної Республіки, який був використаний в Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вільності УНР), тим паче, що тоді також був запропонований триланковий підхід: громади, волості та землі.

З нашої точки зору, такий підхід не лише був би методологічно вивіреном та гомогенним, але він мав би продемонструвати й те, що сучасна Україна є спадкоємцем не УРСР, а УНР. Адже УСРР (згодом перейменована на УРСР) була наслідком не прагнення українців до відродження власної держави (яке вилилось у створення УНР), а наслідком окупації українських земель сусідньою державою.

В той час як ще у 1917 р. відомий громадський, політичний та державний діяч С. Шелухін (і не лише він) заявляв, що в 1654 р. Богдан Хмельницький від імені України як незалежної суверенної держави підписав договір не з Російською імперією, а з династією Романових. Таким чином, на думку С. Шелухіна, після зречення Романових від престолу Україна знову стала незалежною державою.

Евсеев Александр Петрович
НЮУ имени Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедры
конституционного права Украины

ПРАВОВЫЕ ПОЗИЦИИ ВЕРХОВНОГО СУДА США ПО ПРОБЛЕМЕ СМЕРТНОЙ КАЗНИ

Среди проблем, волнующих американское общество на протяжении вот уже нескольких столетий, одна из наиболее острых – проблема смертной казни. Но она во многом усугубляется еще и тем, что практика Верховного Суда в отношении этой варварской меры с самого начала была весьма противоречивой и непоследовательной.

Первый раз смертная казнь была признана Верховным Судом неконституционной в широко известном решении по делу *Furman v. Georgia*, вынесенном в 1972 г., — в самый разгар общественных ожиданий, связанных с подъемом движения за гражданские права и приближающимся завершением войны во Вьетнаме.

Вообще невольно ловишь себя на мысли, что существует некая взаимозависимость между социальными иллюзиями и отменой смертной казни. Если мы обратимся к отечественной истории XX ст., то без труда заметим, что вначале смертная казнь была отменена в феврале 1917 г., когда наш народ сбросил иго ненавистной ему династии Романовых, затем — 26 мая 1947 г., спустя всего два года после победоносного завершения Великой Отечественной войны, и, наконец, в 1990-е гг. на волне эйфории, вызванной процессами «перестройки» и приобретением государственной независимости...

Как бы то ни было, именно в 1972 г. Верховный Суд отнес ее к «жестоким и необычным наказаниям», применение которых, как известно, прямо запрещено VIII-ой поправкой к Конституции США. Важно, что решение по делу *Furman v. Georgia* базировалось на научно установленном факте, в соответствии с которым национальные меньшинства, в первую очередь, чернокожие американцы в значительной мере подвержены риску вынесения смертного приговора, нежели белые граждане.

По образному выражению судьи П. Стюарта, смертная казнь применялась «к случайно и капризно выбранной горстке людей» (*capriciously selected random handful*), что, очевидно, подрывало доминантно-правовой принцип равенства. В конечном итоге Суд, правда, на грани возможного – большинством всего в один голос, наложил запрет на применение данного вида наказания.

Однако всего четырьмя годами позднее Верховный Суд, действовавший в том же составе, вновь вернулся к данной теме, опрокинув свою предыдущую правовую позицию. В не менее знаменательном для американской юстиции решении по делу *Gregg v. Georgia* Суд большинством голосов (особые мнения заявили только У. Бреннан и Т. Маршалл, полагавшие, что смертная казнь должна быть признана неконституционной при любых обстоятельствах хотя бы в силу прецедента Верховного Суда) указал, что смертная казнь сама по себе не нарушает Конституцию.

Следует оговориться, что к тому времени согласно законодательству ряда штатов, в том числе Джорджии, усмотрение судей и присяжных в вопросах назначения смертной казни было существенным образом ограничено.

Во-первых, закон предусматривал десять отягчающих обстоятельств, наличие любого из которых должно быть установлено скамьей присяжных (*jury*) «за пределами разумного сомнения», прежде чем лицо может быть приговорено к смертной казни; во-вторых, присяжным дозволялось давать обязывающую рекомендацию о помиловании, даже если не было установлено ни одного смягчающего обстоятельства; в-третьих, предусматривалось автоматическое обжалование приговора, при котором осуществляется проверка доказанности отягчающего обстоятельства и оценка соразмерности данного наказания наказаниям, назначенным по аналогичным делам. Тем самым Верховный Суд постановил, что новое законодательство штатов уже не нарушает требование VIII-ой поправки.

Справедливости ради отметим, что в том же решении Суд признал «дефектными» законы двух других штатов — Луизианы и Северной Каролины, предусматривавшие обязательное вынесение смертного приговора лицам, виновным в совершении умышленного убийства пер-

вой степени, без учета обозначенных выше процессуальных гарантий.

Всего с 1976 г. по осень 2005 г. смертная казнь была исполнена в отношении примерно 850 американских граждан, при этом «львиная доля» казней приходилась на южные штаты (Техас, Флорида, Оклахома и ряд других). Примечательно, что к тому времени казнь на электрическом стуле была заменена смертельной инъекцией («протоколом смертельной инъекции»), вопрос о конституционности которой должен был разрешить в деле *Vaze v. Rees* Верховный Суд уже под председательством Робертса.

Смысл смертельной инъекции заключается в том, что в организм приговоренного к смерти последовательно вводились три препарата, первый из которых вводил смертника в кому, чтобы он не чувствовал боли. Заявители утверждали, что протокол не предусматривал гарантий проверки того, что первый препарат оказал требуемое воздействие. В таком случае смертник испытывал бы жестокую боль при действии двух других препаратов, которые останавливали дыхание и кровообращение, что нарушило бы VIII-ую поправку.

Суд отклонил требования заявителей семью голосами против двух. Робертс, подготовивший мнение большинства, к которому присоединились судьи Кеннеди и Алито, отметил, что смертная казнь конституционна после решения по делу *Gregg v. Georgia* и сохраняется в 36 штатах из 50, а также в федеральном законодательстве, причем смертельная инъекция — единственный или основной способ ее исполнения.

Поскольку 30 штатов используют тот же протокол, что и Кентукки (где были осуждены заявители), данный способ является приемлемым в американском обществе, поскольку он установлен демократически избранными легислатурами (законодательными собраниями) штатов.

Чтобы установить нарушение VIII-ой поправки, по мнению судей, заявители должны были доказать, что риск подвергнуться «немедленной опасности» был «неизбежный или очень вероятный», но не предоставили таких доказательств.

Жадан Євгеній Володимирович
ДРІДУ НАДУ при Президентові України,
здобувач, кафедра економіки
та регіональної економічної політики

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ МУНІЦИПАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ УКРАЇНИ

Становлення демократичних засад розвитку сучасної держави передбачає створення таких умов суспільної життєдіяльності, за яких її громадянин почувається у безпеці, зокрема, соціальної. Соціальна безпека як засаднича передумова забезпечення прогресивного суспільного розвитку є складною категорією, що включає в себе цілий комплекс умов, необхідних для комфортного проживання індивіда, громадянина у суспільстві, в межах певного муніципального утворення, у загальному вигляді виступаючи самостійною ланкою національної економічної безпеки держави.

Конституційні засади забезпечення соціальної безпеки муніципальних утворень України передбачають, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ці умови гарантуються ст. 3 Конституції України. Крім цього, ст. 46 Конституції визначає, що громадяни мають право на соціальний захист.

Отже, в головному законі нашої держави поряд із соціальною безпекою вживається таке поняття, як соціальний захист. При цьому поняття «соціальна безпека», що є вихідною передумовою розвитку муніципальних утворень переважної більшості розвинених країн світу, забезпечуваною їх Конституціями, в Українській Конституції ототожнено з поняттям «соціальний захист».

Цей термін є дещо вужчим за своїм змістом, ніж соціальна безпека, адже він передбачає не стільки створення певних умов для розвитку та продуктивної життєдіяльності громадянина, як соціальна безпека, скільки захист найслабших верств населення.

Тобто з цього визначення випливає, що на законодавчому рівні більшої уваги надається

питанню підтримки найслабших та найменш захищених прошарків українського суспільства, що применшує важливість та значимість продуктивного класу щодо потреб суспільного розвитку у національному масштабі.

Це спостереження стало предметом гострою дискусії широкого кола юристів, економістів, представників науки державного управління. Не ставлячи за мету підтримання та продовження дискусій у цьому напрямі, розглянемо проблему соціального захисту як важливої складової (вважаємо це поняття саме складовою соціальної безпеки, результатом реалізації державою політики соціальної безпеки) більш широкого за своїм змістом та призначенням поняття соціальної безпеки.

Умови децентралізації державного управління, закріплені Конституцією України, окреслюють коло завдань щодо забезпечення соціального захисту, а також визначають їх виконавців на усіх рівнях державного управління.

На рівні муніципальних утворень повноваження щодо вирішення широкого спектру питань соціального захисту, окрім держави, покладено на органи місцевого самоврядування, які максимально наближені до населення — безпосереднього споживача соціальних послуг.

Нинішнє прискорення реформ у напрямі децентралізації державного управління, що передбачає наділення органів місцевого самоврядування ширшими повноваженнями в усіх сферах місцевого управління, в тому числі, соціальній безпеці та її складовій — соціальному захисті, загострює проблему взаємоузгодженості питань державного й муніципального розвитку та потреб населення муніципальних утворень у соціальній безпеці.

З огляду на це, питання пошуку шляхів забезпечення безпеки як на муніципальному, так і на державному рівні, останнім часом набувають все більшої актуальності.

Причини цього різноманітні, але найсуттєвішими є швидка зміна та неможливість прогнозування динаміки зовнішнього середовища.

Невизначеність ускладнює гарантування безпеки у державі, а відтак вимагає більш чіткого трактування суті та причин зміни її рівня. Особливо загострюється ця проблема із розгортанням військової операції на Сході Украї-

ни, яка змінює рівень соціальної безпеки муніципальних утворень (як східних регіонів, що безпосередньо виступають базою проведення військових операцій, так і інших регіонів, що інтегровані у систему національного господарства, і тому відчують на собі вплив подій, що протікають на Сході).

У цілому функції сучасної соціальної держави можуть бути представлені як захисні функції розвитку. Тому метою модернізації системи соціального захисту населення, що триває протягом останніх років, є перетворення системи повного державного забезпечення у систему «створення можливостей», тобто залучення ринкових механізмів суспільного перерозподілу через зміцнення позицій розвитку економічно активної частини населення як внутрішнього економічного інвестора соціальної сфери.

При збереженні цілісності і забезпеченні поступового розвитку системи соціального захисту населення заходи державного регулювання соціальних процесів не повинні пригнічувати відповідальність і ініціативу громадянина, індивідуума щодо підвищення власного добробуту, а, навпаки, сприяти включенню його до ефективного соціального середовища, що забезпечує включення до конкурентної боротьби в умовах ринкової економіки.

Таким чином, конституційні засади формування сучасної соціальної політики України як цілеспрямованої діяльності системи державних і громадських інститутів, суспільних організацій і окремих громадян, спрямована на забезпечення реалізації природних прав людини, що гарантують їй належні умови життєдіяльності і продуктивного самостійного розвитку.

Рівень муніципального утворення у цьому аспекті постає провідною територіальною ланкою поєднання інтересів держави та громадянина з огляду на необхідність розвитку економічного потенціалу поряд із забезпеченням свобод і прав індивіда.

Науковий керівник: д. держ. упр., професор, завідувач кафедри економіки та регіональної економічної політики ДРІДУ НАДУ О. Ю. Бобровська.

*Кечеджі Олена Борисівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 24 група*

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Важливе місце у системі конституційного права України посідає конституційно-правовий інститут адміністративно-територіального устрою. У процесі розвитку української державності адміністративно-територіальний устрій набув завершеного вигляду, проте уже не відповідає у повній мірі реаліям сучасного політичного і соціально-економічного життя. Крім того, недосконалість деяких положень Конституції України від 26 червня 1996 року, відсутність спеціального закону про адміністративно-територіальний устрій загострюють наявні у цій сфері проблеми.

Слід наголосити на тому, що упродовж останніх років неодноразово робилися спроби оптимізувати, реформувати адміністративно-територіальний устрій нашої держави. На жаль дотепер відповідних напрацювань не було реалізовано. Водночас сьогодні на порядку денному стоїть прийняття змін до чинної Конституції України (а саме, законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади), що зокрема передбачає проведення реформи чинного адміністративно-територіального устрою. Це зумовлює необхідність вивчення та аналізу змісту законопроекту, формування уявлення про майбутній адміністративно-територіальний устрій, пошуку та виявлення потенційних проблем, шляхів і способів їх ефективного вирішення.

Відповідно до вищезгаданого законопроекту систему адміністративно-територіального устрою в Україні складатимуть наступні адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони. Такий поділ на нашу думку сприяє вирішенню низки існуючих у цій сфері питань.

По-перше, існуюча схема адміністративно-територіального устрою є складною невпоряд-

кованою системою, у якій кожна одиниця (АРК, область, міста зі спеціальним статусом, район тощо) наділена державою певною компетенцією у сфері державного управління, а також має певні самоврядні функції. А запропонована схема дозволяє створити чітко визначену, впорядковану триланкову систему адміністративно-територіального устрою, що у свою чергу створить передумови для розподілу повноважень і території їх реалізації відповідними органами (зокрема це допоможе у випадку, коли в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці розташовані інші).

По-друге, проблемою сучасного адміністративно-територіального устрою є відсутність уніфікованої назви для кожного зі структурних рівнів адміністративно-територіальних одиниць. Так, положення Конституції України містять терміни «адміністративно-територіальна одиниця» і «населений пункт». Це зумовило певну плутанину в їх змістовному навантаженні і, зрештою, розумінні. Наприклад, село і селище міського типу, місто обласного значення і місто районного значення — усі вони можуть розумітися як в якості адміністративно-територіальної одиниці, так і населеного пункту. Саме тому розподіл на громади, райони та регіони, запропонований у законопроекті, видається нам ефективним і дієвим, адже здійснюється чітко законодавче визначення і розмежування цих понять.

По-третє, для сучасного адміністративно-територіального устрою України характерне недотримання принципу компактності адміністративно-територіальних одиниць. Це виражається у наявності анклавів (тобто існують деякі населені пункти в Україні, які територіально розташовані в одній області, але мають адміністративне підпорядкування щодо іншої). Конституційна реформа щодо децентралізації влади деякою мірою покликана вирішити й це питання — так, шляхом створення територіальних громад, буде забезпечена нерозривність адміністративно-територіальної одиниці.

По-четверте, шляхом проведення реформи відбувається вирішення проблеми зовеликої подрібненості адміністративно-територіальних одиниць на нижчому, базовому рівні. Надзвичайна подрібненість територіальних громад і їх малочисельність спричиняють проблеми фінансово-економічного характеру. Шляхом вирішен-

ня зазначеної вище проблеми може бути ідея укрупнення громад, яка полягає у збільшенні уже існуючих адміністративно-територіальних одиниць.

Ще однією позитивною рисою в законопроекті є наділення громад можливістю кооперації для вирішення спільних потреб або виконання спільних задач. Зокрема у ст. 142 законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади зазначається: «Територіальні громади можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.» Таким чином, забезпечується єдність і цілісність державної території, сталий розвиток кожної окремої адміністративно-територіальної одиниці.

Важливою частиною реформи є також встановлення у ст. 133 законопроекту відправних засад щодо визначення сучасних критеріїв утворення, ліквідації та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць. Крім того законопроектом передбачено урахування думки мешканців щодо зміни меж, найменування та перейменування відповідних громад та поселень.

Таким чином, конституційна реформа 2015 року сприяє вирішенню ключових питань адміністративно-територіального устрою України, а саме: законодавчому визначенню основних понять і засад адміністративно-територіального устрою України; закріпленню на конституційному рівні адміністративно-територіального устрою і його структурних рівнів (ланок); оптимізації системи адміністративно-територіального устрою та спрощенню класифікації адміністративно-територіальних одиниць; удосконаленню фінансово-економічного забезпечення, створенню для усіх територіальних громад достатньої матеріально-фінансової і бюджетної бази тощо. У разі прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади, на нашу думку, повинно відбуватися подальше законодавче забезпечення реформи адміністративно-територіального устрою, зокрема необхідним видається прийняття окремого закону «Про адміністративно-територіальний устрій». У такому разі наступним кроком у рефор-

муванні має бути зміна галузевого законодавства (у податковій, бюджетній та інших сферах), що сприятиме остаточному закріпленню конституційно визначених у перспективі положень.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

*Ковятинiec Ольга Константиновна
Белорусский государственный университет,
магистрант, юридический факультет*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

На современном этапе развития местное самоуправление является одной из важнейших составляющих в системе белорусской государственности. Именно местные органы власти, тесно контактирующие с населением, наиболее заинтересованы в решении региональных проблем, удовлетворении потребностей людей.

Актуальность проблемы вытекает с того, что существующая система местного самоуправления ещё далека от предъявленных к ней требований. Несмотря на наличие законодательной базы, регулирующей ее деятельность, правовая основа не обеспечена в полной мере ни в юридическом, ни в организационно-практическом, ни в идеологическом плане. Местные органы не имеют достаточных полномочий и необходимой материально-технической базы для самостоятельного решения социально-экономических проблем соответствующих территорий. Не создан рациональный механизм соединения местного управления с местным самоуправлением.

На пути реформирования и развития местного самоуправления в Республике Беларусь есть сдерживающие факторы. Один из них — недостаточная правовая и политическая культура граждан. С вопросами, которые входят в компетенцию соответствующих местных орга-

нов, граждане нередко обращаются в вышестоящие инстанции.

С целью осуществления позитивных изменений в системе местного самоуправления Беларуси необходимо изучать опыт стран как ближнего, так и дальнего зарубежья.

К наиболее актуальным направлениям реформирования системы местного самоуправления в Республике Беларусь, на мой взгляд, можно отнести следующие:

1. Дальнейшее уточнение и развитие нормативно-правовой базы, направленной на регулирование и определение функционирования системы местного самоуправления.

2. Пересмотр системы финансирования органов местного самоуправления и их доступ к распоряжению финансовыми средствами, участие в деятельности предпринимательских структур и фондов. Данные нововведения позволят перевести систему местного самоуправления с государственной дотации на самостоятельное финансирование.

3. Более активное привлечение к деятельности местного самоуправления общественных объединений и политических партий. Возможно введение смешанной избирательной системы, которая позволит зарезервировать большой процент мест в Советах депутатов за политическими партиями. Если же партия не способна пройти в орган местного самоуправления, то сотрудничество между ними, а также разными общественными объединениями может осуществляться путем создания при органах местного самоуправления различных консультативных комиссий, которые будут взаимодействовать со всем спектром политических сил данного региона.

4. Передача в собственность органам местного самоуправления социальных объектов. Всемирная практика подтверждает, что переданные местным органам социальные объекты начинают работать лучше, а население воспринимает это как социально-оправданные действия власти.

Таким образом, процесс реформирования местного самоуправления не должен быть стихийным и неконтролируемым. Он должен пройти в несколько этапов, быть рационально обусловленным и постепенно сменять современную систему, если это необходимо. Её усовершенствование не только улучшит по-

казатели социально-экономического развития региональных и местных сообществ, но и станет фактором формирования полноценного общественного сообщества. Политическая система и местное самоуправление (как один из наиболее важных её элементов) не должны быть «законсервированы», а динамично сменяться, отвечая потребностям времени и соответствуя всемирным стандартам и накопленному другими странами опыту.

В целях дальнейшего совершенствования системы местного самоуправления в Беларуси и повышения ее эффективности необходимо продолжить работу по разграничению полномочий между органами государственной власти и местного самоуправления, закреплению законодательной основы для ассоциаций и объединений местных Советов депутатов и созданию системы правовых гарантий, обеспечивающих защиту прав и интересов местного самоуправления. Четкая законодательная база будет способствовать развитию местных органов власти.

Научный руководитель: к. ю. н., доцент кафедры конституционного права Белорусского государственного университета Т. С. Масловская.

*Колінко Яна Анатоліївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., асистент кафедри
конституційного права України*

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ПОВБУДОВИ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Необхідність захисту прав та інтересів регіонів займає важливе місце в державній політиці країн Європи. В сучасному розумінні регіон розглядається не як певна територіальна одиниця, а скоріш як специфічна свідомість регіональної спільноти, складовими елементами якої є регіональна самоідентифікація — усвідомлення конкретною людиною своєї приналежності до того чи іншого регіону; регіональні знання й уявлення — поінформованість людини як частини регіонального співтовариства

про особливості і властивості свого регіону; регіональний менталітет — колективно несвідоме, специфічне світосприйняття, властиве жителям певного регіону, а також характерна для них система цінностей і оцінок, що впливають з неї, установок тощо; і регіональні інтереси — уявлення населення про стан, цілі і шляхи розвитку свого регіону.

На сьогодні, регіоналізація — одна з найбільш відчутних тенденцій розвитку сучасної Європи. Початок цього процесу розпочався ще після Другої світової війни. Так, у 1949 році була створена перша регіональна організація — Рада Європи. При ній в 1957 році створюється Постійна Конференція місцевих і регіональних влад Європи (з 17 січня 1994 року — Конгрес місцевих і регіональних влад Європи), головним завданням якої стає об'єднання представників регіональних і місцевих органів влади. Для реалізації цієї мети була прийнята низка міжнародних документів, серед яких: Європейська хартія про місцеве самоврядування 1985 року, Європейська рамочна конвенція про трансграничне співробітництво між територіальними адміністративними одиницями або місцевими органами влади 1980 року, Європейська хартія про регіональні мови і мови меншин 1992 року. Остання має на меті зберегти регіональні діалекти і мови національних меншин, які являють собою унікальну частку культурного надбання Європи. Хартія заохочує їхнє використання в школах, у суспільному житті, у юриспруденції, культурному, економічному і соціальному житті, а також у ЗМІ.

Для зменшення дистанції між окремими областями і подолання відставань окремих областей з несприятливими умовами розвитку був створений Європейський фонд регіонального розвитку. Що передбачалося в преамбулі Договору 1957 року про створення Європейського Економічного співтовариства. Поступово приймалися інші міжнародні правові акти, що довели збільшення ролі регіонів в житті Європи.

Так, в 1988 році Європейський парламент прийняв Хартію Співдружності по проблемам регіоналізації та в 1991 році Хартію регіонів Співдружності, в яких прикликав держави-члени, що відрізнялися централізованою структурою побудови влади, підтримати процес регіоналізації.

В 1992 році розпочав свою діяльність Комітет регіонів — консультативний орган, що складався з представників регіональних і місцевих органів, головним завданням якого було забезпечити регіональну політику і координацію діяльності регіонів на загальноєвропейському рівні.

Сам термін «регіон», мабуть, вперше був застосований саме в Хартії про регіоналізацію, де регіони визначаються як одиниці, що мають історичну, географічну, культурну та іншу спорідненість. Пізніше, вже в 1996 році, а саме 4 грудня, на засіданні Асамблеї Європейських регіонів, що відбулося в м. Базелі, буда прийнята Декларація щодо регіоналізму в Європі.

Декларація підкреслює, що регіони являють собою найважливіший і незамінний елемент побудови Європи і процесу європейської інтеграції. Вони органічно взаємодіють з центральною владою, являючи собою дуже істотну частину держави в цілому. Відповідно до декларації європейські держави повинні взяти на себе зобов'язання максимально передавати повноваження регіонам, а також фінансові кошти, необхідні для їхнього виконання.

В преамбулі було наголошено на тому, що саме регіони мають взяти на себе відповідальність в тих галузях, де в них є перевага серед інших: в економіці (зайнятність), в культурі, у захисті навколишнього середовища, в регіональному та загальнодержавному плануванні, в наукових дослідженнях, тощо.

Рекомендація 1811 (2007) Парламентської Асамблеї Ради Європи про регіоналізацію в Європі також закріпила, що регіони — це не просто території, а люди та громади, що є колективним суб'єктом, які без утворення власної держави зберігають помітні відмінності, які надають їм волю до самоврядування.

Розвиток регіоналізованої Європи є додатковою гарантією демократії, адже це розширює можливості громадян відігравати активну роль у політичних питаннях.

Останнім часом питання регіоналізації стало досить актуальним і в Україні. Потреба в захисті прав регіонів та представництві їх інтересів вимагає певних політико-правових змін.

На сьогодні ведеться активна робота по впровадженню змін в Конституцію України та поточне законодавство.

Україна стала на шлях побудови європейської моделі державотворення і децентралізація посідає ледь не головне місце в цьому процесі.

*Комісарова Ксенія Андріївна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, господарсько-правовий факультет,
4 курс, 4 група*

СТРАХОВИЙ ВНЕСОК — ЯКИМ ВІН МАЄ БУТИ?

За останні роки страховій медицині в Україні приділяють чимало уваги. Така стурбованість цим питанням в першу чергу обумовлена кризовими ситуаціями в нашій країні та неможливістю держави самостійно забезпечувати медичне обслуговування населення. Для прикладу ми розглянули одну із найпоширеніших хвороб у світі та в Україні — рак.

За даними Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, в даний час в Україні онкологічні захворювання діагностовано у близько 1 млн осіб. Смертність від онкологічних захворювань в Україні в 2 рази вище, ніж в Європі. В Україні щороку виявляють понад 180 тис. нових випадків розвитку злоякісних новоутворень, майже 100 тис. жителів вмирають від причин, викликаних ними. У той же час близько 5% хворих з встановленим діагнозом відмовляються від лікування через відсутність коштів. Експерти визнають, що багато видів раку сьогодні виліковні, проте успішність лікування прямо залежить від технічної і лікарської забезпеченості лікувально-профілактичного закладу.

Зараз лікарні не спроможні забезпечити лікування всім онкохворим громадянам, адже державне фінансування є дуже малим. Наприклад, держава покриває лише 6% від потреб на лікування онкохворих Прикарпаття. Головний лікар столичного онкоцентра Олександр Ключов зазначає, що препаратами першої необхідності держава забезпечує хворого близько 50 %, усіма іншими — близько 10 %. Отже коштів, що виді-

ляються на лікування онкологічних захворювань, не вистачає для 100% забезпечення потреби хворих.

Враховуючи нездатність держави на забезпечення належного лікування хворих самостійно, запровадження страхової медицини дійсно є необхідним. Проте кошти для якісного лікування потрібні чималі, так постає питання чи може населення дозволити собі робити страхові внески, яких буде достатньо для подальшого лікування страшних хвороб?

Сьогодні існує дуже багато перешкод, які заважають більшості населення дозволити собі робити страхові внески. Головною проблемою є низький рівень життя, тобто: зменшення доходів населення, вперше за 10 років, мінімальна заробітна плата досягла свого мінімального значення, що становить менше 57 доларів; збільшення заборгованості із виплати заробітної плати населенню: порівняно з початком року борг збільшився на 595,4 млн. грн. і за станом на 1.07.2015 становив 1915,5 млн. грн; різке подорожчання комунальних послуг, зростання вартості проїзду, ріст цін на послуги зв'язку, продукти та ліки; зменшення платоспроможності населення: за останнім дослідженням дослідницької компанії GFK Ukraine, індекс споживчих настроїв у січні 2015 року скоротився на 6,7 пункту. За останній рік через інфляцію купівельна спроможність українців зменшилася в чотири рази; підвищення рівня безробіття: за останніми даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років в середньому зріс з 7,3% (2013 р.) до 9,3% (2014 р.).

Підґрунтя для перелічених перешкод створює: слабка економіка країни; великий державний борг; високий рівень корупції; неконтрольована тіньова економіка та ін.

Економічні проблеми нашої країни є дуже масштабні та наразі не має можливості у країні вийти із кризового стану за короткий проміжок часу та швидко підвищити рівень життя населення. Проте не зважаючи на скрутний стан економіки, необхідно знайти оптимальний шлях для існування якісних медичних послуг для населення. Таким чином для того, щоб подолати неможливість жителів сплачувати страхові внески, необхідно створити таку їх систему, яка буде реально діючою у кризовий стан краї-

ни. Не можливо чекати, коли щодня від нестачі ліків помирає 1607 людей.

Сьогодні передбачається введення відрахувань, які становитимуть 5% від заробітної плати, що є досить високими. Ми пропонуємо на основі доходів населення вирахувати більш прийнятний страховий внесок.

Громадян України можна поділити на 3 групи. До першої групи входять особи які мають низький рівень доходів, а саме нижче мінімальної заробітної плати та від 1 до 5 мінімальних заробітних плат, до другої групи із середнім заробітком входять особи із 5–15 мінімальними заробітними платами і до третьої групи ті, що мають дохід більший аніж 15 мінімальних заробітних плат. Дохід має розраховуватися на кожного члена родини.

Виходячи з цього ми пропонуємо зменшити відсоток для осіб із низьким статком та більше навантажити осіб із середніми та високими доходами.

Роблячи підрахунки вважаємо за доцільним встановити:

- 1) для першої групи населення страховий внесок у розмірі 3% від щомісячної заробітної плати, що загалом становить 0,36% однієї заробітної плати на рік;
- 2) для другої — 6,5% від щомісячної заробітної плати, що загалом становить 0,78% однієї заробітної плати на рік;
- 3) для третьої — 8,5% від щомісячної заробітної плати, що загалом становить 1,02% однієї заробітної плати на рік.

Враховуючи те, що у середньому особа витрачає 5,8% усіх своїх витрат на медикаменти та товари для здоров'я, такі суми страхових внесків мають бути доступними для економічно активного населення.

За результатами соціологічного опитування жителів Дніпропетровської області, загалом 72% погодилися на запропоновану суму страхового внеску. Серед опитуваних студентів 80% погодилися сплачувати страховий внесок, серед працівників — 64% та серед пенсіонерів — 53%, 75% осіб із низьким рівнем доходів та 60% осіб із середнім рівнем доходів вважають, що зможуть сплачувати страховий внесок.

Враховуючи результати проведеного соціологічного опитування вбачається сенс у введенні саме таких розмірів страхових внесків, що за-

безпечать громадянам належне медичне обслуговування.

Науковий керівник: к. і. н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого С. Ю. Лукаш.

Кравченко Сергій Сергійович
Київський університет імені Бориса Грінченка,
к. ю. н., доцент кафедри правознавства

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРАГМАТИСТІВ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

У філософії прагматизму, як у класичний період, так і протягом подальшого її розвитку, події, явища і процеси світу розглядаються з позиції усвідомлення їх доступності, виключно, завдяки природній мові. Мова розуміється не тільки як інструмент пізнання і збереження знання загальної картини світу, але і як засіб її аналізу, осмислення та оцінки, у чому прагматичний контекст її вживання знаходить домінуючу значущість.

У такому контексті стає очевидною необхідність обґрунтування принципів і критеріїв прозорості, чіткої і несуперечливої інтерпретації мовного виразу живої мови, текстів і, особливо, правових документів. Спроби виявлення знання, на основі якого можна зрозуміти, однозначно ідентифікувати і усвідомлено приписати правовому тексту або статуту той чи інший зміст, продовжують залишатися у центрі уваги американської правової та політичної громадськості. Ця проблема, піднята ще у роботах О. В. Холмса, була головною темою правових дискусій протягом всього ХХ століття і досі залишається предметом обговорення у правовому і політичному дискурсі США. Реальність вживання вербальних одиниць полягає у тому, що існують серйозні розбіжності в інтерпретації і характері їх семантики у залежності від сфери та часу їх вживання. У живій як усній, так і у фіксованій

письмовій мові несподівані повороти у семантиці буденних вербальних значень неспростовно пов'язані з такою можливістю і взаємодіють з нею тонко і різноманітно. Самі по собі фонетичні або графічні комплекси, складові слова є не більше, ніж членороздільно артикульованими звуками або письменами. Значення, в якому вони знайомі носіям мови, вони повинні були отримати тільки у процесі і завдяки вживанню у живій мові, нюанси і відтінки якої безпосередньо відображають настрої і рухи особистої і суспільної свідомості. Коли їх вживають для вираження певного значення і досягають цієї мети, спогади про найбільш часті аналогічні випадки вживання даної мовної одиниці дозволяють асоціювати її і з даною ситуацією.

Правильне розуміння всього змісту висловлювання у даному конкретному випадку з необхідністю вимагає не тільки знання його вербального значення, але й розуміння конкретної ситуації його вживання з урахуванням лінгвістичного та екстралінгвістичного контексту, в яких виражається думка і намір комуніканта. Ідея, висловлювання, судження або думка є вірними лише тоді, коли вони допомагають людині взаємодіяти з її життєвим досвідом. При цьому важливі два релевантні чинники. Істинність і значення ідеї або теорії, перш за все, перевіряються їх здатністю передбачити хід подій, а їх претензії на істину (truth-claims) підтверджуються / спростовуються успіхом / невдачею у здійсненні цих передбачень. У цьому процесі важливо на його початковому етапі скласти уявлення про відмінність між пророкуваннями, здійснення яких дійсно може принести користь, і передбаченнями.

В юридичній професії це розходження має особливу значущість. Винесення судового вердикту розуміється як пророцтво (prediction), здійснення якого може мати позитивну / негативну цінність як у суб'єктивному, так і в соціальному вимірі.

У мовному виразі передбачення об'єктивного і суб'єктивного результату, об'єктивованому у цьому рішенні, є лінгвістичним фактом, який претендує на істинність. Його позитивна / негативна цінність повинна пройти верифікацію і проявитися в істинності / хибності його практичних результатів. Він стає істинним суспільно правовим фактом, коли і якщо його застосування, здійснення і дія да-

ють відчутні можливості задовільно контролювати подальший хід речей.

Філософська концепція значення у прагматизмі заснована на доктрині значущості наслідків — значення ідеї полягає в її наслідках, а не у самій ідеї. Ця максима прагматизму була згодом об'єднана у роботах Р. Рорті з філософією Л. Вітгенштейна, в якій значення розуміється як соціолінгвістичний продукт, вербальні одиниці якого не перебувають у відношенні прямої відповідності з об'єктивним світом. Їх значимість опосередковується у розумовій діяльності людини через лінгвістичне оформлення судження і верифікується у реаліях соціального комунікативного досвіду. Це твердження ґрунтується на постулаті, згідно з яким істина не може існувати десь поза людським досвідом, поза судженнями, вираженими у вербальній формі. У людському світі вона виявляється і стає пізнаною завдяки і внаслідок оформлення її у лінгвістичні речення, які складаються зі слів, що позначають проті об'єкти.

Світ існує незалежно від людини, але опис явищ і речей світу безпосередньо пов'язане з її пізнавальною і конструктивною діяльністю. Людина пізнає реальність у тому вигляді, в якому вона існує і у тій мірі, в якій це задовольняє її інтереси і потреби. У цьому процесі людина не застрахована від винесення як істинних, так і хибних суджень.

Істинність / хибність характеризують якість людської реакції у розумінні як реального співвідношення у цій дихотомії, так і вербального виразу значення виявлених об'єктів. Щирими / помилковими можуть бути лише описи реалій і речей у світі, інтерпретація і мовна презентація яких є антропоморфною.

Такий підхід передбачає пріоритетний вплив інтересів, цілей, бажань людини, спрямованих на пошук способів їх здійснення у визначенні свого місця у реальності її життєвого досвіду. У неї є тільки одна можливість розглядати світ — її очі, розум і почуття. У практичних відносинах людини з реальністю, головна мета мови полягає у тому, щоб досліджувати, висловлювати, передавати і визначати істинність / хибність реалій дійсності, тобто у формуванні й осмисленні значень людських інтерпретацій світу у зрозумілій і практично корисній формі.

Отже, таким чином ми бачимо, що у концепції правового прагматизму США поняття

«значення» розуміється як сукупність речей, які є перевіреними в за допомогою досвіду їх використання.

Таким чином, перед тим, як інтерпретувати або тлумачити закон необхідно перевірити його практичну реалізацію, яка існує, насамперед, у вигляді судової практики.

*Кутько Вікторія Васильевна
Белгородский государственный национальный
исследовательский университет,
к. ю. н., старший преподаватель кафедры
теории и истории государства и права*

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК ИЗМЕНЕНИЯ КОНСТИТУЦИИ РФ КАК ОСНОВА ЕЕ СТАБИЛЬНОСТИ

Конституция — это основной закон государства, обладающий высшей юридической силой, закрепляющий и регулирующий базовые общественные отношения в сфере правового статуса личности, институтов гражданского общества, организации государства и функционирования публичной власти. Именно с понятием конституции связана ее сущность — основной закон государства призван служить главным ограничителем для власти в отношениях с человеком и обществом.

Конституция как основной закон — акт долговременного действия. Одним из основных юридических свойств этого акта является устойчивость его содержания. Стабильность Конституции обеспечивает незыблемость всей правовой системы, государственной и общественно-политической жизни страны.

Однако стабильность Конституции не означает ее абсолютной неизменяемости. Изменившиеся общественные отношения, экономические, социальные и политические условия требуют периодического приведения и конституционных норм в соответствие с этими изменившимися условиями. С другой стороны, в силу того, что Конституция закрепляет основы организации общества и государства, частич-

ный или полный пересмотр действующей Конституции оправдан только в том случае, если изменения общественных отношений, составляющих предмет ее регулирования, действительно носят существенный характер.

Стабильность конституции проявляется в установлении особого порядка ее изменения (по сравнению с законами и иными правовыми актами).

С точки зрения порядка изменения российской Конституция является «жесткой» (в отличие от «мягких», или «гибких» конституций некоторых государств — Великобритании, Грузии, Индии, Новой Зеландии и других — где изменения в конституцию вносятся в том же порядке, что и в обычные законы, или, по крайней мере, по достаточно простой процедуре).

Сложный порядок изменения российской Конституции призван обеспечить стабильность политической и правовой системы, основного закона государства вообще и базовых принципов конституционного строя.

Юридическая гарантия стабильности Конституции — установление особого, усложненного порядка ее полного или частичного пересмотра, призванного обеспечить одновременно и стабильность и динамичное развитие Основного Закона.

Процедура полного и частичного пересмотра Конституции Российской Федерации определена положениями ее главы 9 (статьи 134–137).

По своей значимости высшее место в иерархии процедур пересмотра Конституции занимает процедура пересмотра положений глав 1, 2, 9, которые не могут быть изменены в рамках действующей Конституции, поскольку положения, закрепляющие основы конституционного строя и правовой статус личности, являются «ядром» Конституции Российской Федерации и выражают саму ее сущность. А положения главы 9 содержат материальные и процессуальные гарантии ее стабильности.

Согласно части 1 статьи 135 Конституции, Федеральное Собрание не может пересмотреть положения этих трех глав, то есть принять закон об их изменении. Они могут быть пересмотрены только путем принятия новой Конституции. А вот в процедуре разработки и принятия новой Конституции, определяемой частями 2 и 3 статьи 135 Конституции, Федеральному Собра-

нию отведена роль инициатора полного пересмотра действующей Конституции.

Федеральное Собрание вправе принять квалифицированным большинством — тремя пятими от общего числа членов Совета Федерации и депутатов Государственной Думы — постановление, содержащее предложение о пересмотре положений глав 1, 2 и 9. В этом случае созывается Конституционное Собрание, к исключительной компетенции которого отнесены разработка и принятие проекта новой Конституции или решения о вынесении его на референдум.

Второе место в этой иерархии процедур занимают положения, содержащиеся в главах 3–8 Конституции, которые регламентируют федеративное устройство российского государства, порядок формирования, организацию, компетенцию и взаимоотношения федеральных государственных органов, статус местного самоуправления. Положения всех этих статей, за исключением статьи 65, изменяются в порядке, предусмотренном статьей 136, то есть путем принятия законов о конституционных поправках.

Третье место в указанной иерархии занимает процедура внесения изменений в статью 65, в части определения состава Российской Федерации. Изменения в нее вносятся на основании федерального конституционного закона о принятии в Российскую Федерацию и образовании в ее составе нового субъекта, а также об изменении конституционно-правового статуса субъекта федерации (часть 1 статьи 137). Таким образом, изменения статьи 65 в части, касающейся состава Федерации, осуществляются в более упрощенном порядке, чем изменения других статей глав 3–8.

Четвертое место в данной иерархии занимает процедура внесения изменений в часть 1 статьи 65, касающихся наименования субъекта федерации. Согласно Постановлению Конституционного Суда РФ по делу о толковании части 2 статьи 137 Конституции (от 28 ноября 1995 года № 15-П), изменения наименования субъекта федерации включаются в текст статьи 65 Конституции РФ Указом Президента РФ на основании решения субъекта Российской Федерации, принятого в установленном порядке.

Подводя итог, следует отметить, что особый процессуальный порядок внесения поправок, изменения Конституции РФ, а также ее пересмотра, обеспечивает ее стабильность — одно из важнейших достоинств, определяющих место Конституции в системе действующего законодательства. Конституция стабилизирует всю правовую систему, государственную и общественную жизнь.

*Омарова Айсел Азад кизи
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
аспірантка, кафедра історії держави і
права України та зарубіжних країн*

КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР ПЕРІОДУ «ПЕРЕБУДОВИ»

1. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в цей період розпочався реальний і легітимний поступ до відродження державного суверенітету України та її незалежності, а також цінністю досвіду конституційних змін децентралізації управління й розширення повноважень органів місцевого самоврядування. В умовах демократизації державний суверенітет Української РСР перетворювався в механізм реалізації народного суверенітету, змін у взаємодії державних органів та органів місцевого самоврядування. Цей досвід має й історичне значення в історії вітчизняного державотворення в ХХ столітті.

2. 27 жовтня 1989 р. Верховна Рада Української РСР ухвалила Закон «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР», яким вносились істотні зміни до системи та принципів діяльності Рад народних депутатів, виборчої системи, статусу Верховної Ради тощо. Так, було введено альтернативність кандидатів у депутати (ст. 89), встановлено строк повноважень Рад народних депутатів у п'ять років (ст. 79), найвищим органом державної влади Української РСР визнавалась Верховна Рада Української РСР (ст. 97), яка

відтепер складалась з 450 народних депутатів, що обирались по виборчих округах з майже однаковою кількістю виборців (ст. 98). Було розширено повноваження Верховної Ради. Так, вона обирала Комітет конституційного нагляду Української РСР (п. 10 ст. 97), зупиняла дії актів Ради Міністрів СРСР, міністерств і відомств СРСР на території Української РСР у випадках їх невідповідності Конституції Української РСР і законам Української РСР з одночасною постановкою перед Верховною Радою СРСР питання про скасування цих актів (п. 33 ст. 97), постановка перед З'їздом народних депутатів СРСР або Верховною Радою СРСР питання про скасування законів, прийнятих ними, інших актів Верховної Ради СРСР та її палат, якщо вони виходять за межі компетенції Союзу РСР і ущемляють суверенні права республік (п. 32 ст. 97). Голова Верховної Ради Української РСР тепер ставав найвищою службовою особою республіки і представляв Українську РСР в країні і в міжнародних відносинах (ст. 107). Незважаючи на суттєві зміни статей Конституції Української РСР, які стосувались Верховної Ради Української РСР, Закон від 27 жовтня 1989 р. залишив за нею статус найвищого органу державної влади Української РСР з правом необмеженого втручання в компетенцію органів виконавчої та судової влади республіки, що суперечило принципу розподілу влади.

3. На конкретизацію конституційних змін в місцевому самоврядуванні 5 березня 1990 р. було прийнято Постанову Президії Верховної Ради Української РСР «Про примірне положення про голів і президії місцевих рад народних депутатів» та Закон Союзу РСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» від 9 квітня 1990 р. Відповідно до постанови виокремлювалась нова посада — голова місцевої Ради, яка існувала поряд із посадою голови виконкому та з'явилась президія місцевої Ради.

В союзному законі закріплювався правовий статус місцевого самоврядування, його економічна та фінансова основа. Зазначені зміни були спробою повернути Радам функції органу місцевого самоврядування, адже партійне гасло «Вся влада Радам!» понад 70 років залишалось гаслом в умовах повновладдя обласних, районних, міських органів КПРС.

4. У зв'язку із розглядом законопроекту «Про зміни та доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» відповідними комісіями Верховної Ради Української РСР було порушене клопотання про надання українській мові статусу державної.

Президія Верховної Ради Української РСР постановила внести доповнення до Конституції Української РСР та розробити проект Закону УРСР про вільний розвиток і рівноправне використання української та інших мов народів СРСР.

Внаслідок цього за Конституцією Української РСР в редакції від 27 жовтня 1989 р. державною мовою Української РСР ставала українська мова (ст. 73). В розвиток цього положення 28 жовтня 1989 р. був прийнятий Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР».

Відповідно до його положень надання українській мові статусу державної здійснювалось з метою гарантування українському народові суверенної національно-державної майбутності; Українська РСР створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в республіці (ст. 3); Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР (ст. 4); мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ, організацій є українська мова.

У відповідних випадках поряд із українською мовою може використовуватись національна мова більшості населення та мова, прийнятна для населення відповідної місцевості. (ст. 11). У Постанові Верховної Ради Української РСР «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про мови і Українській РСР» зазначались відповідні строки для поступового впровадження у всі сфери суспільного життя окремих положень зазначеного Закону: від трьох — п'яти до п'яти — десяти років.

Отже, визнання української мови державною не ущемляло права громадян на використання тієї чи іншої мови на території республіки. А строки введення його в дію передбачали поступове та ненасильницьке застосування української мови в усіх сферах життя.

Прийняття цього Закону було певним здобутком національної інтелігенції та зробило можливим подальше будівництво українського конституціоналізму, а також відкривало перспективи активного відродження національної культури, формування українського конституціоналізму.

5. Таким чином, прийняті конституційні зміни стали початком розбудови національної демократичної держави.

Досвід конституційних змін наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. XX ст. щодо розширення державного суверенітету, децентралізації державного управління і розширення повноважень органів місцевого самоврядування є цінним і для нинішньої конституційної реформи в Україні.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн НЮУ імені Ярослава Мудрого В. М. Єрмолаєв.

*Панченко Валерія Дмитрівна
ДНУ імені Олесь Гончара,
студентка, юридичний факультет,
3 курс, група ЮП-13-2*

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ»

2015 рік для України став роком реформ та резонансних нововведень у законодавстві. Безперечно, якісні зміни, що відображають суспільну необхідність дуже потрібні для розбудови Української державності на її сучасному етапі. Так, одним із ключових елементів реформування Конституції України став Законопроект «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» (далі — Законопроект). 30 липня 2015 року Конститу-

ційний Суд України дав свій офіційний висновок щодо відповідності Законопроекту статтям 157 та 158 Конституції України.

Згідно з цим висновком Законопроект визнаний таким, що відповідає вимогам статей 157 та 158 Основного Закону. Зокрема, чотири судді Конституційного Суду висловили окремі думки щодо змісту даного Законопроекту, в них були викладені ґрунтовні зауваження та застереження щодо прийняття Законопроекту саме у такому вигляді. Враховуючи це, вважаю недоцільним зупинятися на тих аспектах Законопроекту, які вже були висвітлені в окремих думках.

Зупинимо увагу на редакції статті 133, викладеної у Законопроекті. Відповідно до неї систему адміністративно-територіального устрою України складають адміністративно-територіальні одиниці: громади, райони, регіони.

Серйозні сумніви у своїй доцільності викликає внесення такого поняття як регіон у систему адміністративно-територіального устрою України.

Адже саме поняття «регіон» як адміністративно-територіальної одиниці та похідні від нього у подальшому тексті запропонованого Законопроекту не використовуються, більше того йде фактична підміна понять «регіону» та «області».

У редакції статті 133, викладеної у Законопроекті, визначено, що області та Автономна республіка Крим є регіонами. Існування області як адміністративно-територіальної одиниці не визначається, але у подальшому тексті Законопроекту йде оперування поняттям «область» та визначення такого органу місцевого самоврядування як обласна рада (ст. 140 Законопроекту). Тобто, визначається існування саме обласної ради, а не регіональної як органу місцевого самоврядування, що було б логічним наслідком враховуючи закріплення регіону, а не області адміністративно-територіальною одиницею. Така нечіткість та незрозумілість робить норми неузгодженими, що само по собі недопустимо, особливо враховуючи те, що Законопроектом вносяться зміни до Конституції України.

Саме визначення регіону є суто номінальним, не несе за собою фактичного сенсу та незрозуміла доцільність його використання. Введення даної категорії без подальшого використання порушує принцип правової визначеності та логічність викладення положень у конституційному тексті.

ності та логічність викладення положень у конституційному тексті.

Органи місцевого самоврядування утворюються в адміністративно-територіальних одиницях, область же, відповідно до Законопроекту, адміністративно-територіальною одиницею не визначена, а утворення органу місцевого самоврядування на юридично невизначеній територіальній одиниці неможливе.

Більш доцільним було б або визначення області як адміністративно-територіальної одиниці, або визначення регіональних рад, а не обласних як органу місцевого самоврядування.

Відповідно до редакції частини 2 статті 142 Законопроекту матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є у тому числі частина загальнодержавних податків. У подальшому тексті законопроекту не визначено та не закріплено яка саме частина із усієї грошової маси загальнодержавних податків є матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування. Також не визначено регулювання даного питання законами України чи іншими нормативно-правовими актами.

Основні засади функціонування місцевого самоврядування, його органів, матеріальну і фінансову основу повинна встановлювати Конституція України, а решта питань організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності його органів мають бути визначені законом. Цим самим на конституційному рівні передбачається створення правових умов для подальшого законодавчого врегулювання суспільних відносин у сфері місцевого самоврядування.

Територіальній громаді для забезпечення та реалізації свого права на місцеве самоврядування, тобто регулювання й управління суспільними справами місцевого значення, які належать до їхньої компетенції, необхідно мати чітко визначену та достатню матеріальну і фінансову основу.

Відсутність такої чіткої визначеності у Конституції може в подальшому призвести до перетворення даної норми на так звану «мертву норму», що не буде виконуватись та, у свою чергу, призведе до фактичного зменшення обсягу прав територіальної громади, її можливостей у формуванні належної роботи місцевого самоврядування.

Таку прогалину та недосконалість можна було б компенсувати закріпленням необхідності обов'язкового регулювання та визначення конкретної гарантованої мінімальної частини від загальнодержавних податків, що будуть формувати матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування законами України.

Отже, наведені неточності та суперечності можуть призвести до неоднозначно розуміння та неузгодженості норм Конституції України, що само по собі недопустимо в Основному Законі країни.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління ДНУ імені Олеся Гончара А. В. Грабильніков.

Попова Маргарита Віталіївна
ДНУ імені Олеся Гончара,
студентка, юридичний факультет,
3 курс, група ЮП-13-1

ПОРЯДОК КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Наразі в Україні йде активний процес реформування, сучасність поставила перед законодавцями нові виклики та завдання.

Враховуючи події Революції Гідності та ситуацію на Сході країни, зараз панує атмосфера очікування змін та багато людей стали активно проявляти свою громадянську позицію.

Саме в цей час відбувається новий етап конституційного процесу в Україні, що супроводжується законопроектною діяльністю щодо внесення змін до Конституції України (далі — Конституція).

Слід окремо звернути увагу на порядок, в якому представляються на розгляд зміни до Конституції, через призму засадничих положень Основного закону.

Конституційна реформа розпочалась з законопроекту про внесення змін до Конституції щодо одного з резонансних питань — недоторканності народних депутатів України та суддів, що випливало з коаліційної угоди та настроїв у суспільстві.

Наступним на розгляд Конституційного Суду України (далі — КСУ) був представлений законопроект щодо децентралізації влади, а 13 серпня було презентовано законопроект щодо внесення змін до Розділу VIII Правосуддя. Наразі продовжується обговорення пропозицій в робочій групі щодо внесення змін до Розділу II. Однак чи вірний порядок проведення конституційної реформи було обрано, враховуючи ч. 2 ст. 3 та ч. 1 ст. 157 Конституції?

Розділом I Конституції закріплюються основи державного устрою, впроваджуються засадничі ідеї функціонування держави в цілому. Особливе значення для цього мають положення ч. 2 ст. 3 Конституції України, в якій зазначено: «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Дане положення у поєднанні з ч. 2 ст. 19 Конституції являються основоположними в розумінні конституціоналізму, за якого права і свободи людини слугують для обмеження діяльності органів публічної влади та є гарантією забезпечення прав і свобод людини в демократичній державі, якою проголошується Україна. Як зазначено у Рішенні КСУ від 12.04.2012 № 9-рп/2012 «конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації». Враховуючи, що саме права і свободи людини визначають спрямованість діяльності держави, то конституційну реформу доцільно було б розпочати саме з законопроекту про внесення змін та доповнень до Розділу II Конституції.

Такий логічний початок внесення змін до Основного закону виходить, також, з положення ст. 157 Конституції, відповідно до якого Конституція не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Наразі КСУ

вже надав висновки щодо двох законопроектів про внесення змін до Конституції, в яких перевіряв законопроекти на відповідність вищезазначеному критерію. Звичайно, робочі групи з окремих питань конституційної реформи працюють у кооперації у складі Конституційної Комісії та деякі положення запропонованих змін безпосередньо не кореспондують до Розділу II, однак порушується логічний порядок внесення змін до Основного закону, враховуючи положення ч. 2 ст. 3 та ч. 1 ст. 157 Конституції. Виходить, що висновки надані на основі критерію, до якого передбачається внесення змін. Це йде в розріз з поняттям стабільності правових положень, що слугує передумовою правової визначеності і є необхідною умовою принципу верховенства права.

Також, слід враховувати, що більш пізні внесення проекту змін в частині прав та свобод по відношенню до вже запропонованих змін до інших розділів може призвести до виникнення суперечностей між окремими положеннями Основного закону. Конституція — це системний акт, тому при внесенні змін до нього має забезпечуватись належний рівень юридичної техніки та узгодженість між окремими положеннями. Існування суперечностей в Основному законі призводить до правової невизначеності у законодавстві, що є прямим порушенням ч. 1 ст. 8 Конституції.

Наступним логічним продовженням конституційної реформи після пропонування змін до Розділу II став би законопроект про внесення змін до Конституції в частині правосуддя, адже права і свободи людини гарантуються шляхом забезпечення судового захисту прав і свобод. У Рішенні КСУ від 12.04.2012 № 9-рп/2012 зазначається, що «у правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб». Існування незалежного, компетентного, безстороннього суду, який керується принципом верховенства права, є необхідною умовою, зокрема, для становлення конституційної демократії в країні, що відповідає традиції державності розвинених країн. Тому зміни до Розділу VIII доцільно було б впроваджувати після закріплення остаточного варіанту Розділу II, адже на захист прав і свобод людини і спрямоване правосуддя, тому логічно в першу чергу закріпити предмет захисту.

Отже, наразі ми спостерігаємо, що обраний порядок проведення конституційної реформи кореспондує до рекомендацій міжнародних установ, до наших договірних зобов'язань, до вимог суспільства, а не до засадничих положень Конституції. Слід брати до уваги, що саме від дотримання прав і свобод людини і залежить наявність спокою у суспільстві, тому реформування доцільніше було б розпочати з «ядра».

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права і державного управління ДНУ імені Олеся Гончара А. В. Грабильніков.

*Савченко Тетяна Олегівна
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
студентка, Полтавський юридичний інститут,
2 курс, 25 група*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ

В умовах державотворення країн молоді демократії, до яких варто віднести й Україну, гостро постає питання обмеження депутатського імунітету. Під поняттям «імунітет» прийнято вважати юридичну недоторканість депутата. Полягає вона в тому, що депутат не може бути притягнений до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований без згоди на те парламенту. Основним завданням депутатського імунітету є забезпечення незалежності депутата, захист його від необґрунтованих переслідувань (передусім із боку правоохоронних органів та системи виконавчої влади, з якою депутат, особливо опозиційний, нерідко конфліктує), унеможливлення тиску через порушення кримінальної справи, затримання чи арешт.

Проте необмежена недоторканність парламентарів може мати негативні наслідки. Так, не виправдано широкі права, низький рівень правової культури можуть сприяти виникненню відчуття уседозволеності й безкарності (що може

вилитись у блокування трибуни, пошкодження майна, бійки в парламенті).

Крім того, в тих державах, де олігархічні структури не відділені від влади, така ситуація може призвести до втручання у роботу органів публічної влади (у тому числі судів, органів місцевого самоврядування), підприємств, установ та організацій, перешкоджання їхній роботі тощо. Саме тому виникає гостра необхідність обмеження депутатської недоторканності.

Зміст депутатського імунітету розкривається у статті 80 Конституції України, згідно з якою народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані або заарештовані. Стаття 27 Закону України «Про статус народного депутата України» розширює визначений Конституцією України обсяг депутатського імунітету, фактично унеможливаючи проведення без згоди парламенту низки важливих слідчих дій на етапі після порушення кримінальної справи і до пред'явлення депутату обвинувачення.

Такий підхід законодавця не відповідає міжнародним, у тому числі і європейським, стандартам у цій сфері. Конституційний Суд України надав офіційне тлумачення статті 80 Конституції України, статті 26, статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України». Відповідно до правової позиції органу конституційної юрисдикції, положення частини першої статті 80 Конституції України, народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність, та відповідне положення частини першої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» треба розуміти так, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних із обмеженням його особистих прав і свобод.

Положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 За-

кону України «Про статус народного депутата України» стосовно затримання народного депутата України треба розуміти так, що затримання, як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний і як адміністративно-процесуальний заходи, може бути застосоване до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України. Положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» стосовно арешту народного депутата України треба розуміти так, що арешт (взяття під варту) як кримінально-процесуальний запобіжний захід і арешт як адміністративне стягнення за вчинене правопорушення можуть бути застосовані до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України.

Положення частини першої статті 26 Закону України «Про статус народного депутата України» про те, що ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами України, треба розуміти так, що визначені Конституцією і законами України повноваження народного депутата України не можуть бути обмежені діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадян та їх об'єднань.

Обмеження повноважень народного депутата України можуть встановлюватись виключно Конституцією і законами України. Орган конституційної юрисдикції проаналізованим вище тлумаченням Закону України «Про статус народного депутата України» та Конституції України надав надзвичайно широкі повноваження народному обранцю, що, як свідчить практика, не дає позитивних результатів.

Отже, на нашу думку, існує необхідність внесення змін до Конституції України та Закону «Про статус народного депутата України» щодо обмеження депутатського імунітету. Зокрема, доцільно порушувати питання про закріплення на законодавчому рівні можливості затримання як тимчасового запобіжного

кримінально-процесуального заходу (наприклад, у разі затримання особи на місці вчинення злочину).

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального, адміністративного і трудового права ПЮІ НЮУ імені Ярослава Мудрого О. О. Любченко.

Середа Тетяна Миколаївна
Національна академія внутрішніх справ,
здобувач, кафедра конституційного
та міжнародного права

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Сьогодні наша країна в черговий раз переживає нелегкий етап становлення державності та захисту своїх національних інтересів. Одночасно, для забезпечення ефективного розвитку держави, назріло питання вдосконалення Конституції України та внесення змін до неї. Згадуючи історію конституційного розвитку нашої держави, слід зазначити, що до Конституції України неодноразово ініціювалися зміни. Так, у Верховній Раді України, починаючи з 28 червня 1996 року, було зареєстровано більше десятка законопроектів про внесення змін до Конституції України.

Як наслідок, до Конституції України було внесено зміни законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, а Революція гідності стала каталізатором прийняття Верховною Радою України Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року № 742-VII.

Водночас українське суспільство вимагає якісних, глибинних та системних змін до Основного Закону України, які мають сприяти досягненню визначеної у чинній Конституції України мети, пов'язаної, зокрема, з прагненням

розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну та правову державу.

Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна отримала інструмент та дорозгляд для своїх перетворень. Виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям — параметрам, яким мають відповідати держави — члени Європейського Союзу.

З метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, сприяння досягненню громадського та політичного консенсусу, Указом Президента України від 3 березня 2015 року № 119 «Про Конституційну Комісію» було створено Конституційну Комісію.

Конституційна Комісія є спеціальним допоміжним органом при Президенті України, яка працює у складі трьох робочих груп, що розробляють зміни до Конституції України за пріоритетними напрямками реформування — децентралізації, удосконалення конституційних засад правосуддя та конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина.

На основі проведеного дослідження можна зазначити такі найважливіші напрямки удосконалення конституційних засад правосуддя, конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина та децентралізації влади, це насамперед:

1. Пропонуємо внести зміни до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України в контексті удосконалення систематичного врегулювання та охорони суспільних відносин у зазначеній сфері та його редагування відповідно до назви «Судова влада». Звернемо увагу, що судова влада є самостійною та незалежною сферою публічної влади й становить сукупність повноважень із здійснення саме правосуддя, а отже «судова влада» є ширшим правовим положенням аніж «правосуддя».

2. Запровадити інститут конституційної скарги, доповнити диспозицію статті ст. 55 Кон-

ституції України в такою частиною: «Кожному гарантується право звернутись з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, передбачених цією Конституцією, та у порядку, визначеного законом».

Така необхідність викликана тим, що скарга, є чинником дотримання правового характеру законів та інших нормативно-правових актів, йдеться про головний критерій «правильності» актів позитивного права — дотримання у них основоположних прав людини, тобто права і свободи мають визначати зміст і спрямованість законотворчості. Скарга, як й інші засоби захисту прав, конститує основні права, виражає їх матеріальну сутність, охоплює не лише зміст кожного права, а обов'язково ще й юридичні засоби, які забезпечують реальну можливість його практичного здійснення.

Роль конституційної скарги є надзвичайно важливою, адже вона становить гарантію прав людини від їх порушень на найвищому державному рівні, у разі прийняття найбільш значущих, засадничих актів правового регулювання.

Можливість оскаржити закон та інший нормативно-правовий акт сприяє реалізації принципу правової безпеки і захисту довіри, оскільки можливість конституційного оскарження гарантує, що у випадку невиправдано постійних змін правового статусу фізичних і юридичних осіб, останні матимуть можливість захиститися від цього, посилаючись знову ж таки на порушення права знати свої права й обов'язки.

Слід також враховувати, що для того, щоб інститут конституційної скарги міг бути розглянутий як прояв і чинник дії верховенства права у державі має бути дотримано низку нормативно, процедурних та інституційних вимог.

По-перше, наявність незалежного органу конституційної юрисдикції, на який покладено обов'язок приймати остаточні рішення щодо конституційності питань та спорів і який вважається «охоронцем» Конституції.

По-друге, у разі запровадження конституційної скарги має бути збалансовано вирішено дві проблеми.

З одного боку, слід забезпечити доступність конституційного правосуддя для скажників, а з іншого боку — мають бути встановлені обґрунтовані умови, які «відсікатимуть» неприйнятні скарги. Це потрібно для того, щоб фізичні та юридичні особи, права і свободи яких

порушені, могли отримати належний захист у Конституційному Суді України.

3. Внесення змін до розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України потребує виваженого підходу. Зміни у цій частині не повинні призвести до звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод людини.

4. Метою запропонованих змін щодо децентралізації влади є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Так, робочою групою з питань конституційних засад організації та здійснення державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою України та децентралізації влади підготовлено пропозиції щодо внесення змін до Конституції, які були позитивно оцінені в попередньому висновку експертів Венеціанської Комісії щодо запропонованих конституційних змін стосовно територіальної структури та місцевої адміністрації від 24 червня 2015 р. № 803/2015, з відповідними рекомендаціями щодо їх удосконалення. Ці зміни стосуються, передусім, децентралізації державної влади в Україні та посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування.

Законопроектом передбачено, що розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів здійснюється за принципом субсидіарності, що відповідає Європейській хартії місцевого самоврядування.

Змінами також передбачається вилучити з конституційного регулювання місцеві державні адміністрації та відповідно скасувати інститут голів місцевих державних адміністрацій.

Натомість основні повноваження зосереджуються на базовому рівні у громаді. Саме тому для нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування пропонується запровадити інститут префектів.

Таким чином, успішне вирішення зазначених та інших актуальних проблем конституційно-правових реформ є однією із важливих умов розбудови України як демократичної та правової держави.

Науковий керівник: к. ю. н., старший науковий співробітник відділення організації науково-дослідної роботи перемінного складу Національної академії внутрішніх справ В. О. Казміренко.

Таран Дмитро Павлович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
здобувач, кафедра
конституційного права України

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ І КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕФОРМУВАННЯ

Ідеї і уявлення про необхідність існування особливих засобів захисту конституції виникають і розвиваються одночасно із появою перших писаних конституцій. Часто про захист конституції говорять відносно інституту конституційного контролю, обмежуючись цим, хоча насправді захист конституції є набагато ширшим явищем. З іншого боку спостерігається й інша тенденція — захист (охорона) конституції розглядається занадто широко, що включає чи не всі охоронні засоби та інструменти, притаманні правовій системі як такій.

Практична значимість дослідження питань захисту конституції пов'язана і з загальним концептуальним підходом до конституційного реформування.

Чи потрібен Україні спеціальних розділ в Конституції «Захист (охорона) конституції» і чому він відсутній в чинній Конституції? Події із конституційними перетвореннями у 2004, 2010, 2014 роках доводять необхідність подальшої ґрунтовної розробки теорії захисту конституції.

Вперше ідея виокремлення спеціального розділу, присвяченого охороні конституції, з'явилася у Концепції нової Конституції України 19 червня 1991 року. В ній пропонувалося

включити до Конституції розділ VIII «Охорона Конституції», що містив би главу 25 «Засади конституційного контролю» і главу 26 «Конституційний суд». Зокрема, пропонувалося:

- визначити основоположні принципи конституційного контролю, встановити межі, форми, юридичні наслідки його здійснення;
- створити Конституційний Суд Республіки;
- наділити Конституційний Суд широкими повноваженнями, зокрема, надати йому право припиняти дію законів, актів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оголошувати їх юридично недійсними, ухвалювати рішення про незаконність дій, розпоряджень несудових державних влад за скаргами окремих громадян про порушення їх конституційних прав і свобод.

Врешті-решт у проекті Конституції, винесеного на всенародне обговорення 1 липня 1992 року, такий розділ був прописаний, хоча й без поділу на глави, тобто цей розділ був повністю присвячений Конституційному Суду України. Пізніше ідею щодо необхідності включення до Конституції окремого розділу «Охорона конституції» розвинули В. Я. Тацій і В. М. Грошевой. На думку вчених, специфіка діяльності органів, покликаних охороняти Конституцію, повинна полягати в тому, що вона носить комплексний характер і здійснюється однопрофільними органами, які мають різні функції в охороні Конституції, але об'єднані загальною цільовою установкою. Інакше кажучи, ці органи мають особливу юрисдикцію і відповідну процедуру, відмінну від органів адміністративного контролю.

Згодом вже після набрання чинності Конституцією України 1996 року, в якій ідея окремого розділу, присвяченого охороні конституції, не втілена, під час активного обговорення різних шляхів конституційного реформування В. Я. Тацій знову наголошував на необхідності запровадження в структурі Основного Закону нового спеціального розділу під назвою «Охорона Конституції». Голова Конституційної асамблеї, яка діяла на підставі указу Президента України від 17 травня 2012 року № 328/2012 і згодом ліквідована указом Президента України від 1 грудня 2014 року № 901/2014,

Л. М. Кравчук стверджував, що серед змін, які пропонувалися, є поява в тексті конституції нового розділу — «Охорона конституції». Проте у Концепції внесення змін до Конституції України вже про такий розділ не йшлося. Шляхом опитування членів Конституційної асамблеї, ми з'ясували, що від такого розділу відмовились з юридико-технічних міркувань. Оскільки Концепція Конституції не передбачала поділу розділів майбутньої конституції на глави, то під назвою «Охорона Конституції» довелося би як мінімум врегулювати питання порядку внесення змін до Конституції і особливості статусу Конституційного Суду України.

Такий підхід ускладнював би правове регулювання, крім того, виникали би питання з точки зору захищеності порядку внесення змін до Конституції, оскільки цим нормам, як і сьогодні, хотіли надати особливий статус.

Надання ж такого статусу нормам, присвяченим Конституційному Суду України, як мета не ставилась. Отже, перейменувати розділ «Конституційний Суд України» на «Охорона Конституції» було визначено недоцільним, так само і включати до розділу «Охорона Конституції» норми, присвячені Конституційному Суду, і порядку внесення змін до Конституції.

Оцінюючи пропозицію щодо окремого розділу, присвяченого охороні конституції, зазначимо, що звести усі форми захисту Конституції до одного розділу було б складно і нездійсненно. Та це й не потрібно. Передусім варто виходити з вимог нормотворчої техніки. Крім того, якщо вже вести мову про спеціальний розділ, то скоріше ми би наполягали на іншій назві — «Захист конституції».

Такий розділ міг би включати у себе положення, присвячені здійсненню конституційного контролю Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції щодо актів, непідвідомчих Конституційному Суду, особливому порядку прийняття нової конституції і внесення змін до неї, перевірці конституційності питань, що виносяться на референдум, забороні політичних партій і інших об'єднань, а також воєнному і надзвичайному стану. Усім цим питанням могли би бути присвячені спеціальні глави даного розділу.

Водночас ця пропозиція формулюється нами в порядку наукової дискусії і потребує додаткового спеціального вивчення і дослідження.

Крім цього, варто враховувати вимоги юридичної техніки, а до реформування Основного Закону потрібно підходити комплексно. Принаймні без поділу розділів на глави ця пропозиція втрачає сенс.

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи НЮУ імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Штат Анастасія Сергіївна

*НУ «Одеська юридична академія»,
студентка, соціально-правовий факультет,
3 курс, 1 група*

ЗМІНИ В ЗАСАДАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У ст. 1 Конституції України зазначено, що Україна — це «суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Основні права і свободи людини є невідчужуваними і належними кожному від народження.

Звичайно, реалізація цих конституційних основ, дотримання прав і свобод людини стали б вагомим внеском у встановлення громадянського суспільства та правової держави.

Однак, наглядним є розрив між законодавством, що стосується прав і свобод людини, і дійсністю. У сучасний перехідний період обмеження прав і свобод людини стало одним з реалій нашого життя: погіршення матеріального становища більшості населення, підвищення рівня злочинності тощо.

Подорожна Т. С. стверджує, що розрив між положеннями Конституції та дійсністю вбачається, зокрема, в незрілості суспільства та нездатності влади запобігти руйнівним процесам у суспільстві. Тому важливо розглянути проблеми формування правової держави і правової системи, та знайти методи конструювання правових інститутів.

Не менш важливими та актуальними є проблеми реалізації Конституції. Серед найбільш суттєвих проблем щодо реалізації норм чинної Конституції України можна виділити:

- відсутність належних гарантій проголошених прав і свобод людини і громадянина, особливо в соціально-економічній сфері;
- проголошені високі соціальні стандарти не відповідають реальним можливостям держави щодо їх забезпечення;
- недосконалість існуючої форми правління та форми державного устрою, їх неефективність;
- недосконалість існуючої системи місцевого самоврядування та її взаємовідносин з органами виконавчої влади на місцях, її невідповідність європейським стандартам.

Найбільш гостра проблема полягає у здійсненні основного конституційного положення — формування реально дієвої правової держави. Для цього потрібно вибрати нову модель побудови суспільства, яка б відповідала сучасним вимогам та потребам.

Сучасна Україна йде шляхом побудови незалежної, демократичної, правової держави, заснованої на системі нового типу економічного розвитку, політичного плюралізму, найвищою соціальною цінністю для якої є людина, її права і свободи. А як зазначає Речицький В. В., «головним нормативним чинником встановлення і підтримання горизонтальних (ринкових) взаємин, гарантом свободи індивіда і громадянського суспільства в цілому, правовим засобом прискорення більшості соціальних трансакцій» є конституція. Речицький В. В. звертає увагу, що більшість українських політиків і юристів все ще оперують означеннями конституції з радянського державного права, тоді як зміст сучасного євроатлантичного конституціоналізму просякнутий духом соціальної динаміки.

Важливою подією для майбутніх перетворень в Україні стало підписання, у два етапи — 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року, Угоди про асоціацію Україною, ЄС та його державами-членами в м. Брюссель.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України синхронно з Європейським Парламентом ратифікували Угоду про асоціацію. Завершення Україною та ЄС усіх необхідних внутрішніх процедур дозволило розпочати з 1 листопа-

да 2014 року тимчасове застосування значної частини Угоди про асоціацію на період до набуття нею чинності у повному обсязі після завершення процесу ратифікації усіма державами-членами ЄС.

Навесні 2014 року Уряд України, з одного боку, та Європейська Комісія і Європейська служба зовнішньої діяльності, — з іншого, спільно розробили документ «Європейський порядок денний реформ Україна — ЄС». Зазначений документ умістив всеохоплюючий перелік спільних завдань у контексті розвитку України та здійснення у державі фундаментальних реформ. Разом з цим документом Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень.

Наступним кроком на шляху до європейського майбутнього став проект змін до Конституції України від 01.07.2015. Конституційний Суд вже дав позитивний висновок щодо проекту змін до Конституції в частині децентралізації влади. Також Венеційська комісія, чи не найавторитетніша міжнародна інституція в питаннях конституційного права, визнала зміни до Конституції такими, що повністю відповідають європейським стандартам.

Це є важливим етапом, адже створення повноцінного місцевого самоврядування, що є основою європейської демократичної культури, назавжди позбавить нас залишків радянського і пострадянського минулого.

Також, 3 серпня 2015 року відбулося чергове засідання Робочої групи, на порядку денному якого залишалося лише одне питання — обговорення висновків Венеціанської комісії щодо запропонованих змін до Конституції України стосовно правосуддя.

Отже, за сучасних умов пріоритетними завданнями, які стоять перед інституціями правової науки, є дослідження проблем реформування судово-правової системи, адміністративно-територіального устрою, вдосконалення форми державного управління, місцевого самоврядування, взаємовідносин місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, перерозподілу конституційних повноважень між основними владними інституціями.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права НУ «ОЮА» А. А. Єзеров.

Якубенко Дар'я Леонідівна
 НЮУ імені Ярослава Мудрого,
 студентка, Інститут підготовки кадрів
 для органів прокуратури України,
 1 курс, 9 група

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ІДЕЇ ОРГАНІЧНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Сьогодні Україна перебуває у стадії активного державотворчого процесу, центральною складовою якого є процес конституційний. Разом з тим, попри численні віражі конституційної реформи, доводиться визнати, що внаслідок надмірної політизованості конституційного процесу останній часто розглядається і використовується суто як інструмент політичної боротьби. Реформування Конституції України відбувається методом спроб та помилок і характеризується відсутністю системного наукового підходу та світоглядно-методологічного підґрунтя відповідних трансформацій в цілому.

Частково це пояснюється особливостями правового менталітету українців, який, на думку видатного українського філософа Д. Чижевського, характеризується чуттєвим, а не раціональним способом осягнення дійсності, що перешкоджає утриманню внутрішнього ладу й стабільності.

Однак, як видається, для успішної конституційної реформи емоційна складова правосвідомості має бути доповнена раціональною — глибоким осмисленням концептуальних засад конституційного процесу.

У свою чергу, концептуалізація конституційної реформи вимагає передусім з'ясування природи самої конституції.

Що таке конституція: основний закон держави чи громадянського суспільства?

Що є пріоритетним: цінність свободи чи порядку?

Інакше кажучи, універсальна проблема конституціоналізму полягає в оптимальному визначенні простору свободи громадянського суспільства і його співвідношення з державною владою.

Серед існуючих пропозицій вирішення цієї проблеми на особливу увагу заслуговує ідея органічного конституціоналізму.

Під органічною конституцією розуміють прийнятий за особливою процедурою основний закон громадянського суспільства і держави, який визнає й відображає суверенітет народу і закріплює засади суспільного ладу та державної організації країни. Поняття органічної конституції є близьким до поняття конституції реальної (протилежне поняття — фіктивна конституція), зміст якої відповідає існуючим в країні відносинам, що забезпечує їх адекватну реалізацію.

Органічною традиційно вважається конституція, яка відповідає реальним засадам конституціоналізму, тобто виконує функцію обмеження державної влади, містить в собі принцип розділення влад, механізм стримувань і противаг, гарантує свободу громадянського суспільства, незалежний суд, ліберальну демократію, суб'єктивні невідчужувані права і свободи людини.

Елементи органічного конституціоналізму присутні в теоріях народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), невідчужуваних прав (Д. Локк), розділення влад (Ш. Монтеск'є), свободи як мети політики (Г. Гегель), обмеженого правління (Т. Джефферсон, Д. Медісон), свободи від втручання (Д. С. Мілль, Г. Спенсер).

Так, Локк зазначає, що «свобода людей в умовах існування системи правління полягає в тому, щоб жити у відповідності до постійного закону, спільного для кожного у цьому суспільстві і встановленого законодавчою владою, створеною у ньому; це — свобода слідувати моему власному бажанню у всіх випадках, коли цього не забороняє закон». При цьому, як зауважує філософ, ця свобода від абсолютної, деспотичної влади необхідна для збереження людини як такої.

Таким чином, сучасне суспільство цінує не стільки стабільність і захищеність, скільки ринок і творчу свободу. Громадянське суспільство має зовсім інші, ніж держава, цілі і пріоритети. Якщо в держави ними залишаються безпека, стабільність, порядок і захищеність, то у громадянського суспільства головними цінностями вважаються динамізм, свобода і творча спонтанна активність. Інакше кажучи, якщо державна влада слугує прозаїчній меті підтримки громад-

ського порядку, то розвиток і прогрес суспільства забезпечуються принципово іншими політичними механізмами. Навпаки, не будучи зв'язаною органічною конституцією, держава з піклувальника громадянського суспільства ризикує перетворитись на його господаря — наддержаву.

І якщо дещо подібне відбувається, то уряд автоматично перетворюється з політичного менеджера на тирана, який поглинає всі функції свободної громадськості.

Насамкінець, як влучно відзначає В. Речицький, сама потреба у конституціоналізмі свідчить про те, що громадянське суспільство усвідомило своє принципове верховенство над державою і віднині ототожнює себе, а не державу, з головним фактором соціального прогресу.

Разом з тим, як зазначає В. Шаповал, конституції у пострадянських країнах досі залишаються основними законами не громадянського суспільства, а держави. Вони переважно орієнтовані на конкретний образ майбутнього, виступають жорсткими програмними документами, що істотно відрізняє їх від класичних ліберальних конституцій, які встановлюють в основному процедурні правила, а не матеріальні цілі політики держави.

Вочевидь, нові конституції країн, що позбулися тоталітаризму, мають забезпечити політичну свободу, творчу активність, ринок і громадянський контроль за діяльністю держави.

Таким чином, ідея органічного конституціоналізму зароджується із першими уявленнями про природне право, набуває свого розвитку у Новий час і закріплюється у конституціях багатьох країн світу у вигляді формулювання невідчужуваних прав і свобод людини, розподілу влад, захисту народного суверенітету від посягань держави, права народу на демократичне повстання.

У цілому ж органічна конституція є основним законом громадянського суспільства, а не держави, який захищає цінність свободи як рушійну силу розвитку і прогресу.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри філософії НЮУ імені Ярослава Мудрого Н. І. Сатохіна.

*Spektorenko Maria
Yaroslav Mudryi NLU,
Economic law faculty,
student, the third year of study*

NEED FOR TRANSITION OF UKRAINE TO INSURANCE MEDICINE

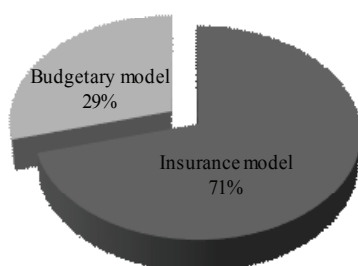
The importance of the problem of human health was conditioned by the fact that today Ukraine had to face the problem of inefficiency of legislative healthcare system, which results in a failure to exercise the right of each person to receive medical care. For this reason we have to find the ways of solving this issue as soon as possible, since every day we lose gene pool, the population of our country is steadily decreasing and Ukraine remains the country with population decline.

Political topicality of this work lies in the fact that our political elite does not understand the gravity of this situation and they are not ready to make quick decisions on this issue, which could improve the performance of this industry. Only some marginal and half-hearted measures are being taken, and they are like «a drop in a bucket» if compared to those complex actions, which could make the system of healthcare work to the highest standard.

The relevance in law is that the article 49 of the Constitution of Ukraine, which gives everyone the right to healthcare, medical assistance and medical insurance, in practice is ineffective because of insufficient funding. Therefore the exercise of this right is far from the medical treatment standards, which are applied in the leading democratic countries. It is related to the fact that the transition from the social structure of a state to the capitalistic structure and the development of market economy requires different models of medical treatment, and since the article 49 of the current Constitution is almost a copy of the same article in the Constitution of the USSR, it proves to be ineffective today. This issue can be solved by introducing amendments to the article 49 of the Constitution of Ukraine and enacting new legislative acts in the sphere of healthcare, which would conform to those economic, political and economic conditions in the state.

For comprehensive study of the current situation in April 2015 the author conducted social

research, in which 41 respondents aged 16–55 years participated. The author understood perfectly well that the number of respondents is insufficient to make specific scientific findings. At the same time, these results help reveal certain tendencies in the study of our problem. Within the scope of our research we have found out that the real alternative is transition from healthcare budget financing system to insurance medicine system, especially since 71% of respondents support the initiative of implementation of compulsory health insurance.

The best insurance model, with the consideration of historical, social and demographic factors, economic climate, in our opinion, is budget-insurance model, which is based on the principle of mixed economy and combines the affordability of health insurance for the whole population and medical services market with the developed system of government regulation. It is financed by the contributions of employers, working people and state funds (taxes). However, persons with low income and vulnerable social groups do not pay premiums. The relevant model is based on the principles of social insurance, popular costs sharing, because some types and extent of medical aid are born by the citizens themselves, and social solidarity provides for principle «healthy pays for the sick, the young — for the old, the rich — for the poor.» Also, when implementing this new healthcare system the concept of Corporate social responsibility (CSR) of the business is of great concern, since it encourages the companies to respect the interests of society and influences the quality of life of certain social groups and society as a whole. As long as one of the subject of financing medical insurance are entrepreneurs, the existence of social responsibility of the business lays the

groundwork for compulsory voluntary investments of capital of the enterprises into this sphere of social life. We should not exclude the participations of our citizens in payment of premium for compulsory medical insurance as in the budget model, because this is necessary to encourage the citizens not to be indifferent and take care of their own health.

This research has helped make specific finding and develop a strategy to solve the current situation in the medical industry:

- 1) the vast majority of population of Ukraine is dissatisfied with the level of medical care, since the existing medical system is inefficient;
- 2) therefore, the half of population of Ukraine support the initiative of transition to the insurance medicine; in general these are young people. However, the aged people are more inclined to support the model of state medicine, which existed in the Soviet Union; they do not understand that this system cannot be effective and perform its main functions in such circumstances;
- 3) our results show the benefits of the model, proposed by the author, however, there is a problem of low awareness of our society about it and, as a result, they cannot evaluate all its positive and negative characteristics;
- 4) because of low awareness of our society about the model, proposed herein, we suggest raising awareness and popularization of this type of medical treatment, demonstrating all benefits of this model as well as notifying about possible disadvantages and giving the right to support this model or not;
- 5) opinion survey and proposing a specific model of healthcare system is one of the main conditions for introduction of amendments to the Constitution of Ukraine and creating new laws.

Scientific adviser: Candidate of historical sciences, Associate professor of Constitutional Law of Ukraine department Lukash Sergey.

Наукове видання

**КОНСТИТУЦІЯ
ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ**

(VIII ТОДИКІВСЬКІ ЧИТАННЯ)

*Збірка тез наукових доповідей і повідомлень
Міжнародної наукової конференції
молодих учених, аспірантів і студентів
(2–3 жовтня 2015 року)*

(українською, російською та англійською мовами)

ISBN 617-7266-48-7

Відповідальний за випуск *О. О. Любченко*
Редактор *П. В. Романюк*
Комп'ютерна верстка *О. А. Мірошниченко*

Підписано до друку 28.09.2015
Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Garamond
Умов. друк. арк. 22,78. Облік.-вид. арк. 20,12
Наклад 150 прим. Зам. № ХС-18/15

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.

Сторінка рукопису з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'С' і містить декілька абзаців.

Сторінка рукопису з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'С' і містить декілька абзаців.

Сторінка рукопису з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'С' і містить декілька абзаців.

Сторінка документа з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'С' і містить декілька абзаців.

Третій універсал Української Центральної Ради. Документ з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'Т' і містить декілька абзаців.

Четвертий універсал Української Центральної Ради. Документ з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'Ч' і містить декілька абзаців.

Конституція Української Народньої Республіки. Документ з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'К' і містить декілька абзаців.

Конституція України. Документ з українським текстом, написаним чорнилом на старому папері. Текст починається з великої літери 'К' і містить декілька абзаців.

